SEMETEY
SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT
TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBİ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION
CİLT XXI · KÜRPÜLDÖK FIRTINASI VE BÜYÜK KAYBOLUŞ

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XXI

Bölüm 1 · Tuğun Gölgesinde: Kürpüldök'te Kopan Fırtına
Bölüm 2 · Öcün Kızıl Mührü: Koñurbay'ın Sonu ve Talas'ın Yası
Bölüm 3 · Süt Emişin İhaneti: Semetey'in Kayboluşu

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 214.910–227.102 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Tuğun Gölgesinde: Kürpüldök'te Kopan Fırtına	Cilt XXI — bu ciltte
2	Öcün Kızıl Mührü: Koñurbay'ın Sonu ve Talas'ın Yası	Cilt XXI — bu ciltte
3	Süt Emişin İhaneti: Semetey'in Kayboluşu	Cilt XXI — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Tuğun Gölgesinde: Kürpüldök'te Kopan Fırtına

Talas'a kara haber, Agerkeç'in Kalmak yazısıyla şifrelenmiş mektubuyla ulaşır: Hain Kerimbay, genç han Ümütöy'ü de yanına alarak Capan'ın kırk bin kişilik ordusunu ve dağ deviren Kızıluyuk devini, Mançu'nun yüz bin askerini ve Neskara oğlu tek gözlü Madıkan'ı Gök boğasıyla birlikte Talas üzerine kışkırtmıştır. Kengeşte toplanan Semetey, aksakal Bakay, Gülçoro ve Kançoro, ordu beklemeden dördü bir olup sekiz gün yol teperek Kürpüldök'e varır; yoksul düşmüş Ceenbay'dan düşmanın korkunç gücünü dinlerler, ama Semetey casusluk ve kurnazlık yolunu erliğe yakıştırmaz. Manas'tan kalan altın hilalli kızıl tuğ sırtın üstüne dikilir ve tan ağarırken bu tuğu gören düşman ordugâhı dehşete kapılır; ganimet kavgasına tutuşan düşman beyleri birbirine düşer, Kerimbay ise gizlice özür mektupları göndererek iki yüzlü oyununu sürdürür.

Savaş kopunca Kançoro, deve binicisi Cankoybos'u baltasıyla devirir, sekiz kat demir zırhlı Kızıluyuk devle boy ölçüşüp attan düşer; yetişen Semetey, Sırnayza'yı devin boğazına saplayarak o dağ gibi gövdeyi yere serer. Ardından meydan, destanın en görkemli atışmalarından birine sahne olur: Gülçoro ile Madıkan, Ala-Too ve Tıyan-Şan'ı öve söve birbirine meydan okur; gece davullarla ayrılan ordulardan Capan askeri kaçar, ertesi gün Madıkan sırasıyla Semetey'i, Kançoro'yu ve Bakay'ı attan yıkar. Gülçoro devle iki gün bir gece boğuşur; umudun tükendiği anda Manas, Almambet, Çubak ve Sırgak'ın ruhları tulparlarıyla görünür, Almambet oğluna iki elinin gücünü

verir. Sarsılan Madıkan yemek molası ister, Bakay'ın öğüdüyle bu dilek kabul edilir ve büyük hesaplaşma bir sonraki bölüme kalır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Agerkeç'in şifreli mektubunu Talas'a Molla Küdür ulaştırır; mektup, hain Kerimbay'ın Capan, Mançu ve Kazak ordularını birleştirip yaklaşık on gün içinde saldıracağını bildirir.
- Semetey, Bakay, Gülçoro ve Kançoro ordu toplamadan dört kişi yola çıkar ve Büyük İngen dağındaki Kürpüldök'e varıp Manas'ın altın hilalli kızıl tuğunu sırta diker.
- Camgırçı soyundan yoksul Ceenbay, bahadırlara düşmanın gücünü anlatır; sonra Kerimbay ile Semetey arasında gidip gelen kurnaz bir çifte oyuncuya dönüşür.
- Kançoro, Capan'ın öncü eri Cankoybos'u öldürür; sekiz kat zırhlı Kızıluyuk devinin ancak beş katını delebilir ve attan düşer, devi Semetey Sırnayza ile boğazından vurup öldürür.
- Tek boynuzlu Gök boğaya binen Madıkan; Semetey'i, Kançoro'yu ve Bakay'ı art arda attan yıkacak kadar güçlüdür ve Semetey'in bilek sinirini yaralar.
- Gülçoro ile Madıkan'ın iki gün bir gece süren güreşinde Manas, Almambet, Çubak ve Sırgak'ın ruhları görünür; Almambet, oğlu Gülçoro'ya "sağ elimin ve sol elimin gücünü verdim" diyerek kut verir.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
BAHADIRLARIN KENGEŞİ, KIZILUYUK DEVİN YERİ YASTIK EDİNİŞİ	*THE COUNCIL OF THE BATYRS, HOW KIZILUYUK THE GIANT'S LAND WAS MADE THEIR PILLOW*
Keteçi'nin sazlığına	*It was the hour when the moon's spilling light*
Ayın ışık saçıp değdiği demdi.	*Touched the reed-beds of Keteçi.*
Yayılmış yılkının içinden,	*From the midst of the scattered herd of horses,*
Kısırlardan seçip ayırdı.	*He picked out and cut away the barren mares.*
Kısır kalıp semirmiş,	*Left barren, grown fat,*
Yağla dolup tıka basa dolmuş,	*Stuffed and brimming full with tallow,*
Doru kısrağı hakladı.	*He dispatched the bay mare.*
214920 Kançoro çevik, o semiz kısrağı,	*Kançoro, nimble, that fattened mare,*
Bir çay kaynayacak sürede kesiverdi.	*In the time a tea takes to boil, he slaughtered her.*
O arada Gülçoro,	*Meanwhile Gülçoro*
Ocak çukurunu kazıverdi.	*Dug out the hearth-pit in a trice.*
Bakay ile Semetey,	*Bakay and Semetey*
Kengeş kurup danıştılar.	*Held a kengesh and took counsel.*
Kapaklı kazanını,	*The lidded cauldron*
Ocak çukuruna astırıp,	*They had hung above the hearth-pit,*
Ardıçtan yontulmuş kepçeyle,	*And with a ladle carved of juniper*
Eti karıştırtıp bastırıp.	*Had the meat stirred down and pressed.*
214930 Çiğ et hiç bırakmadan,	*Leaving no morsel raw,*
İki buğuda pişirip.	*They cooked it through two steamings.*
Tan ağarıp attığında,	*When dawn paled and broke,*
Bırakmadan doğrayıp yediler.	*They chopped it all and ate, leaving nothing.*
Eyersiz salınmış atları,	*The horses turned loose unsaddled*
Yedekleyip otlattılar.	*They tethered in a string and grazed.*
Bunlar böyle dururken,	*While they were standing so,*
Kara alacaya binmiş atı var,	*Mounted on a black-piebald horse,*
Biri karşılarına çıkıverdi.	*Someone came out before them.*
Yakından çıkıp ürkerek,	*Starting up from close at hand,*
214940 Geri dönüp kaçmadan	*Without turning back to flee*

,
Gözleyen Kançoro,
Sıçrayıp atına binip,
Kaçırtmadan yakaladı,
Dörtnala önüne çıkıp.
Bu alaca atlı can,
Kazak'tan gelmiş bir adamdı.
Semetey, Bakay, Kançoro,
Hepsi söz etmeden durdu,
Akılda usta olanı,
Almambet'in oğlu,
Gülçoro bahadır söz sorar,
Söz sorunca sıkı sorar:
«Teri kurumuş atınla,
Yola düşüp acele ettin,
Nereye gidiyorsun?
Gizlemeden iç sırrını,
Söyle, bahadır, doğrusunu!»
Gülçoro sorup bitirmeden,

Soluyup fena telaşlanıp:
«Kendi adını bildirip,
Sonra bana sorgu et!» —
Deyip, böylece alaca atlı,
Cevap vermeden söz sorup:
«Adını söyleyip bildirirsen,

Ben de söyleyip sırrımı bildiririm.
Sen adını söylemezsen,
Ben sırrımı söylemem,
Diri diri yere gömsen de!
Adını açıkça bilemeden,
Ayırt edip tanıyamadan,
Kuşkulanıp duruyorum.
Adım Molla Küdür'dür,
Gece uykumu böldüm.
Kürpüldök'ün döküldüğü yerden,
Sekiz gün önce yola çıktım.

,
Kançoro, who kept watch,
Sprang up onto his horse,
Caught him before he could escape,
Galloping out to cut him off.
This soul upon the piebald horse
Was a man come from the Kazakh.
Semetey, Bakay, Kançoro,
All stood without a word;
The one most skilled in wit,
The son of Almambet,
Gülçoro the batyr puts the question,
And asking, asks it hard:
«On your horse whose sweat has dried,
You took the road and hurried on —
Where is it you are going?
Hide nothing of your inner secret,
Speak, batyr, and speak it true!»
Before Gülçoro finished asking,

Panting, badly flustered:
«Make known your own name first,
Then put your questions to me!» —
Saying so, the piebald's rider,
Giving no answer, asked instead:
«If you speak your name and make it known,
I too shall speak and make my secret known.
If you will not speak your name,
I will not speak my secret,
Though you bury me alive in the earth!
Not knowing your name outright,
Unable to tell you apart and know you,
I stand here full of doubt.
My name is Molla Küdür,
I broke my sleep by night.
From where the Kürpüldök pours down,
Eight days ago I took the road.

Aksakal han Bakay'ın,
Er Semetey arslanın,
Yüzünü ne zaman göreceğim?
Han Çubak'ın oğlu,
Gayretli çora kaplan,
Almambet oğlu Gülçoro,
Bilirsem siz dördüsünüz.
Beni Agerkeç gönderdi,
Kökümse Altay elinden».
Molla Küdür söyleyince,
Fırsat vermeden Gülçoro:
«Tanımış gibi söyledin sen,
Agerkeç'in yazdığı mektup hani?» —
Molla Küdür oturup,
Çizmesini çıkarıp fırlatıp,
Ayak sargısını çözüp kirletip.
Sargının ortasından,
Mektubu çekip alıverdi.
Gülçoro'ya bakmadan,
Bakay'a uzatıverdi.
Kalmakça yazılmış mektupmuş,
Sözü Kırgız'a yabancıymış.
«Okusana, oğlum Gülüs» — diye, —
Han Bakay'ın söylediği demdi.
Baştan aşağı sürüklenen,
Yaralı yılana benzeyen,
Koç boynuzu kıvrımlı yazı,
Eline kâğıt değince,
Ezberlemiş gibi,
Almambet oğlu Gülçoro,
Şakır şakır okumaya girişti.
Aslı Çinli olan Gülçoro,
Kırk iki boyun dilini bilen,

Diline ek olarak yazı bilen,

Mektubun baş tarafını görse,
Sonunu ezbere bilen.
Özene yazılmış kâğıdı,

The white-bearded khan Bakay,
Er Semetey the lion —
When shall I see their faces?
The son of Khan Çubak,
The valiant chora, the tiger,
Almambet's son Gülçoro —
If I know rightly, you are those four.
It was Agerkeç who sent me,
From the Kökümse Altay land».
When Molla Küdür had spoken,
Giving him no respite, Gülçoro:
«You spoke as one who knows us —
Where then is the letter Agerkeç wrote?» —
Molla Küdür sat down,
Pulled off his boot and flung it,
Unwound his foot-wrap, soiling it.
From the middle of the wrapping
He drew the letter out.
Not glancing at Gülçoro,
He held it out to Bakay.
It was a letter written in Kalmak,
Its words strange to the Kirghiz.
«Read it, my son Gülüs» — saying, —
It was the moment Khan Bakay spoke so.
Dragged along from top to bottom,
Like a wounded serpent,
Script curled like a ram's horn —
When the paper touched his hand,
As though he knew it all by heart,
Almambet's son Gülçoro
Set to reading it off pat.
Gülçoro, Chinese by his origin,
Who knew the tongues of forty-two tribes,

Who knew writing over and above his tongue,
Who, if he saw a letter's opening,
Knew its ending off by heart.
The paper written out with care

Altı satır mektupmuş.
Agerkeç'e «A» koymuş,
Bakay denen sözünün,
Baş tarafına «b» koymuş.
Semetey'e «sın»

koymuş,
Gülçoro'ya «kep»

koymuş,
Kançoro'ya «kan»

koymuş.
Eteğine dizi dizi,
On altı yere harf koymuş.
Hatırlayıp Gülçoro,
Denk getirip okuyunca,
İki yüz elli kelimelik mektup oldu.

Öyle yazılmış mektup çoktu,
Okumaya Gülüs ustaydı.
Sonuna vardığında,
Sözün hepsini duyduğunda,

Gülüs gülümseyiverdi.
Kaplan Bakay söz söyler:
«Kurbanın olayım, Gülçoro,
Yiğitçe söylesene» — der.
«Okudum mektubu, ağabey,
Bir söze gülesim geliyor.
Kerimbay bozguncu olmuş,
Kazak'ın elini göçürüp,
Agerkeç Buhara'ya gittiğinde.
Agerkeç geri döndüğünde,
Obasından haberi duymuş,
Japon'a çalışmaya giderken,
Kerimbay'a güvenip,
Heybedeki parasını Ümütöy,
Kilidini kırıp çalmış.
Yirmi bin altından,

Was a letter of six lines.
For Agerkeç she had set an «A»,
For the word that is Bakay,
At its head she had set a «b».
For Semetey she set «sın»

there,
For Gülçoro she set «kep»

there,
For Kançoro she set «kan»

there.
Along its hem in rows on rows,
In sixteen places she set letters down.
Calling it to mind, Gülçoro,
Matching them and reading through,
It became a letter of two hundred fifty words.
Many a letter was written so,
And Gülüs was a master at the reading.
When he had reached its end,
When he had heard the whole of what it said,
Gülüs broke into a smile.
The tiger Bakay speaks a word:
«Let me be your sacrifice, Gülçoro,
Speak out like a brave man» — he says.
«I have read the letter, elder brother,
At one word I could laugh.
Kerimbay has turned traitor,
Driving off the Kazakh's people
While Agerkeç was gone to Buhara.
When Agerkeç came back again,
She heard the news of her ayil:
While he went to labor for the Japon,
Trusting in Kerimbay,
Her money in the saddlebag — Ümütöy
Broke the lock on it and stole it.
Of twenty thousand in gold,

Sakladığı parası saçıldı.
Atlanalım diye hazırlanıp,
Yatıyormuş Kazak bugünlerde,
Kerimbay gidip gelmiş,
Japon ile Cilin'e.
Japon'dan kırk bin asker alıp,

Kızıluyuk devi alıp,
Cilin'den yüz bin asker alıp,

Madıkan denen zorbayı alıp.
Kazak'tan on bin hazırlanıp,

Talas'a yürüyecekmiş,
Düşmanlık kurmakmış niyeti,
Evliya aziz Manas'a.
Mektuptaki vadeye bakarsam,
Şimdi on gün kalmış,
Elin atlanıp yola düşmesine!
Biz hızlanıp koşalım,
Obasından halkı ürkütmeden,
Muratsız kalmasın bahadırlar,

Şanlarını açıp gelelim!» —
Diye Gülçoro söyleyince,
Kançoro kalkıp şunu söyledi:
«Doğru söyler, er Gülüs,
Emsalsiz, arslan Gülüs.
Hiçbir şeyden yılmayan,
Er oğluyla denk Gülüs.
Halka geri dönmeyelim,
Halk rahat uyuyup sefa sürsün,

Onlara kargaşa salmayalım.
Töştük'ün oğlu Coodar'a,
Koşoy'un oğlu Calgızek,
Talas'ta kaldı Baytaylak,
O üçüne işte şu,

The money she had hoarded was scattered.
Making ready, saying: let us ride,
The Kazakh lie in wait these days;
Kerimbay has gone and come again,
To the Japon and to Cilin.
Taking forty thousand troops from the Japon,
Taking the giant Kızıluyuk,
Taking a hundred thousand troops from Cilin,

Taking the tyrant called Madıkan.
Ten thousand made ready from the Kazakh,
He means to march upon Talas;
His intent is to raise enmity
Against the sainted, holy Manas.
If I reckon by the term set in the letter,
Ten days now remain
Until his people mount and take the road!
Let us make haste and run,
Without startling the folk from their ayil;
Let the batyrs not be left without their aim —
Let us go and spread their glory wide!» —
When Gülçoro had spoken so,
Kançoro rose and said this word:
«He speaks the truth, er Gülüs,
Peerless one, the lion Gülüs.
Flinching before nothing,
Gülüs, the equal of a hero's son.
Let us not turn back to the people;
Let the folk sleep at ease and take their pleasure,
Let us not cast turmoil over them.
To Töştük's son Coodar,
Koşoy's son Calgızek,
And Baytaylak who stayed in Talas —
To those three, look you,

Küdür beyi gönderelim.
Uygun mudur bu dediğim» — diye, —
Er Kançoro söyleyiverdi.
Aldanıp kalan Semetey,
Çekinir gibi duran arslan.
Ses etmeden, söz de etmeden,
Epeyce bakıp durdu.
Gür sesle konuşup o zaman,
Kerametli han Bakay:
«Kançoro'nun sözüne,
Akıl vermekte katıldım.
Bir kişiyi eksik söyledi,
Cediger'in elinde,
Kimsenin bilmediği bir can vardı,
Kiyizbay denen biri vardı.
Tüfek atıp, yay çekse,
Bin kişiye bedeldi.
Ayçürök varsın o yere,
Haber salalım — diye — duruyorum,
Gizlide yatan, bilinmeyen,
Kan dökücü yiğide.
Talas'taki Kırgız'dan,
Seçip beş bin alalım.
Calgızek ile Coodar'a,
Kokand'daki Sınçı'ya,

Ketmen-Töbö şehrindeki,
Kerkökül'ün oğluna,
Ordusu kalabalık gelsin — diye,

Getirtip mektup yazalım.
Talas'a sahip dursun,
Kocasa da Camgırçı.
Cezkempir'in yedi oğlunu,
Cediger'in elindekini,
Yedisu'nun ulusunu.
Hepsine gel — diye — söyleyelim.
Buhara'nın hanı İsmayıl,
Temir hanın oğlu,

Let us send Küdür bey.
Is this I say fitting?» — saying, —
Er Kançoro spoke it out.
Semetey, who had been beguiled,
The lion standing as if holding back,
Making no sound, saying no word,
Stood gazing a long while.
Speaking then with a full voice,
The wonder-working khan Bakay:
«To Kançoro's word
I give my mind's assent.
One man he left unnamed:
Among the people of Cediger
There was a soul whom no one knew,
There was one called Kiyizbay.
Firing his musket, drawing his bow,
He was worth a thousand men.
Let Ayçürök go to that place —
Let us send word — saying so — I stand,
To the blood-shedding brave
Who lies hidden and unknown.
From the Kirghiz in Talas
Let us pick and take five thousand.
To Calgızek and to Coodar,
To Sınçı there in Kokand,

To the son of Kerkökül
In the city of Ketmen-Töbö —
Let him come with all his teeming host — saying,
Let us have letters written and sent.
Let him stand guardian over Talas,
Though he be grown old — Camgırçı.
Cezkempir's seven sons,
Those among Cediger's people,
The great folk of the Yedisu —
To all of them let us say: come.
Buhara's khan İsmayıl,
The son of Temir khan —

Bizden selam mektubu varsa,
İsmayıl yatıp kalır mı?
Çayçüy ile Şañkay'a,
Gelsin diyelim onlara.
Uygun gelirse sana, Semetey,
Elin sayısını yüz bine,

Bir dolduruverelim.
Çetin sözü söylemişti Almambet,
Japon'dan gelmiş, su geçip,
Kızıluyuk belasını!
Ancu'nun hanı Neskara,
Geçen sır hisardaki savaşta,
Gülçoro onu boğazladı.
Yerkent'in Sayram vadisinde,
Muradil'i Kançoro,
Kazan'da öldürüverdi.
Kalmak'tan çıkma Uşañ'ı,
Arpa'nın düz ovasında,
Calgızek bahadır hakladı.
Tek başına çıkıp meydana,
Orokkır'ı yere serip,
Çocuk bahadır adını alıp,
Baytaylak'a şan kaldı.
Nice zaman önceki kan bedellerini,
Savaşın masraf paralarını,
Bizden hesaplayıp almaya,
Neskara oğlu Madıkan,
Bize kin mi gütmüş?
Kançoro'dan dayak yiyip,
Kaçıp giden Şayımbet,
Ağlamaklı mı varmış?
Kerimbay'a katılıp,
O Madıkan bahadıra,
Arzını söyleyivermiş mi?
Ancu'dan kalabalık asker alıp,
Öfkelenip Madıkan,
Atlanıp yola mı çıkmış?
Kocadı diyerek Koñur'u,

If a letter of greeting comes from us,
Will İsmayıl lie idle?
To Çayçüy and to Şañkay,
Let us bid them also come.
If it seems fitting to you, Semetey,
The number of the host to a hundred thousand
Let us fill up at one stroke.
Almambet spoke a grim word once:
Come from the Japon, crossing the waters,
The scourge Kızıluyuk!
Ancu's khan Neskara —
In the battle at Sır fortress past,
Gülçoro cut his throat.
In Yerkent's Sayram valley,
Muradil — Kançoro
Slew him there at Kazan.
Uşañ, sprung from the Kalmak,
On the level plain of Arpa,
Calgızek the batyr finished him.
Going out alone onto the field,
Laying Orokkır in the dust,
Taking the name of boy-batyr,
Glory remained to Baytaylak.
The blood-prices of times long past,
The war's expended monies,
To reckon and exact from us —
Has Neskara's son Madıkan
Nursed his grudge against us?
Beaten by Kançoro's hand,
Şayımbet who fled away —
Did he arrive there wet with tears?
Joining with Kerimbay,
To that batyr Madıkan
Did he pour out his complaint?
Taking teeming troops from Ancu,
Enraged, has Madıkan
Mounted and set out upon the road?
Saying Koñur has grown old,

Hesaba katmadan mı bırakmış?
Bu seferki savaşa,
Katılmadan mı kaldı Çürçüt?
Açıkça yazıp Agerkeç,
Kalabalık ordu gelsin — diye,
Onun için mi haber salmış, ola?
Nicesini saydım dolaştırıp,
Hepsine haber salsak, ola?
Çok yurdun ileri gelenlerinin,
Hepsinin elini alsak, ola?
Görkemli bir orduyla,
Çarpışılacak düşmana varsak, ola?» —

Diye, Bakay han bir bakıp,
Sakalını sıvazlayıp oturdu.
Bahadırın oğlu, o gaddarın,
Genç Semey, o kurnazın,
Sırası geldiğinde,
Asrı aşan hilekârın sözü:

«Kançoro ile han Bakay,
Söylediniz epeyce söz.
Almambet oğlu Gülçoro,
O oturdu ses etmeden.
Size yararsa aklım,
Benim söyleyeceğim söz şöyledir.
Cediger'e vardım başta,
İki çocuk yanımda.
Kırgız'dan asker toplamadan,
Yalnız kendim gitmiştim,
Yanıma kimse almadım.
Yılıyorsanız hepiniz,
Yalnız kendim gideyim,
Şu yerde kalın siz!
El-yurt bize er der,
Ele kargaşa salıp,
Erim — diye söylemek — gerekmez mi?!
Kalın yurt bize han der,

Has he left him out of the account?
From the war of this campaign
Has the Çürçüt stood aside?
Writing plainly, Agerkeç —
Let a teeming army come — saying,
Is it for this she sent the word, perhaps?
Many have I counted, going round —
Shall we send word to all of them, perhaps?
Of many a land's foremost men,
Shall we take the hands of all, perhaps?
With an army in its splendor,
Shall we go against the foe to be fought, perhaps?» —
Saying so, Bakay khan cast a glance,
And sat there stroking his beard.
The batyr's son, that pitiless one,
Young Semey, that cunning one,
When his turn had come around,
The word of that trickster surpassing his age:
«Kançoro and khan Bakay,
You have spoken words enough.
Almambet's son Gülçoro
Sat there making not a sound.
If my counsel serves you,
The word I have to say is this.
I went to Cediger at first,
Two boys at my side.
Gathering no troops from the Kirghiz,
I had gone all by myself,
I took no one at my side.
If you are all afraid,
Let me go by myself alone —
You stay here in this place!
Land and people call us hero:
Casting turmoil on the people,
Must one say — I am their hero?!
The thick-set folk call us khan:

Kan dökülecek gün olunca,
Halka kavgayı salıp,
Hanız — diye — gezmek ne gerek?

Yanıma almadan ben kendim,
Eli boş gelivermişim,
Olsaydı iyiydi o,
Atamdan kalan cenk yadigârı.
Savaşın yoluna dikilecek,
Alemi altın tuğ, bayrak!» —

Diye, Semetey söyleyince,
Almambet oğlu Gülçoro,
İçten içe kederlense de,
Zoraki, yalandan,
Kahkahasını salıverdi.

Kapı kanadı gibi bembeyaz dişleri,
Işıldayıp görünüverdi:
«Ağabeyimin dediği doğru söz,
Yerin dört bucağını,
Altı bölük dünyayı,
Dolanıp gelmek zor iştir.
Biz hazırlanıp bitene dek,
Kılçık gibi mızraklı, gök flamalı,

Kızıluyuk dev gelir.
Erlere haber salana dek,
Er toplanıp bitene dek,
Er yürekli genç yaban domuzu,
Başında yüz bin can asker,

Er Madıkan, o gelir.
Azgın gelen düşman,
El toplanıp bitene dek,
Elini çiğneyip alır gider!

At-Başı, Narın şehrini,
Kara Kırgız halkını,

When the day of bloodshed comes,
Casting strife upon the folk,
What need to strut — saying — you are khans?
Not taking it beside me, I myself
Have come away with empty hands;
It would have been well were it here —
The war-relic left me by my father,
To be planted in the war's own road,
The banner, the tuğ with finial of gold!»
—
When Semetey had spoken so,
Almambet's son Gülçoro,
Though grieving inwardly at heart,
Forced and feigned,
Let loose his peal of laughter.

His teeth white as a door's twin leaves
Flashed gleaming into sight:
«My elder brother's word is a true word:
The four corners of the earth,
The world of its six quarters,
To go all round them is hard work.
Before we have done making ready,
With lances fine as barley-beards, with blue-gray pennons,
The giant Kızıluyuk will come.
Before word is sent to the heroes,
Before the heroes have gathered in,
That hero-hearted young wild boar,
A hundred thousand souls of troops at his head,
Er Madıkan — he will come.
The foe that comes in fury,
Before the people have gathered in,
Will trample down your people, seize them and be gone!
At-Başı, the city of Narın,
The Kara Kirghiz people —

Yağmalayıp bir ucundan,
Leşini çıkarmaz mı!
Ketmen-Töbö'yü, Cas'ını,
Doğu yanı Erkeç-Tam,
Çukurdaki, düzdeki Kokand'ı,
Ordu toplanıp bitene dek,
Soğan gibi didikler onu.
Hepsi elden gittiğinde,
Mecalin kesilip biter.
Zorbalıkla baş eğmiş,
Zulümden sinip yaşayan,
Cediger destek olur mu?!
Çayçüy, Buhara, Şañkaylı,
O zaman gelmez obana.
Gelmek şöyle dursun onlar,
Yaklaşmadan kaçar yanından.
Ben katıldım bu yerden,
Gidelim — diye — önüne.
Ağabeyimin söylediği akla,
Ervahına sığınıp,
Atamız Manas bahadıra!
Onlar gelmeden gidip görelim,
Ecel yeterse ölelim.
Halka kargaşa saldırmadan,
Kızıluyuk, Madıkan ile
Bir yüzleşip görelim.
Çetin olsa da Kızıl dev,
Kocamış kişiye benziyor.
Kırmızı şahın Muradil'i,
Tam onun kadar vardır o.
Kerimbay ile Ümütöy,

Plundering from one end,
Will he not drag their carcass forth!
Ketmen-Töbö and its Cas,
Erkeç-Tam on the eastern side,
Kokand in hollow and on plain —
Before the army has gathered in,
He will pick them apart like an onion.
When all has slipped from hand,
Your strength is cut and spent.
Bowed down beneath the tyrant's force,
Living cowed beneath oppression,
Will Cediger stand by us?!
Çayçüy, Buhara, the Şañkay folk —
They will not come then to your ayil.
Let alone their coming,
They will flee your side before they near.
I have joined my voice from this place here:
Let us go — saying — to meet him.
To the counsel my elder brother spoke,
Taking refuge in his ancestor-spirit,
In our forefather Manas the batyr!
Before they come, let us go and see;
If our fated hour suffices, let us die.
Without loosing turmoil on the folk,
With Kızıluyuk and Madıkan
Let us come face to face and see.
Though the Red giant be grim,
He seems a man grown old.
The crimson shah's Muradil —
He measures just about his match.
Kerimbay and Ümütöy —

Bizce bilinen canlar!
Madıkan'ın adını duyun,
Kışın av mevsimindeki kartal gibi,
Ben ona can atarım.
Bütün bir dağ olsa da,
Bir sarsıp bozdururum.
İhtiyar Bakay, Han Semey,

Souls well known to us!
Hear the name of Madıkan:
Like the eagle in the winter hunting-season,
I long to be at him.
Though he were a whole mountain entire,
With one shaking I will break him down.
Old Bakay, Khan Semey,

Ben ikinizi yedek kılarım.
Coşmuş demek Anculular,
Domuz yavrularını dağıtırım!
Her zaman arka direğim,
Er Kançoro sen durdukça.
Sakalı pamuk gibi apak,
Sadağı kırk arşın han Bakay,
Tuğa sahiplik sen etsen.
Ala-Dağ gibi heybetle,
Âdemoğlundan zatı üstün,
Ağabeyim Semey, alp durdukça!

Agerkeç'in yazdığı mektupta,
Koñurbay'ın adı yok.
Zulmü salacak düşman odur,
Bunun ordu katmadan değeri yok.

Kañgay'dan Kalmak bozulmadan,

Han Koñurbay asker toplamadan,

Geri kalanları ne ki?
Kızıluyuk, Madıkan,
O denli karşı koyamaz.
Han Koñurbay katılırsa,
Elçileşip konuşup,
Sonra halkı toplayalım.
Katılmazsa Koñurbay,
Savaşın izi tozu yokken,
Ordu kurup, asker toplayıp,

Dışarıdan asker isteyip,
Yurdu perişan etmeyelim.
Boş sözü söyleyip gevezelikle,
Düşmandan korkmuş gibi,
Şu yerde durmayalım.
Karagul'un ölüsünü,
Han Koñur'a sezdirmeden,
Kalan düşmanı haklayalım!

You two I hold in reserve.
So the Ancu men are in full spate —
I will scatter the piglets of the boar!
At all times the prop at my back,
Er Kançoro, while you stand.
His beard white as cotton-wool,
His quiver forty ells, khan Bakay —
If you would keep the tuğ in charge.
Majestic as the Ala-Dağ,
His person raised above the sons of Adam,
While my elder brother Semey stands, the alp!
In the letter Agerkeç wrote
The name of Koñurbay is absent.
He is the foe who will loose the tyranny;
Without his army joined, this has no weight.
While the Kalmak of Kañgay are unbroken,
While Khan Koñurbay has raised no troops,
What are the rest of them?
Kızıluyuk, Madıkan —
They cannot stand against us so.
If Khan Koñurbay joins in,
Let us treat by envoys, speak,
And gather the people afterward.
If Koñurbay does not join,
While no track nor dust of war is raised,
Let us not, mustering an army, raising troops,
Begging soldiers from abroad,
Bring the homeland to distress.
Speaking idle words in chatter,
As though we feared the foe,
Let us not stand about in this place.
The death of Karagul
Kept hidden from Khan Koñur,
Let us finish off the foe that remains!

Kürpüldök'ün döküldüğü yere,
Biz varalım beş günde.
Bizim görmediğimiz yermiş,
Ağabeyim yolunu bilmezse.
Köörüktü'nün sırtında,
Kök-Cañgak'ın kırlarında,
Kalmakların yılkısı,
Karagul'un sürüp baktığı mal,

Bakarsam bugün buradadır.

To where the Kürpüldök pours down
Let us come in five days' time.
It is a place we have not seen, they say,
If my elder brother does not know the road.
On the ridge of Köörüktü,
On the steppes of Kök-Cañgak,
The horse-herds of the Kalmaks,
The stock that Karagul drove out and tended —
As I reckon, they are here today.

Kalan halkın arasına girip,
Kazak'tan dört, beş delikanlı bulup,

Dokuzuncu ayın on beşinde,
Yılkıyı Küdür sürerse.
Aldın yılkımı, üzgünüm — diye,
Han Koñurbay dava ederse,
Yılda elma veririm — diye,
Basılmış mührü vardı,
Söyleriz, altın hani — diye?

Yılkı ele geçtiğinde,
Han Koñurbay kalçaya,
Cevap vermek kolay söz!
Çağırınca hepsi gelecek gibi,
Kurnazca kışkırtıp Kazak'ı,
Göçürmezse başka el.
Ak kalpaklı Kırgız, kalan yurt,

Rahat yatıp can sefası sürsün.
Canından bezmiş düşmana,
Biz varalım kan saçıp.
Çarpışıp görelim,
Alnımızdan teri akıtıp.
Halkı besleyelim sefa sürdürüp,
Kendi evinde yatırıp.
Atlanalım, yürü» — diye, —
Er Gülçoro bunu söyleyip.

Going in among the folk who remain,
Finding four or five young men from the Kazakh,
On the fifteenth of the ninth month,
If Küdür drives the horse-herd off.
You took my herd, I grieve — saying,
If Khan Koñurbay brings suit,
I will pay in apples yearly — saying,
There was his seal stamped down;
We shall say: and where is the gold — saying?
Once the herd is in our hands,
To Khan Koñurbay the haunch —
Giving answer is an easy word!
As though all would come at the summons,
Slyly goading on the Kazakh,
If no other people is made to move.
The white-kalpak Kirghiz, the folk remaining —
Let them lie at ease and savor life.
Against the foe grown sick of his own soul,
Let us go forth scattering blood.
Let us clash and see,
Sweat running from our brows.
Let us keep the folk in comfort, at their ease,
Bedded down in their own homes.
Let us mount — march!» — saying, —
Er Gülçoro spoke this out.

Üzengiye ayak atıp,
Hep birden bindi atına.
«Küdür bey, sen kal — diye,
İnişe vurup batıya,
Kızıl-Car'a, Semey'e var — diye.
İşe yarar sağlam delikanlıdan,
Dört, beşini toplayıver — diye.
Bize haber ede ede,
Kañgaylının yılkısını,
Bırakmadan sürüp dön» — diye.
Küdür beyi bıraktılar,
Kürpüldök'ün döküldüğü yere,
Rahvan tırısla sürersek,
Erken yürüyüp, geç yatarsak,
Sekiz günde yetişiriz.
Sel gibi olmuş askere,
Yeri kaynatan çok ele,
Yolunuza baş olurum, çocuklar» — diye,

Ağan Bakay yola koyuldu.
Tan süzülüp ağarırken,
Karışıp birlikte akarken.
Atlara binip hazırlanıp,
Akşamüstü alacakaranlıkta,
Kişinin tanınmadığı karaltıda,

Yemek yiyip yerleşip,

Setting foot into the stirrup,
As one man they mounted horse.
«Küdür bey, you stay — saying,
Striking down the slope to westward,
Go to Kızıl-Car, to Semey — saying.
Of sturdy, serviceable young men,
Gather up four or five — saying.
Sending word to us at every stage,
The horse-herd of the Kañgay man,
Drive it off entire and return» — saying.
They left Küdür bey behind.
To where the Kürpüldök pours down,
If we ride at an ambling trot,
Marching early, bedding late,
In eight days we shall arrive.
To the troops become a flood,
To the teeming host that makes earth seethe,
I will be the head of your road, children» — saying,
Your elder Bakay set out upon the way.
As dawn was filtering into gray,
As they flowed on mingled all together,
Mounting their horses, made ready,
At evening in the dusk,
In the half-dark where a man goes unknown,
Eating their food and settling in,

Dört akıtmalı yiğit gidiyordu,
Büyük İngen dağını dolanıp.
Sekizinci gününde,
Gün gözü öğle vaktinde,
Çıkıp geldi dört yiğit,
Çatal boyunlu bir bele.
Boyun geçidine çıkınca,
Al donlu akıtmalı, çıplak bir kısrak,
Bağlı duruyor yüce belde.
«İnsan olan yere geldik» — diye, —

The four blaze-marked braves rode on,
Rounding the great mountain of İngen.
Upon the eighth day,
When the sun's eye stood at noon,
The four braves came up out
Onto a pass with forking neck.
When they topped the saddle of the pass,
A chestnut blaze-faced mare, stripped bare,
Stands tethered on the lofty col.
«We have come where humankind is» — saying, —

Al kısrağı gördüklerinde,

Dönüp durdular.
O sırada bir delikanlı,
Peşine taktığı tazısı var.
Sırtında tüfek ve kapanı,
Yamaç yolundan çıkıverip,
Dört yiğidi gördüğünde,
Yüreği ağzına geldi.
Korkusundan o zavallı,
Yukarıdaki ak dağa,
Sarı alacalı taşlı büyük kayaya,
Can havliyle kaçmadı.
Adım atıp, ayak seğirtip,
Beri doğru da yürümedi.
Görüp duran Gülçoro,
Elini sallayıp çağırdı:
«Gel beri, — diye — çağırınca», —

Dört yiğidin yürüyüşü.
Giderken Bakay'ın söylediği:
«Görmüştüm çayırın yolunu,
Âleme adı yayılmış,
Amır'ın suyunu üç kez geçtim.
Biçare zavallı avcı,
Koşarcasına acele etti.
Yakına girip geldiğinde,
Dört yiğidin belirgin,
Ay gibi yüzünü gördüğünde,
«Ağabey», — diye çağırıp,
Bakay'ın adı söylenip.
Ondan başka sözü yok,
Şaşırıp durakaldı.
Yan bakıp Kançoro;
— Gel, Ceenbay, gelsene — diye,
Ne yapıp da bu yere,
Kapan, tuzak yüklenip,
Ne işe geldin — diye?
Kurt ormanı, gök ova,

When they caught sight of the chestnut mare,
They wheeled about and halted.
Just then a young man,
A tazı hound trailing at his heels,
Musket and trap upon his back,
Came up along the hillside path;
When he saw the four braves,
His heart leapt to his mouth.
For terror, that poor wretch,
To the white mountain up above,
To the great crag of yellow-mottled stone,
Did not flee for his life's sake.
Nor, stepping out with hurrying feet,
Did he walk toward them either.
Gülçoro, who stood watching,
Waved his hand and called him:
«Come hither, — saying — when he called», —
The four braves at their walking pace.
What Bakay said as they went on:
«I had seen the meadow road once;
Its name spread through the world,
Three times I crossed the Amır's water.
The hapless, wretched hunter
Made haste as if at a run.
When he had drawn in near,
When he saw the four braves' clear-cut,
Moonlike faces plain,
«Elder brother», — so calling out,
Bakay's name upon his lips.
Beyond that he had no word,
He stood stock-still, bewildered.
Kançoro, glancing sidelong;
— Come, Ceenbay, come now — saying,
By what doing, to this place,
Laden with trap and snare,
On what errand have you come — saying?
The wolf-wood and the blue-gray plain,

Üç-Karkıra kırlarında,
Beş kişiden eksilmeden,
Yanında gezerlerdi.

Sırtlanıp kazandığınla geziyorsun,

Bu yerde nasıl gezişin bu?

Gelsene yakınıma, yanıma.» —
Kançoro'dan söz duyup,
Yüreği ağzında Ceenbay,
Arslanlarla buluşup,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp epeyce,
Bir vakit sonra yatışıp.
Ah çekip, göğüs geçirip,
Yanına gelip bunların,
Oturdu sonra büzülüp.
Dönüp bakıp han Semeñ:
«Genç kaplan Kançoro,
Bu Ceenbay hangi elden?
Adıyla söyleyip çağırdın,
Tanıyor musun bunu sen?» —
Kançoro cevap verene dek,
Filan falan diyene dek,
Ceenbay söze geliverdi:
«Aysalkın'ın kızından,
Kazak'ta yaşarken doğmuşum.
Alp Camgırçı bahadırın,
Yeğeninin yeğeniydim.
Kendi adım Ceenbay,
Er Semetey, ne oldu sana,
Ben yeğenini tanımaz mısın?
Kimliği belirsiz kişi değilim,
Alp Camgırçı dayım var.
Birlikte gezmiş, birlikte oynamış,
Birlikte büyümüş, aşık oynamış,
Yatsa, kalksa bir arada olmuş,
Kançoro ile Gülüstön,
Künös'e ava geldiklerinde,

On the steppes of Üç-Karkıra,
Never fewer than five men
Would ride along beside you.

You wander with your takings on your back
—
What roaming is this of yours in such a place?
Come now, come close beside me.» —
Hearing the word from Kançoro,
His heart in his mouth, Ceenbay,
Meeting with the lions,
Wept sobbing a long while,
And after a time grew calm.
Sighing, heaving from his breast,
Coming up beside them,
He sat down then, hunched small.
Khan Semeñ, turning, looked:
«Young tiger Kançoro,
From what people is this Ceenbay?
You called him out by name —
Do you know this man, then?» —
Before Kançoro could reply,
Before he could say this or that,
Ceenbay himself broke into speech:
«Of Aysalkın's daughter born,
I was born while living with the Kazakh.
Of the alp Camgırçı the batyr
I was the nephew's nephew.
My own name is Ceenbay —
Er Semetey, what has come over you,
Do you not know me, your nephew?
I am no man of unknown standing:
The alp Camgırçı is my uncle.
They rode together, played together,
Grew up together, played at knucklebones,
Lying down and rising ever side by side —
Kançoro and Gülüstön,
When they came to Künös for the hunt,

Evimde çok kalmışlardır.
Kışlarım Künös'ün güneyini,
Yaylarım Tekes'in kuzeyini.
Gezerdim keyfimce,
Geçen yılın baharında,
İşim ters gitti.
Künös'e gidip kışlamadan,
Tilkisine imrenip,
Karkıra'nın kırlarında,
Kartal saldım ben kış boyu.
Tilkiye kartal saldığımda,
Kartal kara, kar apak,
Tilki kızıl, gözüme,
Güzel kızdan da hoş görünüp.
Sekiz mızrak boyu havalanıp,
Bahadır kartalı kızıştırıp.
Her gün tilkiyi tutturup,

Many a time they lodged within my house.
My winter grounds the south of Künös,
My summer pastures north of the Tekes.
I roamed as my heart pleased;
In the spring of the year gone by,
My affairs went all awry.
Not going to Künös to winter,
Coveting its foxes,
On the steppes of Karkıra
I flew my eagle all the winter long.
When I flew the eagle at the fox —
The eagle black, the snow pure white,
The fox all red — before my eye
It seemed fairer than a lovely girl.
Soaring eight lance-lengths high,
Whetting the batyr eagle keen.
Each day making him take the fox,

Enfiye çekip, börkümü yıkıp,
Gezip durmuşum sersemce.
Kartal uçmaz oldu, bahar geldi,
Kalmışım Kazak içinde,
Tek evli Kırgız'ın,
İtibarı elden düşük geldi.
Toplandı Kazak elleri,
Karkıra'nın düzüne.
Çokça toplanıp el geldi,

Kerimbay beyleri pay etti.
Sen, Ceenbay, evine,
Çekip git, durma — diye,
Kovalayıp beni gönderdi.
Topluluk dağıldı, el gitti,
İki gün geçip, üçüncüsünde,
Göçeceksin — diye, — Ceenbay,
Altı, yedi er yetişti.
Evimin örtüsünü soyup,
Erkeklere katlattı.
On iki iğdiş devem var,

Snuffing tobacco, cocking my cap askew,
I idled on like one gone soft.
The eagle would fly no more, spring came,
And I was left among the Kazakh;
For a Kirghiz of a single tent,
Regard came meaner than the rest.
The Kazakh peoples gathered
On the level plain of Karkıra.
The people came assembling in their throngs,
Kerimbay dealt out the beys their shares.
You, Ceenbay, to your own home —
Take yourself off, don't linger — saying,
He drove me out and sent me off.
The gathering broke up, the people went;
Two days passed, and on the third,
You shall migrate — saying, — Ceenbay,
Six or seven men rode up.
Stripping the covering from my tent,
He had the men fold it away.
Twelve gelded camels I possess;

Semerli iğdiş develere,
Bütün varlığımı yükletti.
Önüne düştüm kalabalık göçün,
Nice yerin güzelliğini gördüm.
İki ay göçüp hiç durmadan,
Amır'ın akan boyuna,
Büyük İngen'in dağına,
Kürpüldök'ün döküldüğü yere,
Sürüp gelip kondurdu.
Ceenbay kaçıp gider — diye,
İki evli komşum var.
Kendimle birlikte üçtük,
Kazaklara bekletti,
Dört gün yattık kımıldamadan.
Kısrak bağlamadan, mal sağmadan,
Kara çay ile ekmek yedik,
Ta Andican'ın Sart'ı gibi!
Gün altıya vardığında,
Ümütöy ile Kerimbay,
Halkı topladı ağır ağır.
Zenginlerden altın dilde aldı,

Ben zavallı Ceenbay'dan,
Sekiz iğdiş deve aldı.
Devemi alırken öylece almadan,
Semer takımımı da birlikte aldı.
Semer yetişmedi develere,

Evimde keçe örtü kalmadı.
Urganımı, ipimi tümden aldı,
Kış boyu kartal salınan,

İki atımı da birlikte aldı.

Eli, ayağı olmayan yılan gibi,
Süründürüp beni bıraktı.
Ceenbay'ının bugün,
Kemirilmiş kelle oldu hâli!
Çarem tükendi benim,

On the pack-saddled gelded camels
He had my whole substance loaded.
I fell in at the head of the crowded caravan,
I saw the beauty of many a land.
Migrating two months without a halt,
To the flowing reaches of the Amır,
To the mountain of great İngen,
To where the Kürpüldök pours down,
He drove us on and set us down.
Lest Ceenbay run off — saying,
I have two households for my neighbors.
Together with myself we were three;
He set Kazakhs to guard us,
Four days we lay without a stir.
Tethering no mare, milking no stock,
We ate black tea and bread,
For all the world like Andican's Sart!
When the day had come to six,
Ümütöy and Kerimbay
Gathered in the people, slow and heavy.
From the rich he took gold by the tongue's demand;
From me, poor wretched Ceenbay,
He took eight gelded camels.
Taking my camels, not content with that,
He took my pack-gear with them too.
The saddles did not stretch to all the camels —
No felt covering remained within my home.
He took my ropes, my cords entire;
The two horses that all winter flew the eagle —
He took those with the rest.

Like a snake that has nor hand nor foot,
He left me dragging on my belly.
Your Ceenbay this day —
His state is a gnawed-bare skull!
My remedies are spent;

Peşime tazı köpeğini takıp aldım.
İki çocuk, bir kadın,
Aş bulamayıp sarardım!
Kapan kurdum kuytuya,
Acın önüne av gelmez — derler,

Hiçbir şey düşmedi nicedir.
Tüfek kuşanıp geyiğe,
Her gün çıkarım yükseğe.
Gönlüm çekip, av arayıp,
Bugün geldim bu yere.
Muradı gelip rast yönden,
Sıyrıldı kara bahtım alnımdan.
Ana tarafım, arslanlar,
Rast geldiniz önümden!
Geçen yıl yazı geçirdik,
Kışı boyunca burada kışladık.
Yazın günü üç kez,
Yağmur yağarmış bu yere.
Kışın günü beş kez,
Kar yağarmış bu yere.
İki gün aydınlık parlayıp,
Güneş hiç değmezmiş buraya!
İki kat kürk giyse,
Durmadan insan titrer.
Yazın günü el üşür,
Deriden eldiven giymezse!
Bu yıl baharın önünde,
Kızıluyuk dev geldi.
Kırk bin asker ordu geldi,
Konukluğuyla bunaltıp,
Tüketip bitirdi bu eli!
Az bulup Kızıl devi,
Mançu'dan geldi Madıkan.
Ardındaki askeri,
Yüz bin candan eksik değil.
Ümütöy ile Kerimbay,
Sayısını on bine doldurup,
Er topladı Kazak'tan.

I took the tazı dog to trail my heels.
Two children and a wife,
Finding no food, we have grown wan!
I set a trap in a sheltered nook —
Before the hungry man no game will come
— they say,
Nothing has fallen in it this long while.
Girt with my musket, after deer
Each day I climb the heights.
My heart drawn on, seeking for game,
Today I came to this place.
Fortune came from the lucky quarter,
My black fate slipped from off my brow.
My mother's kin, you lions,
You came across my path!
Last year we passed the summer here,
All winter long we wintered here.
In summertime three times a day
The rain, they say, falls on this place.
In wintertime five times a day
The snow, they say, falls on this place.
Two days the brightness gleams —
The sun, they say, never touches here!
Though a man wear fur coats doubled,
He shivers without cease.
In summertime the hand grows cold,
If one wears no glove of hide!
This year at the front of spring,
The giant Kızıluyuk came.
An army of forty thousand troops came;
Crushing them with its guest-quartering,
It wore this people out and bled them dry!
Counting the Red giant too few,
From the Mançu came Madıkan.
The troops that follow at his back
Fall not short of a hundred thousand souls.
Ümütöy and Kerimbay,
Filling up their count to ten thousand,
Gathered men from the Kazakh.

Şimdi üç günde atlanıp,
Talas'a varacaklar bu yandan!
Rastladı mı sizlere,
Bana komşu olan,
Zavallı Molla Küdür'ü,
Agerkeç buradan atlandıran?
Kızıl dev ile Madıkan,

Ümütöy ile Kerimbay,
Şüphelenmedi sonunda.
Kazara şüphelenselerdi,
Adam koştururlardı ardından.

Ejderha gibi Kızıl dev,
Domuzun boyu bir tepe.
Merhamet eder hâli yok,
Birine el kaldırırsa.
Mançu'dan gelen Madıkan,
O kâfiri söylersem,
O denli uzun değil,
O denli iri de görünmez.
Orta boylu, som belli,
Kara yürekli, taş kalpli,
Tıpkı yaban domuzu kılıklı.
Alnında tek bir göz,
Sele dolmuş göl gibi.
Beti benzi başka insandan farklı,
Kışın kurumuş ot gibi.
Kendine benzer domuzun,
Bindiği korkunç Gök boğa,
Tam burnunun üstünde,
Tek boynuzlu sığırı var.
Sahibinden önce davranıp,
Tos vuran huyu var.
Sahibinden beter kan içici,
Uyumsuz, kötü bir hayvanı var.
Yüz elli bin askere,
Yüreği keskin iki ere karşı,
Gelmişsiniz dört yiğit.

Now, mounting in three days' time,
They will march on Talas from this side!
Did he chance across you,
He who is my neighbor,
Poor Molla Küdür,
Whom Agerkeç set riding hence?
The Red giant and Madıkan,

Ümütöy and Kerimbay —
In the end they took no suspicion.
Had they by mischance suspected,
They would have sent men galloping behind.
The Red giant, like a dragon,
The boar's stature is a hill entire.
He has no state of showing mercy
If he lifts his hand against a man.
Madıkan come from the Mançu —
If I tell of that infidel,
He is not so very tall,
Nor does he look so very huge.
Of middle height, with solid loins,
Black-hearted, with a heart of stone,
In semblance the very wild boar.
On his brow a single eye,
Like a lake brimmed full with flood.
His face and hue unlike another man's,
Like grass dried out in winter.
The boar so like himself —
The dreadful Gray-blue bull he rides:
Right there upon its snout
It has a single-horned beast's horn.
Acting before its master does,
It has the habit of the goring charge.
A blood-drinker worse than its master,
He has a froward, evil beast.
Against a hundred fifty thousand troops,
Against two men with keen-edged hearts,
You have come, you four braves.

Gücünüz yetmez belki,
Söz dinlerseniz hepiniz,
Talas'a geri dönün.
Kalabalık asker, ordu toplayıp,
Karşı çıkıp önünden,
Sonra çarpışıp görün.
Dediğime uymazsanız,
Parçalayıp yiyecek gibi,
Kızıl devin kahrı var.
Terkisindeki topuzuyla,
Gözümün gördüğü bir işi,
Gücünü domuz belli etti.
Çadırının yanında,
Kendisi çakır taşlı bir tepe,
Dururdu kışın.
Geçen ilkbahar vaktinde,
Canı sıkılınca Kızıl dev,
Topuzunu savurup eline aldı,
Taş tepeye bir vurdu.
Topuzunu çekip aldığında,

Your strength perhaps will not suffice;
If you will heed my word, all of you,
Turn back again to Talas.
Gathering teeming troops, an army,
Going out to meet him at his front,
Then clash with him and see.
If you follow not my saying,
As though to tear you up and eat you,
The Red giant has his wrath.
With the mace slung at his crupper —
One deed my own eye witnessed —
The boar made plain his strength.
Beside his pavilion tent
There stood, itself a hill of flinty stone,
Standing through the winter.
In the time of spring just past,
When the Red giant's heart grew restless,
He swung his mace into his hand,
He struck the stony hill one blow.
When he drew his mace away,

Kum gibi olup saçılıp,
Tepenin yeri kazılıp,
Taştan eser kalmadı.
Gözüm gördü domuzu,
Görmek şöyle dursun, ben önceden,
Duymamıştım böyle pehlivanı!
Fakat buna Madıkan,
Kendi içinden alındı.
Bu da mı iş — diye,
Karşısındaki yarda,
Yalçın, kaygan ak kayaya,
Dört ok atımı gelir yüksekliği,
Keçi çıkıp yatardı,
Kendisi sarkık bir kayaydı.
Yürüyüp varıp yanına,
Fısır fısır der gibi,
Gösteriverdi sığırına.
Böğürüp boğa yeri eşeleyip,

Scattering like so much sand,
The hill's own ground gouged out,
No trace of stone remained.
My eye beheld the boar;
Let alone beholding — I before
Had never heard of such a strongman!
And yet at this Madıkan
Was stung within himself.
Is this a feat, then — saying,
On the cliff that faced him there,
On the sheer, slick white crag —
Its height a four-arrows' flight —
The wild goat would climb and lie;
Itself it was an overhanging rock.
Walking up beside it,
As if to whisper hush on hush,
He showed it to his beast.
Bellowing, the bull pawed up the earth,

Böğürtüsü beyin yarıp.	*Its bellow splitting brains.*
Dikilip gözü kızarıp,	*Rearing tall, its eye gone red,*
Başındaki tek boynuzla,	*With the single horn upon its head,*
Ölçmeden tosladı dosdoğru varıp,	*Not measuring, it charged headlong dead straight,*
Boynuzuna takıp,	*Catching it on its horn,*
215630 Kayayı devirip attı.	*It heaved the crag over and cast it down.*
Boğanın gücünü gösterip,	*Showing off the bull's brute strength,*
Madıkan kendisi kabardı.	*Madıkan himself puffed up.*
Gör gücümü der gibi,	*As if to say: behold my might,*
Sevinmiş gibi sırıtıp,	*Grinning as though gladdened,*
Gülüşü korkunç, sureti soğuk,	*His laughter dreadful, his visage cold,*
Salyası akıp avurdundan,	*Slaver running from his jowls,*
Dişleri kara görünür.	*His teeth show black to see.*
Hırlaşan it gibi sırıtıp,	*Grinning like a snarling cur,*
Boğaya bindi çarçabuk,	*He mounted on the bull full quick,*
215640 O baltasını alıp çatık suratla.	*Taking up that axe of his, his face drawn dark.*
Bir haykırsa o kahrolası,	*Should he once roar out, that curse-struck one,*
Obada insanın soluğu kesildi.	*The breath of men in the ayil was cut short.*
Aslen korkak canların,	*Of souls by nature cowards,*
Kopup gırtlak damarı,	*The throat-vein bursting through,*
Göğsünden canı çıktı.	*The life went from their breasts.*
Gebe kadınlarından otuzu,	*Of their women great with child,*
Çocuk düşürüp kurtuldu!	*Thirty miscarried and were free!*
Ta karşıda dimdik duran,	*Standing bolt upright far opposite,*
Başını apak buz kaplamış,	*Its head all capped with pure white ice,*
215650 Kerege gibi gerilmiş dağdı,	*It was a mountain stretched like a kerege lattice —*
Yandan savurup Madıkan,	*Swinging sidelong, Madıkan,*
Baltayı sallayıverince,	*When he let the great axe fly,*
Sırtının değdiği yerinden,	*From the place its spine was struck,*
Uçup gitti öylece.	*It simply flew away.*
«Balta bel» — diye — ad koyduk,	*«Axe-notch pass» — saying — we gave its name;*
Gücünü gördüm onun,	*I have seen the strength of him,*
Kahrına alırsa Madıkan,	*If Madıkan takes you in his wrath,*

Önüne hanginiz durursunuz?
Duyduğum ve gördüğümü,
Kulağımın bildiği acayipleri,
Hepsini eksiksiz söyledim ben,
Şimdi kendiniz bilin,
Bundan ötesini, kalanını.
Ervahı elbet destek olur,
Biz analım Manas'ın ruhunu.
Sizleri gördüm, bahadırlar,
Ben evime gideyim.
El yattığında peşime takıp,
İki çocuğu, karımı,
Kazan, kepçe yüklenip,
Gece yarısı geliveririm.
Kazan asıp, su koyup,
Çay kaynatıp vermeye,
Ben yeğeniniz yararım» —
Diye, sustu Ceenbay.
Onun sözünü duyduklarında,
Sıraya dizilip dört bahadır
«Dediğin doğru Ceenbay,
Çok gecikmeden geri dön.
Yıldızlar dikilen vakitte,
Karını, çocuğunu peşine takıp,
Ön tarafta görünen,
Ovanın üstündeki sekiye,
İşte o yere geliver.
Hazırlıksız gelme, hazırlıklı gel,
Nasıl bir gün olacak bilinmez,
Kendine gerekli eşyanı,
Bırakmadan hepsini alıp gel.
Bizimle buluşup,
Doyurup karını, çocuğunu,
Sen Künös'üne gidiver.
İki düşman yüzleşince,
Er mızraklaşıp kin güdünce.
Sarsılır da, çalkalanır,
Duramaz olur kara yer!
Otlakta gezer çokça mal,

Which of you will stand before him?
What I have heard and what I have seen,
The marvels that my ear has known,
I have told them all, leaving nothing out;
Now know for yourselves
What lies past this, and what remains.
His ancestor-spirit surely lends support —
Let us call on the soul of Manas.
I have seen you, batyrs;
Let me go now to my home.
When the folk lie down, trailing behind me
My two children and my wife,
Loading cauldron and ladle up,
At midnight I will come.
Hanging the cauldron, pouring water,
To boil the tea and serve it —
I, your nephew, will be of use» —
Saying so, Ceenbay fell still.
When they had heard his word,
Drawn up in a row, the four batyrs:
«What you say is true, Ceenbay;
Turn back without long tarrying.
At the hour when the stars stand up,
Trailing wife and child behind you,
To the terrace over the plain
That shows itself ahead —
To that very place come out.
Come not unready — come prepared;
What kind of day will come, none knows;
The goods that you yourself will need,
Bring all of them, leave none behind.
Meeting here with us,
Feeding your wife, your child full well,
Go you off to your Künös.
When two foes stand face to face,
When men cross lances, nursing hate,
It quakes and it is churned —
The black earth cannot hold its place!
Much stock goes grazing on the pasture —

Deveye yükünü yükleyiver.
Karınla ikiniz,
Seçip iki at alın.
Bugün gücünüz yetmez,
Yarınki gece yola koyul.
İstersen git Künös'e,
İstersen git Talas'a.
Dirlik düzenlik yer dersen,
Göçüp git Narın'a.
Yüzün düşmeden, itibar bulup,

Sen yaşarsın, Ceenbay,
Calgızek'in önünde.
Nereye varacaksan,
Aklını bir karara bağlayıp,
Sonra gel önüme.
Sen gelene dek gecikmeden,
Mektup yazarım hazırlığına.
Varacağın yeri doğru söylersen,
Senin varacağın yerin,
Adını yazıp veririm,
Boş kalan yerine».
Semetey böyle söyleyince,
Duraklayıp Ceenbay:
«Kurbanın olayım, han töröm,
İki ağız söyleyecek sözüm var.
Git — dedin — bana sen,
Kırgız'ın oğlu dedin mi?
Kalayım desem olmadın,

Çay kaynatıp veremeyip,

Aç bırakır mı dedin?
Zavallı kadın, küçük çocuk,
Ölüp gidersem savaşta,
Şaşkın, yalnız kalır — diye,

Benim kaygımı mı çektin?
Hürmetine senin,

Load your load upon the camel.
You and your wife, the two of you,
Pick out and take two horses.
Today your strength will not suffice —
Set out tomorrow night.
If you will, go to Künös;
If you will, go to Talas.
If you say: a land of peace and order,
Then migrate to Narın.
Your face unfallen, finding honor,

You shall live on, Ceenbay,
Before the eyes of Calgızek.
Wherever you would go,
Bind your mind to one resolve,
Then come before me.
Until you come, without delay,
I shall write a letter for your setting-forth.
If you tell your destination truly,
That place where you will go —
I shall write its name and give it you,
Upon the space left blank».
When Semetey had spoken so,
Ceenbay, pausing, said:
«Let me be your sacrifice, khan my töro,
I have a word of two mouthfuls to say.
Go — you said — to me;
Did you say: he is a son of the Kirghiz?
When I would stay, you would not have it —
Did you say: unable to boil and serve the tea,
Will he leave us hungry here?
The poor wife and the little child —
If I die and perish in the war,
Dazed and alone they will remain — saying,
Was it my care that you were bearing?
Out of reverence for you,

Uzaklaşıp gideyim.
Mektup yazıp kâğıt bana verirsen,
Tekes'i yurt edineyim.
Öte yanı Tekes, Kulca var,
Beri yanı Toñ, Isık-Köl,
Baş tarafı Muzart'tan,
Doğu yanın çift vadin,
Yabani yemişin türlüsü,
Çıkarmış çokça orada.
Ark kazıp, su salmadan,
Olgunlaşırmış ekilse,
Kendin verirsen lütfedip,
Ben yatayım o yerde.
Ceenbay'ın eli — diye,
Söylenip kalsın her yerde».
Dediğini kabul etmiş,
Esirgemeden mektubu yazmış.
Tekes'in aşağı ucunda,
«Ceenbay yaylası» denen yer,
Bu sözden kalmıştır.
Eline yazılan mektubu alıp,
Komşu ocaklar çok olup,
Ağıla sığmayıp, koyun dolup.
Sayısız yılkı sağar gibi,

Gönlünde çift sevinç olup.

I will take myself afar.
If you write the letter, give the paper to me,
Let me make the Tekes my homeland.
Its far side Tekes and Kulca,
Its near side Toñ and Isık-Köl,
Its head reaching from Muzart,
Your east side your twin valleys —
Wild fruits of every kind
It brings forth there in plenty.
Without digging channels, leading water,
It ripens, if one sows;
If you grant it of your grace yourself,
Let me lie in that land.
Ceenbay's country — saying,
Let it be spoken of in every place».
He granted what he asked,
Ungrudging, wrote the letter out.
At the lower end of the Tekes,
The place they call «Ceenbay's pasture»
Has remained from this same word.
Taking the written letter in his hand —
Neighboring hearths in plenty,
Sheep past fitting in the fold,
As though milking horse-herds without number —
A double joy within his heart.

«Hoşça kal öyleyse — diye — deyip», —
Al donlu akıtmalı kısrakla,
Koşturup gitti şevkle.
Şimdi bunlar netmiş dersin,
Ceenbay'a gösterdikleri,
Ovanın üstündeki sekiye,
Gece içinde varmışlar.
Sözleşilen yere vardıklarında,
El uykuya daldığı demlerde,
Er ateş yakıp, ocak tutuşturup,
Kazan asıp, buz koyup,
Bozkırda demlenecek çay nerede,

«Farewell then — saying — he spoke», —
On the chestnut blaze-faced mare
He galloped off in high delight.
Now what, you ask, did these men do:
To the place they showed Ceenbay,
The terrace over the plain,
They came within the night.
When they reached the appointed place,
At the hours when folk had sunk in sleep,
The men lit fire, kindled the hearth,
Hung the cauldron, put in ice —
Where on the steppe is tea for brewing? —

Çay yerine tuz koyup.
Kavrulmuş arpa talkanından,
Çiğ suya çalıp,
Yatmaya niyetlendi yiğitler,
Kalın kaftanlarına bürünüp.
O zaman Gülüs söz söyler:
«Kaplan Semey, han ağabeyim,
Kara benekli kaplanım,
Ey, Kançoro, çoramsın.
Gülçoro bir söz söyler,
Gönül verip dinleyin.
Yaramazsa söylenen söz,
Çekinmeden dilleyip paylayın.
Ben varayım orduya,
Gecenin kara kaftanını,
Örtüp başımdan aşağı.
Yıldızdan boncuk takayım,
Çıt çıkarmadan, sır vermeden,
Mançu ile Japon'un,
Ne türlü sırrı varsa,
Kesin haber alayım.
Şaşmadan bulurum ben evini,
Ceenbay'ı bulayım.
Ceenbay'ı gönderip,
Agerkeç ile konuşup,
Akıl danışıp kanayım.
Ölmedik cana aş gerek,
İki üç deveye aş yükleyip,
Yedeğine verip yeğene,
Yetişip geliverirm.
Yararsa şu aklım,
İzin versene, han Bakay,
Çok gecikmeden gideyim.
Tan ağarıp atana dek,
Hazır olmuş olayım».
Gülçoro böyle deyince,
Ateşli yürekli Semetey,
Gürleyerek söyleyiverdi:

Putting salt in place of tea.
Of roasted barley talkan
Stirred into raw cold water,
The braves made ready to lie down,
Wrapped in their heavy kaftans.
Then Gülüs speaks a word:
«Tiger Semey, khan, my elder brother,
My black-spotted tiger,
Ey, Kançoro, you are my chora.
Gülçoro speaks one word —
Give your hearts and listen.
If the spoken word serves ill,
Rebuke and chide me without qualm.
Let me go to the army,
The night's black kaftan
Drawn over me from head down.
Let me wear beads of stars;
Making no sound, betraying nothing,
Of the Mançu and the Japon,
Whatever secrets they may hold,
Let me get sure word of them.
Unerring, I shall find his house —
Let me find Ceenbay.
Sending Ceenbay in,
Speaking with Agerkeç,
Let me take counsel and be satisfied.
The soul not dead has need of food:
Loading food on two, three camels,
Giving them in lead-rein to the nephew,
I shall catch you up and come.
If this my counsel serves,
Give me leave, khan Bakay —
Let me go without long tarrying.
Before the dawn pales and breaks,
Let me be here made ready».
When Gülçoro had spoken so,
Semetey of the fiery heart
Spoke out like rolling thunder:

«Mançu'dan haber almayı düşünmen,

Tam akıl işi, Gülçoro.
Japon'un sırrını çekip çıkarman,
Bu da akıl işi, Gülçoro.
Ama Agerkeç'e sırtını dayayıp,
Deve yedekleyip, un yükleyip,
Hırsız kişi kılığında,
Bu dediğin ne biçim söz?!
Kaynayan hakan Beycin'den,
Uzaktan gelen Almambet,
O, aş düşünen bir can mıydı?
Atam Manas, deryadil arslan,

O, aş düşünen bir er miydi?
Ömrü boyunca onlara,
Önlerinde yol başı olarak yürüyen,
İşte bu Bakay ihtiyar,
Hırsızlık eden bir can mıydı?
Aç halka varıp, un alıp,
Obaya bir sıkıntı salıp,
O, erkeğin işi değil,
Böyle idare edip, can beslemek!
Yarın ganimetini alırız,
Sırası gelince ele geçen mal,

Düşmanındır — diye — söylenmiş.
Sırasında bakılan mal,
Kıranındır — diye — söylenmiş.
Yarın sabah olduğunda,
Getirip keseriz,
Yayılıp duran çok maldan.
Keşfe gideceksen, gidip gel,
Kızıluyuk'a, Madıkan'a,
Bulaşmadan geri dön gel.
Hile edip, cana kıyıp,
Uyuyup yatan düşmana,
Gecesinde varıp savaşıp,
Rahatını onun kaçırma!

«Your thought of getting word from the Mançu —
That is true wit's work, Gülçoro.
Your drawing out the Japon's secret —
That too is wit's work, Gülçoro.
But leaning your back on Agerkeç,
Leading camels, loading flour,
In the guise of a thieving man —
What manner of word is this you say?!
From seething imperial Beycin,
Almambet who came from far —
Was he a soul that thought of food?
My father Manas, the ocean-hearted lion —
Was he a man that thought of food?
He who all his life for them
Walked before them at the head of the road,
This very same old man Bakay —
Was he a soul that practiced thieving?
Going to a hungry folk, taking flour,
Casting hardship on the ayil —
That is no work for a man,
To scrape along so, feeding one's own life!
Tomorrow we shall take your spoils;
Goods that fall to hand when the turn comes round
Are the enemy's — so it has been said.
Stock that is tended in its season
Belongs to the slayer — so it has been said.
Tomorrow when the morning comes,
We shall drive in and slaughter
From the many herds spread grazing.
If you would scout, then go and come;
With Kızıluyuk, with Madıkan,
Return without entangling.
Working guile, taking life,
Upon a foe that lies asleep
Falling by night in battle —
Do not break his rest!

Sığınak arayıp gelen Kazak'ın,
Güvenip durduğu erlerini,
Gök düzlükte mızraklayıp düşürüp,
Görünelim gözüne.
Belli edip savaş tuğu açıp,
Yüz yüze çıkıp, er mızraklayıp.
Bir görünürsek Kazak'a,
Kendiliğinden yatamayıp,
Kazaklar azaba düşer.
Sahte sahte gülüp sırıtarak,
Kenarı işlemeli kalpağını giyip,

Çoğu gelir sallana sallana.

Kesilmiş kazı, katılmış yağ,
Sarı şekerini de yanına alıp,

Tabaklarını kucaklayıp,
Güçlüsü gelir tay kesip,

Kim bilir kaçı koyun kesip.
El kavuşturup gelmez mi,
Çalıp getirip ekmek yersen,
Atana lanet gelmez mi?!
İtibardan düşüp kalırsın,
Agerkeç'e ne yüzle,
Azık ver — diye — varırsın?
Madıkan'ın, Kızıl devlerin,
Çetinliğini göreyim.
Huyun kötüye çalıyor,
Kımıldamadan sen yat!» —
Semetey söyleyip bitirmeden,
Gayretli arslan Kançoro,
Gayreti üstün er çora,
Kaplan gibi gürleyip,
Öfkesi gelip kükreyip,
Coşarak söyleyip Gülüs'e,
Aceleyle söyleyip saçılır:
«Hepimizin atası,

Of the Kazakh come seeking shelter,
The men in whom they put their trust —
Spearing them down on the blue-gray plain,
Let us show ourselves before his eye.
Making it known, unfurling the war tuğ,
Coming face to face, spearing man on man.
If we once show ourselves to the Kazakh,
Unable of themselves to lie still,
The Kazakhs fall into torment.
Grinning with false and hollow laughter,
Donning their kalpaks with embroidered brim,
Most of them will come sauntering, swaying.
Cut kazı-sausage, rendered fat,
Taking their yellow sugar too,

Hugging their platters in their arms,
The strong will come with a colt slaughtered,
Who knows how many slaughtering sheep.
Will they not come with folded hands?
If you eat bread that you have stolen,
Does not a curse fall on your father?!
You will fall and drop from honor;
With what face then to Agerkeç
Will you go — saying — give provisions?
Of Madıkan, of the Red giants,
Let me see the grimness for myself.
Your temper runs toward the bad —
Lie still and do not stir!» —
Before Semetey had finished speaking,
The zealous lion Kançoro,
The chora surpassing in his zeal,
Thundering like a tiger,
His anger rising, roaring,
Speaking in full spate to Gülüs,
He speaks in haste and scatters words:
«The ancestor of us all,

Bahadır Manas'ın ervahını,
Gece içinde düşman alıp,
Nasıl olur da onu satarız?!
Ağabeyimin kaçar talihi,
Sağ salim yanındayken,
Arslanın, bakıp durmaz mı?
Geçen Sır hisardaki savaşta,
Han ağabeyim kaldı çıkmazda.
Gece içinde düşmana sokulup,
Nice iş yaptım — diye,
Övünüp durmuşsun sen ona.
Japon'dan gelen Kızıl dev,
İhtiyar Bakay, han Semey,
Gülçoro bahadır, kaplanım,
Rica ederim sizlerden,
Şu işi bana verin!
Kançoro'yu hizmete,
Koşup savaşa,
Geri kalanınız rahat edin!»
İki günün ardında,
Sonra olacak savaşı,
Hazırlanıp istediğinde,
Pek hoşnut oldular,
Kançoro gibi kardeşe.
Söylediği sözden dönmeyen,
Dediğini yapmadan kalmayan,
Er Gülçoro bahadıra,
Zor oldu bu zaman.
Atların eyerlerini aldılar,

Batyr Manas's ancestral spirit —
If the foe should take us in the night,
How could we so sell it?!
My elder brother's fleeting fortune,
While it stands whole beside him —
Will not your lion's spirit watch?
In the battle at Sır fortress past,
My khan, my elder brother, stood at bay.
Stealing on the foe by night,
What deeds I did — saying,
You have kept boasting so to him.
The Red giant come from the Japon —
Old Bakay, khan Semey,
Gülçoro the batyr, my tiger,
I beg it of you all:
Give this task to me!
Kançoro to the service,
Harnessed to the battle —
The rest of you take ease!»
Two days thereafter,
The battle that would follow —
When he made ready and desired it,
They were well pleased indeed
With such a brother as Kançoro.
He who goes not back upon his word,
Who never leaves undone what he has said,
For er Gülçoro the batyr
This hour was hard to bear.
They took the saddles from the horses,

Ak eyer kaşını başlarına koyup,

Dirseklerine yaslanıp kaldılar,

Kestirme bir uyku aldılar.
Tulparların yularını,
Tuta tuta yatan arslanlar.
Tan ağarıp attığında,
Terazi yıldızı battığında.

Setting the white saddle-bows beneath their heads,

They leaned upon their elbows where they lay,

They took a snatch of shallow sleep.
The lead-ropes of their tulpar steeds
Held fast in hand, the lions lay.
When dawn paled and broke,
When the Scales-star had gone down,

Dağda ulular öterek,
Ormanda karacalar bağırarak.
Gözleri gördü nicesini,
Yerin yüzü açılıp.
Er Semetey, bozkurt arslan,
Yara aceleyle çıktı.
«Dünkü gün, geç geldim,
Mızraklaşacak yer var mı?
Bakıp durup yardan,
İşaretleyip geleyim,
Elverişli yer olursa,
Getirtip gidip dikeyim,
Atamdan kalan flamamı», —
Tepeye çıkıp Semetey,
Dört tarafa göz salıp.
Kaynaşan Kazak'a, Mançu'ya,
Japon'dan gelen kırk bin askere,

Çokluğuna şaşıp.
Çene altında bir ova,
Er mızraklaşacak yerdir — diye,

Seçilip çıkıverdi.
Kançoro diye haykırdı:
«Ön taraftaki yara,
Atadan kalan yadigârı,
Ağabeyimin getirdiği flamayı,

Dikip gel sen varıp.
Flamayı görüp Japonlar,
Ancu, Mançu, Kazaklar,
Yarına dek acele etmeden,
Muratsız kalmadan çıksın hazırlanıp».

Kançoro'yu gönderip,
Gayretli doğmuş kara-gök yiğit,
Geri geldi heybetle.
Han Bakay yatar geride, ordugâhta,
Talas'ında yatar gibi,

On the mountain the great deer belling,
In the forest the roe-deer crying.
Their eyes beheld full many a thing
As the face of the earth was opened.
Er Semetey, the gray-wolf lion,
Went out in haste onto the cliff.
«Yesterday I came too late —
Is there a ground for crossing lances?
Watching from the cliff,
Let me mark it out and come;
If there be fitting ground,
I shall have it brought, and go and plant
The pennon left me by my father», —
Climbing the height, Semetey
Cast his eye to the four quarters.
At the swarming Kazakh, the Mançu,
At the forty thousand troops come from the Japon,
He marveled at their multitude.
Below the chin-slope lay a plain:
It is ground for men to cross their lances — saying,
It stood out chosen to his eye.
He cried aloud to Kançoro:
«On the cliff that lies ahead,
The heirloom left down from the father,
The pennon that my elder brother brought —
Go you and plant it there, and come.
Seeing the pennon, let the Japon,
Ancu, Mançu, and Kazakhs,
Unhurried until the morrow,
Come forth prepared, not left without their aim».
Sending Kançoro forth,
The black-gray brave born full of zeal
Came back in majesty.
Khan Bakay lies behind, in the war-camp,
As though he lay in his Talas,

Hiçbir şeye aldırmadan,
Yiğit ihtiyar sırtüstü uzanıp.
Aşını yemeğini hazır edip,
Duruyormuş Gülçoro,
Yüce dağ gibi dimdik.
Tuğu dikip yara,
Günün burnu daha çıkmadan,

Heeding nothing in the world,
The valiant old man stretched on his back.
Making food and victuals ready,
There stood Gülçoro
Bolt upright like a lofty mountain.
Planting the tuğ upon the cliff,
Before the day's nose yet had risen,

Bahadır Kançoro dimdik durmakta.
O gün Kerimbay,
Yüreği çırpınıp hoplayarak,
Tan atana dek göz yummadan,
Eve aydınlık girince,
Yatamayıp yerinden kalktı.
Kaftanını omzuna atıp,
İki yeni boşta sarkıp,
Kerimbay kapıda dururken,
Karşısına Ceenbay çıkıverdi.
Telaşla yürüyen Ceenbay,
«Gideyim» diye davranıp.
«Nereye vardın, Ceenbay,
Tan atmadan telaş içinde?
Küdür Molla'yla ikiniz,
Rahat yatmayıp fıkırdayıp durdunuz.

Batyr Kançoro stands bolt upright.
That day Kerimbay,
His heart fluttering and leaping,
Not closing an eye till dawn broke,
When daylight entered the house,
Unable to lie still, rose from his place.
Throwing his kaftan over his shoulder,
His two sleeves dangling loose,
As Kerimbay stood at the door,
Ceenbay appeared before him.
Ceenbay, walking in haste,
Made as if to say «Let me be off».
«Where have you been, Ceenbay,
In such haste before dawn has broken?
You and Küdür Molla, the two of you,
Would not lie quiet, but kept fidgeting about.

Omzuna tüfek asıp,
Tazıyı, iti peşine takıp,
Sen geyik avına gitme sakın,
Bugünden sonra söz dinleyip!
Kıvırtmadan, ses etmeden,
Kuyruk kısıp yatmazsan,
Başını horluğa sokarsın.
Feryat ettirip döversem,
Bir belaya uğrarsın!
El daha kalkmadan, tan atarken,
Nöbetçi seni salıvermese,
Kara çuvalını yüklenip,
Hangi yana gidersin?»

Slinging a rifle on your shoulder,
Taking hound and dog at your heels,
Beware, do not go hunting deer,
From this day on, heed my word!
Without wriggling, without a sound,
If you don't lie low with tail tucked in,
You'll bring your head to disgrace.
If I beat you till you wail,
You will come to grief!
Before the people rise, at break of dawn,
If the sentry does not let you pass,
Shouldering your black sack,
Which way would you go?»

«Uslu dur!» diye iğneleyip,
Öylece duran adamı,
Kerimbay sıkıştırıp durdu.
Can havliyle ant içer,
Zavallı Ceenbay dil döküp.
İnleyip sızlayıp, dövünüp,
Yalvarıp durur çene çalıp.
Kerimbay'ın yüreği durmaz,
Küt küt atıp çırpınmakta.
Dönüp ardına bakınca,
Yarım günlük yol ötede, kayalıkta,
Ay nişanı altın kızıl tuğ,
Gözüne görünüverdi,
Güneş vurup parıldayarak.
Bayrağı görüp afallayıp,
Bütün bedeni gevşeyip.
Ceenbay'a söz etmeden,
Sarsak sarsak geri dönüp.
Paldır küldür evine girip,
Dürbününü kapıp telaşla.
Nice iş becerecekmiş gibi,

Needling him, «Behave yourself!»,
The man who stood just so,
Kerimbay kept pressing hard.
He swears oaths in mortal fright,
Poor Ceenbay, pleading with fine words.
Moaning, whimpering, beating his breast,
He keeps begging, chattering on.
Kerimbay's heart will not be still,
Pounding, throbbing, fluttering.
When he turned and looked behind,
Half a day's ride away, upon the crags,
The gold-red standard with its moon device,
Flashed suddenly before his eye,
Glittering as the sun struck it.
Dumbfounded at the sight of the flag,
His whole body going slack.
Without a word to Ceenbay,
Tottering, he turned back.
Crashing headlong into his house,
Snatching up his spyglass in haste.
As if he would accomplish great deeds,

Bayrağı karşısına getirip,
Dona kalıp baka kaldı.
Bayrağı süzüp bakınca,
Kızıl bayrak pek yaraşmış.
Yüzüne konmuş ay nişanı,
Sarı altından çakılmış.
Bir görüşte o kızıl tuğ,
Titretip bezdirmişti,
Bayrağı iyice inceledi!
Bahadırın bayrağını tanıyınca,
Belaya batmış Kerimbay,
Bedenine titreme girip,
O kendini beğenmişin,
Aklına korku düştü.
Gözleyip duran Ceenbay,
Evinin yanına gelip.
Koşarak vardı Ceenbay,

He brought the banner into view,
And froze, staring fixedly.
When he studied the banner closely,
The crimson flag became it well.
The moon device set upon its face,
Was studded in yellow gold.
At one glance, that crimson standard,
Had set him trembling, worn him down,
He examined the banner thoroughly!
When he knew the batyr's banner,
Kerimbay, sunk deep in trouble,
A trembling entered his body,
And into that conceited one's
Mind there fell a fear.
Ceenbay, who had been watching,
Came up beside his house.
Running, Ceenbay arrived,

Kerimbay'ın önüne:
«Ey Kerimbay, erenim,
Nice ele değmiş yararın,
Avcı kılığına bürünüp,
Dürbününü tutup, uzun uzun bakıp,

Duramayıp sendeledin.
Kazak, Kırgız öz kardeş,
Söyleyiver, bahadırım,
Sen neyi gördün?
Gördüğünü bana söyle,
Sen demezsen, Kerimbay,
Saklamadan ben derim.
Dünkü gün öğle vakti,
Öğlenin döndüğü demde.
Oğlak etini sırtlanıp,
Taşlıktan gelmekteyken.
Kırda dört kişi gördüm,
Görmediğim bir el imiş,
Beni görüvermişler,
Bir kişi koşturup geldi.
Gelen kişi söz söyledi,
«Kimsin sen?» diye sordu.
Ona dediğim söz şudur:
Ne dese «oy» deyip el salladım,

«Dilim kekeme» diye işaret edip.
Düpedüz cevap vermedim,
Orada söze gelseydim,
Sağ komazlardı beni,
O boz alaca taşlı yerde.
Yaya koşup tökezleyip,
Köye ancak zar zor geldim,
El yatıp uyuduğu demde.
Erkenden yerimden kalkıp,

Sana doğru soluk soluğa,
Varmakta olduğum demde,
«Size söyleyeyim» diye,

Before Kerimbay:
«O Kerimbay, my brave one,
Your worth has served many a people,
Dressed up in a hunter's garb,
Holding your spyglass, gazing long and long,
You could not stand still, you staggered.
Kazakh and Kyrgyz are own brothers,
Just tell me, my batyr,
What was it you saw?
Tell me what you saw,
If you won't say it, Kerimbay,
I'll say it without hiding.
Yesterday at noontime,
Just when noon was turning.
With kid's meat on my back,
As I was coming from the stony ground.
I saw four men upon the steppe,
A people I had never seen,
They caught sight of me,
One man came galloping over.
The man who came spoke words,
He asked, «Who are you?»
This is the word I said to him:
Whatever he said, I cried «oy» and waved my hand,
Signing to him, «My tongue stammers».
I gave no plain answer,
Had I come to words there,
They'd not have left me alive,
In that grey-mottled stony place.
Running afoot and stumbling,
I barely made it to the village,
At the hour when folk lay sleeping.
Rising early from my place,

Panting hard toward you,
Just as I was drawing near,
Meaning, «Let me tell you»,

Şimdi yanına gelince,
Halime bakmadan, bahadır,
Sövüp paylamaya giriştin.
Heybetinden yıldım,
Önünden geri dönmüşüm.
Evime varıp giremeden,
Göz ayırmadan dik dik bakıp,
«Yine dönüp Kerimbay,
Sorar mı ki?» diye bakıp.
Kasnağa yaslanıp dururken,
Eve girdin aceleyle,
Kapıya çıktın koşarak,
Dürbününü kapıp ivedice.
Nice kayalığı gözledin,
Gözleyip durup düşündüm,
«Bahadır neye baş yorar?» diye.
Sen sövüp paylayınca,
Eli titreme basar.
Hele hele Ceenbay,
Sabahleyin önünden,
Titreyip yürüyemez oldum.
Benden beter, Kerimbay,
Sen şaşırıp kalmışsın.
Ne korkarsın bu denli,
Bütün bedenin gevşeyip?
Apaçık görünüp durmakta,
Kayada bayrak parlayıp.
Tan ile dürbün tuttun,
Ben her gün dolaşırım,
Taş arasında, in çukurlarla.
Parıldayan kayalıkta,
İyice tanıdın mı,
Ne acayiptir, söylesene?
Boş yere bana sövdün,
Öğüt söylemeye huzuruna,
Ben mahsus arayıp gelmişken.
Bayrağı uzaktan görüp,
Evde soluyup ürktün.
Benim canım pek sağlam,

Now when I came up to you,
Without regard for my state, batyr,
You fell to cursing and scolding.
I quailed before your fury,
I turned back from before you.
Reaching my house yet not going in,
Staring hard without turning my eyes,
Watching, thinking, «Will Kerimbay
Turn again and ask, I wonder?»
While I leaned against the yurt-frame,
You went into the house in haste,
You came running out the door,
Snatching up your spyglass quickly.
You scanned many a crag,
Watching you, I stood and wondered,
«What racks the batyr's head?»
When you curse and scold,
Trembling seizes the people.
And I, Ceenbay, above all,
This morning before you,
Trembled so I could not walk.
Worse than I, Kerimbay,
You are struck bewildered.
Why do you fear so greatly,
Your whole body gone slack?
It stands there plain to see,
The flag gleaming on the crag.
At dawn you took your spyglass,
I roam about there every day,
Among the rocks, with dens and hollows.
On the glittering crag,
Did you make it out for certain,
What marvel is it, tell me?
You cursed me for nothing,
When to give you counsel,
I had come seeking you on purpose.
Seeing the flag from afar,
You panted in the house and shied.
My own life is sturdy indeed,

Dün yüzünü görüp de ölmedim!»
Deyip gevezelenen Ceenbay,
Kerimbay'ı iğneleyip,
Sözünden sır sezdirmeden,
Yel bile sızdırmadan sımsıkı,

Korkmuş gibi, yalancıktan
Sarsak sarsak koşarak,
Kıvırta kıvırta geri döndü.

Biraz gidip dönerek:
«Sen nöbetçine söyleyiver,
Ceenbay gelecek olursa,
«Yolunu kesmesin» diye sıkıca.
Tepelere çıkıvereyim,
İyice haber alayım.
Şu gecenin bir vaktinde,
Sana haber salayım.
Nöbetçiler sokmazsa,
Elden gider çarem benim?»
Gideceği yol yönünün,
Kapısını ardına dek açıp,
«Yere geçesice, yat!» deyip
Koşturup gitti Ceenbay.
O Kerimbay duramadan,
Kahvaltısını edip, çay içip,
Her zamanki gibi gülümseyip,
İvmeden ağır ağır içip.
Âdetince hazırlatıp,
Kavurma yiyip, yağ içip.
Rakısından yudumlamadan,
Evine girip karısına:
«Bana yemek var mı?» deyip,
İki yenini toplayamadan,
Ne yapacağını bilemeden,
Ümütöy'ün huzuruna,
Varıp girdi Kerimbay.
İki eli tepesinde,
Yatmaktaymış Ümütöy,

I saw its face yesterday and did not die!»
So chattered Ceenbay,
Needling Kerimbay,
Betraying no secret in his words,
Sealed tight, letting not even wind leak through,
As if frightened, in mere pretense,
Running with a tottering gait,
He turned back, twisting and dodging.

Going a little way, then turning:
«Just tell your sentry this,
If Ceenbay should come,
Order him firmly, «Do not bar his way».
Let me go up onto the hills,
Let me gather news in full.
At some hour of this night,
I'll send you word.
If the sentries won't let me in,
What remedy is left to me?»
Toward the road he meant to take,
Throwing its gate wide open,
Saying, «Sink into the earth — lie down!»
Ceenbay went off at a run.
That Kerimbay, unable to rest,
Took his breakfast, drank his tea,
Smiling as he always did,
Drinking slowly, unhurried.
Having it prepared as was his custom,
Eating fried meat, drinking fat.
Without sipping of his raki,
He went into his house, to his wife:
Saying, «Is there food for me?»,
Unable even to gather his two sleeves,
Not knowing what to do,
Into Ümütöy's presence,
Kerimbay went and entered.
With both hands above his head,
Ümütöy was lying there,

Döşekte, daha uyanmamış.
Kapıdan giren Kerimbay:
«Ey Ümütöy, Ümütöy,
Ne yatarsın kımıldamadan?
Gelmişe benziyor,
Hunharın oğlu Semetey!
Yüreğim çırpınıp rahat vermeden,
Kirpik kırpmadan, göz iliştirmeden,

Tan atana dek düşünüp,
Zerrece uyumadım.
Tan ile erken kalktım,
Tanın o güzel yeli,
Esip durduğu demde.
Ceenbay geliyormuş,
Çukur boyunca tırıs tırıs.
Bir hayli söyleştim,
Onu sorguya çekerek.
Canı çıkıp büzülüp,
Söz edemeden kekeleyip,
Güçten düştü Ceenbay.
O sırada dönüp de,

Güney yanına bakıverdim,
Gök kırın yamacında,
Tan ile asılı bir bayrak!
«Bu nasıl iştir?» diye,
Dürbün tutup baktım.
Bakınca tanıdım,
Bahadır Manas'ın bayrağını.
Dona kalıp baktım,
Şaşkın şaşkın kaldım.
Bana çok söz söyledi,
Ceenbay yine gelip.
Dünkü gün ikindide,
Bir kişiye rastladım.
Rastladığı kişi demiş ki,
Benim adım Gülçoro,
Uzak yerden geldim, diye.

In his bedding, not yet awake.
Kerimbay, entering by the door:
«O Ümütöy, Ümütöy,
Why lie there without stirring?
It seems that he has come,
Semetey, son of the bloodthirsty one!
My heart fluttering, giving me no rest,
Without blinking a lash, without closing an eye,
Thinking until dawn broke,
I slept not one whit.
I rose early with the dawn,
When dawn's sweet wind,
Was softly blowing.
Ceenbay, it seems, was coming,
Trotting along the hollow.
I talked with him a good while,
Taking him to questioning.
His spirit failing, shrinking small,
Stammering, unable to speak,
Ceenbay's strength gave out.
Just then, turning about,

I glanced toward the southern side,
On the slope of the grey-blue ridge,
A flag hung there at dawn!
Thinking, «What business is this?»,
I took my spyglass and looked.
Looking, I recognized it,
The banner of batyr Manas.
I stared, frozen stiff,
I was left dumbfounded.
He spoke many words to me,
Ceenbay, coming yet again.
Yesterday in mid-afternoon,
I chanced upon a man.
The man he met had said,
My name is Gülçoro,
I have come from a far land, said he.

Öyle söylemiş o zaman,
Biçare zavallı Ceenbay,
Korkuvermiş besbelli, derim,
«Bana haber vereyim» diye,
Tan atana dek uyumadan,
Kapı beklemiş besbelli.
Gördüğüm altın kızıl tuğ,
Duyduğum söz işte bu.
Uykunu bozup uyandırıp,
Başına gelen iş budur».
Kerimbay'ın sözünü duymuş,
Ümütöy fırlayıp kalkmış.
Ümütöy ile Kerimbay,
Madıkan'ın otağına,
Bunlar duramayıp vardı.
Baş eğip birbiri ardınca,
Utanmadan varıp girdi.
Kerimbay kapıdan girince,
Kurumlu Madıkan,
Döşekten daha kalkmamıştı.
Kerimbay'ı görünce:
«Gel Kerimbay, Ümütöy,
El kalkmadan geldiniz,
Bana ivedi bir işiniz mi var,
Söyleyecek sözünüz?»
Madıkan bunu sordu,
O sorunca Kerimbay,
Demeyip bakıp durur mu:
«Hazırlandık, bahadır, sizinle birlik,
Toplanıp danışmıştık,
Hep birlikte oturarak.
Bir acayip şey gördüm,
Böyle acayip görmemiştim,
Erken kalkıp tan ile,

Duramayıp dışarı çıktım.
Güney yandaki sırt kayada,
Bir karaltı gördüm ben.
Hiç kimseye demedim,

So he spoke at that time,
The hapless, poor Ceenbay,
Took fright, no doubt, I say,
Thinking, «Let me bring him word»,
Not sleeping until dawn broke,
He watched the door, no doubt.
The gold-red standard that I saw,
The words I heard — this is it.
Breaking your sleep, waking you,
This is the matter fallen on your head».
He heard Kerimbay's words,
Ümütöy sprang to his feet.
Ümütöy and Kerimbay,
To Madıkan's pavilion,
These two went without delay.
Bowing their heads, one behind the other,
They went in without shame.
When Kerimbay entered at the door,
Haughty Madıkan,
Had not yet risen from his bed.
Seeing Kerimbay:
«Come, Kerimbay, Ümütöy,
You've come before the people rise,
Have you some urgent business with me,
Some word you wish to say?»
Madıkan asked this,
And when he asked, would Kerimbay
Stand silent, only staring?:
«We made ready, batyr, together with you,
We had gathered and taken counsel,
Sitting all together.
I saw a marvelous thing,
Such a marvel I had never seen,
Rising early with the dawn,

Restless, I went outside.
On the ridge-rock to the south,
I saw a dark shape.
I told no one at all,

Dürbün tutup gözledim.
Gözledim ki kızıl tuğmuş,
O, Manas'ın altın tuğu,
Taşa dikilmiş durmakta.
Semetey gelmiş besbelli,
Sel gibi kaynaşan ordu kurup,
Gazabına almış besbelli.
Tek bir kişi görmedim,
Bayrağını görüp yıldım,
Yüreğim ağzıma geldi, ölmedim.

Siz kalkana dek duramayıp,
«Söyleyeyim» diye yollandım.
Size dedim gördüğümü,
Ona da söyleyivereyim,
Kızıl Dev'e yollanayım.
Pehlivana haber salayım,
Sen kendin düşünüp iş gör,
Gerisini de ondan sonra».
Böyle deyip Kerimbay,
Geri dönüp yollandı:
«Kızıl Dev'i bu yere,
Çağırıp getir, Kerimbay.
Başka birini gönder,
O domuzu törenle ağırlayıp,
Çağırmaya sen varma!»
Deyip Madıkan bir bakıp,
Bir nöbetçisini koşturdu:
«Kızıl Dev'i çağır» diye.
«Velhasıl kolay iş değil,
Çok gecikmeden gelsin» diye.
Bahadır nöbetçisine buyurunca,
Varmamak elinde mi?
Koşar adım varmış,
Dev'e haber salmış.
Homurdanan kâfir dev,
Çok görmüş geçirmiş bahadır dev,

Boyu insandan uzun,

I took my spyglass and watched.
I watched — it was a crimson standard,
It is Manas's golden standard,
Planted on the rock, it stands.
Semetey has come, no doubt,
Raising a host that seethes like a flood,
He has taken us in his wrath, no doubt.
I saw not a single man,
Seeing his banner, I quailed,
My heart leapt to my mouth — I did not die.
Unable to wait till you rose,
I set out, thinking, «Let me tell him».
I have told you what I saw,
Let me tell him as well,
Let me set out to Kızıl Dev.
Let me send word to the champion,
Think for yourself and act,
And the rest shall follow after».
So saying, Kerimbay,
Turned back and set off:
«Kızıl Dev — to this place,
Summon him and bring him, Kerimbay.
Send someone else,
To host that swine with ceremony,
Do not go yourself to call him!»
So said Madıkan with a glance,
And sent one of his sentries running:
Saying, «Summon Kızıl Dev».
«In short, it is no easy matter,
Let him come without much delay».
When the batyr commanded his sentry,
Could he do aught but go?
He went at a run,
He brought word to the Dev.
The growling infidel dev,
The dev-batyr who had seen and weathered much,
Taller in stature than a man,

Orta çaplı bir tepe sanki:
«Ben varmam o yere,
Gerekliysem Madıkan,
Kendi gelsin bu yere!»
Deyip böylece Kızıl Dev,
Orta yere geldiğinde,
Bir yere oturuverdi.
Dev'e varan nöbetçisi,
Duyduğu, gördüğü tüm sözü,

Like a middling hill to look on:
«I will not go to that place,
If I am needed, let Madıkan
Come himself to this place!»
So saying, Kızıl Dev,
When he came to the middle ground,
Sat himself down on a spot.
The sentry who had gone to the Dev,
All the words he heard and saw,

Eksiksiz söyleyip gelmişti.
«Varmasak nasıl olur?» diye,
Bahadır Madıkan, Ümütöy,
Hepsini düzen Kerimbay,
Yürüyüp vardı yanına,
Bunlar böyle ederken,
Çaylarını içip alana dek.
Gülçoro ile Kançoro,
Karagök Semey, Han Bakay,
Kaplan misali dört arslan,
Tepenin başına çıkıp,
Dürbün tutup bakıştılar.
Kayalığı siper edinip,
Yaklaşıp gözleyivermişler.
Er Semetey, o pervasız,
Askerle işi yok,
«Yeri nasılmış?» diye,
Dağı taşı süzüp durmakta.
Almambet oğlu Gülçoro,
Söz ve akıl dolu erdir o.
«Capan'ın, Mançu'nun, Kazak'ın,
Kaynaşan asker çok elini,
Yakından gözleyip bileyim»
Diyen hayal, düşünceyle,
Yan gözle bakıp oturdu.
Han Bakay dürbünle gözleyip,
Savaşılacak yeri kestirip,
Önündeki ovaya,
«Bahadırlar teke tek çıksa,

Came back and told without omission.
Saying, «How can we not go?»,
Batyr Madıkan, Ümütöy,
And Kerimbay, who ordered it all,
Walked over to his side,
While these were so engaged,
Until they had drunk their tea.
Gülçoro and Kançoro,
Karagök Semey, Han Bakay,
Four lions like unto tigers,
Climbing to the hilltop,
Took spyglasses and gazed together.
Taking the crags for cover,
They drew near and watched.
Er Semetey, that fearless one,
Has no care for the soldiery,
Asking, «What is the ground like?»,
He keeps surveying mountain and rock.
Gülçoro, son of Almambet,
A man full of words and wisdom is he.
«Of Capan, of Mançu, of the Kazakh,
The teeming soldiers' many peoples,
Let me watch from close and know them»
With such fancy and such thought,
He sat watching from the corner of his eye.
Han Bakay, watching through the spyglass,
Judging the ground where battle would be,
At the plain before him,
«Should batyrs come out in single combat,

Pek elverişliymiş» diye,
Yeri gözleyip dururken,
Bahadır doğmuş kaplan,
Gayreti tam, gerçek arslan,
Babası Kırgız Noygut'tan,
Anası Hıtay kızından,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Köye dürbün tutmuş,
Yan yana dizilip dört kişi,
Danışıp karar almışlar.
Dürbününü doğrultup,
İyiden iyiye baka kaldı.
Orta boy dağ gibi göründü,
Capan'dan gelen Kızıl Dev,
O domuzun karaltısı.
Dürbününü yine çevirip,
Yanındaki Madıkan'ı,
Onu süzerek baktı.
Madıkan'a bir bakıp,
«Bahadır oymuş meğer» diye,
Gözleyip ona şaşakalır.

It is most fitting ground»,
As he stood surveying the ground,
The tiger born a batyr,
Full of zeal, a true lion,
His father of the Kyrgyz Noygut,
His mother a daughter of Hıtay,
Kançoro, son of Çubak,
Trained his spyglass on the village,
The four ranged side by side,
Took counsel and resolved.
Leveling his spyglass,
He gazed long and hard.
Like a middling mountain appeared,
Kızıl Dev come from Capan,
The dark bulk of that swine.
Turning his spyglass once more,
At Madıkan beside him,
He gazed, studying him.
With one look at Madıkan,
Thinking, «So he is the batyr»,
He watches and marvels at him.

Ümütöy ile Kerimbay,
Sarı illet gibi büzülüp,
Oturur onlar kamburlaşıp.
Onların karaltısını görüp,
Duramadı Kançoro,
İçten tutuşup ateş yanıp!
Madıkan'ı beğenip,
Sanki onunla konuşurmuş gibi,
Fırlayıp ayağa kalktı.
Yiğitler dursun kayalıkta,
Beri yanda çok söz var.
O Madıkan, Kerimbay,
Ümütöy, üçü varınca,
Kahrolası alçak,
Kızıl Dev sözüne başladı:
«Daha çay içmedik, aç karnına,

Ümütöy and Kerimbay,
Shrunken like the yellow plague,
They sit hunched over.
Seeing their dark shapes,
Kançoro could not hold still,
Kindling within, fire burning!
Taking a liking to Madıkan,
As though he were speaking with him,
He sprang to his feet.
Let the heroes bide on the crags,
On this side there is much to tell.
That Madıkan, Kerimbay,
And Ümütöy — when the three arrived,
The accursed villain,
Kızıl Dev began his speech:
«We've not yet drunk tea — on an empty belly,

Henüz yeni kalkmışken,
Bir adamını salıyorsun,
Ey Madıkan, Anculu.
Askerin var Mançu'dan,
Kalmuk sana katılmış,
Senin elin üç boydur.
İvdin mi, Madıkan,
İçinden elin bozulup?
Elin bozulduysa, doğrunu söyle,
İçindeki fikri, sırrını söyle.
İvedi, erken çağırıp,
Bu ivmen hangi iştendir?!»
Diye Kızıl Dev söyleyince,
Madıkan da şöyle der:
«Capan'dan gelen Kızıl Dev,
Göğsünü kabartma.
Benim elim bozulsa da,
Sana yalvarmam, asla!
Güney yandaki sırt kayaya,
Bayrak dikilip kalmış.
Elden önce Kerimbay,
Onu görüvermiş,
Sonra bana varmış.
Kazaklar tanırmış,
Aslı Kırgız bayrağıdır.
O Manas'tan kalma, derler,
Öteden beri Kırgızlar,
Nereye varsa yüklenip,
Nişan edinmişler, derler.
Onun için seni çağırdım,
Danışıp görüşelim diye,
Benden duyarsan söz budur!»
Bunu duyup Kızıl Dev,
Cümle elden uzun dev,

Kurulup hayale bu dev:
«Talas'a zahmet ettirmeden,
Semetey kendi gelirse,
Ben onu burada ezeyim.

When we had only just risen,
You send one of your men,
O Madıkan of Ancu.
You have soldiers from Mançu,
The Kalmyk has joined you,
Your people are three tribes.
Are you in haste, Madıkan,
Your people falling to ruin within?
If your people are broken, speak the truth,
Speak the thought within you, your secret.
Summoning in haste, so early,
From what business comes this hurry?!»
When Kızıl Dev spoke so,
Madıkan says this:
«Kızıl Dev come from Capan,
Do not puff out your chest.
Though my people fall to ruin,
I will never beg of you!
On the ridge-rock to the south,
A flag has been planted and stands.
Before all others Kerimbay,
Caught sight of it,
Then came to me.
The Kazakhs know it, it seems,
It is in truth a Kyrgyz flag.
Left from Manas, they say,
From of old the Kyrgyz,
Bearing it wherever they went,
Have made it their device, they say.
That is why I summoned you,
That we might meet and take counsel,
If you'd hear it from me, this is the word!»
Hearing this, Kızıl Dev,
The dev taller than all peoples,

This dev, settling into fancies:
«Without the trouble of a march on Talas,
If Semetey comes himself,
Let me crush him here.

«Ganimete ortağım» diye,
Sen o zaman kavga çıkarma!
Çok hizmet etti Kerimbay,
Han kaldırıp, taht verip,
Başına taç, baht verip,
Bir Talas'a salayım.
Kazaklara han olup,
Ümütöy geri göçsün,
Almatı'nın şehrine!
Manas'tan kalan hazineyi,
Tümünü kendim alayım.
Bugün asker hazırlayıp,
Yarın savaş açayım.
Eli boş komayayım, Madıkan,
Kırgız'dan alınan ganimetten,
Azıcık pay edeyim!»
Deyip böylece Kızıl Dev,
Ağzı sulanıp bakıp durdu.
«Önce ben giderim» diye,
Kızıl Dev böyle deyince,
Ancu'nun hanı Madıkan,
Ant çarpmış kâfir öfkelenir,
Sözünü saçıp döker.
Ağzını açıp yumduğunda,
Azı dişleri gıcırdayıp:
«Er Semetey bahadıra,
Önünde ben giderim.
Benden önce çıkacakmış,
Ben dururken, Kızıl Dev,
Senin ne gücün var ki?!
Kafana göre düşman alıp,
Şu duran Kerimbay'ı,
Talas'a han ederim dersin.
Kerimbay'a, Kızıl Dev,
Hanlık mı düşüvermiş?!
Ümütöy'e, Kızıl Dev,
Şehir mi düşüvermiş?!
Sen keyfince yükletip,
Capan'a alıp götüresin diye,

Claiming «I share in the spoils»,
Do not then start a quarrel!
Kerimbay has served much,
Raising him khan, giving him a throne,
Giving crown to his head, and fortune,
Let me set him over Talas.
Becoming khan over the Kazakhs,
Let Ümütöy migrate back,
To the city of Almatı!
The treasure left from Manas,
Let me take the whole myself.
Today let me ready the troops,
Tomorrow let me open war.
I'll not leave you empty-handed, Madıkan,
From the spoils taken off the Kyrgyz,
Let me deal you a little share!»
So saying, Kızıl Dev,
Stood gazing, his mouth watering.
Saying, «I shall go first»,
When Kızıl Dev spoke so,
Madıkan, khan of Ancu,
The oath-cursed infidel grows wroth,
He scatters and spills his words.
As his mouth opened and shut,
His molars grinding:
«Against Er Semetey the batyr,
I go before you.
He would go out before me —
While I yet stand, Kızıl Dev,
What strength have you at all?!
Taking foes as suits your fancy,
This Kerimbay standing here,
You say you'll make him khan of Talas.
For Kerimbay, Kızıl Dev,
Has a khanship simply fallen?!
For Ümütöy, Kızıl Dev,
Has a city simply fallen?!
That you may load at your pleasure,
And carry it off to Capan,

Semetey'in yığdığı mal mülk,
Sana mı düşüvermiş?!
Kinlinin hepsini hor ederim,
Başını kesip yok ederim.
Talas'ı çekip alıp,
Dayak yemiş Şaymambet,
İşte onu büyük kılarım!

The goods and wealth Semetey heaped up —
Have they simply fallen to you?!
All the spiteful I hold in scorn,
I cut off their heads and destroy them.
Seizing Talas for my own,
Şaymambet, who took a beating —
It is him I shall make great!

Ölmez de sağ kalırsam, Madıkan,
Capan'dan gelen Kızıl Dev,
Altın, gümüş sana yok!
Ümütöy ile Kerimbay,
Siz ikinize ev de yok!
Eskiden geçen zamanda,
Kazakları Kalmuklar,
Bir vakit bölüp almış,
Diye böyle duyarım.
Manas bahadır olduğunda,
Manas ad alıp ün saldığında.

If I die not but stay alive, Madıkan,
Kızıl Dev come from Capan,
There's no gold, no silver for you!
Ümütöy and Kerimbay,
For you two there's not even a house!
In times gone by of old,
The Kazakhs by the Kalmyks,
Were once carved up and taken,
So I have heard it told.
When Manas became a batyr,
When Manas won his name and spread his fame.

Kazak'ı Kalmuk'tan ayırıp,
Halk sırasına saymış.
Muzburçak ile Kökötöy,
Bunu hanlığa dilemişler.
Tam da böyle iş görmüş,
Sırada yeri olmayan Kazak'ı,
Han adlandırıp yurt kılmış.
Yiğit Manas'ın oğluna,
Bunlar düşmanlık dilemişler.
Kahrolası Kazaklar,
Büyüğüne karşı çıkıp,
Halk olmaktan usanmışlar.
Öz eline hayrı dokunmayan,
Bizleri mi güldürecek?
Ancu'ya, Mançu'ya, Kalmuk'a,
Ev başına kul edip,
Dağıtıp da rahat edeyim.
Adı Kazak deneni,
Kazak değil, Kızıl Dev,

Parting the Kazakh from the Kalmyk,
He counted them among the peoples.
Muzburçak and Kökötöy,
Wished him for the khanship.
Just such deeds did he perform,
The Kazakh, who had no place in the ranks,
He named with khans and made a nation.
Against valiant Manas's son,
These have wished enmity.
The accursed Kazakhs,
Rising against their elder,
Have wearied of being a people.
He who profits not his own people —
Will he bring smiles to us?
To Ancu, to Mançu, to the Kalmyk,
Making them slaves, one to each house,
Let me scatter them and be at ease.
Those who are called Kazakh,
Are no Kazakhs, Kızıl Dev,

Kendini sıraya sayıp,
Bana diklenecek olursan,
Gözünü temizlerim.
Yaşım otuz sularında,
Bütün yeryüzüne,
Kendimi tanıtayım!»
Diye gürler Madıkan,
Açıkça deyip saklamadan,
Pek gürler Madıkan.
Ümütöy ile Kerimbay,
Fısır fısır fısıldaşıp,
«Bahttan kaydık biz» diye,
«Ayrılmışız, bok yiyip,
Arka olan Kırgız'dan!»
Kazakların bilgiçleri,
Onlar böyle dururken,
Öfkelenip Kızıl Dev,
Madıkan'a bir dik bakıp,
Kem gözünü belertip:
«Yarınki gün tan ile,

If, counting yourself among the ranks,
You dare to defy me,
I'll put out your eyes.
My age is near about thirty,
To the whole face of the earth,
Let me make my name known!»
So thunders Madıkan,
Speaking plainly, hiding nothing,
Loudly thunders Madıkan.
Ümütöy and Kerimbay,
Whispering hush-hush together,
Saying, «We have slipped from fortune»,
«Botching all things, we have parted
From the Kyrgyz who were our backing!»
The wise men of the Kazakhs,
While they stood thus,
Kızıl Dev, growing wroth,
Fixing a hard stare on Madıkan,
Rolling his evil eye:
«Tomorrow with the dawn,

Güneşten önce atlanıp,
Semetey'e varayım,
Kılıçtan geçirip alayım.
Geri gelip, Madıkan,
Kudurmuşsunuz Mançular,
Sizin de hakkınızdan geleyim!
Kuru yerin en iyisi,
Ulu İngen, Küçük İngen,
Malın çoğalacağı yermiş.
Ağacı bunun bolmuş,
Şehir kurulacak yermiş.
Cil'den beri yana doğru,
Ta Amur'a varana dek,
Beş büyük şehir kurayım.
Adada sıkışıp yaşayan,
Capan'ı toprağa kavuşturup,
Ondan sonra öleyim.
Dediğim gibi yapmazsam,

Mounting before the sun,
Let me go against Semetey,
Let me put them to the sword and take all.
And coming back, Madıkan,
You Mançus have run mad,
Let me settle accounts with you too!
The best of the dry land,
Ulu İngen and Küçük İngen,
Is ground where herds will multiply.
Its trees are plentiful,
It is ground where a city may be built.
From Cil on this side onward,
Even unto the Amur,
Let me found five great cities.
The Capan folk, cramped upon their island,
Let me bring to broad lands,
And after that let me die.
If I do not as I have said,

Adam olmayayım!»
Diye höykürüp Kızıl Dev,
Kırgız'la yüzleşmeden,
Daha baştan ganimet kapışıp,
Adavete düştü

bu ikisi.
Madıkan düşünür içinden:
«Bana denk gelecek kişi yok,
Bütün yeryüzünün bağrında.
Biten ot gibi dalgalanan,
Yüz bin asker elimde.
Yiğitlik taslayan Kızıl Dev,
Varırsa varsın önümde.
Şimdicik ölüp yok olur,
Gülçoro ile Kançoro,
Hangisi çıksa meydana.
İşte onların elinde.
Ondan sonra ben giderim,
Önüme geleni,
Birer birer kesip yok ederim.
Semetey'le olsa olsa,
İki dolanıp uğraşırım.
Üç çevrimlik mızrak dövüşünde,
Bana kimse denk gelmez asla.
Dediğimi yalan etmem,
Talas'a han kaldırıp,
Şaymambet'i göndersem.
Ovasında ekin olgunlaşan,
Dağında otu gür olan.
Ötesi Kambıl, Kara-Şaar,
Dört dağın ortasında,

Beşbalık'ın şehri var.
Altay'a, İle'ye, Tekes'e,
Kızıl-Car'a, Şemey'e, Kemin'e,
Narın'dan beri her yere,
Ancu, Mançu ellerini,
Sürüp göç ettireyim.

May I be no man at all!»
So bellowed Kızıl Dev,
Before ever facing the Kyrgyz,
Grabbing at spoils from the very start,
They fell into enmity —

these two.
Madıkan thinks within himself:
«There is no man to match me,
In all the bosom of the earth.
Waving like the growing grass,
A hundred thousand soldiers in my hand.
Kızıl Dev, who plays the hero,
Let him go before me if he will.
He'll die and perish in a trice,
Gülçoro and Kançoro —
Whichever comes out to the field.
At their very hands he'll fall.
After that I shall go,
Whoever comes before me,
One by one I'll cut down and destroy.
With Semetey at the most,
I'll wheel about and grapple twice.
In a lance-fight of three rounds,
No one is ever my match.
I'll not make my word a lie,
Raising a khan over Talas,
Should I send Şaymambet there.
Its plain where the crops ripen,
Its mountains where the grass grows thick.
Beyond lie Kambıl and Kara-Şaar,
In the midst of four mountains,

Stands the city of Beşbalık.
To Altay, to İle, to Tekes,
To Kızıl-Car, to Şemey, to Kemin,
To every place this side of Narın,
The peoples of Ancu and Mançu,
Let me drive and resettle them.

Amur'dan öteye doğru,
Tümünü mülk edineyim.
Kırgız'ı alıp kırıp geçirip,
Han Konurbay bahadırın,
Öcünü halkından alayım.
Ancu, Mançu elinden,
Konurbay sebep olup,
Muradil ile Neskara,
Başta, kaçı ölmüş ise,
Hesabını tümüyle alayım!
Kazak'ı kıpırdatmadan,
Bunlara azap salıp,
Kendime yılkıcı edineyim!
Gör hele, be adam, hey gidi,
Cezalarını verip bunlara,
Kazaklar beni aşıp,
Kızıl Dev'e vardılar ha!»
Diye düşünüp Madıkan,
İki bahadır düşman oldu,
İçlerinde dava kaldı.
Han olası Kerimbay,
Kara niyetli Ümütöy,
Şimdi çareleri ne oldu?
Sitem edip Ümütöy,
Kerimbay'a darılır:
«Boş yere, rahat durmadan,
Malı, parayı kıra saçıp,
Kızıl altını, ak gümüşü,
Hepsini ele verip,
Şimdi çaremiz bulunmadan,
Bizi çaresiz mi bıraktın?
Kızıl Dev'i kim yener?
Onu yense de Semetey,
Madıkan'a denk gelemez!
Denk gelip bunları yenerse,
Semetey bize gün vermez.
Almambet'in Gülçoro'su,
Yüzünü görmedim bugüne dek.
«Merhamet etmez» diye duyarım,

From the Amur onward beyond,
Let me take the whole for my domain.
Taking the Kyrgyz, cutting them down,
For Han Konurbay the batyr,
Let me take vengeance on his people.
Of the peoples of Ancu and Mançu,
With Konurbay as the cause,
Muradil and Neskara,
First of all — however many died,
Let me exact the full account!
Keeping the Kazakh from stirring,
Loosing torment on them,
Let me make them my herdsmen!
Just look, O man, alas,
Giving these their punishment —
The Kazakhs passed me over,
And went to Kızıl Dev, did they!»
So thought Madıkan,
The two batyrs became foes,
A quarrel remained within them.
Kerimbay the would-be khan,
Black-hearted Ümütöy,
What remedy have they now?
Reproaching him, Ümütöy
Turns bitter on Kerimbay:
«For nothing, never resting,
Scattering goods and money on the steppe,
The red gold and the white silver,
Giving it all away to strangers,
Now, with no remedy found,
Have you left us helpless?
Who can conquer Kızıl Dev?
Though Semetey defeat him,
He is no match for Madıkan!
And if he match and beat them both,
Semetey will give us no day of peace.
Almambet's Gülçoro —
I've never seen his face to this day.
«He shows no mercy», so I hear,

Yeryüzünde hiç kimseye.
Kançoro nasıl boyun eğsin,
Bakay bizi ne diye kollasın?
Sen Kerimbay, fitnecisin,
Elin çaresini tükettin.

To any soul upon the earth.
How should Kançoro bow his neck,
Why should Bakay watch over us?
You, Kerimbay, are a schemer,
You've used up the people's remedy.

«Yalnız gözetirim» diye, Kerimbay,
Bir tek öz canının çıkarını!»
Diye Ümütöy dururken,
Semetey hepsini yenerse diye,
Kerimbay düşünüverdi,
Kurtulmanın yolunu yordamını.
Herkes evine varınca,
Ceenbay'ı Kerimbay,
Yanına çağırıverdi.
Kendisi molla, it herif,
Tedbir için mektup yazmış.
«Mektuba Talas'ı yazıp,
Ruhu ulu Manas'ı anıp.
El atası Han Bakay,
El yöneten Semetey,
Düşmana heybetli Gülçoro,
Beşer altışar kat kat,
Karşısına çıkanı bir vuruşta deviren,
Beli güçlü bahadır Kançoro.
Ben Kerimbay, kulunuz,
Sözümü baştan sona dinleyin.
Han Ürbü öldüğünde,
Sır-Korgon'a Konurbay,
Ordu başında vardığında.
Han Semey'e bağlı olan,
Ele haber yayıp,
Elin hepsini topladınız.
Kökçö'nün hatırını sayıp,
Ümütöy'e mektup yazıp,
Kazak'a haber saldınız.
Ümütöy o zaman çocuk, gençti,
Alımbay'ın Berdike'si,
Ordunun başında vardığında,

Kerimbay, you who say, «I look out only
For the profit of my own dear self!»
While Ümütöy spoke so,
Against Semetey's beating them all,
Kerimbay fell to pondering,
The ways and means of escape.
When each had gone to his house,
Kerimbay called Ceenbay,
Summoned him to his side.
A mullah himself, the cur,
Wrote a letter for precaution.
«Writing Talas in the letter,
Invoking Manas of the mighty spirit.
Han Bakay, father of the people,
Semetey, ruler of the people,
Gülçoro, dread to the foe,
Five and six at a time, rank on rank,
Felling all comers at a single blow,
Strong-loined batyr Kançoro.
I, Kerimbay, your servant,
Hear my words from first to last.
When Han Ürbü died,
When against Sır-Korgon Konurbay
Came at the head of a host.
To the people bound to Han Semey,
You spread the word,
You gathered all the people.
Honoring Kökçö's memory,
Writing a letter to Ümütöy,
You sent word to the Kazakh.
Ümütöy was then a child, was young,
Alımbay's Berdike,
When he came at the army's head,

Öldürücü düşmandan kurtulup,
Üstünlüğü aldığında.
Mektup yazmış bahadırlar,
«Ümütöy han oldu» diye,
Biz ona bağlanıp yürüdük.
Gençlik edip havalanıp,
Aklı ermeden bocalayıp.
«Yaylaya göç» diye Kazak'ı,

Eli çayıra sürüp,
Kırk bin altın parayla,
«Dil bilirsin, git» diye,
Beni Capan'a gönderdi.
Capan'dan geri dönerken,
«Madıkan'a var» dedi.
Elime yazıp mektup verdi,
Han buyruğu uyarınca,
Bütün eli göçürüp geldim.

«Kerimbay'ın yaptığı iş mi?» diye,
Şüpheye düşmeyiniz.
Yengem Agerkeç yoktu orada,
O kişi dahi bilmedi.
Bugünkü gün, sizlerden,
Kızıl Dev ile Madıkan,
Olmayan ganimeti kapışıp,
Bir türlü uzlaşamaz oldu».
Özlü, kısa mektup yazıp,
Kendini, domuz, ak yazıp:
«Dün görüp gelmişsin,
Taylardan birini kestirip,
Etini tümüyle pişirip,
Mektupla birlikte sen alıp,
Bahadırların huzuruna,
Varıp gel» diye Ceenbay'ı,
Kerimbay yola koyup gönderdi.
İyi bir yorga at verdi,
Çula koyup, et yükleyip,
Bey buyurunca çekinmeden,

Escaping the murderous foe,
When he gained the upper hand.
The batyrs wrote a letter,
Saying, «Ümütöy is become khan»,
And we walked bound to him.
Acting young and giddy-headed,
Floundering, his wits not ripe.
Saying «Migrate to the pastures», the Kazakh
People he drove to the meadow,
And with forty thousand gold coins,
Saying, «You know tongues — go»,
He sent me to Capan.
As I returned from Capan,
He said, «Go to Madıkan».
He wrote and put a letter in my hand,
And by the khan's command,
I brought all the people migrating here.

Asking, «Is this Kerimbay's doing?»,
Do not fall into doubt.
My sister-in-law Agerkeç was not there,
Even that person did not know.
This very day, over you,
Kızıl Dev and Madıkan,
Grabbing at spoils not yet won,
Could come to no accord at all».
Writing a pithy, brief letter,
Writing himself, the swine, as blameless:
«You saw them yesterday and came back,
Have one of the colts slaughtered,
Cook all of its meat,
Take it together with the letter,
Into the batyrs' presence,
Go and return» — so Kerimbay
Set Ceenbay on the road and sent him.
He gave a good ambling horse,
Laid on the horsecloth, loaded the meat,
The bey commanding, without demur,

Zavallı Ceenbay ivedice,
Çok kişiye görünmeden,
Kuytulardan gizlenip.
Semetey'in hizasına,
Koşturup yetişip vardı.
Beyler sıra sıra geldi,
Heybenin ağzı açılıp.
Pişmiş etler alınıp,
Sofrası serilip.
Kalanlara sezdirmeden,
Semetey'in eline,
Mektubu verdi gizleyip.
Sözlerinde danışma yokmuş,
Söylenen bir söz olmadı,
«Ben gideyim artık» diye,
Ceenbay yola davrandı.
Ceenbay uzaklaşınca,
Yine köyüne yetince.
Soluk soluğa seğirtip,
Ceenbay'ın evine,
Fitneci Kerimbay yetişti:
«Bahadır Ceenbay, geldin mi,
Hunhara mektubu verdin mi?

Belde yatan yiğitler,
Verilen eti yedi mi?
Yattıkları yer yakın mıymış,
Aş kaynayası sürede geldin?
Bahadırların dediği söz varsa,
Saklamadan bana söyleyiver.
Söz demediyse bahadırlar,

Peki halleri nasılca?
Mırın kırın etme, Ceenbay,
Söyle sözünü çabucak!»
Diye Kerimbay sordu,
Ceenbay söyleyip dökülüp,
Başladı sözüne takır takır:
«Elime yazıp mektup verdin,

Poor Ceenbay in all haste,
Unseen by many folk,
Hiding along the sheltered ways.
To where Semetey lay,
He galloped up and arrived.
The beys came rank on rank,
The saddlebag's mouth was opened.
The cooked meats were taken out,
The cloth was spread.
Unmarked by the rest,
Into Semetey's hand,
He gave the letter in secret.
In their words was no counsel,
No word at all was spoken,
Saying, «Let me now be gone»,
Ceenbay made for the road.
When Ceenbay had gone far off,
When he reached his village again.
Hurrying, out of breath,
To Ceenbay's house,
The schemer Kerimbay came running:
«Batyr Ceenbay, are you back,
Did you give the letter to the bloodthirsty one?
The heroes lying on the ridge,
Did they eat the meat you brought?
Was their camp so near, then,
That you returned in the time a meal boils?
If the batyrs spoke any word,
Tell it me without hiding.
And if the batyrs said no word,

Then how did they seem?
Don't hem and haw, Ceenbay,
Speak your word quickly!»
So Kerimbay asked,
And Ceenbay, pouring forth,
Began his tale rattling on:
«You wrote and put a letter in my hand,

Tay kesip, etini pişirip,
Yorgaya yükleyip gönderdin.
Başka kişiye görünmeden,
Kuytulardan ben koşturdum.
Dört bahadır bir arada durmakta,
Çulu yayıp sererek,
Eti döküp onlara verdim.
Acıkmışlar besbelli bahadırlar,
Eti yiyişlerine şaştım.
Kalanları sezdirmeden,
Beriki üçüne göstermeden,
Kendi yazdığın mektubunu,
Semetey'e ben verdim.
Hiçbiri söz etmedi,
Fena değil görünüşleri,
Öfkeleri o denli değil bir yandan,
Benim gördüğüm işte bu,
Bütün sözüm budur» dedi.
Her gün yeni tay kesip,
Kımıza çalkayıp bal katıp,
Ümütöy'e sezdirmeden,
Ceenbay oldu ulak.
Gece gündüz demeden Kerimbay,
Semetey'e gönderdi,
Toy, sersem Ümütöy,
Kerimbay'ın sırrını bilmedi,
Söz etmeden yürüyüverdi.
Danışmadan geri dönünce,
Otağına gelip hazırlanıp,
«Askerin hepsi kalksın» diye,
«Davulu vurun» diye.
Tan atana dek uyumadan,
Yerin yüzü açılırken,
Günün nuru saçılırken,
Atlanıp çıktı Kızıl Dev,
Pek telaşlı, aceleyle.
Hakkı çiğneyen gök bayraklı,
Yer su komadan, kahrolası,

Slaughtered a colt, cooked its meat,
Loaded it on the ambler and sent me.
Unseen by any other,
I galloped by the sheltered ways.
The four batyrs stood together,
Spreading out the horsecloth,
I poured out the meat and gave it them.
The batyrs were plainly hungry,
I marveled how they ate the meat.
Unmarked by the rest,
Not showing the other three,
The letter you yourself had written,
I gave to Semetey.
Not one of them spoke,
Their looks are not ill,
Nor, for that matter, is their wrath so great,
This is all I saw,
This is my whole tale», he said.
Slaughtering a fresh colt each day,
Churning kumis, mixing in honey,
Unmarked by Ümütöy,
Ceenbay became the courier.
Heedless of night or day, Kerimbay
Kept sending to Semetey,
Green, addled Ümütöy,
Knew nothing of Kerimbay's secret,
And went his way without a word.
Turning back with no counsel taken,
Coming to his pavilion, making ready,
Ordering, «Let all the host arise»,
Ordering, «Beat the drum».
Sleepless until dawn broke,
As the face of the earth grew light,
As the day's radiance scattered,
Kızıl Dev mounted and rode out,
All flustered, in great haste.
With his blue banner that tramples right,
Sparing neither land nor water, the accursed,

Çiğneyip geçecekmiş gibi.
Hızı sert, zehri güçlü,
Kara yürekli domuzun,
Kahrına dayanamayıp,
Yere kar yağdı serpelenip!

As if he would trample all beneath him.
Fierce his onset, strong his venom,
The black-hearted swine —
Unable to bear his fury,
Snow fell sprinkling on the earth!

Er Semetey bahadırın,
İki gün önce diktirdiği,
Bayrağının önüne,
Tam karşı alın yanına,
Alçak, kendi bayrağını diktirip,
Koskoca dağ gibi, tükenesice,
Askerini sıra sıra saf edip.
Okunu barutunu bol alıp,
Birkaç deveye yükletip.
Meydan sınırına geldi,
Bahadırların gümbürdeşip,
Baltalaşacağı yerine.
Bunlar varıp durduğunda,
Yiğit Bakay çatır çatır,
Ak sancak dalgalanıp,
Belde yatan dört bahadır,
Sancak dikip, tuğ saplayıp,
Nişan koydukları yere,
Hepsi gelip durdular,
Öncekinden bambaşka,
Savaşı başlatmak oldular.
Mançu'dan gelen Madıkan,
Sürdüğü yüz bin can.
Ümütöy ile Kerimbay,
Kazaklar yatıp duramayıp,
On bini karaltı olup,
Gök ovanın düzüne,
Destek olup geldiler.
Kızıluyuk Capan'dan,
Yüz elli bin can geldi.
Mançu'nun hanı Madıkan,
Cümle âlemi aşan er geldi.
İki azılı domuz denk geldi.

Before the banner that Er Semetey
The batyr had planted two days before,
Before that banner,
Full opposite, facing its brow,
The villain had his own flag planted,
Huge as a mountain, may he perish,
Ranging his troops rank on rank.
Taking arrows and powder in plenty,
Loading them on several camels.
He came to the edge of the field,
To the place where batyrs thunder
And hew at one another with axes.
When these arrived and halted,
Valiant Bakay, with a great crack,
The white standard rippling,
The four batyrs camped on the ridge,
Planting the standard, fixing the tugh,
At the place they had marked out,
All came and took their stand,
Wholly other than before,
They were set to begin the battle.
Madıkan come from Mançu,
Driving a hundred thousand souls.
Ümütöy and Kerimbay,
The Kazakhs, unable to lie idle,
Ten thousand of them a dark mass,
Onto the level of the blue-green plain,
Came up in support.
From Kızıluyuk Capan,
A hundred and fifty thousand souls came.
Madıkan, khan of Mançu,
Came, a man surpassing all the world.
Two savage swine met matched.

Capanların elinde,
Cankoybos denen biri var,
Yanına yanaşılmaz, pek yaman,
«Teke tekliğe ben çıkarım» diye,
Elden önce hazırlanmış.
Bindiği devenin yamanı,
«Bir başıma ben kendim,
Kırgız'ı yok ederim» diye.
İnsanın duyup görmediği,
Türlü acayip şeyler giyindi.
Yanında getirdiklerinden,
Daha önce çok bindiği,
Sınanmış deveye bindi.
Önüne topuz aldı,
Burnu üşüyüp morardı.
Mızrağı seçip kavradı,
Yanına mızrak bağladı.

Among the people of the Capans,
There is one called Cankoybos,
None dare approach him, dread indeed,
Saying, «I shall go out to single combat»,
He made ready before all others.
Fearsome the camel that he rode,
Saying, «All alone, I myself
Shall wipe out the Kyrgyz».
Things no man has heard or seen,
All manner of strange things he donned.
Of those he'd brought along with him,
The one he'd ridden oftenest,
He mounted the proven camel.
He took a mace before him,
His nose grew cold and purple.
He chose and gripped his lance,
He bound a lance at his side.

Kılıcı kında takılı,
Yamanlığı bilinir.
Omzunda kalkan örtülü,
Başına tolga geçirip,
Sürüp elden ayrılıp,
Heybetli dağ gibi görünüp.
Sürerken bağırıp:
«Semetey, gel!» diye çağırıp:
«Ordunu kabartıp da,
Çorolarını gönderme.
Ben zahmet etmem,
Ivır zıvır takımınla!»
Diye haykırıp dururken:
«Beni istemiş,
Ona ben varayım» diye,
Semetey atını çevirince,
Bahadır bilekli, taş yürekli,
Belalı Kançoro:
«Kurbanın olayım, han ağam,

Bu deyişin nasıl söz?!

His sword hung in its sheath,
Its dread repute is known.
A shield draped on his shoulder,
A helm drawn over his head,
Riding forth, parting from the host,
Looming like a dread mountain.
Shouting as he rode:
Calling, «Semetey, come!»:
«Don't puff up your host
And send your çoros out.
I'll not trouble myself
With your rag-tag crew!»
While he stood bellowing so:
«He has asked for me,
Let me go to him»,
When Semetey turned his horse,
Batyr-wristed, stone-hearted,
The formidable Kançoro:
«Let me be your sacrifice, my khan and elder,
What manner of word is this?!

Keteçi ovasındayken,
«Capanlıyı bana ver» diye,
Ta başında istemiştim,
Hepinizin önünde.
Kızıl Dev kendi çıkmadan,
Sen onun uşağına varma!
Cankoybos diye adlanıp,
Capan halkında ermiş.
Bir yüzleşip göreyim,
O kendini beğenmiş bahadırla.
Bana izin ver» diye,
Ayağa kalktı Kançoro,
Han Bakay'ın önünde.
«Var, bahadır, var» diye,
«Belalı Capan'a,
Önceden kimsenin varmadığı,
Yüreği düşmandan yılmayan.
Er görmemiş ıssız yurt,
Sıra gözetip beklemeden,
Kemiğini ez, kanını saç!»
Diye Bakay Han söyleyince,
Karala ile salınıp,
Becerikli doğmuş er kişi,
Geniş paçaları dalgalanıp.
Başına örttüğü kalkanı,
Güneş vurup parıldayıp.
«Büyükmüş» diye düşmandan,
Çekinmek aklında yok,
O bahadır Kançoro'da.
Cankoybos ile Kançoro,

When we were on the Keteçi plain,
Saying, «Give the Capan man to me»,
I asked at the very outset,
Before you all.
Till Kızıl Dev comes out himself,
Do not go against his lackey!
Bearing the name Cankoybos,
He is a champion among the Capan folk.
Let me face him once and see,
That conceited batyr.
Give me leave» — so saying,
Kançoro rose to his feet,
Before Han Bakay.
Saying, «Go, batyr, go»,
«Against the formidable Capan,
Where none has gone before,
Whose heart quails before no foe.
A desolate land that has seen no hero,
Without waiting on rank or turn,
Crush his bones, spill his blood!»
When Bakay Han spoke so,
Swaying forth on Karala,
A man born deft and able,
His wide trouser-legs billowing.
The shield he'd draped over his head,
Flashing as the sun struck it.
Of shrinking from the foe as «mighty»,
There is no thought at all,
In that batyr Kançoro.
Cankoybos and Kançoro,

Ad san sormadan,
Oyalanıp duramadan,
Atların başını çevirmeden,
Mızraklaşıp dürtüşüp,
Gümbürdeşip vuruşup.
Mızraktan alev ateş çıkıp,
Tek bir canlı komadan,
Bitirecekmiş gibi görünüp.

Asking neither name nor fame,
Without dallying or delay,
Not turning their horses' heads,
Lancing and thrusting at each other,
Thundering and trading blows.
Flame and fire leaping from the lances,
As if they'd leave no living soul,
As if they'd make an end of all.

Bakıp duran ellerin,
Gönlü nice bölünüp.
Yerden kalkan toza,
Bahadırlar gömülüp yürür.
Cankoybos'un bindiği devesi var,
Ondan önce o alçak,
Nice can boğazlamış.
Türlü türlü vuruşup,
Çoroyu alamadı.
Er Kançoro bir vakit,
Baltayla fırsatını bulup,
İti kafasından çalıverdi.
Baltayı çekip aldığında,
Beyni dışarı dökülüp,
Cankoybos'a o kırda,
Ölüm bulunuverdi.
Cankoybos ölüp kalınca,
Ecel gibi Kançoro:
«Kızıluyuk devi, gel,
Sallanmadan sen gel!
Akşama dek bu yerde,
Geldiğine pişman edip,
Elinin belini gevşetip,
Sana edebini veririm.
İki günlük izni,
Beyimden alıp geldim!»
Diye Kançoro dururken,
Kıyamet kopmuş gibi,
İş çetinleşip dururken.
Kahrolası Kızıl Dev,
Gergedanına binip kasılıp,
Tepeden kaçan dağ koyunu gibi,
Burun delikleri şişip hışlayıp.
«Bunu paramparça edeyim» diye,
Kasılıp şahlanan alçak,
Üst üste sekiz zırh giyip,
Hepsini demirden giyip.
Ucu zehirli, keskin ağızlı,
Koluna mızrak ilişip.

The peoples watching on,
Their hearts sorely torn.
In the dust rising from the ground,
The batyrs move engulfed.
Cankoybos has the camel that he rides —
Before this, that villain
Had slaughtered many a soul.
Fighting in every fashion,
He could not take the çoro.
Er Kançoro at one moment,
Finding his chance with the axe,
Struck the cur upon the head.
When he wrenched the axe away,
The brains came spilling out,
And on that steppe Cankoybos
Found his death.
When Cankoybos lay dead,
Kançoro, like Death itself:
«Dev of Kızıluyuk, come,
Come without dawdling!
Here upon this ground till evening,
I'll make you rue your coming,
I'll unstring the loins of your people,
I'll teach you your manners.
A leave of two days,
I got from my bey and came!»
While Kançoro spoke so,
As though Doomsday had broken loose,
As matters grew ever grimmer.
The accursed Kızıl Dev,
Mounting his rhinoceros, strutting,
Like a mountain sheep fleeing downhill,
His nostrils swelling, hissing.
Vowing, «I'll tear him to pieces»,
The villain, strutting and rearing,
Donned eight coats of mail, one on another,
All of them of iron.
Venom-tipped and sharp of edge,
A lance hung upon his arm.

Koca kale dağ gibi görünüp,
Kalın elden ayrılıp.
Kahrına dayanamayıp,

Kapkara bulut sökülüp.
Gözünü açıp kırpsa,
Gözünden kanı dökülüp.
Kâfirin kahrını görüp,
Er Semetey, Gülçoro,
«Kançoro ne yapar ki?» diye,
Kaygılanıp gönlü bölünüp.
Kâfirin görünüşü,
Ansızın çıkan ejderha,
Tıpkı öyle görünüp.
«Burut'u paramparça edeyim»
Diye düşünüp tükenesice,
Gergedanını şahlandırıp oynatıp,
Cankoybos'u yutan,
O kendini beğenmiş bahadırını,
«Yere serivereyim» diye.
Ağzından duman savurup,
Koşup çıktı alçak,
Yerin tozunu kaldırıp.
Eğilmez Kançoro,
«Hazırlanmazsam boşuna» diye,
«Öfkelenmiş bu alçakla,
Bununla vuruşurken,
Sıra beklemek boşuna» diye.
«Manas!» diye nara atıp,
Ağır temrenli koca mızrağı,
Sallayıp bahadır saldırıp.
Kançoro saldırdığında,
Kızıl Dev davranana dek,
Böğrüne vurup geçince,
Sivrisinek sokmuş gibi,
Domuz sarsılıp kımıldamadı.
Nice böyle er deviren,
O bahadır Kançoro'yu,
Tırnağına denk tutmadan.

Looming like a great fortress-mountain,
Parting from the thick-massed host.
Unable to bear his fury,

The pitch-black clouds tore loose.
When he opened and blinked his eyes,
Blood came pouring from his eyes.
Seeing the infidel's fury,
Er Semetey and Gülçoro,
Wondering, «What can Kançoro do?»,
Grew anxious, their hearts torn.
The look of the infidel,
A dragon bursting forth unlooked-for,
Just so did he appear.
«Let me tear the Burut to pieces» —
So schemed he, may he perish,
Rearing and prancing his rhinoceros,
At the one who swallowed Cankoybos,
That conceited batyr of theirs,
Vowing, «I'll stretch him on the ground».
Whirling smoke from his mouth,
The villain came running out,
Raising the dust of the earth.
Unbending Kançoro,
Thinking, «Folly not to make ready»,
«With this villain in his rage,
While trading blows with him,
Folly to wait my turn».
Roaring the war-cry «Manas!»,
The great lance with its heavy head,
The batyr swung it and charged.
When Kançoro charged,
Before Kızıl Dev could stir,
He struck him in the flank and passed —
As if a gnat had stung him,
The swine neither shook nor stirred.
He who had felled many such men,
That batyr Kançoro,
He held not worth his fingernail.

Dizginini burup dönerken,
Böğrü tam denk gelince,
Mızrağı uzunmuş,
Vurup durdukça,
Gösterişli bahadır Kançoro,
Yalpalayıp doğrulup,
Eskisi gibi bahadırlık,
Gayreti kaçıp yok olup.
«Bahadırlığım kaçtı» diye,
«Aklım çıkıp şaşırdım» diye.
«Geri dönsem ayıp» diye,
Tüm gayretini toplayıp,
Kimsenin yapmadığı işi yapıp.
Açılıp duran ağzına,
Dişleri sırıtıp görünen,

As he wrenched his rein and turned,
When the flank came full in line,
His lance proved long,
And as he struck and struck,
The stately batyr Kançoro,
Reeling, righting himself,
His old batyr's daring,
His zeal fled and vanished.
Thinking, «My valor has fled»,
Thinking, «My wits are gone, I'm dazed».
Thinking, «Shame on me to turn back»,
Gathering all his zeal,
He did what none had done.
At the gaping open mouth,
Where the teeth showed grinning bare,

Mızrağı savurup denk getirip,
Ağzına vurup geçti.
Tam o anda domuzun,
Bir dişi fırlayıp gitti.
Dişi kırılıp, içi yanıp,
İçinden alev ateş yanıp.
Mızrağı düzeltip kavrayıp,
Avucuna tükürüp.
Bindiği gergedan paldır küldür,
Alabildiğine yaman koşup.
Şaşmadan dosdoğru saldırıp,
Mızrağın ucu yetişince,
Er Kançoro bahadırın,
Göğsündeki göğüs zırhı,
Paramparça saçılıp.
Kançoro'yu şaşırttı,
Baştan gayreti kaçırıp.
Bahadır doğmuş Kançoro,
Yeniden daldı ezip geçip.
Ne sıra var ne geri durmak,
Kançoro ile Kızıl Dev,
Fırsatını bulup denk getirse,

Swinging his lance true to the mark,
He struck the mouth and passed.
At that very instant the swine's
One tooth went flying off.
His tooth broken, burning within,
Flame and fire blazing inside him.
Righting his lance, gripping it fast,
Spitting into his palm.
His rhinoceros mount, helter-skelter,
Running fearsome hard as it could.
Charging dead straight, unerring,
When the lance-point reached home,
Er Kançoro the batyr's
Breastplate upon his chest,
Was shattered and scattered.
It left Kançoro stunned,
Driving the zeal from him once more.
Kançoro, born a batyr,
Plunged in again, crushing through.
No taking turns now, no holding back,
Kançoro and Kızıl Dev —
Should either find his chance and strike true,

Baş kesmeden gidecek halleri yok!
Yandan sıyrılıp Kançoro,
Becerikli doğmuş er kişi,
Haykırınca mızrağını,
Kasığının tam başına,
İsabetle vurup geçti.
Kızıluyuk domuzunun,
Sekiz kat demir zırhın,
Kançoro'nun mızrağı,
Beşini delip geçti.
Kalan zırh katlarını,
Delip geçmeye çare yok,
Çok görmüş geçirmiş Kançoro,

Demirden sekiz kat giyen,
Böyle kâfir elde yok.
Hız alıp savrulan Kançoro,
Kızıl Dev'e aman vermeden,
Mızrağını çekip alıp,
Yine çevirip böğrüne,
Çat dedirtip vurdu.
Vurunca senin bozkurdun,
Ağır temrenli gök mızrak,
Ucunu kana buladı.
Çatlamış buzu yarar gibi,
Fışkıran suyu yayar gibi,
Mızrağı çekip alınca,
Kan boşandı, yarılmış gibi.
Böğürden akan kara kan,

Üzengide şırıl şırıl.
Tam öyle dökülse de,
Kahrı katı Kızıl Dev,
Gayretlenip güç toplayıp.
Gök püsküllü mızrağı salladı,
Kükreyip duran çoroyu,
Tam sağrıdan bir sapladı.
Mızrağın ucu yetişince,
Karala attan Kançoro,

Neither will quit without taking a head!
Slipping aside, Kançoro,
A man born deft and able,
With a shout drove his lance,
Right at the head of his groin,
Struck true and passed on.
Of the swine of Kızıluyuk,
Of the eight-fold iron mail,
Kançoro's lance
Pierced through five of them.
The remaining coats of mail,
There was no piercing through,
Kançoro, who had seen and weathered much —
One who wears eight folds of iron,
No such infidel is found among the peoples.
Kançoro, whirling with gathered speed,
Giving Kızıl Dev no quarter,
Wrenching his lance free,
Turning again upon his flank,
Struck him with a resounding crack.
And when your grey wolf struck,
The grey lance with its heavy head,
Dipped its point in blood.
As one splits open cracked ice,
As one spreads the spurting water,
When he wrenched the lance away,
Blood gushed forth, as from a rent.
The dark blood streaming from the flank,

Rippling down upon the stirrup.
Yet though it poured out so,
Kızıl Dev, hard in his fury,
Roused himself and gathered strength.
He swung his grey-tasseled lance,
And the roaring çoro,
He stabbed full in the croup.
When the lance-point struck home,
From the horse Karala Kançoro

Ta uzağa fırlayıp gitti.
Doğrulup ayağa kalkana dek,
Yerinden kalkıp durana dek.
O uğursuz Kızıl Dev,
Burnu bozuk tükenesice,
Kapı enince aybaltayı,
Eline zar zor kavrayıp,
O doğrulup kalkana dek,
«Tepesine çalayım» diye,
Gözlerini belertip baktığında,
Ortalığı allak bullak edip,
Atı esirgemeden sert sürüp,
Bozkurt bahadır Semetey,
Elindeki baltasını,
Kançoro'ya savurtmadan,
Yandan gelip bir saplayıp,
Kahrolası domuzu,
«Gücü ne kadarmış?» diye saplayıp.

Bozkurdun sapladığı Sırnayza,
Bu devi sapladığı gibi,
Sırt kayaya saplansaydı.
Domuz yavrusu toz olup,

Göğe uçup giderdi.
Bunca vurulan mızrakla,
Eyerde kıçı yampirilip.
Kımıldayıp sarsılmaz bile,
Semetey mızrağı çekene dek.
Yetişip gelip Gülçoro,
Kançoro'yu kaldırıp.
Çoro ölmeden kurtuldu,
Zorbalanan Kızıl Dev,
Er Semey'in eline düştü.
Öfkesi katı Semetey,
Ecel gibi, koca devin,
Yanına gelip bir sapladı.
Art arda iki saplayınca,
Dağ da olsa Kızıl Dev,

Went hurtling far away.
Until he righted himself and rose,
Until he got up from the ground and stood.
That ill-omened Kızıl Dev,
The broken-nosed, may he perish,
His moon-axe broad as a door,
Gripping it in his hand with effort,
Before the other could rise and stand,
Vowing, «Let me strike his crown»,
As he glared with rolling eyes,
Throwing all into turmoil,
Riding hard, not sparing his horse,
The grey wolf, batyr Semetey,
The axe held in his hand —
Before he could swing it at Kançoro,
Coming from the side, drove in a thrust,
The accursed swine,
Stabbing him, thinking, «Let's see how strong he is».
The Sırnayza the grey wolf drove in —
Had it, as it pierced this dev,
Been driven into the ridge-rock instead.
The swine's whelp would have turned to dust,
And gone flying up to the sky.
With so many lance-blows dealt,
His rump slewed sideways in the saddle.
He does not even stir or shake,
Until Semetey draws out the lance.
Gülçoro, riding up in time,
Lifted Kançoro up.
The çoro was saved from death,
And hard-pressed Kızıl Dev,
Fell into Er Semey's hands.
Semetey, hard in his wrath,
Like Death itself, at the great dev's
Side came up and drove a thrust.
When he thrust twice, blow on blow,
Were Kızıl Dev a mountain even,

Kımıldamadan durmak ne mümkün?
Gazaba gelip tükenesice,
Semetey geçip giderken,
Kançoro'ya çalacakken,

How could he stand unmoved?
Roused to fury, may he perish,
As Semetey was passing by,
Just as he would strike at Kançoro,

Elindeki baltanın,
Yassı yanıyla o hunharın,
Sırtına vurup geçmişti.
Ezici balta değince,
Bozkurt kesilen Semeñ'in,
Gözüne karanlık çökmüştü.
Elindeki Sırnayza,
Şıngır diye ses verip,
Yarım günlük yere uçmuştu.
Boyu uzun kulaksız dev,
İki kez savurup vuramadan,
Gaflete düşüp bu domuz,
Yandan sıyırıp geçmişti.
Babası Manas'tır o yaman erin,
Kan içici Semey hunharın.
Sır vermez Sırnayza,
Elden fırlayıp gittiğinde,
Som demirden som balta,
Topal usta Bölökbay'ın,
Döverek yaptığı Aybalta.
Kapı enince, göğüs yaran,
Kuru ırgay dalına saplı,
Fil derisiyle kaplı.
Düşmanlı gün geldiğinde,
Dertli belalı Acıbay,
Terkiye alamayıp feryat eden,

With the axe held in his hand,
With its flat side that bloodthirsty one,
Had struck across his back and passed.
When the crushing axe came down,
Semeñ, turned grey wolf in his fury —
Darkness fell across his eyes.
The Sırnayza in his hand,
Rang out with a clanging cry,
And flew half a day's ride away.
The tall and earless giant,
Before he could swing and strike twice,
Caught unawares, that swine,
Had grazed him from the side and passed.
Manas is father to that fierce man,
To blood-drinking Semey the merciless.
The Sırnayza that yields no secret,
When it flew whirling from his hand —
The solid axe of solid iron,
That the lame master Bölökbay,
Had hammered forth: the Aybalta.
Wide as a door, cleaving the breast,
Hafted on a dry irgay branch,
Covered over with elephant hide.
When the day of foes arrived,
Woe-laden, trouble-ridden Acıbay,
Wailing, unable to sling it behind his saddle —

Kaplan Manas sağken,
Yiğit kahraman Acıbay,
Zahmetini çok çekmişti.
Omzuna aşırıp atarak,
Koşturup bindiği Buurul'la,
Ardından yiğit yetişmişti.
Kızıluyuk koca devin,

While tiger Manas was yet alive,
The valiant hero Acıbay,
Had suffered greatly for its weight.
Heaving it up across his shoulder,
On Buurul that he rode at a gallop,
The brave one caught up from behind.
Of Kızıluyuk the enormous giant,

Çatal ensesi, karakuşu,
«Boyun omuru hizası — deyip,
Ölmese de bu domuz,
Can alıcı yeri budur» — deyip.
Tulgasının üstünden,
Sertçe çaldı bastırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp.
Yiğitlenen Semetey,
Kendi içinden şöyle düşünür.
«Öldün artık — der, Kızıl dev,
Kara toprağı yastık edinip».
Balta tulgaya değince,
Çat diye sesi duyuldu.
Bu nasıl bir alamet — diye,
Capan'ın halkı çığlık kopardı.
Değdiği gün bozuldu,
İşte bu çalan baltanın,

The forked nape, the tendon-knot —
«Level with the neckbone's ridge — saying,
Even if this swine dies not,
Here is the killing place» — saying.
Down upon his helmet's crown,
He struck him hard and pressed it home,
Crying «Manas!» as his battle-call.
Semetey, grown bold in valor,
Thinks within himself this thought:
«Now you are dead — he says, Red giant,
Taking black earth for your pillow».
When the axe rang on the helmet,
A crack was heard resounding loud.
What omen can this be — they cried,
And Capan's people raised a shriek.
The day it struck, they broke in rout;
Indeed, of this same striking axe,

Çak diyen sesi nice ele,
Üç günlük yerlere dek,
Evdeymiş gibi duyuldu.
Kıvamına gelen Taybuurul,
Geme baş eğmeden,
Kement boynulu koca yürük,
Gemi dişleyip zorlayıp,
Öne geçip gitti.
Şu edepsizin yiğitliğine,
Hepiniz bakıp görün hele.
Sineğin konduğu sıcakta,
Dayanamayıp eti kaşınsa,
Ardından kaşınmış gibi,
İşte o kadar bile duymadı,
Umursayıp aldırmadı.
Aldırmasa da Kızıl dev,
Dökme pikten, tunçtan,
Katkısı sarı pirinçten,
Beş kat demir tulgası,
Altı kat kalkanı,
Kazıntıya bile yaramadan,

Its clanging voice to many lands,
As far as three days' journey off,
Was heard as if within the house.
Taybuurul come to full fettle,
Bowing not before the bit,
The great courser with lasso-long neck,
Gnawing the bit and straining hard,
Surged out ahead and went.
At the boldness of that shameless one,
Look now, all of you, and see.
In heat where the fly alights,
If his flesh should itch past bearing,
As if scratched a moment after —
Even that much he did not feel,
He paid no heed, he did not care.
Though the Red giant paid no heed,
Of cast pig-iron and of bronze,
Alloyed through with yellow brass,
His iron helmet of five plies,
And his buckler of six plies,
Not worth even the shavings now,

Paramparça dağıldı.
Yiğitliğiyle umursamadan,
Başlığını hesap etmeden.
«Kahrolası Kırgız seni — deyip,
Yamanlığını gösterdin,
Şimdi kırıp geçireyim» — deyip.

Elindeki baltasını,
Halkalı kemer kesesine,
Uyluğunun yanına asmıştı.
Dizinin ardına sıkıştırdığı,
Halis pik gibi döktürdüğü,
Ağırlığı bin batman gelir.
Pik başlı topuzu ele alıp,
Can alacakmış gibi suratı asılıp.
Üstüne saldıran kişiye,
Aç kurt gibi kabararak.
Savurdu pik topuzu,
Semetey dönene dek,
Geniş kürek düzüne,
Tam orta yerine,
Yapıştırıp bir kondurdu.
Manas'tan kalan koca kalkan,
Bir sağa bir tersine eğildi,
Ters yüz olup geçirildi.
Neler olup bittiğini,
Onu artık kim bildi?!
Fışkırıp çıkan kızıl kor,
Asırda böylesi olmadı.
Alevlenen duman yok,

Harlayıp çıkan ateş olup,
Yeryüzünde ot yanıp,
Yerin yüzü alev alev,
Yalazlanıp ateş yayılır.
Bakay ile Gülçoro,
Yiğit doğmuş Kançoro,
Ruhun bizi kollasın — deyip,
Aygönüllü Manas bahadırın,

Shattered and were scattered wide.
Heedless in his boldness still,
Taking no account of his headgear.
«You accursed Kirghiz — saying,
You have shown your wickedness,
Now I shall smash and rout you» — saying.
The axe he carried in his hand,
Onto his ringed belt-pouch,
He had hung beside his thigh.
What he had wedged behind his knee,
Cast as if of purest pig-iron,
Its weight comes to a thousand batmans.
Taking up the iron-headed mace,
His face darkened as if to take a life.
At the man who charged upon him,
Bristling like a famished wolf.
He swung the pig-iron mace,
Before Semetey could turn,
On the flat of his broad shoulder-blade,
Right upon its very center,
He planted one and drove it home.
The great shield left from Manas,
Bent one way, then bent the other,
Was turned entirely inside out.
What had happened, what befell —
Who could tell it anymore?!
The red embers spurting forth —
No age has seen the like of it.
No smoke there was to flare aloft,

But fire that burst out roaring free,
Grass burning on the face of earth,
The face of the earth aflame, aflame,
Blazing up, the fire spreads.
Bakay and Gülçoro,
Kançoro born a valiant man,
May your spirit guard us — saying,
To generous-hearted Manas the batyr,

Ruhuna yalvarır.
Yerin yüzü bozulmuş,
Yerden uçan toprak,
Gökteki bulutlara,
Karışıp katılır.
Gürleyip fırtına yel sürüp,
Sis, toz duman sıyrılıp,
Yerin yüzü göründü,
Sağ salim Semetey,
Taybuurul ile heybetle,
Tıpkı Opol Dağı gibi yükselip.
Som baltasını eline alıp,
Yoluna doğru çıkarak,
Vuracakmış gibi hazırlanıp.
Kahrolası koca deve,
Avcı kartal kesilerek,
Coşup dalmış üstüne.
İki elle yakasını kavrayıp,
Erin karaltısını görünce,
İhtiyar Bakay, çorolar,
«Manas!» uranıyla çığrıştı.
Dikkatle bakınca haline,
Buhar kaplayıp görünmez olmuş,
Kızıl dev vurduğu zaman,
Onun ettiğini işitirsin.
Topuz sırtına değince,
Kahrolası it domuz,
Tepe gibi koca topuzu,
Bahadıra savurunca,
Anadan emdiği meme sütü,
Ta ağzında tat vermişti.
Gayret edip Semetey,
Koca deve saldırsa da,
Vuracak dermanı yok.
Oluk oluk kan pıhtılaşıp,
Sağrıyla kürek sökülüp,
Kalın kemiğin kas eti,
Parça parça bölünüp.
Bozkurdun halini görüp,

To his spirit they implore.
The face of the earth was torn,
The soil flying from the ground,
Into the clouds up in the sky,
Mingles and is joined with them.
The storm-wind driving with a roar,
Mist and dust and smoke stripped off,
The face of the earth appeared:
Safe and sound Semetey,
With Taybuurul in majesty,
Rising just like Opol Mountain.
Taking his solid axe in hand,
Setting out upon his path,
Making ready as if to strike.
At the accursed enormous giant,
Turned into a hunting eagle,
Surging, he plunged upon him.
Gripping his collar with both hands —
When they saw the hero's outline,
Old Bakay and the choros,
Shouted out the war-cry «Manas!».
Looking closely at his state —
Veiled in vapor, lost to sight;
When the Red giant struck his blow,
You hear the thing that he has done.
When the mace came down on his back —
That accursed dog, that swine,
When his mace as huge as a hill,
He swung against the batyr,
The mother's milk sucked at the breast,
Rose tasting in his very mouth.
Though Semetey strove with all his might,
Though he assailed the enormous giant,
He had no strength left to strike.
Blood clotting in gushing streams,
Croup and shoulder-blade torn loose,
The muscle-flesh of the thick bone,
Split and sundered piece by piece.
Seeing the grey wolf's condition,

Er Gülçoro arslanın,
Semetey'in elinden,
Fırlayıp giden Sırnayza,

Sırt taşına yaslanıp düşmüş.
(Biri birine benzemez,
Her huyu başka başka).
Mızrağı eline aldı,
Sürkoyon'a o dahi,
Acımadan kamçı bastı.
Bahadırın adını çağırıp,
Var gayretini aşırıp.
Güvercin kovalayan sungur gibi,
Uğultusu çıkıp vınlayıp,
Durmadan yetişti.
Mızraktan çıkan soğuk ses,
Serin yel gibi uğuldayıp.
Bakay durur mu hiç,
Sürüp birlikte vardı.
Bahadır Semey hunharın,
Yularından tuttu.
Mızrağını hemen verdi.
Dengim şimdi geldi — deyip,
Kıran bahadır Semetey,
Sızlayan derdi dağıldı.
İçinde kir kalmadı,
Atadan kalan mızrağı,
Düzeltip eline kavradı.
Karşı karşıya gelen domuzu,
Başında tulgası yok,
Kulağının dibi, tulga hizası,
At hızıyla bir kondurdu!
Sırnayza'nın ucu erişince,
Şah damarına, su bezine,
Göğüs yarıp girince.
Vuran mızrak şak — dedi,
Ucundaki demiri,
Boyun kemiğine tak — dedi.
Dağ gibi domuzun,

The man Gülçoro, the lion's own —
From Semetey's hand,
The Sırnayza that flew whirling off,

Had fallen leaning on a ridge-stone.
(No one is like another,
Each one's temper is its own).
He took the lance into his hand,
And upon Sürkoyon he too,
Laid the whip without mercy.
Calling out the batyr's name,
Spurring all his utmost strength.
Like a falcon chasing down a dove,
Whistling with a rushing hum,
He caught up without a pause.
The cold voice ringing from the lance,
Moaning like a chilly wind.
Would Bakay ever stand aside?
Riding, he arrived along.
The batyr Semey the merciless —
He took him by the bridle-rein.
He gave the lance at once to him.
Now my match has come — saying,
Semetey the slaying batyr,
His aching sorrow was dispersed.
No dross remained within his heart;
The lance left from his father,
He set aright and gripped in hand.
The swine who came to face him —
No helmet on his head,
At the ear's root, helmet-level,
At full horse-speed he planted one!
When the Sırnayza's point arrived,
Into jugular, into gland,
When it cleft the breast and entered.
The striking lance said crack,
The iron at its very tip,
Said knock against the neckbone.
For the swine as huge as a mountain,

Artık çaresi tükendi.
Kulak dibine mızrak yiyip,
Yer sarsılıp, dağ devrilip,
Yuvarlanıp gitti.
Kendisi yaman, çevik,
Öleceği yeri kestirip,
Tam isabetle saplayan er nasıl er?
Buurul'u çekip çevirip,
Küheylanlı Semeñ yetişti artık.
Sağlam kalan yanağına,
Mızrak saplayıp geçti artık.
Sonraki saplanan Sırnayza,
Küçük dile, gırtlağa,
Ucu yarıp girmiş.
Kızıl yemek borusu, gırtlak,

Bitiştiği boğaz kavşağını,
Dibinden doğrayıp geçmiş.
Kızıl devi yere serdi,
Sırnayza'nın ucunu yağladı.
Issız bozkır, yeşil düzlük,
Biten gülü, çıkan yeşil otu,

Kızıl kana boyayıp,
Asırdan çıkma koca devi,
Kıyamete yollayıp.
Dönüp bir daha gelinmez,
Önceki erlere katarak.
Bahadır yürek, som bilek,
Yamansan gel bakalım deyip.
Taybuurul'u oynatıp,
Meydanda durdu heybetle.
Gülçoro geldi yana yakıla:
«Madıkan'ı bana ver» — diye!
«Versene bahadır, ver» — diye,
Yürüyüp gitti Han Bakay,
Semetey'i yedeğine alıp.
«Amcam bana verdi» — deyip, —
Gülçoro can atıp durur.

No remedy remained at last.
Taking the lance at the ear's root,
Earth shaking, mountain toppling,
He went rolling to the ground.
Fierce himself, and nimble too,
Judging the place where he would die,
Piercing true — what man is such a man?
Reining Buurul round about,
Semeñ on his courser now caught up.
Into the cheek that still was whole,
He drove the lance clean through at last.
The Sırnayza thrust thereafter,
To the uvula, to the gullet,
Its point had cleft its way inside.
The red food-pipe and the windpipe,

The junction of the throat where they meet,
It had hewn through from the root.
He laid the Red giant on the earth,
He greased the Sırnayza's point.
The desolate steppe, the green plain,
The rose that blooms, the green grass springing,
Dyeing them with scarlet blood,
The enormous giant sprung from ages,
Sending him to doomsday's end.
Whence none returns to come again,
Joining him to the men gone before.
Batyr heart and solid wrist —
If you are fierce, then come and try, he said.
Making Taybuurul prance,
He stood upon the field in majesty.
Gülçoro came pleading, burning:
«Give Madıkan to me» — he cries!
«Give him, batyr, give» — he cries.
Khan Bakay walked on his way,
Taking Semetey in tow.
«My uncle gave him to me» — saying, —
Gülçoro stands there yearning still.

Bunu böylece bırakalım,
Gülçoro'nun Madıkan'ı,
Saplamasından başlayalım.
GÜLÇORO İLE MADIKAN'IN ÇARPIŞMASI
Kızıl dev ölse de Madıkan,
Zerrece hayıflanmadı.
«Hepsini benim kılarım, bitti — der,

Kırgız'ı yenip ben alırsam.
Nöbetleşe girip vuruşup,
Üçü birden gelip saplaşıp,
Kızıl devi aldılar,
Birini birine ulaştırmadan,
Tüketeyim Kırgız'ı», —
Diye düşünüp Madıkan,
Kahrı katı bir er çıktı.
Suratı soğuk, tek göz,
Kalınlığı on bir arşın.
Bu yalan dünyada bu domuzun,
Çekişmesi bitecek gibi değil.
Kılığı, çehresi,
Kolay lokma bir şey değil.
Kolaylıkla kula,
Devrilecek bel değil.
Domuzun kaba suratını görsen,
Ona karşı kim çıksa,
Gözünün önünde duracak gibi,
Ölüm yanından bir hayalet!
Bodur boylu, gergedan suratlı,

Sakin durduğunda mizacı,
Yer eşeleyip toza bürünen,
Yak boğası görünüşlü.
Bindiği sığır gök bir boğa,
Dönüverse ansızın kıvırıp,
Suda süzülen balık gibi,
Bir anda kaybolup gider.
Boğa oynaklayıp durmaz,

Let us leave this matter so;
With Gülçoro and Madıkan,
With their lance-thrust let us begin.
THE COMBAT OF GÜLÇORO AND MADIKAN
Though the Red giant died, Madıkan,
Grieved not one single grain.
«I shall make them all my own, and done — he says,
If I defeat and take the Kirghiz.
Entering in turns to fight,
All three coming to thrust at once,
They took the Red giant down;
Before one can reach the other,
Let me use the Kirghiz up», —
So thinking, Madıkan,
Proved a man of iron wrath.
Cold of face, a single eye,
Eleven arshins is his girth.
In this false world, this swine's,
Contention seems without an end.
His garb, his countenance —
He is no easy morsel here.
He is no waist that easily,
Will be toppled to the ground.
If you saw the swine's coarse face —
Whoever should come out against him,
As if to stand before his eyes,
A phantom from the side of death!
Squat of stature, rhinoceros-faced,

His temper, when he stands at rest,
Pawing the ground and wrapped in dust,
Is like a yak-bull in its look.
The ox he rides, a grey-blue bull —
Should it suddenly twist and turn,
Like a fish that glides through water,
In an instant it is gone.
The bull does not caper and halt,

Küheylan gibi süzülüp.
İki yanına bakınıp,
Yüzünde açık yeri yok,
Sakal, bıyık kıl bürümüş.
Uzun değil, orta boylu,
Kırılmaz mızrak kuşanmış.
Boğasını uçururcasına sürüp,
Yalanarak çıkageldi.
Halktan ayrılıp çıktığında,
Bütün dünya, yeryüzünü,
Biçip devşirecekmiş gibi,
Çekineceği yer görünmez,
Hiçbir canlıdan, asla.
Gözünü devirip diktiğinde,
Gökteki parlak güneş,
Korkmuş gibi buğulanıp.
Yerden bitip çıkan ot,
Aklı başından gidip titreyip.
Yeryüzüne başka bir hal girip,
Yerde sürünen canlılar,
Yuvalarına sinip.
Kâfirin yüzünü gören,
Mançu'dan çıkma bahadırın,
Göz erimindeki yerde can kalmayıp,
Bozkırdaki yaban geyiği,
Başını yere eğemez,
Yerden ot koparıp alamaz.
Kuldan kul doğup,
Türlü türlü can çıkmış!
Çenesi yarın yamacı gibi,
Yüzündeki kırışığı,
Sel yemiş yatak gibi.
Kahrolası tükenesice,
Böyle kuruntulara kapılıp.
Meydana yetişip geldi,
Yelmoğuz gibi saldırıp.
Önünden karşılamaya çıktı,
Almambet oğlu Gülçoro,
Surkoen'i uçururcasına sürüp.

Gliding like a courser on.
Glancing round to either side —
On his face no open patch,
Beard and mustache thick with hair.
Not tall, of middling height,
Girded with an unbreakable lance.
Driving his bull as if in flight,
Licking his lips he came along.
When he came out apart from the host,
As though the whole world, the face of earth,
He would mow and harvest in,
No place is seen where he would shrink,
From any living thing, not ever.
When he rolls and fixes his eye,
The shining sun up in the sky,
Mists over as if in fear.
The grass that sprouts up from the ground,
Trembles, driven out of its wits.
Another state comes over the earth:
The creatures crawling on the ground,
Cower down into their dens.
Whoever sees the infidel's face —
Of the batyr sprung from the Mançu,
No life is left within eyeshot's reach;
The wild deer out on the steppe,
Cannot bend its head to earth,
Cannot pluck grass from the ground.
Slave being born of slave,
All manner of souls have come forth!
His chin is like a cliffside slope,
The wrinkles graven on his face,
Like a bed the flood has gnawed.
The accursed one, the doomed to perish,
Seized by such vain fantasies,
Arrived upon the field of combat,
Charging like a Yelmoğuz.
Out to meet him at the front came,
Almambet's son Gülçoro,
Driving Surkoen as if in flight.

Geme güç vermeden,
Surkoen durur silkinip.
Geldiği yerde Madıkan,

Danışmaya gelmiş gibi,
Kılı kıpırdamadan durur söz söyleyip:
«Gelen kişi, sen kimsin?
Çalımlı boz kulayı,
Yakıştırıp binmişsin.
Babanı söyle saklamadan,
Adını söyle gizlenmeden!
Önüme karşı çıkmışsın,
Ahirete gidersin,
Bir daha dönüp dünyada,
Asla kalamazsın!
Yiğitlik ettin sen bugün,
Şimdi geldim ben sana,
Kara canından umudu kes!
Kızıl devi boğazladınız,
Yapacağınızı yaptınız.
Gırtlağına mızrak saplayıp,
Bırakmadan canını aldınız.
Gidenlerin öcünü kovalayıp,
Ölenlerin intikamını güdüp,
Hepsini bir bir belleyip,
Öç alacak ben varım!» —
Diye söyleyince Madıkan,
Gülçoro o zaman şöyle der:
«Diyeceğini bilmez, kekeleyip,

Şaşkın şaşkın bakınan hayvan — diye!
Kim olduğumu bilmiyorsan,
Ne gelirsin sendeleyip?!
Benim adım Gülçoro,
Babamın adı Almambet,
Bana rastladın, edepsiz.
Sağ geri dönüp gitmen,
Bu yalan dünyada zor söz!
Bizi tanımıyorsan sen,

Giving no force to the bit,
Surkoen stands and shakes himself.
Where he came to stand, Madıkan,

As if he had come to parley,
Stands without one hair astir, and speaks:
«You who come here, who are you?
The showy dun-grey mount,
You have matched and ride him well.
Name your father, hiding nothing,
Speak your name, concealing nothing!
You have come out against my front —
To the next world you will go,
And never to this world again,
Returning, can you stay!
You have played the hero here today;
Now I have come for you —
Give up all hope of your black soul!
You have slaughtered the Red giant,
You have done what you would do.
Driving a lance into his gullet,
You took his life and did not spare.
Pursuing vengeance for the departed,
Hunting revenge for the dead,
Marking each and every one,
I am the one who takes the vengeance!» —
When Madıkan had spoken so,
Gülçoro then answers thus:
«A beast that knows not what to say, that stammers,
That gapes about bewildered — say I!
If you do not know who I am,
Why do you come here staggering?!
My name is Gülçoro,
My father's name is Almambet;
You have met with me, you shameless one.
That you should go back alive —
In this false world, a doubtful word!
If you do not know us, you,

Tanıtayım sana ben.
Bindiği ay gibi açık boz,
Arslan Manas er ile,
Ayrılmaz olmuş dost,
Aksakallı Bakay Han.
Kızıl Buurul at binen,
Endamı yakışan,
Töresi başka kişiden,
Güneş yüzlü, yıldız gözlü,
Görklü kişi Semetey.
Altmış türlü don değiştiren,
Süslenip giydiği has kumaştan.
Tüm giysisi ipekli kumaştan,
Bal gibi sözü işitilen.
Heybetli dağ gibi görünen,
Ay yüzlü, ak benizli,

Then let me make us known.
Riding a grey pale as the moon,
With the lion, the man Manas,
A friend become inseparable,
White-bearded Bakay Khan.
Riding the Red Buurul steed,
Of stature fair and fitting,
His custom unlike other men's,
Sun-faced and star-eyed,
The splendid one, Semetey.
Changing sixty kinds of guise,
Adorned in choicest cloth he wears.
All his garments of silken cloth,
Whose word is heard sweet as honey.
Looming like a mighty mountain,
Moon-faced, fair of countenance,

Arslanın oğlu Semetey.
Ejderha gibi ıslık çalan,
İnsandan başka iş yapan.
Ok atışıp geleni nicesini,
Kara yerle bir eden.
Halktan eksiltip duran,
Kara gözünden ateş çakan,
Kanlı yüzünden nur damlayan,
Bakan kulun şaşakaldığı.

Devlere kavga salan,
Gayreti üstün Semetey.
Senin gibi bir nesneyi,
Başımızda gezen amcam,
Topuğuna bile denk tutmaz!
Sayısızı görse şaşırmayan,
Sayısızmış — deyip — kaçmayan.
Her seferinde savurup atan,
İşini düşüncede kuran.
Karala ata binmiş heybetle,
Gayretli bahadır Kançoro.
Çoğu görse şaşırmayan,

The lion's son Semetey.
Whistling like a dragon,
Doing deeds beyond mankind.
Many who came exchanging arrows,
He has leveled with black earth.
Ever thinning out the host,
Fire striking from his black eye,
Light dripping from his blood-flushed face,
At whom the gazing servant stands amazed.
Hurling battle at the giants,
Semetey supreme in zeal.
A thing the like of you —
My uncle who walks at our head,
Would not rank even with his heel!
Seeing countless foes, not dismayed,
Not fleeing — saying — they are countless.
Hurling and casting every time,
Framing his work within his thought.
Mounted on Karala in majesty,
The zealous batyr Kançoro.
Seeing many, not dismayed,

Çokmuş — deyip — kaçmayan.
Gönlünde işini bitirip,
Nice eri yere yatıran.
Görünen göze bir başka,
Güzel Çubak'ın oğlu,
Gürleyen Kançoro.
Günü güne eklesen,
Kuşatılıp durabilsen.
Kırk günlük nice vuruşmada,
Yorulmayan er odur.
İsteği kuldan üstün,
Talihi üstün arslan budur!
Sen kendin kim oluyorsun?
Sıçan deldiği heybe gibi,
Alnında tek bir gözün!
At bulamayıp sığıra binip,
Erim dersin böbürlenip!
Babanı söyle, kendini söyle,
Halini hepten söyle.
Yiğitlenip kabarma,
Arzın, derdin var ise,
Amcama varıp söyle!
Boşuna ölüp gidersin,
Tatlı candan geçersin.
Bize karşı direnirsen,
Dönüşü olmayan gerçek yurda,
Karanlığa gidersin!
Senin elin hangisi?
Senin yerin hangisi?

Boşuna gelip karışıp,
Senin sözün hangisi?!» —
Diye Gülçoro söyleyince,
Madıkan kahkahayla gülüp,
Ağzı mağara gibi açılıp,
Isıran it gibi hırlayıp.
Alnındaki tek gözü,
Dolu göl gibi parlayıp:
«Babamın adı Neskara,

Not fleeing — saying — they are many.
Finishing his work within his heart,
Laying many a man on the ground.
To the seeing eye another sight,
The son of handsome Çubak,
Thundering Kançoro.
Though you added day to day,
Though you could stand besieged about,
In many a battle forty days long,
He is the man who does not tire.
His will above all mortal kind,
This is the lion supreme in fortune!
And you — who do you think you are?
Like a saddlebag a rat has holed,
A single eye in your forehead!
Finding no horse, you mount an ox,
And boast and call yourself a man!
Name your father, name yourself,
Tell your state entire and whole.
Do not swell with playing brave;
If you have a plea, a grievance,
Go to my uncle and speak it there!
In vain you will die and pass,
You will forfeit your sweet soul.
If you stand against us here,
To the true homeland without return,
Into darkness you will go!
Which is the land you call your own?
Which is the place you call your own?

Coming in vain to meddle here,
Which is the word you call your own?!» —
When Gülçoro had spoken so,
Madıkan burst out laughing loud,
His mouth gaping like a cave,
Snarling like a biting dog.
The single eye in his forehead,
Gleaming like a brimming lake:
«My father's name is Neskara.

Kalday'ın oğlu Koñurbay,
Talas'ına vardığında,
Siz Kırgızlar bozkırlara serip,
Tümünü saplayıp bitirmişsin.
Almambet oğlu isen sen,
Yerken'in vadisi Sayram'da,
Mançu'nun hanı Neskara,
Babamın başını almışsın!
Benim adım Madıkan,
Öç güdüp düşmanı kırarım.
Dönüşü olmayan gerçek yurda,
Gülçoro, seni uğurlarım!
Bakay'ını bağlayayım,
Kalan yurdun Kırgız'ı,
Darmadağın sürüp götüreyim.
Övdüğün beyin Semetey,
Sana koca dağ ise,
O bana yurtta kalmış bir börktür.
Onun için bu yerde,
Ben dururum, hepinizi,

When Kalday's son Koñurbay,
Came down upon your Talas,
You Kirghiz spread them over the steppes,
You speared them all and made an end.
If you are Almambet's son,
In Sayram, valley of Yerken,
Neskara, khan of the Mançu —
It was my father's head you took!
My own name is Madıkan,
Nursing vengeance, I break the foe.
To the true homeland without return,
Gülçoro, I shall see you off!
Let me bind your Bakay fast,
And the Kirghiz of the land that remains,
Let me drive off scattered in rout.
Semetey, the bey you praise —
If to you he is a mighty mountain,
To me he is a börk left behind in camp.
Therefore in this very place,
I stand my ground, and all of you,

YENİ METİN GELMELİ

Topuğuma denk tutmadan!
Elim Mançu soyu,
Kendim Mançu'nun uluğu.
Şehrim Cilin su boyu,
İyice bil sen bunu!
Babamın kanını alsam — diye,
Her zaman tasasını çekip yürüdüm.
Bir gün önüme vardı,
Camgırçı'nın Şaymambet'i.
Varalı beş yıl olmuş,
Beş ay olmuş Şaymambet,
Bana sözünü açalı.
Derken önüme,
Kazak'tan Kerimbay vardı.
Dayanamayıp geldim — deyip,

NEW TEXT SHOULD FOLLOW

Not ranking even with my heel!
My people are of Mançu stock,
Myself the great one of the Mançu.
My city lies by Cilin's waters —
Know this well, and know it true!
To take my father's blood-price — saying,
I have walked forever bearing that care.
One day there came before me,
Camgırçı's Şaymambet.
Five years have passed since he arrived,
Five months has Şaymambet,
Since he opened his word to me.
And then before me came,
Kerimbay from the Kazak.
I came unable to endure — he said, —

Kırgız'ın saldığı azaptan.
Kendini de yadı da bilmeyen,
İtmiş Kırgız — diye — bildim.

Bin küheylana değişmem,
Gök boğaya ben bindim.
Çok söz söylemek ne fayda,
Gevezelik etme, Gülçoro,
Güneş değmez yere girdin sen!
Yalnız nasıl yatarım — diye,
Tasaya kapılma, Gülçoro.
Er Semetey, Kançoro,
Alaçık gibi kara taşı,
Devirip üstlerine çekmezsem,
Altına onları bastırmazsam!
Almambet oğlu isen sen,
Kafatasını kaplatıp,
Tekmelik topum etmezsem!
Bağrını yarmazsam,
Akciğerini, karaciğerini, yüreğini,
İç kanını almazsam.
Böbrek yağını, karın yağını,
Koca kazanda kızdırtıp,
Som etini doğratıp,
Acı tuza yatırtırım.
Hasretle göçermişim,
Böyle hevesimi almazsam!
Yalnız kalırım — diye — korkma,
İlik kemiğini kırarım,
Kavurup yiyip seni rahatlarım!
Akun'un kızı Çürök'ü,
Adı âleme velvele salanı,
Ganimet kadın etmezsem.
Şaatemir kızı Çaçıkey'i,
Ümütöy'e vermezsem.
Akbala, senin karını,
Şaymambet'e aldırırım.
Şaymambet'i Talas'a,
Semetey gibi han kılarım!

The torment that the Kirghiz loosed.
Knowing neither self nor stranger,
A dog the Kirghiz is — so I knew.

I would not trade for a thousand coursers,
The grey-blue bull that I bestride.
What profit in speaking many words —
Do not prattle, Gülçoro,
You have entered where no sun will touch!
How shall I lie alone — saying,
Do not give in to care, Gülçoro.
If on the man Semetey, on Kançoro,
The black rock like an alaçık-tent,
I do not topple down and drag,
If I do not crush them underneath!
If you are Almambet's son,
If I do not plate your skull,
And make it my ball to kick!
If I do not split your breast,
Your lungs, your liver, and your heart,
If I do not take your inner blood.
Your kidney-fat, your belly-fat,
Heated in a giant cauldron,
Your solid flesh chopped fine,
I shall lay down in bitter salt.
I would migrate hence in longing,
If I did not take this pleasure so!
I shall be left alone — fear not for that,
I shall crack your marrow-bone,
Roast and eat you, and be eased!
If Çürök, Akun's daughter,
Whose name has set the world astir,
I do not make my woman of spoil.
If Çaçıkey, Şaatemir's daughter,
I do not give to Ümütöy.
Akbala, your own wife,
I shall have Şaymambet take.
Şaymambet upon Talas,
I shall make khan like Semetey!

Kendim Cilin'den göçüp,
Koçkor'a şehir kurdururum.
Kokon'un şehrini boşaltırım,
Türkmen'ini yok ederim!
Manas'a yaptığın kümbezi,
Dümdüz yerle bir ettiririm,
Kanıkey'i cariye kılarım!
Taşken ile Namangen'e,
Ancu'nun halkını kondururum.
Çayçüy, Bukar, Şañkay'ı,
Sana destek nicesini,
Dermanlarını keserim onların!
Koroson'u, Oogan'ı, Ispan'ı,
Cediger'in Ceti-Suu'sunu,
Ulam'ın beli Kıyba'yı,

Myself, migrating from Cilin,
I shall have a city built at Koçkor.
I shall empty Kokon's city,
I shall wipe out its Türkmen!
The tomb you built for Manas,
I shall have razed flat with the ground,
I shall make Kanıkey a slave-girl!
In Taşken and Namangen,
I shall settle Ancu's people.
Çayçüy, Bukar, Şañkay,
And many more that lend you aid —
I shall cut off all their strength!
Koroson, Oogan, Ispan,
The Ceti-Suu of the Cediger,
Kıyba, the pass of Ulam,

Amur boyunu, Ürgönç'ü,
Erkeç-Tam ile Kaşkar'ı,
Sarı-Kol'u, Çımkent'i, onları,
Ala-Cuuku'yu, Üç-Taş'ı,
Ketmen-Töbö'yü, Cazı'yı,
At-Başı yaylasını, Narın'ı,
Çekip alırım varını!
Kötmaldı'yı, Bişkek şehrini,
Yok ederim onları.
Bilmezsin Kırgız alçağı,
Kendi gücünü tartmayı!
Altay'a, Tekes'e, Kemin'e,
Yılkı sürüp saldırırım.
Almatı'nın şehrine,
Kazakları sahip kılarım!
Kutubiy ile Manas'ın,
Kalelerini yıktırıp,
Adlarını değiştirip onların,
Orhun'un ovasını boş bırakıp,
Hepsini kırdırırım,
Taşa oydurduğun yazını!
Barskon ile Darkan'ı,
Aydıñ-Köl ile Nurañ'ı,

The Amur's banks, Ürgönç,
Erkeç-Tam and Kaşkar,
Sarı-Kol, Çımkent — all those,
Ala-Cuuku, Üç-Taş,
Ketmen-Töbö, Cazı,
The At-Başı pastures, Narın —
I shall strip away their all!
Kötmaldı, the city of Bişkek —
I shall wipe them from the earth.
You do not know, Kirghiz wretch,
How to weigh your own strength!
On Altay, on Tekes, on Kemin,
I shall drive my herds and fall.
Of Almatı's city,
I shall make the Kazaks lords!
Of Kutubiy and of Manas,
I shall have the fortresses torn down,
And change the names they bear,
Leave Orhun's plain an empty waste,
I shall have them all smashed to bits —
The script you carved upon the stone!
Barskon and Darkan,
Aydıñ-Köl and Nurañ —

Kasten adlarını silip,
Başka türlü çeviririm bunları!
Üç-Karkıra'ya, Sarı-Arka'ya,
Demin saydığım yerlere,
Kırgız'ı yurt tutturmam oralara!» —
Diye Madıkan söyleyince,
Almambet oğlu Gülüstön,
Hiç kimseden çekinmeyen,
Dosdoğru konuşan ermiş,
Talihi üstün arslanmış.
Madıkan'a Gülçoro,
İşte şöyle der imiş
«Sen, Madıkan, keyfince,
Gönlünce ele baş oldun.

Acele etmişsin, Madıkan,
Ecelden önce ölmeye.
Pek ivmişsin telaşla,
Ecel sana gelmeden!
El içinden eren sapladım ben,

Nadir yerden er sapladım ben.
Böyle azgınını görmedim,
El içinde senin gibisini ben!
Azgın değilsen nedir bu hâlin,
Sabahtan beri söylediğin sözler?!

Ezelden hâline bakarsam,
Korkundan, Madıkan,
Şundan bundan söz sorup,

Lafı dolandıran birine döndün.

Bütün düşündüğün hayalin,
Hepsi bozuk, it, senin!
Kısasını söylersem, Madıkan,
Talas değil, yer değil,
Namangen, Taşken şehir değil,
Kötmaldı, Bişkek, Samarkan,

Their names I shall erase of purpose,
And turn them into something else!
In Üç-Karkıra, in Sarı-Arka,
In the places I have just named,
I shall let no Kirghiz make his home!» —
When Madıkan had spoken so,
Almambet's son Gülüstön,
Who shrinks before no man alive,
A saint who speaks the straightest truth,
A lion supreme in fortune he.
To Madıkan Gülçoro,
Speaks, they say, in just this way:
«You, Madıkan, at your whim,
At your pleasure made yourself head of a people.
You have made haste, Madıkan,
To die before your fated hour.
You have hurried in wild alarm,
Before your death has come for you!
From the midst of peoples I have speared the saintly,
From rarest places I have speared the brave.
But such a raging one I have not seen,
The like of you among the peoples, I!
If you rage not, what is this state of yours,
These words you have spoken since the morning?!
If I judge your state from of old,
From your terror, Madıkan,
Asking words of this and that,

You have turned to one who winds his talk about.
All the fancies you have dreamed,
Are rotten, dog, every one!
To say it shortly, Madıkan:
Talas is not, land is not,
Namangen, Taşken are no city,
Kötmaldı, Bişkek, Samarkan —

Sen sürsen oralardan,
Hepsinden çıkıverecek,
Kırgız öyle bir el değil!
Kemen-Töbö'yü, Cazı'yı,
Erkeç-Tam ile Kaşkar'ı,
Koroson'u, Oogan'ı, Ispan'ı,
Çayçüy, Bukar, Şañkay'ı,
Ceti-Suu'yu, Ürgönç'ü, bunları,
Barıskon ile Darkan'ı,
Aydıñ-Köl ile Nura'yı,
Sana çiğnetirsem, Madıkan,
Vebali bana yetmez mi!
Yerini sana boşaltıp verip,
Semetey bakıp durur mu?!
At-Başı'na, Narın'a, Arpa'ya,
Almatı, Altay, Sarı-Arka,
Gün doğusu tarafı,
Orhun'un Kızıl ırmağına,
Kutubiy, Manas şehirlerine,
Tarbagatay'a, Ile'ye,
Kök-Tokoy, Künös nice yere,
Düş mü gördün, Madıkan,
Varamazsın o yerlere?!
İki gün ışık göstermeden,
Göndereyim, Madıkan,
Gireceğin dar yere,
Ölünü açıkta bırakmam,
Etini it yiyip kudurup,
Kazara sahibini ısırıp,
Ele bela açtırmam.
Alamazsın Çürök'ü,
Adı âleme velvele salanı.
Bu söylediğin sözünü,
Kişi duymasın, it duysun,
Canlı komadan yutan,
Kımıldamayan yer duysun!

Camgırçı'nın Şaymambet'i,
Alaş'a baş olamaz.

Were you to drive them from those places,
Ready to walk out of them all —
The Kirghiz are no such folk!
Kemen-Töbö and Cazı,
Erkeç-Tam and Kaşkar,
Koroson, Oogan, Ispan,
Çayçüy, Bukar, Şañkay,
Ceti-Suu, Ürgönç — all these,
Barıskon and Darkan,
Aydıñ-Köl and Nura —
If I let you trample them, Madıkan,
Would not the sin of it crush me!
Emptying his place to yield to you —
Would Semetey stand looking on?!
To At-Başı, Narın, Arpa,
Almatı, Altay, Sarı-Arka,
The quarter of the rising sun,
To Orhun's Red river,
To the cities of Kutubiy and Manas,
To Tarbagatay, to Ile,
Kök-Tokoy, Künös, many a place —
Have you dreamed a dream, Madıkan?
You shall never reach those places?!
Without showing you two days of light,
Let me send you, Madıkan,
To the narrow place you will enter.
I shall not leave your corpse exposed,
Lest a dog eat of your flesh, go mad,
By mischance bite its own master,
And loose calamity on the people.
You cannot take Çürök,
Whose name has set the world astir.
This word that you have spoken —
Let no man hear it, let the dog hear,
Let the unmoving earth hear it,
That swallows and gives back no living thing!
Camgırçı's Şaymambet,
Cannot be head of the Alaş.

Camgırçı sağ dururken,
Basıp Talas'a varamaz.
Onu esirgemez Camgırçı,
Öz yerini satan kahrolasıyı.
Geçip giderse bilmem,

While Camgırçı stands alive,
He cannot march and reach Talas.
Camgırçı will not spare him —
The accursed seller of his own land.
Should he slip away, I know not,

Görünmeden Arap iline kaçarsa!
Ak kalpaklı Kırgız eline,
Sahip olmuşsun, Madıkan,
Kendi aklınca yerine!
Ata olup besleyen,
Ana olup gerçekten koruyan,
Hür ve serbest büyüten,
Benim yerim olsa — diye,
Gören kişinin içi yanmış.
Şanlı adı Tıyan-Şan,
Ala-Too'yu Kırgızlar,
Sana verir mi, Madıkan?!
Doksan boy kalabalık Alaş,
Çepeçevre kuşanıp,
Ala-Too'ya yerleşmiş.
Anam — su, atam — dağı — diye

If he flees unseen to the Arab's land!
Of the white-kalpak Kirghiz people,
You have made yourself the lord, Madıkan,
In your own mind, in their place!
Being father, giving nurture,
Being mother, truly guarding,
Raising free and unconstrained —
Were it but my land — so saying,
Whoever saw it burned with longing.
Its glorious name Tıyan-Şan —
Would the Kirghiz give Ala-Too,
Give it to you, Madıkan?!
The teeming Alaş, ninety tribes,
Girded round on every side,
Have settled on Ala-Too.
My mother — the water, my father — the mountain — saying,

Mısır'dan yeğdir bu bize,
Ala-Too'nun koyağı — diye,
Ak kalpaklı Kırgız neler demiş?!
Yücelen ulu Tıyan-Şan,
Ak ipekliye bürünmüş.
Su akmamış, süt akmış,
Gürleyip sütü güçlü akmış.
Süt mü, su mu bilinmez,
Her vadisinde hep akmış.
El sıkıştığı gün olsa,
On, on beş yıl rahatça,
Yaban avıyla can beslemiş.
Yemin ederler Kırgızlar,
Pek çetin bir iş olsa,
Ala-Too çarpsın — diye demiş.
Altı ata, yedi dedesi,

Better to us than Egypt's land,
Is a hollow of Ala-Too — saying,
What has the white-kalpak Kirghiz said?!
The towering great Tiyan-Şan,
Is wrapped in white silk robes.
No water flowed there — milk has flowed,
Roaring, its milk has flowed in strength.
Milk or water, none can tell,
In every valley it has flowed.
Should a day of strife befall,
Ten years, fifteen, at their ease,
They fed their lives on wild game.
The Kirghiz, when they swear an oath,
If the matter be most grave,
Say: may Ala-Too strike me down.
Six forefathers, seven grandsires —

Ak kalpaklı Kırgız Alaş'a,
Ala-Too olmuş sığınağı.
Ala-Too'dan ayrılmaz,
Köklü Kırgız yurdu budur!
Yüz ata olsa evladı,
Yüreğinin kanı gibi,
Alaş oğlu olduğundan,
Heybetle duran Ala-Too,
Gözbebeğinin karası.
Ala-Too'yu tanıtıp,
Sen domuza söz söyleyen,
Almambet arslanın oğlu!
Ölümden korkup, Madıkan,
Bu kadar lafı dolandırma sen.
Yalvarsan da, yakarsan da,
Sağ komam bu yalan dünyada!» —

Diye Gülçoro söyleyince,
Diyecek söz bulamayıp,

Öfkelenip Madıkan,
Keskin demir mızrağı,
Sallayıp eline aldı.
Boğasını hoplatıp,
Bu kâfir yola koyuldu.
Saplarım deyip düşman gelse,
Gülçoro durup kalır mı?
Batmasına yaklaşıp,
Güneş salınıp gidiyordu.
«Saplaştırmadan ayır — diye,
Tunç davulu vur» — diye, —
Kançoro'ya Han Bakay,
Haber söyleyiverdi.
Tunç davul çalındı,
Mançuların elinden,
Borular, zurnalar öttü.
Madıkan ile Gülçoro'yu,
Karşılaştırmadan geri çevirdiler.
Madıkan geri dönünce,

For the white-kalpak Kirghiz Alaş,
Ala-Too has been the refuge.
Never parted from Ala-Too —
This is the deep-rooted Kirghiz homeland!
Were its children a hundred sires' worth,
Like the blood of their own hearts,
Being sons of the Alaş,
Ala-Too standing in majesty,
Is the black of their eye's own pupil.
Making Ala-Too known,
Speaking words to you, the swine —
The son of the lion Almambet!
Fearing death, Madıkan,
Do not wind your talk so long.
Though you beg, though you implore,
I shall not leave you alive in this false world!» —
When Gülçoro had spoken so,
Finding no word left to say,

Madıkan flew into rage,
His sharp iron lance,
He swung and took into his hand.
Making his bull leap and bound,
This infidel set on his way.
If a foe comes crying: I shall spear —
Would Gülçoro stand and wait?
Drawing near unto its setting,
The sun was swaying on its way.
«Part them before the lances cross — saying,
Beat the bronze drum» — saying, —
To Kançoro Khan Bakay,
Sent the word without delay.
The bronze drum was struck,
And from the Mançu side,
The horns and zurnas blared.
Madıkan and Gülçoro,
They turned back before they met.
When Madıkan turned back —

«Capan elinin askeri,
Kırgızlar iki eri boğazladı,
Korkusundan Madıkan,
El kaldırmadan döndü.
Bundansa Capan iline,
Bu gece kaçıp gidelim». —
Diye danışıp Capanlar,
Yaban domuzu vurup yiyip,
Kurbağa, yılan, böcek yiyip,
Ot kökü toplayıp yiyip,
Nereye gittiği belirsiz,
Birer birer gitti sendeleyip.
Capan'ın halkı yok oldu,
Buldurup getirmek şöyle dursun,
Capanlıların gitmesine,
Madıkan ile Kazak sevindi.
Bozguncu Kerimbay ulaştırmış,
Ceenbay yükleyip getirmiş.
Yılkı etinden güzelce yiyip,
Bal katılmış kımızdan,
Deri kaptaki rakıdan,
Esirgemeden kana kana içip,
Kuşandıkları beli çözüp,
Dört bahadır yattı, tan attı.
Küheylanlarını eyerleyip,
Doğanlar tümüyle hazırlanıp.
Yerinden kalktı erenler,
Öbür dünyaya giden Manas'ın,
Ruhuna yalvarıp.
Bu arada Madıkan,
Uyku görmeden tan attırıp,

«Soldiers of the Capan land:
The Kirghiz butchered two of our men,
And out of terror Madıkan,
Turned back without lifting a hand.
Rather than this, to Capan's land,
Let us flee this very night». —
So taking counsel, the Capans,
Shooting wild boar and eating it,
Eating frog and snake and beetle,
Gathering grass-roots for their food,
None knowing where their road might lead,
One by one they went off staggering.
The people of Capan were gone;
Far from finding and fetching them back,
At the Capans' going away,
Madıkan and the Kazak rejoiced.
Kerimbay the traitor had conveyed it,
Ceenbay had loaded it and brought it.
Eating well of horse-herd flesh,
Of kumis blended thick with honey,
Of raki in the leathern flask,
Drinking deep and unsparing their fill,
Loosening the belts they wore,
The four batyrs lay down; dawn broke.
Saddling their coursers up,
The falcons all made ready.
The saintly men rose from their place,
To Manas gone to the other world,
Imploring his great spirit.
Meanwhile Madıkan,
Seeing no sleep, brought on the dawn,

Gülçoro'nun sözüne,
Yanıp yakılıp, yüzü kara, arlanıp.
Öküzüne binip kasılarak,
Bozuk burnu sallanıp.
İki ayağı sarkıp sallanıp,
Yanlarını gerip kabarıp
Gök boğanın üstünde,

At Gülçoro's spoken words,
Burning, seething, black-faced, shamed.
Mounting his ox and strutting stiff,
His ruined nose a-swinging.
His two legs dangling, swaying loose,
Puffing out his straining flanks,
Upon the grey-blue bull,

Şişmiş dağ sıçanı gibi kabarıp.
Aygır tepiği yemiş gibi,
Acayip burnu yamyassı
Yayıla yayıla çıkageldi.
Başkalarına yol vermeden,
Yanındaki iki bahadıra,
Biriniz git sen demeden,
Sürüp gitti bahadır Semetey.
Dün Kızıl devden o,
Ölçüsüz topuz yemişti.
İhtiyar Bakay bilge,
Kara kulak arslan etine,
Kandırarak iki kez doyurmuş.
Rakı ile yıkatmış,
Arı ilaçla buğulatmış.
Dağ koyununun sinirini,
İnce doğrayıp kavurtmuş.
Sarımsak ile soğana,
Bulayıp bulayıp yutturmuş.
Kırma kızıl ilacı,
İçten vermiş güçlendirip.
Kaynatma kara ilacı,
Dıştan sürmüş ustalıkla.
Tel tel ayrılıp bölünen,
Etini onarıp bütünlemiş.
Kemiği ağrıyıp sızlamadan,
Eti çürüyüp su akmadan,
Kendi halinde Semetey.
Coşkun yürekli er kişi,
Cenk pusatını tüm kuşanıp,
Taybuurul'a binmişti.
Akkübe giyip, ok geçmez,
Kandagay giyip, kor geçmez.
Sırnayza alıp, eğilmez,
Som balta alıp, yanına,
Kılıcı var kınında.
Asrın kulu denk gelmez,
Şu günde Semetey'e,
Öfkelendiği çağında.

Swollen like a bloated marmot.
As if kicked by a stallion's hoof,
His monstrous nose crushed flat,
Sprawling wide he came along.
Yielding the way to no one else,
To the two batyrs at his side,
Not saying: one of you go first,
The batyr Semetey rode forth.
Yesterday from the Red giant he,
Had taken a mace-blow beyond measure.
Old Bakay the sage,
On black-eared lion's flesh,
Had twice fed him to the full.
Had bathed him clean with raki,
Steamed him with the purest physic.
The sinew of the mountain sheep,
He had minced up fine and roasted.
In garlic and in onion,
Rolled it well and made him swallow.
The ground red physic,
He gave within to lend him strength.
The boiled black physic,
He spread without with master's skill.
The flesh that split in strand on strand,
He had mended and made whole.
His bones not aching, free of pain,
His flesh not festering, running water,
Semetey was himself again.
The man of surging heart,
Girding on his full war-harness,
Had mounted on Taybuurul.
Wearing Akkübe — no arrow passes,
Wearing kandagay — no ember passes.
Taking Sırnayza — it does not bend,
Taking the solid axe; at his side,
His sword rests in its sheath.
No servant of the age is equal,
Upon this day, to Semetey,
In the season of his wrath.

Buurul'a binip hız alıp,
Girip geldi bozkurdun,
Madıkan'ın yanına.
Semetey'i Madıkan,

Mounting Buurul, gathering speed,
The grey wolf entered in and came,
Close to Madıkan's side.
At Semetey Madıkan,

Göz atıp bir bakıp,
«Bana nasıl Semetey,
Denk gelebilsin» — diye sayıp.
Mahmuzlayıp bindiği boğasını,
Yan yana kesip kâfirin,
Kırgız'ın kıran bahadırını.
Çat dedirtip bir sapladı,
Madıkan'ın mızrağını,
Saplatmadan Semetey,
Alttan savuşturuverdi.
Semetey'in baltası,
Alttan yukarı değince,
Mızrak sekip saplanmadan,
Belinden kırılıvermişti.
Benlik taslayan Madıkan,
Kâfir baltaya davranmış.
O arada durur mu,
Manas'ın oğlu genç arslan,
Sırnayza'yı savurdu.
Madıkan gibi Ancu'yu,
Kara bağrına bir sapladı.
Manas'tan kalan Sırnayza,
Tebeşire saplanır gibi geçerdi,
Kara taşı yumruklasa.
Mızrağın ucu yetişirken,
Umulmadık Madıkan,
Bağrına girip giderken,
Bahadırın sapladığı mızrağı,
Alttan savuşturuvermişti.
Er Semetey sağlammış,
Bahadırlığı gerçekmiş.
Madıkan'ın savuşturduğu mızrağı,
Elinden çıkarmadı,

Casting an eye, with a single glance,
«How could Semetey ever be,
A match for me» — so reckoning.
Spurring on the bull he rode,
Cutting in flank to flank with the infidel,
Against the slaying batyr of the Kirghiz.
He made it crack — he thrust one home;
But Madıkan's driving lance,
Semetey, before it pierced,
Parried away from underneath.
Semetey's axe swung up —
When it struck from underneath,
The lance glanced off before it pierced,
And snapped across its middle shaft.
Madıkan, swollen with self,
The infidel reached for his axe.
Would he pause meanwhile, in turn,
Manas's son, the young lion?
He hurled the Sırnayza.
An Ancu the like of Madıkan —
He thrust it once into his black breast.
The Sırnayza left from Manas,
Would pass as if it pierced through chalk,
Though it pounded on black stone.
Even as the lance's point arrived,
The unlooked-for Madıkan,
Even as it drove into his breast,
The lance the batyr thrust at him,
Had parried away from underneath.
The man Semetey stood sound and firm,
His valor proved itself true.
The lance that Madıkan turned aside,
He did not let slip from his hand,

Bağrından saplatmadan savsa da.

Buurul at ile dönderip,
Yalmanlı mızrağı bahadırın,
Kahrolasının böğründen,
Saplayıp geçivermişti.
Yanından mızrak değince,
Kımıldamadan, kıpırdamadan,
Kıl kadar domuz sarsılmadan,
Giyimi dökme demirden,
Mızrağın demir keskini geçmeden,
Buurul'un hızıyla,
Semetey geçip giderken,
Yarısı kırılıp yiten,
Yalmanı gitmiş mızrağını,
Önceki bütün haliymiş gibi,
Semetey'in sırtına,
Gök boğa ile atılıp,

Yağlı sağrısını hedefleyip,
Hızıyla kondurmuştu.
Demiri yok mızrağı,
Kâfirin ezici vuruşu değince,

Koca Opol Dağı gibi Semetey,
Sık söğütlükten ürken karaca gibi,
Buurul'un yularını sündürüp,
Dayanamayıp fırlayıp düşmüştü.
Hunharın fırlayıp düşünce,
Kançoro bahadır yetişmişti.
Gayretli bahadır Kançoro,
Güdük mızraklı Madıkan'ın,
Kara uyluğun som etine,
İyice vurup geçmişti.
Acayip sığıra binişi var,
Kançoro atını çevirene dek,
Demiri yok mızrağı,
Böğrüne savuruvermişti.
Ezici mızrak erişince,

Though it was warded off his breast unpierced.
Wheeling round with the Buurul steed,
The batyr's keen-bladed lance,
Through the flank of the accursed one,
He drove clean through and passed.
Though the lance struck through his side,
Without a stir, without a twitch,
The swine unshaken by a hair,
His raiment made of cast-poured iron,
The lance's iron edge not passing through —
At Buurul's headlong speed,
As Semetey went sweeping past,
His lance whose half was smashed and lost,
Whose keen blade-edge was gone,
As if it still were whole as before,
At Semetey's own back,
Hurling forward with the grey-blue bull,

Aiming at his well-fleshed croup,
Had planted it at full career.
His lance without its iron —
When the infidel's crushing blow came down,
Semetey like great Opol Mountain,
Like a roe startled from thick willow-brakes,
Stretching out Buurul's rein,
Could not hold, and hurtling, fell.
When the merciless one hurtled down,
Kançoro the batyr had caught up.
The zealous batyr Kançoro,
On stub-lanced Madıkan —
On the solid flesh of his black thigh,
Had landed hard a passing blow.
Uncanny is his seat upon the ox:
Before Kançoro could turn his horse,
His lance without its iron,
He had hurled into his flank.
When the crushing lance arrived —

Görülmedik güzel saplaşmayı,
Oyun gibi vuruşmayı.
Perişan olan Kançoro,
Sağ yanına yıkılıp,
Kayıp düşüvermişti.
Küheylandan üstün Gök boğa,
Koşusuna yel yetmez.
Fırtına ancak yanaşır buna,
Karşılaşıp kalan Han Bakay,
Tam onun hizasında.
Çoroya sapladığı mızrağı,
Domuz yandan çevirip tuttu.

Hizasına gelen Bakay'ı,
Böğründen bir sapladı.
Ak sakalı parlayıp,
Tünekten düşen kartal gibi,
Küt diye yuvarlandı.
Arslanlar doğrulana dek,
Ruhu üstün Gülçoro,
Öyle günler gelip çatsa,
Yalnız değil, bin çoro.
«Manas!» diye uran çağırıp,
Haykırışı baş yarıp,
Saldırıp giren bahadırın,
Gayretini gören şaşakalıp.
Bakay'ı saplayan Madıkan,
Düzelip toparlanana dek,
Mızrağın hızıyla,
Gök Boğa'dan devirip,
Saplayıp geçip gidince.
Kapışmaya gelen Surkoen,

Delice soluklu bir hayvanmış,
Kamçı değince acıyıp,

Ağzı ejder ağzı gibi açılıp.
Çekse gemine güç vermeden,
Alıp geçiverince,

The fine lance-play never seen before,
The fighting that had seemed like sport —
Kançoro, brought to wretched state,
Toppling over on his right,
Slipped from the saddle and fell.
The Grey bull that outdoes the courser —
No wind can match its running pace.
Only the storm comes near to it.
Khan Bakay, who chanced to face him,
Stood exactly at his level.
The lance he had thrust at the choro,
The swine swung round and gripped from the side.
Bakay, come level with him now,
He speared him once through the flank.
His white beard flashing bright,
Like an eagle fallen from its perch,
He tumbled with a thud.
Until the lions rose again,
Gülçoro supreme in spirit —
Should such days come crashing down,
Is not alone, but a thousand choros.
Crying «Manas!» as his battle-call,
His war-shout splitting heads,
The batyr charging in assault —
Whoever saw his zeal stood amazed.
Madıkan, who had speared Bakay,
Before he could right himself and rally,
With the full speed of the lance,
Toppling him from the Grey Bull,
He speared him through and swept on past.
Surkoen, come to grapple close,

Proved a beast of maddened breath:
Stung with pain where the whip came down,
His mouth gaping like a dragon's maw.
Though reined, yielding no force to the bit,
When he bore him sweeping past —

Yanında duran Semetey,
Gafletin körü kurusun,
Kimi anda hiç işe yaramaz!
Kalkamaz olurdu Madıkan,
Bunu tepesine bir indirseydi!
Hayvandan beter Gök boğa,
Alnında tek boynuz.
Madıkan'ın önünden,
Boynuzunu apış arasına verip,
Üstüne onu bindirdi,
Kaldırıp ayağa dikti.
Kırılıp kalan mızrağını,
Düştüğü yere bırakmış.
Öfkelenip o domuz,
Baltasını almaya davranmış.
O zamana dek Semetey,
Köyde gezen biri gibi,
Ecel ile ölüm karşısında,
Gelip bakıp dursa da,
Kılı kıpırdamadan durur, gördün mü,

Taybuurul'a binmeden!
Ayakta gerinip duran bahadıra,
Yakınına varan Madıkan,
Balta ile çaldı.
Baltayı savuracağı anda,
O anda varıp yetişip,
Bahadır Gülüs arslanın,
Var gücünü eline toplayıp,
Arka yandan gelip bir sapladı,
Gömülesiceyi sağrısından.
Mançu'nun hanı edepsiz,
Hiç hesaba almadı.
Kançoro yetişip vardı,
«Kırk kaburganın ucu — deyip,
Eğe kemiğinin yüzü — deyip,
Öte yanında kemik yok,
İnce yerin burası» — deyip,
Hedefleyip mızrak savurdu,

Semetey standing at his side —
May the blindness of heedlessness wither!
At some moments it serves no end at all!
Madıkan could not have risen,
Had he brought one down upon his crown!
Worse than any beast, the Grey bull,
A single horn upon his brow.
From in front of Madıkan,
Setting his horn between his legs,
He hoisted him upon it,
Lifted him and stood him on his feet.
The lance that had been snapped and left,
He had dropped where it had fallen.
Flying into rage, that swine,
Reached out to take his axe.
Until that moment Semetey,
Like someone strolling through the village,
Though fate and death before his face,
Should come and stand and stare at him,
Stands without one hair astir — do you see —
Not yet mounted on Taybuurul!
At the batyr standing stretched afoot,
Madıkan, drawing near him close,
Struck at him with the axe.
The instant he would swing the axe,
In that instant reaching him,
The batyr Gülüs, the lion's own,
Gathering all his strength into his hand,
Came from behind and thrust one home,
Into the doomed one's croup.
The Mançu's khan, the shameless one,
Took no account of it at all.
Kançoro arrived apace:
«The tip of the forty ribs — saying,
The face of the rasp-bone there — saying,
On its far side there is no bone,
Here is the tender place» — saying,
He aimed and hurled the lance,

Hedeflediği yere vurdu.
Baştan başa demir giymiş,
Vuran mızrak kırıldı.
Eli boş kalıp Kançoro,
Pusattan yana eli boşaldı.
Uzaktan hız alıp gelen,
Almambet oğlu Gülçoro,

And struck the place he aimed.
Clad head to foot in iron he was —
The striking lance was snapped in two.
Kançoro, left empty-handed,
His hand was bare of weapons now.
Gathering speed and coming from afar,
Almambet's son Gülçoro,

Canını esirgemeden mızraklayıp,
Aç kurt görünüşlü,
Canı yanıp atılıp.
Gülçoro geçip giderken,
Kançoro girip, balta çalıp,
İnatlaşan iki arslan,
Kavgayı sıkı tutuşturdular.
Şahin gibi dönerek,
Biri mızrak savursa,
Biri balta gönderip.
O zaman güçbela Semetey,
Taybuurul'a bindi heybetle.
Ala-Too gibi ululanıp:
«Dur, Gülüstön, Kançoro,
Beklenmedik anda bu domuz,
Buurul'dan saplayıp düşürdü.
Kara başlı kuldan,
Bu çağa dek yıkılmamıştım.
Ruhuna dayanarak,
Atam bahadır Manas'ın,
İnatlaşıp göreyim,
Bu azgın deccalle.
Ne zaman olsa bir ölüm,
Yuvarlak başlı insana» —
Diye Semetey gürleyip,
Atadan kalan Akkübe,
Güneşe çarpıp parıldayıp.
Gövdesi demir, ucu çelik,
Ucuna kara çelik katılmış.
Taşa saplansa kırılmayan,

Lancing without sparing his life,
With the look of a famished wolf,
His soul aflame, came hurtling in.
As Gülçoro went sweeping past,
Kançoro entering, striking with axe,
The two stubborn-set lions,
Kindled the fight and pressed it hard.
Wheeling round like falcons,
One would hurl his lance,
One sending in the axe.
Then Semetey, with heavy toil,
Mounted Taybuurul in majesty.
Exalted like Ala-Too:
«Hold, Gülüstön, Kançoro!
In an unlooked-for instant this swine,
Speared me down from Buurul's back.
By no black-headed mortal slave,
Had I been felled until this hour.
Leaning on the spirit of,
My father, the batyr Manas,
Let me match my stubborn will,
With this raging deccal here.
Whenever it may come, death is one,
For round-headed humankind» —
So Semetey thundered forth,
The Akkübe left from his father,
Flashing where it caught the sun.
Its shaft of iron, its point of steel,
Black steel tempered into its tip,
Unbreaking though it pierce through stone
—

Sırnayza'sını hızla,
Madıkan'a savurdu.
Kançoro, Bakay, Gülçoro,
Kadir Allah, kolla deyip,
Yamaca çıkıp süzüldüler.
«Fırsatı elden yitirmeden,
Manas'ın oğlu o yamanın.
Açığını bulayım — diye — öç güdüp»,

Madıkan domuz vakti kollar.
Boz pus içinde yer tozlanıp,
Toprak uçup dumanlanıp.
Güneşi göstermez toz kaplayıp,
O ikisi ara sıra görünse de,
Çoğu zaman görünmeden,
Çatır çatır vuruşurlar.
Pusatın sesi çaka-çak,
Almambet oğlu er Gülüs,
Türlü hüneri var Gülüs'ün.
Gökten yağmur yağdırıp,
Yerin tozunu arıtıp.

Kaynaşan Mançu, Kazaklar,
Kırgız'dan gelen dört arslan,
Birbirleriyle tanışıp.
Semetey ile Madıkan,
Hırlaşan bahadırlar,
Yeşil bozkırda saplaşıp.
Gücü üstün olanlar,
Ölümden hiç tasa çekmez,
Balta ile vuruşup,
Birbirini umursamadan.
İki gün geçip gidince,
Muzburçak'ın Akkubak'ı,
Ancu'nun halkını ayartıp,
Elli binini yanına yoldaş alıp,
Capanları kovalayıp,
Soğuk Şiber'e varınca,
Kendisi yadacı Akkubak,

His Sırnayza at full speed,
He hurled upon Madıkan.
Kançoro, Bakay, Gülçoro,
Almighty Allah, guard him — saying,
Glided up onto the slope.
«Before the chance slips from my hand,
That fierce one, that son of Manas —
Let me find his opening — saying —
nursing vengeance»,
Madıkan the swine bides his moment.
In grey haze the ground gone dusty,
Earth flying up and turned to smoke.
Dust veiling even the sun from sight,
Though those two showed now and then,
For the most part out of sight,
They battle with a crash and crack.
The clang of weapons: çaka-çak.
Almambet's son, the man Gülüs —
Gülüs has arts of many kinds.
Making rain pour from the sky,
Washing the dust out of the air.

The seething Mançu and Kazaks,
And the four lions come from the Kirghiz,
Made acquaintance each with each.
Semetey and Madıkan,
The snarling batyrs both,
Thrusting lances on the green steppe.
Those whose strength is supreme,
Take no anxious thought of death,
Trading blows with the axe,
Paying each other no heed.
When two days had passed and gone,
Muzburçak's Akkubak,
Luring Ancu's people on,
Taking fifty thousand as companions,
Chasing the Capans in pursuit,
On reaching cold Şiber —
Himself a weather-sorcerer, Akkubak,

Günü bağlayıp büyüleyip.
Ancu'dan elli bin öldü,
Kendisi geldi selamette.
Bunlar böyle gezerken,
Manas'ın oğlu Semetey,
Bir işi gözden kaçırmış.
Fırsatını bulup Madıkan,
Bileğine saplayıvermiş.
Bilekteki ana siniri,
Tümüyle kesip gitmiş.
O zamana dek Madıkan,
Vuruşup durmuş.
Bedeni ıslanıp terlemeden,
Yaralı olan amcasını,
Sarkışından

görmüş.
Aceleyle atına binip,
Er Kançoro yola koyulmuş.
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Üç haykırışla, yaman narayla,

Öfkesi gelince yiğit er,
Cediger'in kalabalık ordusunu,
Yalnız gezip bunaltmıştı.
Karala küheylan ata binmiş,
Kat kat demir giyinmiş.
Gazabı geldiğinde,
Önüne geleni yere geçiren:
«Kurban olayım, han ağa,
Ağamın dermanı kesilmiş,
İzin ver oğluna,
Ben varayım şuna!» —
Diye Bakay'dan izin isteyip,

Cevap sorup dua alıp,
Çubak'tan kalan Aknayza'yı,
Sıkıca eline kavrayıp.
Gerilip güç toplayıp Kançoro,

Binding the day with wizardry.
Of Ancu fifty thousand died;
He himself came back unharmed.
While these were ranging so,
Manas's son Semetey,
Let one matter slip his eye.
Madıkan, finding his chance,
Drove a thrust into his wrist.
The master sinew in the wrist,
It severed through entire.
Until that moment Madıkan,
Had stood exchanging blows.
His body unwetted by any sweat,
His wounded uncle —
By his slumping

he saw.
Mounting his horse in haste,
The man Kançoro set on his way.
Çubak's son Kançoro —
With three great shouts, with fearsome war-yell,
When his fury rises, the valiant man,
The teeming host of the Cediger,
Ranging alone, he had ground down.
Mounted on the courser Karala,
Clad in iron ply on ply.
When his wrath is come upon him,
Driving into the earth all in his path:
«Let me be your offering, khan elder —
My elder brother's strength is cut.
Give your son your leave:
Let me go against that one!» —
So begging leave of Bakay,

Asking answer, taking blessing,
The Aknayza left from Çubak,
He gripped fast within his hand.
Straining, gathering strength, Kançoro,

Madıkan'a yönelip,
Sürdüğü yerden bağırıp,
Bütün sesini esirgemeden,
«Manas!» diye uran çağırıp.
Karala'yı kamçılayıp,
Çalımlanıp gitmekte.
Bahadırın sesini duyan,
Ancu, Mançu, Kazaklar,
Titreşerek bakışırlar.
Ucundan yalın tutuşturup,
Terkisine aldığı Aknayza'yı,
Parıldatıp gitmekte.
Uzaktan karaltısını görüp,
Soluğundan ateş çakan,
Acımasız çoronun,
Heybetinden yılarlar.
Kançoro yetişip varınca,
Dermanı kesilip gevşemiş.
Bedeni baştan başa hırpalanmış,
Siniri kesilip,
Takatsiz duran Semetey,
Çoroyu görüp sevinmişti.
Ancu, Kazak bu yurtlar,
Daha önce gelip Kançoro,
Madıkan'dan küt diye,
Fırlayıp düşmüş biriydi.
«Bu gücü nereden bulmuş ola,
İki gün yatıp, dinlenip,
Şimdi yeniden geldiğinde?» —
Diye gürüldeyip kalabalık,
Dedikodulaşıp duruyordu.
Kançoro yetişip gelince,
Semetey atını çevirmişti.
Semetey çekilip giderken,
Madıkan gibi erene,
Bahadır çoro, er kişi,
Var gücünü esirgemeden, ölçmeden,
Var, tevekkül, ne olursa — deyip,
Mızrağını vınlatıp,

Heading straight for Madıkan,
Shouting from where he rode,
Sparing nothing of his voice,
Crying «Manas!» as his battle-call.
Whipping Karala on,
He rides in swaggering state.
Hearing the batyr's voice,
Ancu, Mançu, and Kazaks,
Trembling, exchange their looks.
Its tip set kindled with bare flame,
The Aknayza slung behind his saddle,
He rides making it flash.
Seeing his figure from afar —
Of the pitiless choro,
Fire striking from his very breath,
They quail before his majesty.
When Kançoro came up at last,
His strength cut off, gone slack,
His body battered through and through,
His sinew severed clean,
Semetey standing drained of power,
Rejoiced to see the choro come.
These lands, the Ancu and Kazak —
Kançoro, having come before,
Was one who from Madıkan,
Had hurtled down with a thud.
«Wherever can he have found this strength,
Lying two days, taking rest,
Now that he comes once more?» —
So rumbling, the crowd,
Stood trading gossip back and forth.
When Kançoro came up to him,
Semetey had turned his horse.
As Semetey withdrew and went,
At a stalwart like Madıkan,
The batyr choro, the true man,
Sparing none of his strength, unmeasured,
Go to, God's will, whatever comes — saying,
Making his lance whir and sing,

Çat dedirtip vurmuştu.
Boğasıyla birlikte gerilip,
Bu Madıkan edepsiz,
Kılı kıpırdamadan durmuştu.
Şahin çarpmış kaz gibi,
Dönüp yağan yağmur gibi.
Çubak'ın oğlu er çoro,

Had struck it home with a crack.
Bracing together with his bull,
This Madıkan the shameless,
Had stood without one hair astir.
Like a goose struck by the falcon,
Like rain that wheels and pours.
Çubak's son, the choro brave,

Kendisi yaman çevikti.
O domuzun irisinden,
"Dağ imiş" deyip yılmadan.
Türlü türlü dövüşüp,
Atı yorup, bitkin edip.
Görülmedik savaş başladı,
Esirgemeden sert çekişip.
İki kez dönüp Kançoro,
Art arda saplayıp geçince,
Devrilmez kara taş misali,
Mançu'nun hanı Madıkan,
Gazaplı savaşa girişti.
Laçın gibi Kançoro,
Merhametsizce ona,
Var gücünü hep toplayıp,
Kulacını iyice açtı.
Tam sırası gelince,
Som demirden dökülmüş,
Baltayla vurdu ona.
Bel verip vurulan baltayla,
Kendini beğenmiş Madıkan,
Beli az kaldı kırılacaktı.
Öbür dünyaya gitmeye,
Ucu ucuna ramak kaldı.
Önceki sefer geldiğinde,
Elma gibi uçup gitmişti.
"Şimdi bana denk mi?" deyip,
Sendeleyip doğrulup,
Fırsatı denk gelince,
Yiğit Madıkan, o edepsiz,
Yanına vardığı demde,

He himself was fiercely agile.
Of that swine's giant bulk,
Undaunted, saying "It is but a mountain."
Fighting in every fashion,
Wearing down his horse, exhausting it.
A battle never seen began,
Grappling hard without mercy.
Twice wheeling round, Kançoro,
When he thrust through blow on blow,
Like a black rock that cannot topple,
Madıkan, khan of the Mançu,
Entered into wrathful battle.
Like a falcon, Kançoro,
Pitilessly at him,
Gathering all his strength,
Spread his arm-span wide.
When the moment came full ripe,
Cast of solid iron,
He struck him with the axe.
Bent double by the striking axe,
The vainglorious Madıkan,
His back was all but broken.
From going to the other world,
He stood but a hair's breadth away.
When he had come the time before,
He had flown off like an apple.
Saying, "Is he now my match?"
Staggering, straightening up,
When the chance fell his way,
Bold Madıkan, that shameless one,
The instant he drew near,

Baltanın yassı yüzüyle,
Savurup geçiverince,
Karala attan Kançoro,
Gayreti üstün er çora,
Ta uzağa fırlayıp gitti.
Kançoro'ya bakmadan,
Eceli çeken Madıkan,
"Gülçoro!" diye çağırdı.
Sesine ses katıp Gülçoro,
Surkoyon'u coşturup,
Ardından tozunu savurup,
Ava süzülen kartal gibi,
İki omzunu kısarak,
Can alıcıya benzer görünüşü var,
Can alacakmış gibi heybeti var.

Işıl ışıl tek arslan,
Canını esirgemeden saldıran,
Âlemde bulunmaz aziz canını,

Kıla bağlayıverdi.

With the flat face of the axe,
When he swung and swept it past,
From the black-dappled horse Kançoro,
The warrior çora of surpassing zeal,
Was hurled far, far away.
Without a glance at Kançoro,
Madıkan, whom doom was drawing on,
Called out: "Gülçoro!"
Answering voice with voice, Gülçoro,
Spurring Surkoyon to fury,
Whirling dust behind him,
Like an eagle gliding to the hunt,
Hunching both his shoulders,
He has the look of a taker of souls,
He has the dread mien of one about to take a life.
The one lion gleaming bright,
Attacking without sparing his life,
His precious soul, unmatched in all the world,
He bound upon a single hair.

Asırlar boyu böylesi olmadı,
Çetin bir savaş başladı.
Tek bir kıla bağlanan,
Emanet can borcunu,
Yiğitliğini bahadır Gülçoro,
Yüz yüze geldiği yerde,
Madıkan'a tanıttı.
Vurduğu mızrak gürleyip,
Değen mızrağın harına,
Dayanamayıp Madıkan,
Sidiği fışkırıp saçıldı.
Yiğit Almañ'ın bozkurdu,
Belini sıkıca bağladı.
Göz açtırmadan domuzu,
Üst üste mızrakladı.
Ne denli çabalasa da,
Altında bindiği boğadan,

For centuries there had been none like it,
A grim battle began.
Bound to a single hair,
The debt of the soul held in trust,
His valor did batyr Gülçoro,
There where they met face to face,
Make known to Madıkan.
The lance he struck came thundering,
Against the fire of the striking lance,
Unable to endure it, Madıkan —
His piss burst forth and sprayed.
The grey wolf of valiant Almañ
Girded his waist up tight.
Giving the swine no room to blink,
He lanced him blow on blow.
Yet strive howsoever he might,
From the bull he rode beneath him,

Devirip düşüremedi!
"Mızraktan çare gitti" deyip,
"Nasibin bu muymuş?" deyip,
"Dönüp saplarsa o edepsiz,
Bu dünyadan gittim" deyip.
Sapına tunç sarılmış,
Irak düşmana yönelmiş.
Babası bahadır Almañ'dan,
Miras kalan Aybalta,
Kıpırdatmadan kesiverir,
Yandan çalıp taşa vursa,
Canını nasıl esirgesin?
Aybalta'yı ele aldı,
Fırsatı kaçırıp boş kalıp,

Yeniden daldı bilenip,
Alışkın kartal gibi sertleşti.
"Sırası gelse bu edepsiz,
Dünyadan artık gitti" deyip,
Üzengiye taban basıp,
Alt dudağını sıkı ısırıp,
"Yolum şarıl şarıl açılsın,
Öbür dünyaya gittik" deyip dişini sıkıp.

Omzunun üstünden aşırıp,
Çift elle çekip savurdu.
Baltanın sesi "çat!" dedi,
Yarım günlük yoldaki nice ele,
Yanı başında duruyormuş gibi,
Kulağı sağır edip "şak!" dedi.
Erenlerin kolladığı Gülçoro,
Meğer pek güzel vurmuştu.
Göğüs yaran enine denk getirmiş,

Dökülüp katılmış som demir,
Yarılıp dışı gitti!

On sekiz bin âlemi,
Biçip devşirecek gibi,

He could not topple him down!
Saying, "The lance has failed me,"
Saying, "Was this then your lot?"
"If that shameless one turns and thrusts,
I am gone from this world," saying.
Its haft wound about with bronze,
Aimed at the far-off foe.
From his father, batyr Almañ,
The Aybalta left as heirloom,
It cuts clean without a quiver,
Struck sideways even against stone,
How should he spare his life?
He took the Aybalta in hand,
Having missed his chance and come up empty,
He plunged in again, whetted keen,
Grew fierce like a practiced eagle.
"Let the moment come — this shameless one
Is gone now from the world," saying,
Setting his sole upon the stirrup,
Biting hard his lower lip,
"Let my road burst open rushing wide,
We are gone to the other world," saying, clenching his teeth.
Swinging it up over his shoulder,
He drew and hurled it two-handed.
The axe's voice cried "crack!"
To many a folk half a day's ride off,
As though it stood right at their side,
Deafening the ear it cried "smack!"
Gülçoro, whom the saints watch over,
Had struck, it proved, most fair.
He had matched it square to the breast-cleaving breadth,
The solid iron cast and hardened,
Split, and its outer face flew off!

The eighteen thousand worlds,
As though he would mow and gather them,

Apar topar, pek çabuk,
Bir ambara dolduracak gibi.

Heyula gibi o edepsiz,
Yelin salladığı kavak gibi,
Aldırmadı bu domuz.
Kımıldamadan, sarsılmadan,
Dönüp bakıp durduğunda,
Çaresi tükendi işte burda,
"Şimdi nasıl ederim?" deyip,
"Gerçek şeytanım tuttu beni.
Göz açtırmadan döverim!" deyip,
Elini dindirmeden Gülçoro,
Sırtı hangi, ağzı hangi demeden,
Üst üste tepesine indirip,

Vurup durur soluk soluğa.
Mançu'dan gelen Madıkan,
Öyle savaşı çok görmüş.
Ne zaman ki yorulup bitkin düştü.
Elini uzatıp alttan,
Almambet oğlu Gülüs'ü,
İnce bileğinden yakaladı.
Bileğe parmaklar ilişti,
Bu edepsiz hayvanın,
Bahadırlığı belli oldu.
Bileğini burup tuttu,
Elindeki aybalta,
Yere düşüverdi.
O tutunca Gülçoro,
Canını esirgemedi.
Sol elini uzatıp dolayıp,
Yakasından yakaladı.
Tanrı kendisi yaratır,
Kuvveti üstün canları.
Sertçe silkip, sıkı çekip,
Mançu hanı o Deccal'dan,
Almambet oğlu arslan,
Sağ elini çekip kurtardı.

Helter-skelter, in all haste,
As though he would cram them in one granary.
Like a monstrous hulk, that shameless one,
Like a poplar swayed by wind,
This swine paid it no heed.
Unmoving, unshaken,
As he stood there turning, looking,
Here now his resource ran dry,
Saying, "What shall I do now?"
"My true devil has seized me.
I'll batter him without pause!" saying,
Never stilling his hand, Gülçoro,
Heedless which was back, which blade,
Bringing it down on his crown blow on blow,
He strikes and strikes, gasping for breath.
Madıkan, come from the Mançu,
Had seen many such a war.
When at last he wearied and flagged,
Reaching out his hand from below,
Gülüs, son of Almambet,
He caught by his slender wrist.
Fingers fastened on the wrist,
Of this shameless beast
The prowess now was plain.
He gripped and wrenched the wrist,
The aybalta in his hand
Dropped down upon the ground.
When he seized him, Gülçoro
Did not spare his life.
Stretching, winding his left hand,
He caught him by the collar.
God Himself creates
The souls of surpassing strength.
Shaking hard, hauling tight,
From that Antichrist, the Mançu khan,
The lion son of Almambet
Wrenched his right hand free.

Yakadan asılıp çekişip,
Taban tabana geldiler.
Çekişince dayanamayıp,
Sağlam demir zırhın,
Boyuna, enine bölünüp,
Parçaları çıkıp gitti.
Surkoyon ile Gök boğa,
Adım atmaya onlarda,
Çare, derman kalmadı.
Ellerini çekip almadan,
Kan içmeden geri caymadan,

Hanging, hauling at the collar,
They came sole to sole.
Unable to withstand the tugging,
The stout iron armor,
Split lengthwise and across,
Its pieces broke away.
Surkoyon and the Gök boğa,
In them, to take a step,
No means, no strength remained.
Never drawing back their hands,
Never turning back till blood was drunk,

Kapıştıkları gibi gök düzlüğe,
O sırada bahadırlar,
İkisi birden yere indiler.
Batman batman demir kuşanmış,
Can esirgemeden o ikisi,
Belindeki zincirlerden,
Kıpırdatmadan kavradılar.
Pehlivanlarca bastılar,
Bütün güçlerini kattılar.
Birbirini geri itip,
Eteklerini geri kıvırıp,
O ikisini göre göre,
Kalabalık candan umut kesti.
Parlayıp yere gün değmez oldu,

Grappling still, onto the open plain,
At that moment the batyrs,
The two together came down to earth.
Girt in iron, batman upon batman,
Those two, unsparing of life,
By the chains about their waists,
Gripped fast without a quiver.
They bore down like wrestler-champions,
They threw in all their strength.
Shoving one another back,
Tucking back their skirts,
Watching those two before their eyes,
The throng gave up all hope of life.
The sun no longer touched the shining ground,

Yüzü toza gömüldü.
Kimi zaman sesleri,
Ele duyulur kimi vakit,
Birbirlerini savurdukça.
Haykırıştıkları vakit,
Ta ne zamandan bu yana,
Katılaşıp kalmış kara yer,
Fışkırıp akıp, su çıkıp,
Pınarlarla doluverdi.
Ayakları değen kara taş,
Dayanamayıp zavallı taş,
Toprak gibi saçıldı.

Its face was buried in the dust.
At times their voices
Are heard among the folk at whiles,
Each time they flung each other about.
When they roared out each at each,
From ages long gone by,
The black earth hardened stiff,
Gushed and flowed, water sprang forth,
And filled at once with springs.
The black stone where their feet came down,
The poor stone, unable to endure,
Was scattered like loose soil.

Birbirlerine baksalar,
Azı dişleri gıcırdayıp.
Çift körüğün ateşi gibi,
Gözlerinden alev saçılıp.
İki gün, bir gece boyu,
Usanmadan kapıştılar.
Zırhın hepsi yok oldu,
Böylesi hiç görülmemişti.
Birbirini yenemedi,
Yenmeye gücü yetmedi.
O sırada han Bakay,
At sürüp yetişip geldi.
"Yoruldunuz, arslanlar,
Vuruşup durdunuz,
Gece gündüz soluklanmadan.
Boru, zurna çaldırıp,
Sizi ayırsak nasıl olur?
Dokuz, on gün dinlenip,
Seçme silah ele alıp,
Yeniden yüzleşseniz, bu nasıl?"

Bakay böyle varınca,
"Boş nasıl geri dönerim?" deyip,
Almambet oğlu aç arslan,
İçten kaygı, tasa yiyip.

"Hanlık hüküm kendinde,
Nasıl ederse öyle eder" deyip,
Ses etmeden durdu somurtup.
Mançu'dan gelen o kahrolası,
Ağzından duman, buğu çıkıp,
Tepesine vurulmuş gibi,
İleri geri söz edip:
"Ben meydandan çıkmam,
Kırgız adını söndürüp,
Seni yok edip yerle bir etmeden!
İşte bu soyu Çinli Gülçoro'yu,
Öldürürüm göz göre göre,
Un gibi yoğurup ekmek edip!

When they glared at one another,
Their molars grinding hard.
Like the fire of twin bellows,
Flame spraying from their eyes.
For two days and one night,
They grappled without tiring.
The armor all was gone,
The like was never seen.
Neither could defeat the other,
Neither had strength to win.
At that moment khan Bakay
Came riding up apace.
"You are weary, lions,
You have fought and fought,
Night and day without drawing breath.
Having horn and zurna sounded,
What if we parted you two?
Rest nine days or ten,
Take up chosen weapons,
And face each other anew — how would that be?"
When Bakay came thus,
Saying, "How shall I turn back empty?"
The hungry lion, Almambet's son,
Eaten within by care and grief.

"The khan's decree is his own,
He does howsoever he will," saying,
He stood scowling, without a sound.
That accursed one come from the Mançu,
Smoke and steam issuing from his mouth,
As though struck upon the crown,
Flinging words this way and that:
"I will not quit the field,
Till I have snuffed out the Kırgız name,
Destroyed you and razed you to the ground!
This Gülçoro of Çin-born stock
I will kill in open sight,
Kneading him like flour into bread!

Yemezsem hevesim çıkar mı,

Semetey'ini, Bakay hanını?
Biriniz attan düşünce,
Biriniz gelip davranır,
Hırsızlama düşman alıp,
Bakmazsınız, Burutlar,
Kendi halinize, gücünüze!
Koynumda altın tanrı var,
Ben ona sığınırım.
Tanrıdan hiç çekinmeden,
Almambet oğlu Gülçoro,
Onun tepesine vurdu diye,
Fazlasıyla arlanırım ben!"
Deyip Madıkan öfkelenip,
Gözünden alev, ateş yanıp.
Nice yıl su görmeden yatan,
Çorak çöl gibi kararıp.
Kara sağanak yağacakmış gibi,
Yaz günü gibi bulutlanıp.
Kâfirin çatık kaşlarından,
Değip duran parlak güneş,
Tutulmuşçasına o anda,
Parlamayıp karardı.
Ağzından köpük fışkırıp,
Zırhını düzeltip kuşanıp,
Bütün bedenini düğmeleyip,
Kara gövdesini donatıp.
Kâfir gözlerini belertip baksa,
O domuzun gözünden,
Alaçık kadar ateş çıkar.
Karşısına gelen dağlar, taşlar,
Dayanamayıp taş yuvarlanır.
Çamlar, kayınlar, kavaklar,
Baltayla kesiliyormuş gibi,
Direnemeyip çatırdar.
Gözünün alacası değen yerde,
Buz yarılıp gümbürder.

If I do not devour them, will my craving pass —
Your Semetey, your khan Bakay?
When one of you falls from his horse,
Another of you comes and strikes,
Taking your foe by thievery,
You take no heed, you Buruts,
Of your own state, your strength!
In my bosom is a golden god,
In him I take my refuge.
Without a fear of the god,
Gülçoro, son of Almambet,
Because he struck upon his crown,
I burn with shame beyond all measure!"
So saying, Madıkan raged,
Flame and fire burning in his eyes.
Lying years on years unwatered,
He darkened like a barren waste.
As though a black downpour would fall,
He clouded like a summer's day.
From the infidel's knitted brows,
The bright sun that shone upon them,
As if eclipsed, that instant,
Ceased shining and went dark.
Foam spurting from his mouth,
Setting straight and girding his armor,
Buttoning up his whole body,
Arraying his black trunk.
When the infidel glares wide-eyed,
From that swine's eye
Comes fire the size of a herder's tent.
The mountains, rocks that face him,
Cannot endure — the stones roll down.
The pines, the birches, the poplars,
As though felled by the axe,
Crack, unable to resist.
Where the glare of his eye but falls,
Ice splits and rumbles loud.

Kımıldayan bütün canları,
Bırakmadan hepsini soğuran yer,
Duramayıp tir tir titredi.

Güneş tutulup kararıp,
Ay çıkamayıp gizlenip,
Domuzun gazabından korkup,
Gökte yıldız az kaldı.
Gülüs'ü bırakıverip,
Boğaya bindi hazırlanıp.
Arkaya elini salladı,
Yüklenip getirmişlerdi,
Mançu'dan altmış pehlivan,
Cenk silahını, giyimini,
Eksiksiz alıp geldiler.
Koynuna elini soktu,
Yakutla göz göz işlenmiş,
Tunçtan yapılıvermiş,
Kendini kollayacak tanrısını,
Eline tutup aldı.
Kıngır kıngır eder gibi olup,
Sırıtıp bakıp güler gibi olup,
Boynunu eğip, kaş oynatıp,
Koynuna yine sakladı.
Kâfiri göre göre,
Kaplan Bakay ihtiyara,
Gülçoro'nun dediği:
"Kurban olayım, ağam,
Beni dinlendireyim deyip,
Hiç zahmet etme, asla.
Nasıl geri dönüp cayayım,
Eliyle tanrısını yapıp,

"Beni kollar" deyip o,
Böbürlenip böğürürken?!
Atam bahadır Manas'ın,
Ruhuna sığınırım.
Altı günü aşırmadan,
Bu arada domuzu,

All living things that stir,
The earth that swallows all, sparing none,
Could not hold still — it shook and trembled.
The sun eclipsed and darkened,
The moon hid, unable to rise,
In terror of the swine's wrath,
Few stars were left in the sky.
Letting go of Gülüs,
He made ready and mounted the bull.
He waved his hand behind him,
They had brought it loaded up,
Sixty strongmen from the Mançu,
His weapons of war, his garb,
Brought them complete, in full.
He slipped his hand into his bosom,
Worked cell on cell with rubies,
Fashioned all of bronze,
The god that was to guard him,
He took and held in hand.
Seeming to titter and to chime,
Seeming to grin, to look, to laugh,
Bowing his neck, twitching his brows,
He hid it in his bosom again.
Watching the infidel all the while,
To the old man, tiger Bakay,
This is what Gülçoro said:
"I would die for you, my elder,
Thinking to give me rest,
Take no trouble — never, not at all.
How should I turn back and yield,
While he, who made his god with his own hand,
Saying, "He guards me," he
Bellows there in boastful pride?!
Of my father, batyr Manas,
In his spirit I take refuge.
Before six days are past,
Meanwhile this swine —

Nicesini yutan dünya budur,
Darı kadar kemiğini bırakmadan,
Parçalayıp bunu toz ederim!

Kendini beğenmiş domuzun,
Kendi gücünü başına,
Ölümlük bela ederim!"
Deyip Gülçoro Bakay'a,
Dimdik durup söz söyleyip,
"Elveda, ağam" deyip söyleyip,
"Domuzu saplayabilirsem,
Mançu'ya, Capan'a, Kazak'a,
Mızrağa takıp kaldırıp,
Bunu alıp götürürüm.

Başıbozukça atılıp,
Hoppa yürekli Kançoro,
Mançu ile Capan'a,
Dalıp girmesin içine.
Ardına bakmadan böbürlenip,
Taybuurul ile ağam da,
Sallana sallana at sürmesin.
Bakarsam boşuna yazık olur,
Karaltıya gelen orduyu,
Boş yere kırıp kan saçarlar.
Bir dileğim var, ağam,
Babamdan kalan Sırnayza'yı,
Onu ulaştırıp veriver.
"Tezce koşturun" deyip,
Kurban olayım, ağam,
Onu ulaştırtıp verin" deyip,
Söyleyip durdu Gülçoro,
Ardı ardına kan ağlayıp.
Bakay han vardıysa da,
Bahadırlar dinlemeyince,
Baş bağlanıp varılmasa,
Meydanda duran teke tek,
Zavallılar razı olmayınca.

This is the world that has swallowed so many —
Leaving no bone even millet-small,
I will tear him apart and grind him to dust!
The vainglorious swine's
Own strength upon his head
I will make a deadly bane!"
So saying, Gülçoro to Bakay,
Standing bolt upright, spoke his word,
Saying, speaking, "Farewell, my elder,"
"If I can run the swine through,
To Mançu, to Capan, to Kazak,
Hoisting him high upon the lance,
I will carry him away.

Charging like a wild irregular,
Kançoro of the flighty heart,
Into the Mançu and the Capan,
Let him not plunge into their midst.
Boasting without a backward glance,
And my elder too, on Taybuurul,
Let him not ride swaggering along.
As I see it, it would be waste and pity,
The host that comes as a dark mass,
They would slay for nothing, spilling blood.
I have one wish, my elder,
The Sırnayza left me by my father,
Have it brought and given to me.
Saying, "Ride swiftly, haste,"
I would die for you, my elder,
Have it sent and given here," saying,
Gülçoro kept on speaking,
Weeping blood again and again.
Though khan Bakay had gone to them,
Since the batyrs would not listen,
Unless one goes with head bound fast,
The single combat standing on the field,
Since the poor souls would not consent.

Hele hele Madıkan,
Kararıp inat edince.
Ona hınçlanıp Gülçoro,
Bahadır can dinlemeyince.
Bozcorgo ile dörtnala,
Toz koparıp savurarak.
"Kançoro!" diye çağırıp,
"Kañkor'dan kalan Sırnayza'yı,
Al da koştur!" diye bağırıp.
Ağzından söz çıkana dek,
Tam karşısında, yüz yüze,
Görüp duran Kançoro,
Mızrağı kaldırıp koşturdu o an.

Altında onun Surkoyon,
Almambet oğlu Gülçoro,
Heybetlenip düşman mızraklayan,
İnsandan üstün arslan çora.
Kuskununu kısaltıp,
Kolanını gevşek çekip.
Karın kolanını sıkı çekip,
Almambet'in badana zırhı,
Sarı altından göz göz işli,
Kaynaşan Çin Beycin'inde,
Törence giyilen kaftan odur.
Takımı üç kere dokuz,
Donandı er çora.
Düğmesi üç kere dokuz,

Düğmelendi arslan çora.
Dökme altın üzengili,
Ner deve gibi Sur ata,
Basmadan sıçrayıp bindi.
Dili tatlı, bağrı taş,
Buğday yüzlü, kara kaş,
Şirin sözlü, ateş gözlü,
Yavaşça konuşur, kız sesli.
Çubuk gibi beli bükülen,
Yeryüzünde yoktu böylesi,

Above all Madıkan,
Darkening, set in stubbornness.
Gülçoro, enraged at him,
The batyr soul refusing to hear.
At full gallop on Bozcorgo,
Tearing up and whirling dust.
Calling out, "Kançoro!"
"The Sırnayza left by Kañkor,
Take it and ride!" he shouted.
By the time the words had left his mouth,
Right before him, face to face,
Kançoro, who had watched it all,
Raised the lance and galloped off that instant.

Beneath him his Surkoyon,
Gülçoro, son of Almambet,
Lancing foes in dreadful majesty,
The lion çora surpassing man.
Shortening the crupper,
Drawing the girth on loose.
Cinching tight the belly-girth,
Almambet's badana mail,
Worked cell on cell in yellow gold,
In teeming Beycin of Çin,
It is the kaftan worn by rite.
His gear was thrice nine pieces,
The warrior çora arrayed himself.
His buttons thrice nine,

The lion çora buttoned up.
With stirrups of cast gold,
Onto the Sur horse like a ner camel,
He leapt astride without a step.
Sweet of tongue, stone of breast,
Wheat-hued of face, black of brow,
Winsome of speech, fire-eyed,
He speaks softly, girl-voiced.
His waist bending like a withe,
There was none such on earth,

Böyle güzel yaratılmış.
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Er kulağı kalkan gibi,
Kızılı kızıl, akı ak,
Kara damlayan kan nasılsa öyle.
Vasfedip anlatmak olmaz,
Yüzü ay gibi al al parlar.
Saçı tel tel ipek gibi,
Dudağındaki bıyığı,
Mızrağa takılı püskül gibi.
Kara boyu yakışıklı,
Kümbete çizilmiş resim gibi.
Sırnayza ele değince,
Güldü, sevindi.
Madıkan'ın heybetini,
Gözüyle gören han Bakay,
Gülçoro'dan umut kesti.
Cenk silahı önünde,
Hazırlanmış Madıkan,
Kudurmuş ner gibi hamle edip,
Tokmaklı mızrağı ele alıp,
Saldırıp varıp çarptı.
Tokmaklı mızrak değince,
Madıkan dürtüp indirince,
Göğüs yaran o mızrağı,
Badanayı, zırhı parçalayıp,
Çar-aynasını yok edip,
Koltuğun yumuşak etine,
Dört karış kadar girince.
Gök boğası sıçrayıp kaçıp,
Koşup geçiverirken,
Som ete mızrak değince,
Almambet oğlu Gülçoro,
Gerçek öfkesi gelince.
Yana yatıp doğrulup,
Fışkırıp akan kızıl kan,
Böğründen döküldü.
Sultanın oğlu çoraya,
Böyle yara dert midir?

So beautifully created.
His great eyes like the star Çolpan,
The warrior's ear like a shield,
His red is red, his white is white,
Just as blood drips dark — even so.
He cannot be described in telling,
His face glows rosy like the moon.
His hair like silk, strand upon strand,
The mustache upon his lip
Like the tassel fixed upon a lance.
His dark tall frame is comely,
Like a picture drawn upon a shrine-dome.
When the Sırnayza touched his hand,
He laughed, rejoiced.
Madıkan's dread majesty
Khan Bakay, who saw it with his eyes,
Gave up his hope for Gülçoro.
His weapons of war before him,
Madıkan, made ready,
Charging like a rabid ner camel,
Taking up the mace-headed lance,
Attacked, closed in, and struck.
When the mace-headed lance landed,
When Madıkan jabbed it home,
That breast-cleaving lance,
Shattering the badana, the mail,
Destroying his çar-ayna plate,
Into the soft flesh of the armpit,
When it sank four spans deep.
His Gök boğa springing, bolting,
As it went racing past,
When the lance struck solid flesh,
Gülçoro, son of Almambet,
When his true wrath came upon him.
Leaning aside, righting himself,
The red blood gushing, streaming,
Poured down from his flank.
To the çora, son of the sultan,
Is such a wound a grief?

218450	En azından akan kan,	*At the least, the flowing blood,*
	Arktaki su gibi döküldü.	*Poured down like water in an aryk.*
	Sırnayza'yı ele alıp,	*Taking the Sırnayza in hand,*
	Gerçek öfkeyle atıldı.	*He charged in true wrath.*
	Madıkan dizgin çevirene dek,	*Before Madıkan could turn his rein,*
	Çar-aynanın kenarına,	*At the edge of the çar-ayna,*
	Ay gibi kürek kemiğine,	*On the moon-round shoulder blade,*
	Saldırıp mızrağı bir vurdu.	*He charged and struck one lance-blow.*
	Güçle vurulan Sırnayza,	*The Sırnayza, driven with might,*
	Tebeşire saplanır gibi "kürt!" edip,	*Going "crunch!" as if sunk into chalk,*
218460	Göğüs yaranı girip, dermanı gidip,	*The breast-cleaver sinking in, his strength going,*
	Dürtüp geçiverince,	*When it jabbed clean through,*
	Öküz boynuzuna dayanıp,	*Propped against his ox's horn,*
	Güçbela doğrulabildi.	*He barely could right himself.*
	Kürek kemiğinden akan kızıl kan,	*The red blood flowing from the shoulder blade,*
	Gök boğayı kana boyayıp,	*Dyeing the Gök boğa in blood,*
	Sağrısından döküldü.	*Poured down from its croup.*
	Ant içmişçesine arlanıp,	*Shamed as though he had sworn an oath,*
	Mançu hanı, o kahrolası,	*The Mançu khan, that accursed one,*
	Öfkelenip sararıp.	*Raging, going pale.*
218470	O göğüs yarıp giren Sırnayza,	*That Sırnayza that cleaves the breast and enters,*
	Madıkan'a nedir ki?	*What is it to Madıkan?*
	Saldırıp yetişti Gülüs'e,	*He charged and caught Gülüs,*
	Yaralı yaban domuzu misali.	*Like a wounded wild boar.*
	Mızrağını sallayıp çevirdi,	*He swung and wheeled his lance,*
	Belalı, kahrolası,	*The baneful, accursed one,*
	Böbreğe saplayıverdi.	*Drove it straight at the kidney.*
	Böbreğe mızrağın değeceğini,	*That the lance would find the kidney,*
	Bahadır Gülüs bildi.	*Batyr Gülüs knew.*
	Böbreğine değdirmeden,	*Not letting it touch his kidney,*
218480	Madıkan'a sezdirmeden,	*Not letting Madıkan perceive,*
	Ustalaşmış er çora,	*The practiced warrior çora,*
	At böğrüne "şalk!" edip,	*Going "slap!" against the horse's flank,*
	Yıkılıverdi o anda.	*Dropped down flat that instant.*
	Boşa saplanan mızrağı,	*The lance that thrust at nothing*

Sıyırıp geçip gitti.
Madıkan'ın Gök boğası,
Suda süzülen balık gibi,
Dönerken sıçrayıp kaçıp,
Ok atımı yerden görünüp,
Dört toynağı takırdayıp,
Sığırdan çıkma kurnaz boğa,
Çift kulağı sallanıp,
Çatal toynak şakırdayıp.
Boğasını geri döndürünce,
Yine dönüp bir saplasa,
Yok olacak gibi göründü,
Er Gülüstön yalan dünyadan.
Aklını başına devşirip,
Coşup atılan bahadırın,
Doğrulup binip davranıp,

Grazed past and went its way.
Madıkan's Gök boğa,
Like a fish gliding in water,
Springing, bolting as it turned,
Showing at an arrow-shot's distance,
Its four hooves clattering,
The cunning bull of cattle stock,
Its two ears swinging,
Its cloven hooves clacking.
When he turned his bull about,
Should he wheel and thrust once more,
It seemed he would be gone,
Warrior Gülüstön, from this false world.
Gathering his wits together,
The batyr, surging, charging,
Righting himself, mounting, moving quick,

Altındaki Sur ata,
Acımadan bir kamçı vurdu.
"Manas!" diye nara atıp,
Güçlü kuvvetli domuz kâfiri,
Yağlı sağrıdan bir sapladı.
O vuran Sırnayza,
Yuvarlanıp gidecekti,
Rast gelseydi sırttaki taşa.
Tam isabetle gücünü veren,
Yağlı sağrıya kondurunca,
Madıkan gibi domuzu,
Az kaldı yuvarlıyordu.
Dağ gibi olan edepsiz,
Tümseklenip kıçı eğrildi.
Yaralanmış boz kaplan,
Rastlayan kul sağ kalmaz.
Almambet oğlu er Gülüs,
Şimdiki hali ona benzer.
Bahadırdan değen mızrağı,
Mançu'nun hanı Madıkan,
Pehlivanca göğüsledi.
Kim görmüş önce böyle can,

On the Sur horse beneath him
He laid one merciless lash.
Roaring the war-cry "Manas!"
The mighty, powerful swine of an infidel
He stabbed once in the fat croup.
That striking Sırnayza
Would have sent him rolling,
Had it chanced upon the stone on the ridge.
Landing true with all its force,
When he planted it in the fat croup,
A swine like Madıkan
He all but sent rolling down.
The shameless one, mountain-huge,
Humped up, his rump askew.
A wounded grey tiger —
No mortal who meets it lives.
Warrior Gülüs, Almambet's son,
His state now is like to that.
The lance that struck him from the batyr,
Madıkan, khan of the Mançu,
Breasted like a wrestler-champion.
Who has seen such a soul before,

Güç geldikçe güç alan?!
Zorbalığını kâfir gösterdi,
Surkoyon ağzını çevirene dek,
Sultan oğlu Gülüs'ün,
Sağrısından kanını döktürdü.
Gülçoro'nun bindiği Surkoyon,
Öne kapaklanıp yıkıldı.
Üstündeki Gülçoro,
Toza toprağa başı gömüldü.
Kâfirin boğası pek sağlam,
O melunun sapladığı şaşmaz.
Altındaki Gök boğa,
Böğüre böğüre koşup,
Dört ok atımı geçiverdi.
Ustalaşmış pehlivan er,
Öteden beri şan almış er.
Dört ayak üstünde dikilip,
Sur atı yularından çekti.
Kemiği sağ kalan Surkoyon,
Sıçrayıp kalktı, çevik hayvan.
İki yerinden mızrak yiyip,
Yumuşak etinden, sağrıdan,
Gülçoro kaplandan, bozkurttan,
Fışkırıp akar kızıl kan.
Hemen bindi er Gülüs,
At yerinden kalkarken.
Bindiyse de bahadırda,
Mızrak saplayacak derman yok,

Gaining strength as force bears down?!
The infidel showed his brute force,
Before Surkoyon could turn its head,
Of Gülüs, the sultan's son,
He drew blood from its croup.
Surkoyon, that Gülçoro rode,
Pitched forward and went down.
Gülçoro upon its back,
His head was buried in dust and earth.
The infidel's bull is passing stout,
That cursed one's thrust never errs.
The Gök boğa beneath him,
Running, bellowing and bellowing,
Passed four arrow-shots away.
The practiced champion warrior,
The warrior famed from days of old.
Standing firm on all four feet,
He pulled the Sur horse by the halter.
Surkoyon, its bones unbroken,
Sprang up — the nimble beast.
Having taken the lance in two places,
In its soft flesh, in the croup,
From Gülçoro the tiger, the grey wolf,
The red blood gushes streaming.
Warrior Gülüs mounted straightway,
As the horse rose from the ground.
Yet though he mounted, in the batyr
No strength was left to drive the lance

Ancu'dan gelen domuza.
Akan kanı dört bir yana,
Kimler söyler, kim söylemez,
Kulda böyle büyük bela!
Saldırıp da saplayamadan,
Birbirlerine varamadan.
Arası uzak, dört ok atımı,

İkisi durdu düz ovada.
Gülüs'ün aklına düştü,

Into the swine come from Ancu.
His flowing blood on every side,
Who will tell it, who will not —
Such great affliction on a mortal!
Charging yet unable to thrust,
Unable to reach one another.
The gap between them wide, four arrow-shots,
The two stood on the level plain.
Into Gülüs's mind there came

Öbür dünyaya giden er Manas,
Tam o anda, o demde.
İki gözüne yaş alıp,
Alabildiğine kederlenip.
Güney yanına bakınıp,
Gülüstön durdu o zaman,
Ruhlara yalvarıp:
"Ahirete giden atamın,
Ruhu geliverse ya!
Evliya soylu Koşoy'un,
Heybeti geliverse ya!

Suratı bozuk domuzdan,
Kendisi kollayıverse ya!
Kıyamete giden Almambet,
Yüzünü görmedim dünyada,
El der ki "senin baban" diye,
Dönüp geliverse ya!
Böyle sıkışık günlerde,
Kızıl kan aktığı demde,
Şöyle bir bakıverse ya!
Çin'den gelen Almambet,
"Kıyamete gideli çok oldu" der,
"Yöneldiği yandan dönmezdi,

Pamuk gibi içi apaktı" der.
"Biricik oğlu Gülçoro,
Canı pek zorlandı" deyip,
Dönüp geleceği gün olur mu?
Han atam beni hasrette koyup,
Ruhu medet olup desteklemezse,
Mançu'nun hanı Madıkan,
Kanımı akıtıp koyar mı?!
Kökteke gibi at binen,
Masmavi demir giyinen,
Çarpıştığı düşmanını,
Yedi kat yerin altına,
Düpedüz diri diri sokan.
Akbalta'nın Çubak hanı,

Warrior Manas, gone to the other world,
At that very moment, that instant.
Taking tears into both eyes,
Grieving beyond all measure.
Gazing toward the southern side,
Gülüstön stood still then,
Beseeching the spirits:
"Of my father gone to the hereafter,
Would that the spirit might but come!
Of Koşoy, of saintly line,
Would that the dread presence might but come!
From the foul-faced swine,
Would that he himself might guard me!
Almambet, gone to Judgment Day,
Whose face I never saw in this world,
The people say, "He is your father" —
Would that he might turn and come!
In such straitened days as these,
In the hour when red blood flows,
Would that he might but look this way!
Almambet, come from Çin —
"Long since gone to Judgment," they say,
"He never turned back from where he headed,
His heart was white as cotton," they say.
"His only son Gülçoro,
His soul is sorely pressed," saying,
Will the day come when he returns?
If my khan father, leaving me in longing,
His spirit gives no aid, no succor,
Will Madıkan, khan of the Mançu,
Not spill my blood and leave me so?!
He who rode a horse like Kökteke,
Who clad himself in deep-blue iron,
The foe he clashed with,
Beneath the seven layers of the earth,
Who drove him down alive outright.
Akbalta's khan Çubak,

Kızışılan savaşta,
Su gibi kızıl kan akıtan.
"Sultanın kulu imiş" deyip,
Seveceğim gün olur mu?!

In the heat of raging battle,
Who made red blood flow like water.
Saying, "He was the sultan's servant,"
Will the day come when I may love him?!

Surkoyon'a binip Gülçoro,
Gezeceğim gün olur mu?!
Hıçkıra hıçkıra ben ağlarken,
Sultan Çubak'ın ruhu,
Desteklemeden beni durur mu?!
Kara kalpağın kenar süsü,
Kaplan Manas'ın çeviği,
Han Cakıp'ın Sırgak'ı,
Telkızıl gibi at binen,
Uzattığı mızrağı geri çekmeyen,
Yılıp düşmandan kaçmayan.
Karşısına çıkan nesneyi,
Sırtına mızrak geçiren.
Ona rast gelirmiş,
Toprağa düşen nice can.
Garibe yardım olur mu,
O kaplan bahadır Sırgak'tan?!
En önce ben ölürsem,
Domuzla hınçlaşarak,
Er Kançoro, o ölse,
Ardında karaltı olan,
İki çora birden ölse.
Arslandan kalan yavrunun,
Küheylandan kalan körpenin,
O zaman çaresi ne olur?
Kan öksürüp duran ağam,
Böğründen yaralı.
İhtiyar Bakay ağamın,
Ak sakalını kızartıp,
Kara yürekli zalim Madıkan,
Kana bulayıp başını alır mı?
Tüm Alaş'ın, kalabalık yurdun,
Mançu'nun hanı bu itten,
Çaresi tükenip kalır mı?

Riding Surkoyon, I Gülçoro —
Will the day come when I shall roam?!
While I weep sobbing, sobbing,
Will the spirit of sultan Çubak
Stand by and give me no support?!
Trim on the black kalpak's brim,
The nimble one of tiger Manas,
Khan Cakıp's Sırgak,
Who rode a horse like Telkızıl,
Who never drew back the lance he leveled,
Who never quailed nor fled the foe.
Whatever thing came out before him,
He ran his lance through its back.
Many had met with him, they say —
Many a soul that fell to earth.
Will help come to this poor wretch
From that tiger batyr Sırgak?!
If I should die the first,
Locked in fury with the swine,
If warrior Kançoro should die,
With the dark mass at their backs,
If both çoras die together.
For the cub left by the lion,
For the foal left by the courser,
What remedy will there be then?
My elder, coughing blood,
Wounded in his flank.
Of my old elder Bakay,
Reddening his white beard,
Will black-hearted, cruel Madıkan
Steep his head in blood and take it?
For all Alaş, the teeming homeland,
Against this dog, khan of the Mançu,
Will every remedy run dry?

Camgırçı'nın Şaymambet'i,
Mançu'ya varıp satılan,
O arsız kazanç bulur mu?
Ulu ihtiyar Camgırçı'nın,
Kanıkey anamın, hepsinin,
Hançerle karnını deşer mi?
Talan edip yürüyüp domuzlar,
Kocadıklarında onların,
Büsbütün çaresi biter mi?
Calgızek ile Baytaylak'ın,
Bu edepsiz Madıkan,
Başını kesip torbaya bağlar.
Ak kalpaklı Kırgız, yazık yurt,
Çaresini bulamayıp sürünür.
Ayçürök kuğu olup uçsa,
Akun hanın şehrine,

"Çürök'ü bulup ver" diye,
Mançu ordusu tıka basa dolup,
Onu da perişan eder mi?!
"Asıl baba ocağının sahibi" diye,
Buhara'daki Ismayıl'ı,
"Asıl direk sensin" diye,
Kökünden kaldırıp kırar mı?

Yapacağını yapar mı,
Kahrolası Mançular,
Kırıp geçirip rahatlar mı?!
Kaşgar'daki Coodar'ı,
Margalan'ı, Taşken'i, Kokon'u,
Yönetip duran Sınçı'yı,
Hepsini toplayıp devşirir mi?
Kora koyup bağrını yiyip,

Domuzun canı rahat eder mi?!
Ata olup besleyen,
Ana olup el üstünde tutan,
Nazlandırıp halkı bakan,
Ala-Too, Kırgız'ın anası,

Camgırçı's Şaymambet,
Who went and sold himself to the Mançu,
Will that shameless one find gain?
Of the great elder Camgırçı,
Of my mother Kanıkey, of them all,
Will he rip their bellies with the dagger?
The swine marching, plundering,
When they have grown old,
Will their remedy fail them utterly?
Of Calgızek and Baytaylak,
This shameless Madıkan
Will cut the heads and tie them in a sack.
The white-kalpak Kırgız, the pitiable land,
Will crawl on, finding no remedy.
If Ayçürök flies off as a swan,
To the city of khan Akun,

Saying, "Find and hand over Çürök,"
The Mançu host cramming in full,
Will they lay her waste as well?!
Saying, "True master of the father's hearth,"
Ismayıl there in Buhara,
Saying, "You are the true pillar,"
Will he tear him up by the root and break him?

Will they do their worst,
The accursed Mançus,
Slaughter all and find their ease?!
Coodar there in Kaşgar,
Margalan, Taşken, Kokon,
Sınçı who rules them still,
Will he gather and sweep them all?
Penning them in folds, devouring their hearts,

Will the swine's soul find its ease?!
Who nourished us as a father,
Who cherished us aloft as a mother,
Who tended the people, indulging them,
Ala-Too, mother of the Kırgız,

Bu yeri ıssız bırakıp,
Gönlünce işini görür mü?!
Vadilerinin hepsinden,
Şarıl şarıl su dökülen.
Su yerine süt akan,
Âlemde eşsiz Tıyan-Şan,
Domuz yavrusunu salıp bozup,
Toprağını boz edip,
Kardeşlerin hepsini güçsüz koyup,
Düşmanın gönlünü şen edip,
Gürleyip kâfir varır mı?
Ayna gibi parlak değen güneş,
Çiçeklenen yazık bizim yer,
Karalara bürünüp kalır mı?!
Ahirete giden dört yiğit,
Ala-Too'yu anarsanız,
Ruhunuz geliverir mi?
Atamın Ak kümbeti,
Ay âlemde şanı var,
Kül ufak edip bu domuz,
Yıkıp bozup atar mı?
Kümbeti yok olan Manas'ın,
Ocağı sönüp kalır mı?"
Deyip hıçkırarak Gülçoro,
Gözünden akan yaşı var,
Pek bunalıp durduğunda,
Altındaki Surkoyon,
Sahibinden önce, hayvancağız:
"Gülüstön'den beni ayırıp,
Ala-Too'nun otundan,

Leaving this land desolate,
Will he work his will at pleasure?!
From every one of her valleys,
Water pouring rushing loud.
Where milk flows in water's stead,
Tıyan-Şan, peerless in the world,
Loosing his swine-brood to despoil,
Turning her soil to waste,
Leaving all the brothers strengthless,
Gladdening the foeman's heart,
Will the infidel come thundering?
The sun that strikes bright as a mirror,
Our poor land in blossom,
Will it be left wrapped all in black?!
Four heroes gone to the hereafter,
If you call Ala-Too to mind,
Will your spirits come to us?
My father's White kümbet,
Famed through the moonlit world,
Will this swine smash it to ashes,
Tear it down and cast it away?
Of Manas whose kümbet is destroyed,
Will the hearth go out and die?"
So saying, sobbing, Gülçoro,
Tears streaming from his eyes,
As he stood in deep despair,
Surkoyon beneath him,
Before its master, the poor beast:
"Parting me from Gülüstön,
From the grass of Ala-Too,

Hayvanların gönlünü açan,
Yemyeşil çayırın başköşesinden,

Mançu'ya ganimet edeceğine,
Surkoyon'u sen kendin,
Akkula ata, alıp git!
Azız hanın Almambet'i,
Adayıp bindiği Sarala,

That gladdens the hearts of beasts,
From the seat of honor of the green, green meadow,
Rather than make me Mançu spoil,
You yourself take Surkoyon —
O father Akkula, take him and go!
Almambet of khan Azız,
Sarala, whom he vowed and rode,

Arslandan ayırıp bırakmadan,
Ruhun beni alıp gitsin!
Alp Çubak'ın bindiği Kökteke,
Akkula ile beraber,
Ünün yürür hâlâ dillerde,
Surkoyon'u alıp git!
Mançu'ya ganimet vereceğine,
Yavuz Sırgak bahadırın,
Soylu hayvanı Telkızıl,
Surkoyon'u leş etmeden,
Yalvarırım sana, alıp git!"
Deyip Surkoyon sarsılıp,
Yetim kalmış çocuk gibi,
İçini çekip hıçkırıp,
Hayvancağız ağlar dururken,
Kürpüldök'ün döküldüğü yerde,
Tam öğle olduğu vakit,
Yer sarsılıp, güneş ölüp,
Güneş ölmediyse nedir bu,
Alacakaranlığa bürünmesi!
Kapkara bulut toplanıp,
Örtünüp koyu kesilip.
Yel gürleyip, ses çıkıp,
Güneybatı yanından,
Puslu kızıl bir heybet çıkıp.
Heybetle duran Ala-Too,
Gökyüzüyle boy ölçüşen,
Gözü yaşlı dileği görünce,
Yassılıp dümdüz olacak gibi,
Yaşarıp başlarını eğdiler.
Çam, kayın, söğüt, kavak,
Boran, rüzgâr vursa da,
Hışırdamadan ağaç, taş,
Dilden düşüp ses etmeden,
Kara yer sessizliğe gömüldü.
Kahrolası Mançu derdinden,
Kıyamet kopmuş gibi,
Yer, gök altüst olup,
Her hâline baksan,

Never parted from the lion,
Let your spirit take me away!
Kökteke, whom alp Çubak rode,
Together with Akkula,
Your fame still runs on tongues,
Take Surkoyon and go!
Rather than give him as Mançu spoil,
Of the fierce batyr Sırgak
The noble beast Telkızıl,
Before Surkoyon is made carrion,
I beg you — take him and go!"
So saying, Surkoyon shuddering,
Like a child left orphaned,
Sighing, sobbing deep,
While the poor beast wept on,
There where the Kürpüldök pours down,
Just at the noonday hour,
The earth quaked, the sun died,
If the sun died not, what then is this —
This shrouding into twilight!
Pitch-black clouds gathering,
Veiling over, thickening dark.
The wind roaring, sound rising,
From out of the southwest,
A hazy red dread-shape came forth.
Ala-Too standing in majesty,
That measures height with heaven,
Seeing the tearful one's plea,
As though to flatten level low,
They moistened and bowed their heads.
Pine, birch, willow, poplar,
Though storm and wind might strike,
Tree and stone without a rustle,
Fallen mute, without a sound,
The black earth sank in silence.
For the accursed Mançu's sake,
As though Doomsday had broken,
Earth and sky turned upside down,
Look on it howsoever you will,

Altı üstüne gelmiş gibi.
Taştan taşa sıçrayan,
Nazik, hüzünlü seslerini,
Akan suların getirdiği,

Yeri kaplayan çiğdemler,
Çiçeklerini silkip düşürdü.
Güz serinliği gibi,
Kendi rengini söndürdü.
Öteli berili nice canlar,
"Bu nasıl zamandır?" deyip,
"Bugün kötü oldu" deyip,
Birbirine bakmadan,
Kırda gezen hayvanlar,
Emzirdiler karıştırıp,
Öz yavrusunu tanımadan.
Hüzünlü öter bülbüller,
Eskisi gibi coşmadan.
Ak buzun hepsi morarıp,
Yeryüzünde olan her şey,
Bedeni ölüp donakaldı.
Çok geçmedi, o esnada,
Apaçık geldi bu yere,
Koruyucu Manas'ın ruhu!
Güney yandan sertleşen,
Kızıl pus arınıp gitti.
Parlayıp yere gün değip,
Ayna gibi olup aydınlandı.
Geliyor dört yiğit,
Gören canlar tanıdı.
Dağların hepsi şenlenip,
Somurtan dağlar kalmayıp.
Boyunlarını kaldırıp,
"Gör beni!" der gibi,
Turna gibi süzülüp dikilip,
Çiçeklerin hepsi fışkırıp,
Çiğdemler yeri kaplayıp,
Bülbüller ötüp dil dökerek,
Dertlinin gönlü açılıp,

As though its bottom were turned to top.
Leaping from stone to stone,
Their tender, mournful voices
Borne by the flowing waters,

The crocuses that carpet the ground
Shook down and dropped their blooms.
Like the chill of autumn,
Each quenched its own color.
Many souls from near and far,
Saying, "What time is this?"
Saying, "This day has turned ill,"
Without a glance at one another,
The beasts that roam the steppe
Suckled young all mixed together,
Not knowing their own offspring.
The nightingales sing mournfully,
With none of their old rapture.
The white ice all turned livid,
And everything upon the earth,
Its body died and froze stock-still.
Not long after, in that hour,
There came all-manifest to this place
The spirit of Manas the protector!
Hardening from the southern side,
The red haze cleansed away.
The sun struck shining on the earth,
It brightened like a mirror.
Four heroes are coming on,
The souls who saw them knew them.
All the mountains made merry,
No sullen mountain stayed.
Lifting up their necks,
As if to say, "Behold me!"
Poised gliding-tall like cranes,
All the flowers burst forth,
The crocuses carpeting the ground,
Nightingales singing, pouring speech,
The grieving heart was eased,

Yemyeşil çayır, yeryüzü,
Görenlerin hepsi şaştı kaldı.
Kambar ata'nın sıvazladığı,
Ay sağrının düzlüğünde,
Bindiği atı Akkula,
Hayvandan öte bir canlı,
Akkula'ya binip heybetlenip,
Ala-Too gibi yükselip,
Önde başı çekip cömert arslan,
Gelmekte olduğu demi var.
Geniş sağrılı Sarala,
Toz koparan birisi var.
Demir kırı küheylan binen,
Gök demirden kaftan giyen,
Güzide Çubak gelmekte.
Sırnayza'sını dimdik tutup,

The green, green meadow, the earth —
All who saw were struck with wonder.
Stroked by Kambar ata's hand,
On the level of its moon-bright croup,
Akkula, the horse he rode,
A being beyond mere beast,
Mounted on Akkula in majesty,
Rising like Ala-Too,
Leading at the fore, the bounteous lion,
Behold the moment of his coming.
Broad-crouped Sarala,
There is one tearing up the dust.
Riding an iron-grey courser,
Wearing a kaftan of blue iron,
Peerless Çubak is coming.
Holding his Sırnayza bolt upright,

Telkızıl'ı kıvrak sürüp,
Sırmalı taç giyinen,
Kendi çağında Sırgak'ın,
Seksen nökeri yanında,
Gece gündüz bir gezerdi,
Böyle devleti kim görmüş?
Guguk kuşu gibi süzülen,
Güler yüzle bakıp apaçık,
Yüzü aynadan daha parlak,
Cömert arslandan ayrılmadan,
O üçü yan yana yürüdü.
Tanrı esirgesin, göstermesin,
Yer al yeşil bürünüp gülüp,

Otlar dikilip sevinip.
Taşların hepsi parıldayıp,
Yer açılıp ışıldayıp.
Nur saçılıp koku tütüp,
Canlı cansız kıpırdayıp.
Sevimli, güzel görünüp,
Yerin yüzü kaynaşıp.
"Kırgız'ın ordusu geldi" deyip,

Riding Telkızıl nimbly on,
Wearing a gold-braided crown,
In his own day, at Sırgak's side,
Eighty retainers rode,
Night and day they roamed as one,
Who has seen such fortune-state?
Gliding like the cuckoo bird,
Gazing open, smiling-faced,
His face brighter than a mirror,
Never parting from the bounteous lion,
Those three moved side by side.
God preserve us — let Him not show it —
The earth wrapped scarlet-green and laughed,
The grasses stood up and rejoiced.
All the stones were glittering,
The earth opened, shimmering.
Light scattering, fragrance smoking,
Living and lifeless stirring,
Showing lovely, beautiful,
The face of the earth aswarm.
Saying, "The Kırgız host has come,"

Kaynaşan Mançu, Kazaklar,
"Dördü gelip, rahat durmayıp,
Boğazlamıştı kana bulayıp,
Kızıluyuk devini" deyip,
"Dörde dört daha katıldı,
Şimdi nasıl olacak?" deyip.
Bahadırı gören niceleri,
El tarafına bakarsan,
Sevinmeyen bir can yok.
Düşman tarafına bakarsan,
Yerinmeyen bir can yok.
Bir yukarı, bir aşağı,
Böyleymiş dünya, ne yaman!
Sıra sıra dört bahadır,
Kâh eşkin, kâh yorga geliyor.
Sarala ile salınıp,
Kartal Almañ süzülüp,
Bahadır Gülüs'ün yanına,
Ayrılıp tek başına o gelip.
Sevinip yaşı dinmeden,
Göz ayırmadan bakakalıp,
Gülüstön kalakaldı gevşeyip.
Azız hanın Almambet'i,
Gülüstön'e dediği söz:
"Sağlığımda yüzünü görmedim,
Altın çıra yüzünden,
Ninni deyip, yavrum, sevemedim.

Mekân tuttuğum yerde rahat komadan,

Yalvarıp pek yakındın.

The swarming Mançu, the Kazaks,
"The four came, never resting,
They slaughtered, steeping in blood,
The div Kızıluyuk," saying,
"To the four, four more are joined,
What will happen now?" saying.
Many who saw the batyrs —
Look toward the people's side,
Not a soul that does not rejoice.
Look toward the foeman's side,
Not a soul that does not grieve.
Now up above, now down below,
Such is the world — how fierce it is!
Rank on rank, the four batyrs
Come now at canter, now at amble.
Swaying along on Sarala,
The eagle Almañ gliding,
To batyr Gülüs's side,
He parted and came on alone.
Rejoicing, his tears unstanched,
Staring without lifting his gaze,
Gülüstön stood transfixed, gone slack.
Almambet of khan Azız,
The word he spoke to Gülüstön:
"In my lifetime I never saw your face,
Because of the golden torch,
I never crooned you lullabies, my child,
never fondled you.
Giving me no rest where I made my dwelling,
You pleaded and lamented sore.

Mançu'dan çıkma Madıkan,
Canı kolay bunalır er değil.
Dağ yıkılıp gümbürdeyip,
Derelere gelip tıka basa dolup,
Sürükleyip götürür sel değil.
Gel, yavrum, yanıma."
Sağ elinden bir tutup,

Madıkan, sprung from the Mançu,
Is no man whose soul soon despairs.
Mountains collapsing, thundering,
Coming down to cram the gorges full,
He is no flood that sweeps away.
Come, my child, to my side."
Taking him once by the right hand,

"Sağ elimin gücünü verdim" deyip,

Sol elinden bir tutup,
"Sol elimin gücünü verdim" deyip.

"Domuzun hakkından geliver,
Bu çağda Mançu'nun,
Gücü sana denk mi?" deyip,
Sırtını sıvazladı,
"Âdemoğlu senin kürek kemiğini,
Yere değdirmesin" deyip.
"Görüşürüz elbet bir gün,
Can bunalıp güç yetmezse,

Toyluk etmeden çağır" deyip.
"Davran, yavrum, durma,
Bu edepsiz domuzu,
Kara yere göm" deyip.
"Bunun gibi som bilekler,
Her bir yerde, eldedir.
Madıkan kadar olamazsan,
Soy tutmadan yere gir!
Karaltıya gelen orduya,
Sataşma sakın, dokunma!"
Sözünü söyleyip bitirene dek,
Karşıdaki nice cana,
Gözünü kırpıp Gülüstön,
Kaşını kaldırıp baksa,
Görünüp duran bu dördü,
Nereye gitti bilinmez,
Karaltısı yok hiçbir yerde.
Şaşırmadan, sapmadan,
Mançu'nun hanı Madıkan,
Sırıtmış, görünüşü soğuk,
Bakıp durur karşıda.
Görüntüyü gözden yitirip,
Halkının içinden şimdi çıkmış gibi,
Er Gülüstön çelikleşip.
Sırnayza'yı ele alıp,

Saying, "I give the strength of my right hand,"
Taking him once by the left hand,
Saying, "I give the strength of my left hand."
"Make an end of the swine —
In this age, is the Mançu's
Strength a match for yours?" saying,
He stroked his back,
"May no son of Adam ever bring
Your shoulder blade to earth," saying.
"We shall surely meet one day,
If your soul despairs and strength should fail,
Call — no novice bashfulness," saying.
"Act, my child, do not stand still,
This shameless swine —
Bury him in the black earth," saying.
"Solid wrists like these
Are everywhere, among the peoples.
If you cannot match Madıkan,
Go into the earth, unworthy of your line!
The host that comes as a dark mass —
Do not provoke it, do not touch!"
By the time his speech was said and done,
At the many souls across the field,
Gülüstön blinked his eye,
And when he raised his brow and looked,
These four who had stood in sight,
Where they went, none can tell,
No shadow of them anywhere.
Unbewildered, unswerving,
Madıkan, khan of the Mançu,
Grinning wide, his aspect cold,
Stands staring from across.
Losing the vision from his eyes,
As though just come from among his people,
Warrior Gülüstön turned to steel.
Taking the Sırnayza in hand,

Can alacakmış gibi sertleşip.
Ölmüşleri gözüyle görüp,
Gülümseyip yüzü nurlanıp.
At sürüp yürüyüverince,
Madıkan durur bunu deyip:
"Sihirbaz mısın, Gülçoro,
Seninle konuşup duran,

Söyle, adı kim onun?
Akkula'ya binip şanlanan,
Alnından gözü ateş yanan,
Görünüşü apayrı, bir başka,
Ak zırh giyen hangi can?
Saldırdığını çiğneyen,
Çarpışmaktan çekinmeyen,
Gök demirden kaftan giyen,
Gökala küheylan binen,
Göze göründü bir adam,
Çok adamdan heybetliymiş,
Onun adı kimmiş?
Sırnayza elinde dimdik duran,
Sırık gibi boyu ince uzun,
Sayısızı görüp şaşmayan,
"Sayısızmış" deyip kaçmayan,
Karışıp savrulan zamanda,
Gönlünce işini başlatan.
Baksan yüzü nurlanan,
Saldırsa yüz bin orduyu alan,

Demir kızıl kır atlı,
Üstüne sürdüğünü kurtarmayan,
Kanadı altın sungur can,
Gelenlerin içinden,
Heybeti ağır basan,
Sırmalı yaka, altın kaftan,
Töresince bürünen,
Onun da söyle, adı kim?!
İki gün öncesinde,
Han Bakay gelmişti yanına,

Grown fierce as one about to take a life.
Having seen the dead with his own eyes,
Smiling, his face alight.
When he rode his horse forward,
Madıkan stands and says this:
"Are you a sorcerer, Gülçoro?
The one who kept speaking with you —

Tell me, what is his name?
Glorying astride Akkula,
Eyes burning fire beneath his brow,
His aspect apart, like no other,
What soul is he who wears white mail?
Who tramples all he charges,
Who never shrinks from combat,
Wearing a kaftan of blue iron,
Riding a blue-roan courser,
A man appeared before my eyes,
More dread than many men he seemed,
What might his name be?
The Sırnayza bolt upright in his hand,
Tall and slender as a pole,
Unamazed at hosts unnumbered,
Never fleeing, saying "They are countless,"
In the time of tumult and turmoil,
Who begins his work at his own will.
Look — his face alight,
Charging, he takes a hundred-thousand host,
On an iron-red roan horse,
Sparing nothing he rides down,
A soul like a gold-winged gyrfalcon,
Among all those who came,
His majesty weighs heaviest,
Gold-braided collar, golden kaftan,
Robed according to his rite,
Tell me his name as well!
Two days before this day,
Khan Bakay had come to my side,

"Dinlenip sonra gel" diye,
Ne kadar deyip yalvarsa,
Razı olmadım ben o zaman.
Düşünmüştüm o çağda,
"Devirip mızraklarım" diye,
"Çukura kanını yayarım" diye.
Aklıma gelmeden kaldım,
"Senden kurtulunur" diye.
Kendi aklımca gezerdim,
Ak kalpaklı Kırgız Alaş'ı,
Ayak altı edemeyen,
Koñ töre güçsüzmüş diye.
Beni doğuran atam Neskara,
Düşmana karşı duramadan,
Kırgız'ı içine salıp,
"Bu ne biçim iştir?" diye,
Göz alabildiğine Ancu'ya,
Hanlık unvanı mı almış,
Kırmuz şahın Muradil'i,
Asırdan çıkma güçsüz mü?

Saying, "Rest first, then come,"
However much he begged and said,
I would not consent back then.
I had thought in that hour,
"I will topple him and lance him,"
"I will spread his blood in the pit."
The thought had never crossed my mind
That one might be rid of you.
I roamed by my own reckoning:
The white-kalpak Kırgız Alaş
He could not tread beneath his feet —
Thinking Koñ töre must be weak.
My father Neskara who begot me,
Unable to stand against the foe,
Letting the Kırgız into his lands,
Saying, "What manner of deed is this?"
Over Ancu far as the eye can reach,
Has he taken the title of khan —
Muradil of shah Kırmuz,
Is he a weakling out of the ages?

Diye gezerdim başlarda,
Hepsini söyleyip bir bir.
Ondan sonra, Gülüstön,
Bana izin ver şimdi sen,
Elime varıp geleyim,
İki gün yatıp dinlenip,
Dört idin, sekiz oldun.
Sel gibi kanını akıtıp,
Sana haddini bildireyim!
Halkım içinde söz çekişip,
Gözümün önünde ölüp giden,
Kızıl devin derdiyle,
Yemek yemeden gelmişim.
Karnımı bir doyurayım,
Son çareni de tüketip,
Ovada kanını yayayım.
"Öldürdüm" deyip, oyalanmadan,
Talas'ına varayım.

So I roamed in the beginning,
Saying all this one by one.
And now after that, Gülüstön,
Give me leave now, you,
Let me go to my people and return,
Lie two days and rest,
You were four; you are now eight.
I will pour your blood out like a flood,
And teach you all your bounds!
Words wrangled among my people,
For him who died before my eyes,
In grief for the Red div,
I came without having eaten.
Let me fill my belly once,
Then, spending your last resource,
I will spread your blood on the plain.
Saying, "I have killed him," without delay,
I will march upon your Talas.

Taşını talkan edip,
Kaleni yağmalayayım!"
Sözü dolandırıp sorup,
Düşman kurdu Gülüstön'ü,
"Bunun yüreği ne kadar?" diye sınayıp.
Madıkan söyleyip dururken,
Ak sakalı çalkanıp,
Bozcorgo ile salınıp,
Yaşı kırkında biri gibi,
Dostunu görmüş han Bakay,
Yüzü ay gibi nurlanıp,
Geliverip söz söyler:
"Ey kuzum benim, Gülçoro,
Demin gelip gidenler,
Kervanlarımdı bunlar" der.
"Bir doyumluk rızkı,
Yemeği var bu itin,
İçmeden durur bu kâfir,
Onun için göğsünden,
Kıl kadar canı kıyılıp,
Çıkmadan durur bu kâfir.
Uzaktan gözleyip durup,
Deminden beri bakarım,
"Eline varıp geleyim" diye,

Mühlet isteyip yalvarmış.
"Gideceksen git de gel" diye,
Desen ya, genç arslan!"
Ağası böylece söyleyip,
Aklına söz koyup,
Karargâha doğru yollandı,
Geri dönüp yol alıp.
Madıkan'a Gülçoro,

Söz demeye durdu coşarak.
Kayalığın kartal şahini,
Çığlık atar gibi Gülçoro.
Yerden biten yeşil ot,
Göğün yağmur suyuna,

Grinding its stones to talkan-meal,
I will sack your fortress!"
Winding his words about, asking,
The wolf of a foe tried Gülüstön,
Testing, "How great is this one's heart?"
While Madıkan went on speaking,
His white beard tossing,
Swaying along on Bozcorgo,
Like a man of forty years,
Khan Bakay, who had seen his friend,
His face alight like the moon,
Comes up and speaks his word:
"O my lamb, Gülçoro,
Those who came and went just now,
These were my caravans," he says.
"One last fill of provender,
One meal, this dog still has,
This infidel stands yet undrinking,
That is why from out his breast
His hair's-breadth soul, uncut as yet,
Has not gone forth — he lingers still.
Watching from afar I stood,
I have been looking on this while,
Saying, "Let me go to my people and return,"
He has begged and asked for respite.
"If you would go, then go and come," —
Why not say it, young lion!"
His elder speaking thus,
Setting counsel in his mind,
Set off toward the camp,
Turning back upon his road.
To Madıkan Gülçoro

Rose surging to speak his word.
The eagle-falcon of the crags,
Like it screaming — so Gülçoro.
Like green grass sprung from the earth,
For the rain-water of the sky,

Susamışçasına, Gülçoro:
"Ey Madıkan, sen dinle,
Arslanların karaltısını görüp,
Ne edeceğini bilemeden,
Çareni bulamayıp afalladın!

Akkula'ya binip şanlanan,
Heybetini gören sinmiştir,
Alaş'ın, kalabalık yurdun ünü,
Ala-Too gibi arkası,
Ak kalpaklı Kırgız yurdunun,
Heybetli demir kapısı,
Görünce aklını mı yitirdin,
Ruhu şimdi diriymiş gibi,
Atamız Manas'ı?!
Önden gelen cömert arslan,
Adı Manas, bahadır er.
Yüreği ağzına gelir titreyip,
Karaltısı bir görünse,
Sana benzer nesnelerin!
Benimle konuşup duran,
Avcı kartal görünüşlü,
Azız hanın Almambet'i,
Çin'den gelen er imiş.
Ben zavallı Gülçoro'yu,
Onun oğlu derler imiş.
Göz görmeden kulağın duyduğu söz,

Mançu, Kalmuk, Çürcütler,
Toplaşıp almışlar der.
Asırlar boyu kıpırdamadan,
"Ejderha" diye adlanan,
Çin'e sıkıntı salmış der.
Çin hanına gücenip,
Mançu'ya, Kalmuk'a, Çürcüt'e,
Şehrini boşaltıp vermiş der,
O zaman geniş Talas'a gelmiş der.
Cömert arslanca ululları başlatıp,
Almambet sultan yol başlayıp,

As if athirst — so Gülçoro:
"O Madıkan, listen you,
Seeing the lions' dark shapes,
Not knowing what to do,
You found no remedy — you stood dumbfounded!
He who gloried astride Akkula,
Whoever saw his majesty has cowered,
The fame of Alaş, of the teeming homeland,
A backing like Ala-Too,
Of the white-kalpak Kırgız land
The mighty iron gate,
Did you lose your wits at the sight —
As though his spirit lives this hour,
Our father Manas?!
The bounteous lion coming foremost,
His name is Manas, the batyr.
The heart leaps trembling to the mouth,
Should but his shadow show,
Of creatures such as you!
He who kept speaking with me,
With the look of a hunting eagle,
Is Almambet of khan Azız,
The warrior come from Çin.
And me, poor Gülçoro,
They call, they say, his son.
Word the ear has heard though the eye not seen:
The Mançu, Kalmuk, Çürcüts
Banded together and took him, they say.
Unmoving through the centuries,
He who was named "the Dragon"
Cast distress on Çin, they say.
Aggrieved at the khan of Çin,
To the Mançu, the Kalmuk, the Çürcüt,
He emptied and yielded his city, they say,
Then came to broad Talas, they say.
The bounteous lion leading the elders,
Sultan Almambet heading the road,

	Elli dört kez yüz binlik orduyla,	*With a host of fifty-four hundred-thousands,*
	Türk oğulları gelmiş der.	*The sons of the Türk came, they say.*
	Ancu'yu, Mançu'yu, Kalmuk'u,	*Ancu, Mançu, and Kalmuk,*
	Çin'le Kırgız birleşip,	*Çin and Kırgız joined as one,*
	Beycin'den sürüp çıkarıp,	*Drove them forth from Beycin*
	Kuzey yanına kovmuş der.	*And chased them northward, they say.*
	Masmavi demir giyinen,	*Clad in deep-blue iron,*
219050	Gökala küheylan binen,	*Riding a blue-roan courser,*
	Görenin bedeni titrer,	*The body of who sees him trembles,*
	Gözünden alev, ateş yanan,	*Flame and fire burning in his eyes,*
	Balta devinin er Çubak'ı.	*Warrior Çubak of Balta the div.*
	Yüzleştiğine yenilip,	*Never once bowed to whom he faced,*
	Gözü kapanıp gidene dek,	*Until his eyes closed and he went,*
	Denkliğini elden vermeyen,	*He never yielded up his match,*
	Kökü soylu arslan Çubak.	*Çubak the lion of noble root.*
	Sırnayza'sını dimdik tutan,	*He who holds his Sırnayza bolt upright,*
	Tertemiz bedenini dik tutan.	*Who holds his clean body straight.*
219060	Baksan gözü sürmeli,	*Look — his eyes as if kohl-lined,*
	Tüyünü tazelemiş kuş gibi süzülen,	*Gliding like a bird new-fledged in feather,*
	Bahadır Sırgak han odur.	*That is batyr khan Sırgak.*
	Büyük Beycin'de savaşta,	*In the war at Great Beycin,*
	Doksan boy Türk oğlu,	*The sons of the Türk, ninety tribes,*
	Nice sayısız kalabalık,	*A throng past every counting,*
	Ancu'da, Mançu'da, Kalmuk'ta,	*In Ancu, in Mançu, in Kalmuk,*
	Nice çetin kapışma gördü.	*Saw many a grim encounter.*
	O gün hiç yılmadan,	*That day, quailing not at all,*
	Tek başına iş bitiren,	*Who finished the work alone,*
219070	Cakıp'ın yaman oğlu Sırgak.	*Sırgak, Cakıp's redoubtable son.*
	Sıradan kişi deme sen,	*Do not call them common men,*
	Gelen bu dördüne sakın!	*These four who came — beware!*
	Bütün bedenin dökme demirden,	*Though your whole body were of cast iron,*
	Eritip dökülmüş olsa da,	*Melted down and molded whole,*
	Vaden geldi, Madıkan!	*Your appointed hour has come, Madıkan!*
	Kaçamazsın ecelden,	*You cannot flee your doom,*
	Dediğimi ben yaparım.	*What I have said, I do.*
	Altındaki Gök boğa,	*The Gök boğa beneath you —*
	Senin gibi, Madıkan,	*Like you, Madıkan,*

Sığıra binip ne yapayım?!
Kılığına bir baksam,
İki yanağın dolgunsun.
Ancu'yu emip emip,
Semirip domuz olmuşsun!
Göç göç sürüp yola düşen,
Ölün kalıp ovada,
Kazak'ın iti doysun!
Şimdi dönüp bir saplarsam,
Eyerden seni deviririm.
Gülçoro adım kurusun,
Mızrağa takıp alıp,
Kalpak gibi kaldırıp,
Mançu'ya, Capan'a, Kazak'a,

Elin içine dalıp varmazsam!
Ben izin vermeden dursam,
Bir doymadan ölsen yalan dünyadan,

Hasretin kalır sonsuza dek!
Beri yanı iki gün olsun,
Öte yanı yedi gün olsun.
Hasretin çıkıp bitene dek,

What should I want with riding cattle?!
When I look upon your shape,
Both your cheeks are plump and full.
Sucking and sucking Ancu dry,
You have fattened to a swine!
As caravan on caravan takes the road,
Your corpse left lying on the plain,
Let the Kazak's dogs eat their fill!
Now if I wheel and thrust but once,
I will topple you from the saddle.
May my name Gülçoro wither,
If I do not take you fixed on the lance,
Raise you aloft like a kalpak,
And into the Mançu, the Capan, the Kazak,
Plunge into your people's midst!
Should I withhold my leave,
Should you die unsated from this false world,
Your longing would remain for evermore!
On this side, let it be two days,
On that side, let it be seven.
Until your longing is spent and done,

İKİNCİ BÖLÜM

Öcün Kızıl Mührü: Koñurbay'ın Sonu ve Talas'ın Yası

Madıkan, on bir ayı ve yüzlerce hayvanı yutup ırmağı kurutan dev sofrasından sonra meydana döner; yedi gündür aç duran Gülçoro onun korkunç mızrak darbesine dayanır, karşılığında devi kalça ekleminden ve göğsünden delip Gök boğanın kafasını baltayla yarar, Madıkan'ı mızrağının ucunda havaya kaldırır. Zafer sonrası esir ordular silah ve azıklarıyla merhametle salınır, Kazaklar Almatı ve Sarı-Arka'ya yerleştirilip Ümütöy onlara han yapılır; suçunun ağırlığı altında ezilen Kerimbay göztaşı ile küçala içip canına kıyar. Ardından yeni bir bela doğar: Betpak'ta insan eti yiyen tek gözlü Türkmen hükümdarı Tek Göz (Madıköl), Manas'ın kız kardeşi Kardıgaç'a göz diker; er kılığında Talas'a ulaşan Kardıgaç'ın feryadı üzerine yalnız yola çıkan Semetey, devi taşa çalıp öldürür, Kardıgaç'ın ricasıyla hamile dul eşini sağ bırakır — doğacak Sart'tan ileride Kırgız'a büyük fitne türeyecektir.

Bölümün ikinci yarısında kan davasının en eski düğümü çözülür: Sahte altınla haraç ödeyen Koñurbay, Amur kıyısındaki buluşmada tuzağı ters tepince buzlu ırmağa kaçar; Gülçoro onu Almambet'ten kalan kementle sudan çekip Semetey'in buyruğuyla başını keser. Ne var ki ölmeden önce Koñurbay'ın gizlice yolladığı Uusañgen, bahadırlar uzaktayken Sır Korgon'u basıp yağmalamıştır; Bakay'ın on dokuz yaşındaki oğlu Baytaylak ganimet kervanını geri alır ama kuşatma savaşında

Uusañgen'in kılıcıyla başı kesilir, tabiatı bile ağlatan büyük yas Bakay'ın ağıtında dile gelir. Okçu Kococaş'ın oku kutlu çocuk Baabedin'in eliyle durdurulsa da Taybuurul'un ayağını kırar; kuğu donuna giren Ayçürök okçunun pususunu gökten gösterir, Gülçoro Kococaş'ı ve Uusañgen'i öldürüp öcü alır. Bölüm, yüz otuz yaşındaki Camgırçı'nın çınar silahıyla şehitliğe yürüyüşü, hain oğlu Şaymambet'i öz eliyle boğazlaması ve Kalmak pehlivanı Cubatay'la karşı karşıya gelmesiyle, nefes kesen bir eşikte kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Yedi gün aç dövüşen Gülçoro, Madıkan'ı sekiz kalça ekleminden ve göğsünden mızraklayıp Gök boğanın kafasını baltayla parçalar; deviren yükü taşıyan Surkoyon'a Ala-Too, Akkula ve bir ak maral yardım eder.
- Yenilen ordular bağışlanır, Ümütöy Kazaklara han yapılır; hain Kerimbay göztaşı ve küçala zehrini içerek kendi canına kıyar.
- Semetey, Kardıgaç'ı isteyen yamyam Tek Göz'ü (Madıköl) Sırnayza'yla kaldırıp kayaya çalarak öldürür; hamile dul eşi bağışlanır ve doğan çocuğa Sart adı verilir.
- Gülçoro, Amur'un buzlu suyuna kaçan Koñurbay'ı Almambet'in kementiyle yakalar ve Semetey'in buyruğuyla başını keser; Kalmuklar Kañgay'a dağılır.
- Koñurbay'ın son fitnesi Uusañgen, bahadırlar uzaktayken Sır Korgon'u yağmalar; Bakay'ın biricik oğlu Baytaylak ganimeti kurtarır fakat savaşta başı kesilerek şehit düşer.
- Kuğu donundaki Ayçürök'ün gökten gösterdiği okçu Kococaş'ı Gülçoro üç okla öldürür, Uusañgen'i mızraklayıp öcü tamamlar; Bakay yaralıları sağaltır ve Taybuurul'un kırık ayağını altınla sarar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Varını içip doyasın.	*Drink all you have and be sated.*
Dönüp gelip bu yere,	*Then return again to this place,*
Kara koyun gibi boğazlanasın.	*To be slaughtered like a black sheep.*
Sözleşilen günden gecikmeden,	*Without delay past the appointed day,*
Kendin gel sen — dedi.	*Come yourself — he said.*
Sabah akşam gözetleyip durursun,	*Morning and evening you keep watch,*
Senin kılığına bürünüp, aş dilenip,	*Donning your guise, begging for food,*
Ordugâha varmam ben» — dedi.	*I will not go to the camp» — he said.*
İşte budur bahadırın,	*This then was the batyr's,*
219110 Mançu'nun hanı kâfire,	*To the infidel khan of the Mançu,*
Süre biçilmiş cevap verişi.	*Answer with the appointed term.*
Surkoyon'un ağzını boş bırakıp,	*Leaving Surkoyon's mouth free,*
Başından çıkarıp yularını,	*Slipping the halter from his head,*
Hiçbir şeyden kaygısı yok,	*With no care for anything,*
Salıverdi atını.	*He turned his steed loose.*
Gök boğaya binen Madıkan,	*Madıkan, who rode the gray bull,*
Homurdanıp bu hayvan,	*This beast, grumbling low,*
Ordugâhına varıp yayılıp,	*Reached his camp and sprawled at ease,*
Aşçıları telaşlanıp,	*His cooks all in a flurry,*
219120 Hep birlikte hazırlanıp,	*Making ready all together,*
Tek başına yediği yemeğini,	*The meal he ate all by himself —*
Dizip azıcık anlatalım.	*Let us set it forth and tell a little.*
Domuzu yoktu o yerde,	*There were no swine in that land,*
(Domuzdan geri kalır yanı yok)	*(Though he yields nothing to a swine)*
Ayı ile dağ sıçanı,	*Bears and mountain marmots*
Pek boldu o yerde.	*Abounded in that land.*
Vergi salıp duyurup,	*Levying tribute, proclaiming it,*
Ancu'dan, Mançu'dan, Kazak'tan,	*From Ancu, from Mançu, from the Kazak,*
Altı yüz avcı gönderdi.	*He sent six hundred hunters out.*
219130 On bir ayı, beş yüz dağ sıçanı,	*Eleven bears, five hundred marmots,*
Bir günde vurup getirdiler.	*In one day they shot and brought.*
Yılkının etini yemezdi,	*He would not eat the flesh of horses,*
Ayıptı işte bir yanı.	*That was one point of shame he had.*
Sığırdan kesti on üçünü,	*Of cattle he slaughtered thirteen head,*
Deveden kesti ikisini.	*Of camels he slaughtered two.*
Koyundan kesti tam yüzünü,	*Of sheep he slaughtered a full hundred,*

On bir ayı, beş yüz sıçan,
On üç sığır, yüz koyun,
İki deveyi de katıp,
Hepsini tek başına yiyip bitirdi.
Çift değirmen döndüren,
Çift yankıyla ses salan,
Kürpüldök'ün ağzından,
Bir ırmağı tümden içip,
Kurutup onu tüketti.
Karnını sıvazlayıp şişip,
Kabarıp kâfir kuruldu.
Altı kişi hiç durmadan,
Alınlarından akan terlerini,

Dinip silmeye vakit bulamadan,

Eleven bears, five hundred marmots,
Thirteen cattle, a hundred sheep,
Adding the two camels too,
He ate it all up by himself.
That turns a double mill-wheel round,
That sounds abroad with double echo —
From the mouth of the Kürpüldök
He drank a river down entire,
Drained it dry and spent it.
Stroking his belly, swelling up,
The infidel puffed and lounged in state.
Six men without a moment's rest,
The sweat that streamed down from their brows
Finding no pause to stop and wipe,

Gece gündüz soluk almadan,
Pek bunaldı zavallılar,
Taşıyıp yemek yetiştiremeden.
Kımızdan çekilmiş rakıyı,
Lıkır lıkır bu domuz,
Yutup durur, soluk almadan.
Rakının, etin hepsini,
Silip süpürdü soysuz,
Ölümsüzlüğün ilacını.
Altı batman ekmek yedi,
Yine de doymadan,
Hani yemek bana — dedi.
Beş yüz usta topladı,
Mızrağının, baltasının, kılıcının,
Ağzını zehirle suladı.
Sırtındaki yaranın,
Kanı ile irinini,
Çektirip dışarı çıkardı.
Bütün bedeni hafifledi,
Gök boğa oldu bindiği.
Güneş şakağa erinceye dek,
Ağzı durmadan yedi durdu.
Gün gözü öğle olunca,

Night and day without a breath,
The poor souls were sore oppressed,
Unable to carry food enough.
The spirit drawn from kumis
Glug on glug, this swine
Kept gulping down without a breath.
All of the spirit, all the meat,
The base-born wretch swept clean away,
The very medicine of deathlessness.
Six batmans of bread he ate,
And still not sated,
Where is my food, then — he said.
He gathered five hundred craftsmen,
Of his lance, his axe, his sword
He steeped the edges in poison.
Of the wound upon his back
The blood and with it all the pus
He had drawn and driven out.
His whole body was lightened,
The gray bull was his mount.
Till the sun sank to the temple's height,
His mouth ate on without a pause.
When the eye of day reached noon,

Aceleyle yola koyuldu.
Karaltısını görüp kâfirin,
Kan içici domuz bahadırın,
Gülçoro atını tuttu.
Yedi gün yattı meydanda,
Ağzına lokma koymadı.
Doksan günlük vuruşmada,
Böylesi nice cıdalaşmada,
Kararıp benzi solmayan,
Ağzına yemek koymayan.
Karnı acıkıp yılmayan,
Kaplan doğmuş er kişi,
Kalabalık halkın hepsinden,
Gayreti üstün kaplan.
Karaltısını görüp kâfirin,
Karısı erkek doğurmuş gibi,
Kahkahayla gülüp sevinip,
Surkoyon'un kolanını sıktı.
Atadan kalma Sırnayza'yla,
Madıkan'a doğruldu.
«Domuz armansız ölsün — deyip,

Önce o saplayıp alsın» — deyip,

İstifini bozmadan durdu.
Gök yaban domuzu gibi kükreyip,
Gücü üstün Madıkan,
Görenin tüyleri ürperip.
Karaltısını gören hayvanlar,

Akılları çıkıp ürküşüp.
Yetip geldi meydana,
Körükten çıkan yalım gibi,
Hamlesi sert, uğuldayıp.
Oyalanıp durmadı,
O Madıkan soysuz,
Savurup mızrak vurdu.
Mızrağı hızla uzattığında,
Ucundan yalım, ateş yanıp,

In haste he set out on his way.
Seeing the dark bulk of the infidel,
Of that blood-drinking swine of a batyr,
Gülçoro caught his steed.
Seven days he lay upon the field,
Not a morsel passed his lips.
In a battle of ninety days,
In many such a clash of lances,
His face not darkening nor paling,
Putting no food into his mouth.
Not flinching though his belly hungered,
A man born a very tiger,
Of all the teeming people
The tiger supreme in zeal.
Seeing the dark bulk of the infidel,
As though his wife had borne a son,
He laughed aloud, rejoicing,
And drew tight Surkoyon's girth.
With Sırnayza, heirloom of his fathers,
He made straight for Madıkan.
«Let the swine die with no wish denied — saying,
Let him thrust first and take his turn» — saying,
He stood and never stirred a whit.
Roaring like a gray wild boar,
Madıkan of surpassing strength,
The hair of all who saw him bristling.
The beasts that saw his looming shape,

Scared out of their wits, shying off.
He came up to the field of combat,
Like flame that leaps from bellows' mouth,
His onset fierce, and roaring loud.
He did not pause or tarry,
That base-born Madıkan,
He swung and struck out with his lance.
When he thrust the lance out swiftly,
Flame and fire blazed from its tip,

Küçük çadır kadar kor yanıp.
Altındaki Gök boğa,
Ok yetişmezcesine koşup.
Halini görüp domuzun,
Er Semetey, Han Bakay,
Bahadır Kançoro, üç arslan,
Ondan umut kesip durdular.
«Sonu şimdi geldi» — deyip, —
Gülüstön durur sevinip.
Mızrağın tokmağıyla,
Kavruk domuz yumrukladı.
Aldırmayan Gülüstön,
Bu geniş yalan dünyadan,
Göçüp gide yazdı!
Atının yelesini kucaklayıp,
Göğüs zırhı yarılıp,
Paramparça oldu nice kat.
Bu soysuz Madıkan,
Gülüs'e vurduğu mızrakla,
Ulu İngen dağına bir saplasa,
Kökünden devirip atardı!
Kendisi saplayıp çift olup,
Gök Boğa ile bir olup,
Yandan çekip, bir saplayıp,
Geçip gitti yan yana.
Mızrağı bastırıp çektiğinde,
Parçalanıp göğüs zırhı,
Paramparça saçıldığında,
Ark suyu gibi şarıldayıp,
Er Gülüstön bahadırın,
Sağrısından kanı aktığında.
Bezin ucunu belertip,
Sırası gelip mızrağı doğrultup.
Görkemli yürük Sur atı,
Kamçı verip dörtnala sürüp.
«Ardının büzgülü kıyısı — deyip,
Altın eyer Kalmak işi,
Arkasında kaşı var — deyip,
Saldırıp mızrak vurulacak yer,

Embers burning big as a small tent.
The gray bull underneath him
Ran so no arrow could overtake.
Seeing the state the swine was in,
Er Semetey, Khan Bakay,
Batyr Kançoro, the three lions,
Stood despairing of his life.
«Now his end has come» — saying, —
Gülüstön stands rejoicing.
With the butt-end of the lance
The scorched swine hammered at him.
Gülüstön, heedless of it all,
From this wide deceiving world
Came near to passing on!
He clasped his horse about the mane,
His breastplate split apart,
Layer on layer smashed to shards.
This base-born Madıkan,
With the lance-blow he dealt Gülüs,
Had he thrust at great İngen mountain,
He would have toppled it from its roots!
Thrusting himself, doubled in force,
Made one with the Gray Bull beneath him,
Wheeling sideways, thrusting once,
He swept on past him, side by side.
When he pressed and drew the lance,
The breastplate shattered into bits,
When it scattered all in shards,
Gushing like a channel's water,
From the batyr Er Gülüstön,
When blood streamed down from his croup.
He flared the white end of the cloth,
His turn now come, he leveled the lance.
His splendid swift Sur steed
He whipped and drove to the gallop.
«The puckered border of his rear — saying,
The golden saddle of Kalmak work,
It has a pommel at its back — saying,
The place to charge and strike the lance,

Tam rast geldiğin yer bu» — deyip, —
Uzattığı mızrağı geri çekmedi,

Sekiz sağrı bitişiğine,
Sırnayza'yı geçirdi.
Dağ gibi olan soysuz,
Tepetaklak yeri yastık edindi.
Yapmadan bırakmaz Gülçoro,
Ağzıyla söylediğini.
Altındaki Sur atın,
Gemini çekti.
Kıvrılıp döndü,
Pek fena karardı.
Serilip yatan domuza,
Memesinin altı köpük et,
Üstten mızrağı sapladı.
Nişan alıp gelip pek sapladı,
Arkasından Sırnayza'nın,
Ucu çıkıp göründü.
Mızrağı saplayıp bıraktı,
Kavrayıp tutup baltayı,
Kan içicinin bindiği Gök boğanın,
Tam tepe noktasına,
Dibine dek bir indirdi.
Baltayı çekip aldığında,
Sert vurulan som balta,
Beynine yerleşip kaldığında,
Dört ayağı çırpınıp,
Böğüren sesi göğü yarıp,
Gök boğa ölüp kaldı.
Baltayı bağlayıp yanına,
Sürüp yetişip gelene dek,
Madıkan'ın önüne,
Mızrağı tutup sapından,
İyice bastırıp saplayıp,
Dimdik kaldırıp aldı.
Madıkan ile Gülçoro,
Ağır gelip Sur ata,
Yürüyemez oldu.

This is the very spot you meet» — saying, —
The lance he thrust he did not draw back,

Where the eight croup-bones join together
He drove Sırnayza through.
The base-born wretch, huge as a mountain,
Went headlong, made the earth his pillow.
Gülçoro never leaves undone
Whatever his mouth has spoken.
Of the Sur steed beneath him
He drew the rein.
He wheeled and turned about,
His face went black as storm.
At the swine sprawled on the ground,
The froth-soft flesh beneath his breast,
He drove the lance in from above.
Taking aim he came and thrust it deep,
Out at his back Sırnayza's
Point came through and showed.
He left the lance thrust where it stood,
Gripping and seizing up the axe,
On the Gray Bull the blood-drinker rode,
Full upon its very crown,
He brought it down up to the haft.
When he wrenched the axe to pull it free,
The solid axe, so fiercely driven,
Having settled in its brain,
Its four legs thrashing wildly,
Its bellow splitting the very sky,
The gray bull dropped down dead.
Binding the axe against his side,
Till they should ride up and arrive,
Before the fallen Madıkan,
Gripping the lance by its shaft,
Pressing it home, thrusting deep,
He hoisted him bolt upright.
Madıkan and Gülçoro
Weighed too heavy for the Sur steed,
It could no longer walk.

Kendisi hayvan Surkoyon,
Öncekinden beş beter,
Akan ırmağa, dağa, taşa,
Hele hele Tıyan-Şan'a,
Pek yalvarıp şuna:
«Koru beni, soluk verip,
Kurbanın olayım, Ala-Too,
Suyunu içtiğim vadi, koyak!
Otun pirinç, suyun süt,
Ala-Too, bana ver güç!
Serinliğin misk, vadin düz,
Ulu heybetli dağım, ver güç!
Üstümdeki Gülçoro,
Eşi bulunmaz arslan olup,

Surkoyon, beast though he was,
Five times worse than before,
To flowing river, mount and stone,
Above all to the Tıyan-Şan,
Pleaded hard with this:
«Protect me, give me breath,
Let me be your offering, Ala-Too,
Valley and gorge whose water I drank!
Your grass is rice, your water milk,
Ala-Too, give me strength!
Your coolness musk, your valley smooth,
My great majestic mountain, give strength!
Gülçoro on my back
Being a lion without peer,

Yenemez onu hiçbir vakit,
İnsanoğlu denk gelip.

Mızrağa takıp Semetey,
Madıkan'ı kaldırırken,
Ezilip yürüyemez dursam,
Rezil hayvan ben olurum.
Kandırıp susuzluğunu, su verip,

Surkoyon'u tanıtan,
Ak karlı ata Ala-Too,
Güçsüze medet olmazsan,
Böyle diri kalmaktansa,
Ölmem yeğdir, zavallı can!»
Kurşun gibi taş eriyip,
Surkoyon ağlayıp sallanıp.
Hıçkırıp hayvan dururken,
Ala-Too'nun kıymetlisi,
Arslan Manas'ın ruhu,
Altında bindiği Kula atı,
Kasırgadan olma bu atı,
Kız evliya Keñ-Kol'dan,
Kürpüldök'e uğurladı.
Ak kalpaklı Kırgız halkına,

None can ever vanquish him,
Though sons of men should meet him matched.
While, spitted upon the lance for Semetey,
He holds Madıkan lifted high,
If I stand crushed, unable to walk,
A beast disgraced is what I'll be.
Who quenched his thirst and gave him water,
Who made Surkoyon's name renowned,
White-snowed father Ala-Too,
If you give no aid to the strengthless,
Rather than live on like this,
Better I die, poor wretched soul!»
Stone melting like very lead,
Surkoyon wept and swayed.
While the beast stood sobbing there,
The treasure of the Ala-Too,
The spirit of the lion Manas,
The Kula steed he rode beneath him,
This steed begotten of the whirlwind,
From Keñ-Kol, the maiden saint,
Sped him forth to the Kürpüldök.
For the white-kalpak Kyrgyz people,

	Atası gibi besleyip,	*Nourishing them like a father,*
	Ak sütünü veren Ala-Too,	*Ala-Too who gave its white milk,*
	Yardım edip Sur ata,	*Bringing succor to the Sur steed,*
	Boynunu gerip uzattı.	*Stretched out and craned its neck.*
	Binlerce, on binlerce hayvanı,	*Beasts in thousands, tens of thousands*
	Besleyip büyüten Ala-Too,	*Ala-Too, who feeds and rears them,*
	«Akkula ile var git» — deyip,	*«Go forth with Akkula» — saying,*
219330	Ak geyiğe dağ söyledi.	*The mountain spoke to the white deer.*
	Ak geyik ile Akkula,	*The white deer and Akkula*
	Girip geldi yer tozutup,	*Came sweeping in, dust rising,*
	Kürpüldök'ün ağzına.	*To the mouth of the Kürpüldök.*
	Gürleyip sesini yükseltip,	*Thundering, lifting up his voice,*
	Kişnedi Akkula.	*Akkula neighed aloud.*
	Yularını takıp boynuzuna,	*Looping his halter on its antlers,*
	Yedeğine aldı ak geyik.	*The white deer took him in its lead.*
	Kaynayıp duran kalabalık halk,	*The seething crowds of people,*
	Hepsi görüp şaşakalıp,	*All saw it and stood amazed,*
219340	Belini gerip, ayak silkip,	*Bracing his back, shaking his feet,*
	İki devi kaldırıp,	*Bearing up the two great giants,*
	Ancu'nun, Mançu'nun, Kazak'ın,	*Of Ancu, of Mançu, of the Kazak,*
	Yüz elli bin askerinden,	*From their hundred fifty thousand troops,*
	Artakalan ne varsa,	*Whatever remnant still remained,*
	Yürekleri ağzına gelip hepsinin,	*The hearts of all leapt to their mouths,*
	Bahadır arslandan çekindiler.	*They shrank before the batyr lion.*
	Taşkın gücünü vermiş gibi,	*As though it lent its flooding strength,*
	Yükselen buzul, ak başlı kaya,	*The towering glacier, white-capped crag,*
	Ak geyikten gayret gelip,	*New vigor coming from the white deer,*
219350	Adım atamadan duran küheylan,	*The courser that could take no step,*
	Ayağını silkip, güç toplayıp,	*Shook out its legs and gathered strength,*
	Rahvan yürüyüp salınıp,	*Moved at an ambling, swaying pace,*
	Yola düşüverdi.	*And fell upon the road.*
	Böyle yapıp düşman saplayan,	*Thus he who lanced the foeman through,*
	Mızrağa takıp sallandırıp,	*Swinging him spitted on the lance,*
	Ancu'ya, Mançu'ya, Kazak'a	*To Ancu, to Mançu, to the Kazak*
	Kaldırdığı gibi o vardı.	*He came bearing him aloft.*
	Ancu halkı candan umut kesip,	*The Ancu folk despaired of life,*
	Akkubak pek sevinip.	*Akkubak greatly rejoiced.*
219360	Kerimbay ile Ümütöy,	*Kerimbay and Ümütöy*

Pek fena yanıp tutuşup.
Yedekte koşturup boz kısrağını,
«Ere kurban ederim» — deyip, —
Agerkeç gelir koşarak.
Kara dağ gibi heyula,
Madıkan'ı Gülçoro,
Kaldırıp getirdiğinde,
Attan inip hep birden,
Esenlik sordu bütün can.
Gürültü patırtı, bağrışıp,
Hepsi durdu sızlayıp.
Han Bakay, koca aban,
Er Semetey, Kançoro,
Sürüp yetişip geldiler,
Gülçoro'nun yanına.
Esenlik deyip soruşup,
Herkesi yerli yerine indirdi,
Askerin hepsini dizip geçirerek.
Ertesi gün halkı topladı,
Er Semetey söz etti:
«Capan ile Ancu'yu,
Kim varıp onları çağırdı?» —
Deyip Semetey söylediğinde,
Hiç kimseye söz bırakmadan,
Kerimbay söyledi sözünü ağır ağır:
— Capan'a varan varsa, ben vardım
Mançu'ya da ben vardım,
Onlara haberi ben saldım.
Han Ümütöy gönderdi,
Varmam — deyip — demedim.
Toplayıp getirdim bu halkı,
Dolaşıp geldim çok yeri.
Varmak suçu bende var,
Vardıran beni Ümütöy.
Çağırmak suçu bende var,
Çağırtan beni Ümütöy.
Kırk bin altın para verip,
Kızıluyuk koca deve,
Çalkalanan denize,

Burned and smoldered bitterly.
Leading her gray mare at a run,
«I'll offer it up for the hero» — saying, —
Agerkeç comes running.
The monster like a black mountain,
Madıkan — when Gülçoro
Brought him carried high aloft,
They all dismounted, one and all,
Every soul asked after his health.
Din and clamor, shouting loud,
They all stood moaning there.
Khan Bakay, the aged aban,
Er Semetey, Kançoro,
Came riding up apace,
To Gülçoro's side.
Greeting, asking of his health,
He set each man down in his place,
Passing all the troops in review.
Next day he gathered the people,
Er Semetey spoke out:
«Capan and Ancu —
Who went and summoned them?» —
When Semetey had spoken so,
Leaving no one else a word,
Kerimbay spoke his say full slow:
— If any went to Capan, it was I,
To Mançu also I went,
I was the one who sent them word.
Khan Ümütöy dispatched me,
I did not say — I will not go.
I gathered and brought this host,
I roamed through many lands.
The guilt of going is mine,
He who sent me was Ümütöy.
The guilt of summoning is mine,
He who bade me summon was Ümütöy.
Giving forty thousand pieces of gold,
To Kızıluyuk, the mighty giant,
To the churning, tossing sea,

Кıyamete yakın bir yere,

Varıp gel sen — dedi,
Dil bilirsin, var — dedi.
Varıp geldim onlara,
Varıp ahvali söyleyince,
Hepsi geldi bu yere.
Her birine peşin binden altını,
Vergi saldık zenginlere» —
Deyip Kerimbay söylediğinde,
O zaman Semeñ şöyle der:
«Saçmalama, Kerimbay,
Nerenin bokunu yiyip.
Mançu, Capan halklarının,
Görüntüye gelen askerini,
Yürü deyince yürütüp getirmişsin,
Sen de yerli yerine git!
Atınla kürkünü,
Ganimet alıp nideyim?
Yaya, çıplak bırakıp,
Azaba salıp nideyim?»
Asker başı onlardan,
«Baş kişi buraya gelsin» dese, —

«Bendim — deyip — başçısı»,
Bir kişi çıkmaz onlardan.
Baş olanlar korkuşup,
«Başımızı alır» — deyip, —
Korkusundan kalkamayıp,
Yerinden doğrulamayıp,
Akılları baştan gitmişken,
Capanlıya asılı çaputtan,
Tam ondan işaretleyip,
«Saklansan da bellisin,
Kalk yerinden, gel — deyip, —
Yerinden kalk» — deyince,

Kimisi ayağa kalkamayıp,
Düşüp kalkıp sendeleyip,

To a place near the world's end,

Go you there and return — he said,
You know the tongues, so go — he said.
I went to them and came again,
When I arrived and told the case,
They all came to this place.
A thousand gold to each in advance,
We laid a tax upon the rich» —
When Kerimbay had spoken so,
Then Semeñ says this:
«Talk no nonsense, Kerimbay,
Whose filth is it you have been eating.
Of the Mançu and Capan peoples
The troops that came for empty show,
You said march, and marched them here,
Now you too go back to your place!
Your horse and your fur coat —
What use to take them as my spoils?
Leaving you afoot and naked,
What use to cast you into torment?»
As for their army's leaders,
Though he said «Let the chief men come»,
—
«It was I — saying — their leader»,
Not one man steps forth from them.
Those who were chiefs took fright,
«He will take our heads» — saying, —
Unable to rise for very fear,
Unable to straighten from their place,
Their wits quite fled out of their heads,
By the rag hung on the Capan men,
Marking them out just by that,
«Though you hide, you are known,
Rise from your place and come — saying, —
Get up from where you sit» — when he said,
Some could not rise to their feet,
Falling, rising, staggering,

Belli olup kalanlar,
Eğilip beli bükülüp.
Salınıp duran nicesinin,
Ayağı, kolu büküldü.
Bine baş olanlardan,
Mançu'dan kalktı bin kişi,
Capan'dan kalktı kırk kişi,
Kazak'tan kalktı on kişi,
Madıkan'ın çadırına,
Toplayıp hepsini soktu.
Semetey ile Han Bakay,
Yürüyüp bunlar girmedi.
Hepsinin üstüne,
Bahadır Gülüs girdi.
«Tam kan içici geldi» — deyip,

Those who stood revealed
Bowed down, their backs bent double.
Of many who once strode at ease,
The legs and arms were buckled.
Of those who led a thousand each,
From the Mançu rose a thousand men,
From Capan there rose forty men,
From the Kazak there rose ten,
Into Madıkan's great tent
He herded them all inside.
Semetey and Khan Bakay,
These did not walk in with them.
In over all of them
The batyr Gülüs entered.
«The very blood-drinker has come» —
saying,

Hepsi ondan çekindi.
Toplanan şu kalabalığa,
Gülçoro şöyle söyledi:
«Kızıluyuk, Madıkan,
Âlemi sömürüp dururken,
Yaptıkları işe bak sen, — dedi,
Yurt olmadan kara yere girin,
O ikisi yan yana ölürken,
Hiç değilse davranıp,
Kuşatıp içeri dalmaya,
Kuruyasıcalar, gücünüz yetmedi!
Kendi yurdunda o ikisi,
Kaba sözlü er miydi?
Vurup dövüp çok sövüp,
Bıktırdı mı sizleri?
Başçınız başçınız olsun,
Yalnız başınızın sahibi olup,
Atı olmayanınız yaya olup,
Alıp başına askerini,
Hepiniz gidin, yitip gidin!
Azık, erzak, ok yüklü,

They all shrank back from him.
To that assembled multitude
Gülçoro spoke in this wise:
«Kızıluyuk and Madıkan,
While they bled the whole world dry,
Look at the deeds they did, — he said,
May you go landless into the black earth,
While those two died there side by side,
You could at least have bestirred yourselves,
To close the ring and charge within,
May you wither — your strength failed you!
In their own land, those two —
Were they men of brutal speech?
Striking, beating, cursing hard,
Did they wear your patience out?
Let your leaders stay your leaders,
Each man master of his own head,
Those without horses going afoot,
Each taking his own troops in hand,
Go, all of you, be gone and vanish!
Laden with food, provisions, arrows,

Kim bilir nasıl zaman olur — deyip,

Önceden tedbirle kürk yüklenen,
Develerin hepsini bırakın.
Atlınız kaç, yayanız kaç,
Sayınızı söyleyin!» —
Deyip Gülçoro söylediğinde,
Capanlılar hep bir ağızdan:
«Atımız yok, yaya geldik,
Üç ay oldu geleli.
Ata binmeyi öğrendik,
Yılkı denen mal olmaz,
Biz yılkıyı bilmeyiz,
Davarca yoksuldur yerimiz.
Nicemiz daha başında,
Kaçıp yola düşmüştük.
Bindiğimiz yılkının hepsini,
Kerimbay ile Ümütöy,
Kendi halkından aldılar.
Kızıluyuk denene,
Armağan edip vardılar.
Canımız kalırsa büyük ganimet,
Biz razıyız buna», —
Deyip bağrışıp durdular.
Capanlı söyleyip bitirince,

Mançu'dan söyledi bir niceleri,
Ağız birliğiyle bu kadarı:
«Yüz bin asker geldik biz,
Atlı gelen elli bin,
Atı olmayan elli bin.

Kazak'tan aldık, yaya asker,
Kazak'tan aldık atı da,
Atlı olduk bütün asker.
Yaya gidelim hepimiz,
Çok oldu Kazak'ın masrafı,
Elli bin atlı askerin.
Muzburçak'ın Akkubak'ı,

Who knows what times may come —
saying,
Loaded beforehand with furs for caution —
Leave all of the camels here.
How many mounted, how many afoot,
Declare to me your numbers!» —
When Gülçoro had spoken so,
The Capan men with one voice cried:
«We have no horses, we came afoot,
Three months now since we arrived.
We learned to ride a horse here,
There is no stock called horse-herds,
We know nothing of horse-herds,
Our land is poor in livestock.
Many of us at the very start
Had fled and taken to the road.
All of the horses that we rode,
Kerimbay and Ümütöy
Took from their own people.
To the one called Kızıluyuk
They went bearing them as gifts.
If our lives are spared, great spoils enough,
With this we are content», —
So they kept crying out.
When the Capan men had finished
speaking,
A number spoke up from the Mançu,
With one accord this much they said:
«A hundred thousand strong we came,
Fifty thousand came on horseback,
Fifty thousand without mounts.

From the Kazak we took, we foot-soldiers,
From the Kazak we took the horses too,
The whole army became mounted.
Let us all go back afoot,
Great has been the Kazak's cost,
For fifty thousand mounted men.
Muzburçak's own Akkubak,

Kaçıp giden Capanlıyı,
Buluruz — deyip — kovalayıp,
Havayı okuyup büyüleyip,
Dondurup yola koydu çoktan.

Merhamet edersen kalana,
Kıyılıp gidecek bir cana.
Biz gücenmiş olmayız,
Elli bin atın alınmasına». —

Deyip söylediklerinde onların,
Kabul edip söylediklerini.
«Atı olmayanı, atlısı,
Bırakıp da gider» — deyip, —

Mızrağını, tüfeğini, baltasını,
Hepsini verdi ellerine.
Azığını, ekmeğini, çayını,
Altın, gümüş akçasını,
Eksiksiz verdi onların:
«Tüfeğini verdim eline,
Boş yere ellere bulaşıp,
Yoluna bela salma.
Karnın acıkırsa geyik var,
Yamaç yamaç koyaklarda,
Yükselen yüce kayalarda.
Vurup ye, canını besleyip git,
Durma, yürü yoluna!
Yönetip getirdiğiniz askeri,
Yetkiyi verdim sizlere,
Dökmeden saçmadan bunları,
Alıp götürün elinize!» —
Deyip Gülçoro söylediğinde,
Gülümseşip sevinip,
Dağ sıçanı gibi sırtlarını kamburlaştırıp,

Sıra sıra bunlar yürüdü.
Semetey âdilmiş — deyip,
Apaçık kanaat getirdiler.

The Capan men who fled away,
We'll find them — saying — giving chase,
Reading spells upon the air,
Froze them and long since set them on the road.
If you show mercy to those left,
To a soul that else would perish,
We shall bear no grudge at all
That the fifty thousand horses be taken».
—
When they had spoken thus,
He accepted what they said.
«The horseless and the mounted both,
Shall leave them here and go» — saying,
—
Their lances, muskets, axes,
He gave all into their hands.
Their victuals, their bread, their tea,
Their gold and silver coin,
He gave them without stinting:
«I have given your musket to your hand,
Do not meddle with strangers idly,
Nor sow trouble on your road.
If hunger takes you, there are deer,
On slope after slope, in the gorges,
On the high crags rising up.
Shoot and eat, feed your soul and go,
Do not linger, march your way!
The troops you led and brought here,
I give the charge of them to you,
Without spilling or scattering them,
Take them home into your hands!» —
When Gülçoro had spoken so,
Smiling to each other, glad,
Humping their backs like mountain marmots,
In file on file they marched away.
Semetey is just indeed — saying,
They were persuaded utterly.

«Devler sürüp getirmeseydi,
Kırgız'ı vurup alırız — deyip,
Gelmezdik bu yere». —
Deyip konuşup fısıldaşıp,
Heybeleri boyunlarında,
Mançulu ile Capanlı,
Böcek gibi sökün edip,
Bunlar düştü yoluna.

«Had the giants not driven us here,
We'll strike and take the Kyrgyz — saying,
We would not have come to this place». —
So they talked and whispered low,
Their saddlebags about their necks,
The Mançu men and the Capan men,
Streaming forth like insects,
These took to their road.

Agerkeç'in evine,
Arslanlar gelip konmuştu,
Kuruyasıca Ümütöy,
Candan umudu kesmişti.
Çayını, yemeğini içtiklerinde,
Kazak'ın halkını toplatıp,
«Genç çocuğu ayartıp,
Düşman eden biri vardır — deyip,
Bunda şimdi suç yok» — deyip.
Akıl, nasihat sözü söyleyip,
Ümütöy'ü azarlayıp,
Sözün sonu, tokmağı
Kerimbay'ı çiğneyip.
«İki günde malını topla — deyip,
Göçün hazırlığını gör» — deyip, —
Yaktığı ateşini söndürdü,
Kazak'ı sürüp göçürdü.
Almatı, Altay, Sarı-Arka,
Her birini yerli yerine kondurdu.
Yerine yerleştirip Kazak'ı,
Gitme vakti geldi.
«Gözün ala, için zehir,
Senden çıkar nice fitne!» —
Deyip Kerim'i iğneleyip,
Semetey söyleyiverdi.
Bütün Kazak halkına,
Ümütöy'ü han koydu.
Fesatçı kul Kerimbay,
«Şimdi hakkımdan gelir» — deyip, —
Çok düşünceye daldı.

At Agerkeç's dwelling
The lions had come and settled,
Ümütöy, the wretch accursed,
Had given up all hope of life.
When they had drunk their tea and eaten,
He had the Kazak people gathered,
«There is one who led the young lad astray,
And made a foe of him — saying,
In him now there is no guilt» — saying.
Speaking words of wisdom and counsel,
Rebuking Ümütöy,
At the last, the cudgel of his speech
Trampled down on Kerimbay.
«In two days gather up your stock — saying,
Make ready for the move» — saying, —
He quenched the fire that he had lit,
He drove the Kazak off in migration.
Almatı, Altay, Sarı-Arka,
He settled each in his proper place.
Having set the Kazak in their homes,
The time to depart had come.
«Your eye is mottled, your heart is poison,
Many a mischief springs from you!» —
So needling Kerim with his words,
Semetey spoke out at once.
Over all the Kazak people
He set Ümütöy as khan.
Kerimbay, that slave of mischief,
«Now he will have my head» — saying, —
Sank deep into brooding thought.

Düşünse de neye yarar,
Varacak yeri olmadı,
Sararıp benzi, hastalandı,
Yapışan hastalık bırakır mı?
Dermanı kesilip Kerimbay'ın,
İyileşecek çare olmadı.
Ümütöy'ü çağırıp,
İçindeki sözünü döktü.
Genç Ümütöy bahadırı,
Yine ayartıp kandırdı:
«Söz söylerim ben — dedi,
Öğüdümü bil — dedi.
Suretini han koydu,
Bundan sonra Semetey,
Seni hesaba katar mı hiç?
Dikkat et her zaman,
Kendi bildiğince iş görür,
Sana danışmadan.
Kanıkey'den ayrılamayıp,
Agerkeç'i geçemeyip,

Yet what avails his brooding,
He had nowhere left to go,
His face grew sallow, he fell sick,
Does a clinging sickness let one go?
Kerimbay's strength was cut away,
No remedy was there to heal him.
He summoned Ümütöy to him,
And poured out the words within him.
The young batyr Ümütöy
He led astray and gulled once more:
«I have a word to speak — he said,
Mark my counsel well — he said.
He set you up as khan in show,
From this day forward Semetey —
Will he ever count you in his reckoning?
Take heed at every hour,
He does his business as he pleases,
Without once asking you.
Unable to part from Kanıkey,
Unable to pass Agerkeç by,

Han diye koydu unvanını,
Bundan sonra Semetey
Çıkarmaz senin adını sanını.
Meşveretten ne zaman dışlanırsan,
Bahane edip bunu,
Bu üçü kocayıp ihtiyar olur,
Yüzleşip gör bir kez!»
Fesatçının bu öğüdü
Ümütöy'ün ölümüne,
Dosdoğru sebep oldu.
Kızıl yamaçlı bozkırda,
Koñurbay ile konuşup,
Semetey başını aldığında,
Yolunda dururken Ümütöy,
Çiğneyip geçip Semetey,
Danışmadan çekip gidince.
Kerimbay'ın sözünü düşünecek,
Agerkeç söylese dinlemeden.

He gave you the title of a khan,
From this day forward Semetey
Will never speak your name or fame.
Whenever you're shut from the council,
Making that your grievance,
These three will age and grow decrepit,
Confront them once and see!»
This counsel of the mischief-maker
To the death of Ümütöy
Became the straight and certain cause.
On the steppe of the red slopes,
Speaking with Koñurbay,
When Semetey took his head,
While Ümütöy stood in his path,
Semetey rode him down and passed,
Going off without consulting him.
He would brood on Kerimbay's words,
Deaf though Agerkeç might plead.

İlle de varıp Talas'a,
Eceli o zaman gelecekti.
Küdür Molla garibi,
«Er Semetey göndermişti,
Koñurbay'ın yılkısını,
Sürüp götür — diye — nihayet».
Semetey'den ayrılıp,
Tam gitmek üzereyken,
Karagul'un öldüğünü,
Han Koñurbay duyunca,
Kalabalık adam gönderip,
Sürdürüp aldı yılkısını.
Küdür Molla söz söyleyip,
Görüp bildiklerini,
Baştan sona bol bol anlatıp.
Küdür'ün sözü bitmişti,
Er Semetey'in Bakay'la,
Kançoro, Gülüs bahadırla,
Agerkeç'in evinden,
Atlanma vakti gelmişti.
«Beni de alıp götürür» — deyip,
Kendi canından Kerimbay,
Diri diri umut kesmişti.
Yarın gider — diye — duyup,
Göztaşına katıp küçalayı,
Yağla mayalayıp içmişti.
Düşünmeden içmek en fena,
Karaciğer, böbrek ezilip,
Kızıl kan akıp karnından,
«Kerimbay hasta yatıyor» — diye,
Er Semetey söz duydu.
«Sağsa alıp gideyim,

Özünde ölecekse eğer,
Kanını yüklenip nideyim?» —

Diyen düşüncede Semetey,
Varıp girse evine,
Tam bugün ölecek gibiydi,

He would go at all costs to Talas,
And then his fated hour would come.
Poor Küdür Molla, the wretch —
«Er Semetey had sent him forth,
Koñurbay's herds of horses
Drive off and away — saying — at last».
Parting from Semetey,
Just as he was about to go,
That Karagul was dead —
When Khan Koñurbay heard of it,
He sent a numerous company,
And had his herds driven back.
Küdür Molla spoke his word,
All he had seen and come to know,
Telling it richly, first to last.
Küdür's tale was at its end,
For Er Semetey with Bakay,
With Kançoro and batyr Gülüs,
From the dwelling of Agerkeç
The hour to mount had come.
«He will take me away as well» — saying,
Kerimbay of his own life
Had despaired while yet alive.
Hearing — he departs tomorrow,
Mixing küçala with blue vitriol,
He leavened it with fat and drank.
To drink unthinking is the worst,
His liver and kidneys crushed within,
Red blood flowing from his belly,
«Kerimbay lies sick abed» — so
Er Semetey heard the word.
«If he is well, I'll take him with me,

But if he is to die of himself,
Why should I bear the load of his blood?»
—

Such was the thought of Semetey,
Were he to go into his house,
It seemed he would die this very day,

Uzaklaşıp gitse alacakaranlıkta.
Ölüp gitti Kerimbay,
Gün gözü öğle vaktinde.
Talas'tan gelen dört yiğit,
Atlanıp yola çıkmıştı.
At-Başı ile Narın'ı,
Aralayıp geçip bunlar,
Obasına sağ esen varmıştı.
Bunu böylece bırakalım,
Semetey ile Tek Göz'ün,
Vuruşmasından başlayalım.

SEMETEY'İN TEK GÖZLÜ ADIKÖL İLE VURUŞMASI

Betpak dağını yurt edinen
Türkmen denen bir halk varmış,
O Türkmen'i yöneten,
Tek Göz denen bir ermiş,
Alnında tek bir göz,
İnsandan başka türlü, tekinsiz,
Bambaşka yaratılmış,
Denk gelip yenen kul çıkmamış.
Kendisi insanların pehlivanı,
Ne denli pehlivan olsa da,
Başka yere varmamış.
Şükürlüü'nün dağında,
Çamlı koyağında,
Karmanap denen biri vardı,
Kara Dev denen küçük kardeşi,
Ağabey kardeş candılar.
Karmanap'ın eşi,
Er Manas'ın ablası,
Kardıgaç denen kızdı.
Cakıp Han'ın ilk kızı,
Manas ile göbek bağı bir,
Karmanap'ın elinde,
Nice malı var olup,
Ocaklı zengin olup,
Kımıldamadan yaşayan biriydi.

Were he to ride off in the dusk.
And so Kerimbay died away,
When the eye of day stood at noon.
The four braves come from Talas
Had mounted and set out.
At-Başı and Narın
These threaded through and passed,
And reached their camp safe and sound.
Let us leave this as it stands,
And of Semetey and One-Eye,
Let us begin with their combat.

SEMETEY'S COMBAT WITH THE ONE-EYED ADIKÖL

Making Betpak mountain their homeland
There was a people called Türkmen,
The one who ruled that Türkmen folk
Was a man they called One-Eye,
In his forehead a single eye,
Unlike mankind, uncanny,
Created wholly otherwise,
No slave had met and mastered him.
Himself the strongman of mankind,
Yet strongman though he was,
He had gone to no other land.
On the mountain of Şükürlüü,
In its pine-clad gorge,
There lived one called Karmanap,
His younger brother called Kara Dev,
Elder and younger, dear as life.
The wife of Karmanap
Was Er Manas's elder sister,
The maid whose name was Kardıgaç.
Cakıp Han's first daughter she,
One birth-cord shared with Manas,
In the hands of Karmanap
Much wealth and stock there was,
A rich man with a settled hearth,
He lived and never stirred abroad.

Türkmen'deki Tek Göz,
Evinde yatıp düşünüp,
Dönüp kıvranıp:
«Gücüm böyleyken,
Rus'tan kimse sataşamazken,
Bahadırlığım böyleyken.
Baran'dan kimse sataşamazken,

One-Eye among the Türkmen,
Lying at home in brooding thought,
Turning, writhing to and fro:
«With strength like this of mine,
While none of the Rus dare touch me,
With valor such as mine.
While none of Baran dare touch me,

Buhara ile Şam şehrini,
Vurup alsam olmaz mı?
Karmanap'ın yılkısını,
Sürüp alsam olmaz mı?
Cakıp'ın kızı Kardıgaç,
Karmanap'ın eşidir.
Kadından güzeli, alımlısı — derler,
Çekip alsam olmaz mı?»
Nice yıldan bu yana,
Kımıldamamış kahrolası.
Kendi adı Madıköl,
Lakabı Tek Göz,
Ölüm sürükleyip, kan çekip,
Kendisi evinde yatamayıp,
Karmanap'a yürüdü.
Halkından seçip asker toplayıp,
Az toplamayıp bol toplayıp,
Beş bin kişi tam seçip.
Azığını yemeğini çok alıp,
Kalabalık orduyu sürüp.
Betpaktı'dan atlanıp,
Şükürlüü'ye doğru yol tutup,
Karmanap'a doğru yönelip.
Gelmektedir Madıköl,
Borusunu, zurnasını öttürüp.
Arada nice konaklamış,
Kim bilir ne kadar yol alıp,
Şükürlüü'ye varmış bile.
Şükürlüü'nün yeri rahat,
Karmanap'ın halkı zengin.
Büyük küçük demeden,

The cities of Buhara and Şam —
Why not strike and take them?
Karmanap's herds of horses —
Why not drive them off and take them?
Kardıgaç, Cakıp's daughter,
Is the wife of Karmanap.
Fairest, most winsome of women — they say,
Why not seize and carry her off?»
For many a year until this day
The accursed one had never stirred.
His own name was Madıköl,
His byname was One-Eye,
Dragging death, drawn on by blood,
Unable to lie at home in peace,
He marched upon Karmanap.
Picking troops from among his folk,
Gathering not few but plenty,
Choosing five thousand men complete.
Taking food and victuals in plenty,
Driving the numerous host along.
Mounting up from Betpaktı,
Taking the road toward Şükürlüü,
Heading straight for Karmanap.
Madıköl is on his way,
Sounding his horn and zurna loud.
Many a halt he made between,
Who knows how far a road he rode,
He has reached Şükürlüü already.
The land of Şükürlüü is easeful,
Karmanap's people are rich.
Great and small alike,

Halkının hepsi baştan başa zengin.
Kendisi Tacik, Müslüman,
Bunun yurdu eskiden beri,
Ne dağılmış ne bozulmuş,
Yılkı alırım — deyip — Tek Göz,
Bu yüzden saldırıp geldi.
Araya adam gönderip:
«Karmanap bana gelsin — deyip,
Üzengime sarılıp,
Tabanımı öpsün — deyip,
Elini yurdunu yönetip,
Han olarak yata dursun — deyip,
Dilediğim Kardıgaç'tır,
Karısını çekip götürürüm» — deyip.
Gelen adam sözü söyleyip,
Sözün hiçbirini eksik etmeden söyleyip.
Karmanap pek bozulup,
Öfkeden boğulup:
«Kara Dev kardeşim nerede — deyip,

His folk are wealthy through and through.
Himself a Tacik, a Muslim,
His homeland from of old
Never scattered, never broken,
I'll take the herds — saying — One-Eye
For this cause came attacking.
He sent a man between them:
«Let Karmanap come to me — saying,
Let him clasp my stirrup tight,
And kiss the sole of my foot — saying,
Let him rule his land and people,
And lie at ease there as a khan — saying,
What I desire is Kardıgaç,
His wife I'll seize and carry off» — saying.
The man who came spoke out the words,
Speaking them with nothing left unsaid.
Karmanap was sorely shaken,
Choking on his wrath:
«Where is my brother Kara Dev — saying,

Gayret et, belini bağla — deyip.
Dev denir senin şanına,
At sürüp evden çıkmazsın,
Buna üzgünüm işte!
Yazın kışın hiç kıpırdamadan,
Tek başına evde yatarsın.
Verecek misin kahrolası,
Tek Göz'ün cezasını!»
«Kurbanın olayım, ağam,
Türlü türlü söz söylersin.
Tek gözü varsa,
Kör değil, sağlamsa,
Yelmoğuz olmasın sakın?
Kanımızı emmesin?
Hepimizi kesip koymasın?!
İnsan etini yer derlerdi,
Çorbasını dökmez derler.
Kara Dev adım olalı,
At sürüp çıkmadım

Take heart, gird up your loins — saying.
They call you Giant for your fame,
Yet you never ride out from the house,
For this indeed I grieve!
Summer and winter, never stirring,
You lie at home all by yourself.
Will you make him pay, accursed one,
Will you deal One-Eye his due!»
«Let me be your offering, elder brother,
All manner of words you speak.
If he has a single eye,
Not blind, but sound and whole,
What if he be a Yelmoğuz?
What if he suck our blood?
What if he slaughter us one and all?!
They used to say he eats man's flesh,
They say he spills no drop of the broth.
Since Kara Dev has been my name,
I have not ridden out

Ne de vuruşup düşman yıktım.
Kardıgaç'ı ver deyince,
Neden bu kadar sızlandın?
Vermez misin karıyı,
Almaz mısın malını,
Hanlığın başında kaldıkça,
Yine alırsın karıyı!»
«Bok yiyen ahmak — deyip,
Olmadık lafı eder — deyip,

Karısını armağan edince,
Kalan halk duysa ayıp söz!
Ben kendim de bahadırım,
Tek Göz ne yapabilir» — deyip.
Halk toplayıp tuğ dikip,
Azıcık ordu kurup,
Önünden çıkıp yol kesip,
Tek Göz'le yolda buluşup.
Ak sancak bayrağını,
Göğe doğru yükseltip.
Atışma, vuruşma etmeden,
Vuruşacakları yeri kararlaştırıp.

Bekleyip durdu Karmanap,
Tek Göz'ü gözleyip.
Tek Göz'ün hali şöyledir,
Cümleden aşkın zorlu, ay.
Gerçek öfkesi tutarsa,
Çiğ çiğ yer insanı, vay.
Yılda adam verirlerdi,
Urum'un halkı dayanamayıp!
Rus'tan vergi alırdı,
Kızdan haraç salardı.

Kebap edip insanı,
Yiyip bitiriverirdi.
İnsanı görse hiç bırakmaz,
Heybeti sert bir erdir bu!
Burnunun üstünde,

Nor fought and felled a foe.
When he says give up Kardıgaç,
Why do you moan so much?
Why not give the woman up,
Why not hold on to your wealth,
So long as you head the khanate still,
You'll take another wife again!»
«You filth-eating fool — saying,
He talks what should not be talked — saying,
If a man gifts away his wife,
What shame if the folk should hear it!
I am a batyr myself,
What can One-Eye do to me» — saying.
Gathering folk, raising the standard,
Forming up a little host,
Going out to bar his road,
He met One-Eye upon the way.
His white-bannered flag
He raised toward the sky.
Without exchange of shot or blows,
They fixed the ground where they would fight.
Karmanap stood waiting,
Keeping watch for One-Eye.
The state of One-Eye is this,
Harder than all the world, ah me.
If his true fury takes him,
He eats men raw and living, woe.
Each year they gave him men in tribute,
The folk of Urum could not endure!
He took his tax from the Rus,
He levied tribute paid in girls.

Roasting men upon the spit,
He would eat them clean away.
Seeing a man he never spares him,
A man of grim and dreadful presence!
Above the bridge of his nose,

Yumruk kadar tek bir göz,
İnsanoğluna benzemez.
Kan dökülmüş gibi kızıl göz,
Orta boylu, tıknaz,
Dinlesen ne ilginç söz!
Kızdan vergi alırdı,
Koynuna onları yatırırdı.
Başkasını değil, karısını,
Yiyiverirdi hunhar kâfir.
Cılbas adlı al atı var,
Binip almış bahadırın:
«Karmanap denen sen misin — deyip,

Kardıgaç gözüne değerliyse,
Kapışacaksan gel» — deyip.
Bu da yaman, pek heybetli,
Kaypaklık edip çekinmedi.
Tek Göz'ü bekletmeden,
Ardından ölüm dürtükleyip.
Yüz yüze dalıp girdiğinde,
Karmanap saplayacakken,
Karmanap'ın mızrağını,
Tutuverdi çekinmeden.
Kara Dev yetişti ardından,
Ağabeyine bakıp duramayıp.
«Ağabey kardeş gelir — deyip,
Ar edip utanmadan.
Benim gibi bahadır olur mu,
İkisini üst üste bir almadan?!»
Kara Dev'in mızrağını,
Madıköl yine tuttu.
Karmanap ile Kara Dev,
Kaptırıp mızraklarını,
Eli boş kalıverdiler.
«Gözünüz görsün hele — deyip,
İşte yapacağım iş bu — deyip, —
Kendi halkının içinden,
Al yanaklı yiğidi,
Çağırdı — beri gel» — deyip.

A single eye big as a fist,
Nothing like the sons of men.
An eye as red as spilled-out blood,
Middling tall and thickset,
What strange words, if you would listen!
He took his tax in maidens,
He laid them in his bosom.
Not any other — his own wife
The bloodthirsty infidel would devour.
He has a chestnut steed called Cılbas,
The batyr had taken him for mount:
«Are you the one called Karmanap — saying,
If Kardıgaç is dear in your eyes,
Come on, if you would grapple» — saying.
This one too was fierce and lordly,
He did not flinch or play the coward.
Not making One-Eye wait,
Death prodding at his back.
When they plunged in face to face,
Just as Karmanap would thrust,
Karmanap's leveled lance
He caught without a flinch.
Kara Dev came up behind,
Unable to stand and watch his brother.
«Elder and younger come at once — saying,
With no shame and no honor stung.
Would one be a batyr like me,
Not taking both of them at one stroke?!»
Kara Dev's thrusting lance
Madıköl caught once again.
Karmanap and Kara Dev,
Their lances wrenched out of their grasp,
Were left there empty-handed.
«Let your own eyes behold it — saying,
This is the work that I shall do — saying, —
From out of his own people
A red-cheeked young brave
He called — come hither» — saying.

Çağırıp alıp yiğidi,
Kim bilir bunun işini?
Yanındaki yiğitleri,
Süzgün süzgün bakakaldı.
Elinden onu tuttu,
Hançerle karnını yardı.
Meydanda göstere göstere,

Calling the young man to him,
Who could know what he would do?
The braves who stood about him
Stared on with languid eyes.
He took him by the hand,
Slit his belly with the dagger.
In full view on the open field,

Çığlık attırıp yuttu.
O kâfiri görenlerden,
Korkmayan kul kalmadı.
Kara Dev'i ensesinden,
Sol eliyle yakaladı.
Karmanap ise sağ elinde,
Onları harcamak üzereyken,
Cakıp Han'ın Kardıgaç'ı,
Dörtnala yetişti o anda.
Kendisi kocamış kadın,
Endamı omuzdan erkekti.
Kara Dev ile er Manap,
Kardıgaç'a yalvardı.
Sıyırıp alıp mızrağını,
Bunun çaresini kesti.
Kurtardı kayınını,
Kurtardı Karmanap'ını.
Yırtıcıya yedirmeden,
Ayırıp ikisini birden,
Dizgin kırıp, dörtnala kalkıp,
Aramak istedi Kardıgaç,
Semetey gibi kardeşini.
Bulamadı devleri,
Taşlara çıkıp arayıp,
Kaçıp giden yayaları.
Halkını komadan göçürdü,
Yılkısını komadan yürütüp,
Hepsini sürüp götürdü.
«Halktan hâlâ kalan var» — deyip,
Dolaşıp durur dağları,

He made him shriek and gulped him down.
Of those who saw that infidel,
No soul was left unafraid.
Kara Dev by the scruff of the neck
He seized with his left hand.
And Karmanap in his right hand,
Just as he would make an end of them,
Cakıp Han's own Kardıgaç
Came at that instant at full gallop.
Herself a woman grown old,
Her frame was a man's from the shoulder.
Kara Dev and Er Manap
Cried out to Kardıgaç for help.
Snatching his lance away from him,
She cut off his recourse clean.
She saved her husband's brother,
She saved her own Karmanap.
Not letting the ravener devour them,
Parting the two of them at once,
Wrenching the rein, rising to gallop,
Kardıgaç longed to go and seek
Her kinsman, one like Semetey.
He could not find the giants,
Climbing the rocks to search
For the footmen who had fled.
He drove off all the people, sparing none,
Marched off the herds and left not one,
And swept them all away.
«Some of the folk are left there still» — saying,
He keeps ranging through the mountains,

Altüst edip gezer koyakları.
Dokuz günün içinde,
Altı yiğit, beş kızı,
On birini kesip yedi bitirdi.
Yata dursun Tek Göz,
Yarma yerine kan içip.
Oynaya dursun Tek Göz,
Ekmek yerine insan yiyip.
Canını esirgemeden Kardıgaç,
Semetey'i aramaya gitti.
Kendinin bildiği yoldan,
Geniş Taşkent'in ovasından.
Namangen'i geçip aralayıp,
Talas'ın ayağından yukarı,
Kümbetini gördü ovadan,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın.
Kur'an okuyup Manas'a,
Tanrısına sığınıp,
Kadın sarığı yok başında,
Erkekçe giyim kuşanıp.

Roams the gorges, turning all upside down.
Within the space of nine days,
Six young braves and five maidens,
Eleven he slaughtered and ate clean up.
Let One-Eye lie there at his ease,
Drinking blood in place of gruel.
Let One-Eye sport there at his ease,
Eating men in place of bread.
Sparing not her life, Kardıgaç
Went forth to search for Semetey.
By the road she knew of old,
Across broad Taşkent's plain.
Passing through and past Namangen,
Up from the foot of the Talas,
She saw from the plain the mausoleum
Of Manas, gone to the other world.
Reciting the Koran for Manas,
Taking refuge in her God,
No woman's turban on her head,
Clad and girded like a man.

Er Semeñ'in evine,
Varıp indi Kardıgaç.
Tanımadı Semetey,
«Nereden gelmiş bu kişi» — diye?

Derken çok geçmedi,
Ak sakalı parıldayıp,
Gün ışığı gibi parlayıp,
Han Bakay girdi kapıdan.
Bakakalıp kaplan,
Kız kardeşi Kardıgaç'ı,
Görür görmez tanıdı.
Manas'ın yolunu izleyip,
Öteden beri abla derdi:
«Ablacığım, esen miydin?
Avunmaya çocuk sevdin mi?
Erkekçe giyim kuşanıp,
Zorluk mu gördün?

To the house of Er Semeñ
Kardıgaç came and dismounted.
Semetey did not know her,
«From where has this stranger come» — he wondered?
And then, not long after,
His white beard gleaming bright,
Shining like the light of day,
Khan Bakay came in at the door.
The tiger stood and gazed,
His sister Kardıgaç —
He knew her the moment he saw.
Following the way of Manas,
From of old he called her elder sister:
«Dear sister mine, have you been well?
Have you had a child to love for comfort?
Clad and girded like a man,
Have you seen hardship?

Kendin yürüyüp gelmişsin,
Kırgın felaket mi gördün?»
Kaplan sorup durdu,
Gözünün yaşı boncuklanıp,
Kardıgaç sözünü döktü:
«Betpak dağını yurt edinen,

Hepsi Türkmen olan bir halk var,
O Türkmen'i yöneten,
Tek gözlü bir er derler,
İnsanın etini çiğ yer.
Rus'un halkını bezdirdi,
Urum'un halkını yağmaladı.
Beni armağan versin — deyip,
Karmanap'a mektup yazdı.
Vermem — deyip Karmanap
Ordu kurup, asker yayıp,
Namusu için çekişti.
Karmanap güçlü erdi,
Benimle can bir olan,
Manas'ım gibi arslandı.
Kayınım idi Kara Dev,
O da kimden geriydi?
İkisi yan yana saldırınca,
Sıyırıp alıp mızraklarını,
Eli boş bıraktı düpedüz.
Namusum için erkekçe,
Giyinip kuşanıp ben vardım.
Ayırıp devleri,
Ecelinden kurtardım.
Önüne geldim ben buraya,
Gerisini sen bil artık!»
Semetey dinleyip durmuş,
Söze kulak vermiş.

Ablanın yüzünü görmemiş,
Kim olduğunu bilmemiş.
Şimdi bildi Semetey,
Çoroları çağırmadan,

You have come journeying yourself,
Have you seen slaughter and disaster?»
The tiger kept on asking,
Her tears beading like glass,
Kardıgaç poured out her words:
«Making Betpak mountain their homeland,
There is a folk, all Türkmen born,
The one who rules that Türkmen folk,
They say, is a man with one eye,
He eats the flesh of men raw.
He wore the Rus people down,
He plundered the people of Urum.
Let him give me as a gift — saying,
He wrote a letter to Karmanap.
I will not give her — said Karmanap,
Raising a host, deploying troops,
He strove to keep his honor.
Karmanap was a man of strength,
One soul with me, one life,
A lion like my own Manas.
Kara Dev was my husband's brother,
And whom did he fall behind?
When the two charged side by side,
He stripped away their lances
And left them plainly empty-handed.
For my honor's sake, like a man,
I dressed and girded and went forth.
I parted the giants asunder,
I saved them from their fated death.
I have come here before you now,
The rest is yours to know and do!»
Semetey had stood listening,
Had lent his ear to the words.

He had never seen his aunt's face,
He had not known who she was.
Now Semetey knew her well,
Without summoning his çoros,

At sürüp gitti yapayalnız,
Büyükmüş — deyip aldırmadan.
İnsanın etini yiyen,
Tek Göz gibi yırtıcıyı,
Topuğuna denk saymadan.
At sürünce Kardıgaç,
Bindi bastı atına.
Peşine takılıp katıldı,
Semetey'in ardına.
İçi yanıp yalım, kor,
Zavallı malın derdinde.
Yalnızdır — deyip esirgemedi,
Semetey gibi garibi,
Öylesi bir kâfire karşı.
Namangen'den geçtiğinde,
Taşkent'i aşıp gittiğinde.
Şükürlüü'nün dağına,
Ona yakın vardığında.
İki yanı yüce dağ,
Çukur yeri derin koyak.
Sırtında kavisli bel yolu,
İnsanın aştığı yer orası.
Yalnız Geçit diye anılan,
Eskiden beri bel orası.
Semetey çıktı sürerek,
Buurul ile tam oraya.
Ablasına dönüp bakmadı,
Kendisi yalnız Tanrı'nın,
Hükmüne boyun eğmişti.
Dürbünü alıp koynundan,
Gözüne tutup baktı.
Şükürlüü yamacına bakınca,
Engebeli yeri düz ova,
Yılkı sürüp gelmekte,
Yelmoğuz gibi koca bela.
Bakıp görse kâfiri,
İnsan yiyen sefili,
Kaşları çatık, benzi soluk,
Uzun değil, boyu alçak.

He rode off all alone,
He is great, they say — but heeding not.
That eater of the flesh of men,
A ravener such as One-Eye,
He rated not even worth his heel.
When he rode off, Kardıgaç
Sprang astride her horse.
She fell in following behind,
Hard on Semetey's track.
Her heart aflame, all embers,
Fretting for the poor lost stock.
He is alone — saying, she would not leave
A lone one such as Semetey
To face an infidel like that.
When he had passed Namangen,
When he had crossed beyond Taşkent.
To the mountain of Şükürlüü,
When he had drawn near to it.
On both sides towering mountains,
Its hollow a deep-sunk gorge.
On its ridge a curving pass-road,
The place where men make their crossing.
Known as the Lonely Pass,
A pass it has been from of old.
Semetey rode up and out,
On Buurul to that very place.
He did not turn to look at his aunt,
He himself to God alone
Had bowed his neck in submission.
Taking the spyglass from his breast,
He set it to his eye and looked.
Gazing at Şükürlüü's slope,
The broken ground and level plain,
Driving the herds, there comes along
A monstrous scourge like a Yelmoğuz.
When he looked upon the infidel,
That wretch who feeds on men,
His brows knit close, his face pallid,
Not tall — his stature short.

Eni gelir dört kucak,
Kası boğa budu kadar,
Bunu gören diri can,
İnlemeden kalamaz.
Pişmişiyle kavgası yok,
Çiğiyle de işi yok.
Ne türlü şey yese de,

His breadth comes to four armspans,
His muscle thick as a bull's thigh,
No living soul that sees him
Can help but give a groan.
He has no quarrel with the cooked,
Nor any business with the raw.
Whatever kind of thing he eats,

Karnı ağrımadan sindirir.
Eline aldığı bir kız var,
Pek çetin bir iş var,
Dikkatle dinleyin Kırgızlar.
Bahadır Semeñ'in erliğini,
Aykol'un biricik oğlunun,
Yılmayan arslanlığını.
Onun için o almıştı,
Çınkoco ile Toltoy'dan,
Vuruşa vuruşa hakkını.
Görüverdi Semetey,
Gelmekte olan mahluku.
Görse de Tek Göz,
İnsan mı ki deyip aldırmadan.
Bağlayıp aldığı kızı var,
Banıp yiyeceği tuzu var.
Torbadan tuzu aldı,
Eğilip kızı yakaladı.
Hançeri alıp eline,
Kızı yarıvermek üzereydi!
Cefasını görüp hunharın,
Semetey duramadı.
«Manas!» diye nara atıp,
Dörtnala yetişip vardı.
Tek Göz açıkça duyamayıp,
Kara Dev'e benzer — diye düşünüp,
Ağabeyini çağırıp durur,
Heveslenip bana o gelirse,
Keseyim dermanını.
Hiçbir şeye aldırışı yok,
Kızın işini görmekte,

He digests without a bellyache.
There is a girl caught in his hand,
A grim business is at hand,
Listen closely, you Kyrgyz.
The manhood of batyr Semeñ,
Of Aykol's one and only son,
His lionheart that never flinched.
For that cause had he won
From Çınkoco and from Toltoy,
Fighting and fighting, his rightful due.
Semetey caught sight at once
Of the creature drawing near.
Though One-Eye saw him too,
Is that even a man — saying, heedless.
He has the girl he seized and bound,
He has the salt to dip and eat her.
He took the salt out of the bag,
Bent down and grabbed the girl.
Taking the dagger in his hand,
He was at the point of slitting her!
Seeing the bloodthirsty one's cruelty,
Semetey could not hold back.
Roaring the war-cry «Manas!»,
He came up at full gallop.
One-Eye, not hearing it aright,
He looks like Kara Dev — so thinking,
He keeps calling his elder brother,
If he grows eager and comes at me,
I shall cut his strength away.
He pays heed to nothing at all,
He is busy about the girl,

Er Semetey bahadırın,
Nice halklar görmüştü yararını.
Yumruklayınca taş delen,
Belinden kırılıp gitmeyen,
Ak çeliğin has kesimini,
Tökör ustanın döğdüğü,
Atadan kalma Sırnayza'yı,
Uzatıp aldı eline,
Tek Göz gibi bahadırın,
Sağrısına saplayıp geçti.
İrkilip bedeni ürperip,
Korkuya kapıldı o anda.
Yedi kat demir kürk,
Giymişmiş üstüne.
Dik dik bakınca,
Kul yüzüne dosdoğru bakamaz.
Kızı bırakıverip,
Cılbas'ın başını çevirip:
«Nereden geldin, çocuk — der,

Of Er Semetey the batyr
Many peoples had known the boon.
That pierces stone when hammered down,
That never snaps across its waist,
Cut of the truest white steel,
Forged by the master Tökör,
Sırnayza, heirloom of his fathers,
He reached and took into his hand,
Of a batyr like One-Eye
He pierced the croup clean through.
He started, his body shuddering,
Fear seized him in that instant.
A sevenfold coat of iron
He had worn upon his back.
When he glares with piercing eyes,
No slave can look him in the face.
Letting go the girl at once,
Turning Cılbas's head about:
«Where have you come from, boy — he says,

Kanın mı çekti bana — der?!
Kendin dolgun bir çocuksun,
Bütün etin yağdır herhalde — der?!

«Sen bilmezsen, benim — der,
Manas'ın oğlu Semetey,
Seni arayıp geldim» — der.
Kökcal Manas deyince,
Kararıp gözü bulandı.
Manas'ın adını duyunca,
Nuru gidip yüzü soldu.
Heybetli arslanın,
Aykol Manas işte böyle,
Adını duyan kullar,
Aklını şaşırırdı:
«Öyleyse Semetey,
Yorulup acıkıp gelmişsin,
Yapacağın işe başla,

Did your blood draw you to me — he says?!
You are a plump young lad yourself,
Your flesh must all be fat, no doubt — he says?!

«If you know me not, it is I — he says,
Semetey, son of Manas,
I have come seeking you» — he says.
At the name of Kökcal Manas,
His eye went dark and clouded.
Hearing the name of Manas,
His light went out, his face turned pale.
Such was the majestic lion,
Aykol Manas — even so,
The slaves who heard his name
Would lose their wits for fear:
«If it be so, Semetey,
You have come weary and hungry,
Begin the work you came to do,

Giydiğim demir kürktür — dedi,
Kılıç kesmez, ok geçmez,
Bedenimi taştan bil — dedi.
Beni saplayıp eğdirecek,
Daha doğmadı biri — dedi!
Önüme gelen genç çocuk,
Sen sıranı al — dedi.
Yurdundan ervahın koruduğu,
Karşısına çıkan kul onmamış.
Genç kaplan Semetey:
«İlk sıra senden» — deyip,
Başını sallayıp diretti.
«Olmazsan, çocuk, pekâlâ — deyip,
Kanın seni çekmiş — deyip,
Yere mıhlayayım — deyip.
Kahrolası Semetey,
Göstereyim gözüne,
Yiğitlenen kahrolası,
Ananın toyunu sana!
Nasıl çıktıysan öylece,
Çıktığın yerin deliğini,
Göstereyim sana ben,
Gireceğin kapısını.
Kurutayım adımını,
Yedireyim artığını!» —
Deyip Madıköl Tek Göz,
Hızlanıp mızrak aldı işte.
Gürleterek uzattı işte,
Mızrağı bırakıverip,
On iki kanatlı otağ gibi,
Sağ yanındaki demir topuz,
Onu ele aldı işte.
Cılbas atı dörtnala sürüp,

What I wear is an iron coat — he said,
No sword can cut, no arrow pierce,
Count my body as stone — he said.
The one to pierce and bow me down
Has not yet been born — he said!
Young boy come before me,
You take your turn first — he said.
One guarded by the spirits of his land —
No slave who crossed him ever prospered.
The young tiger Semetey:
«The first turn is yours» — saying,
Shook his head and stood his ground.
«If you refuse, boy, very well — saying,
Your blood has drawn you here — saying,
Let me nail you to the earth — saying.
Semetey, you accursed one,
I'll show it to your very eyes,
You swaggering accursed whelp,
Your mother's wedding-feast I'll show you!
Just as you came forth of old,
The hole of the place you came from —
That I will show to you,
The gate that you shall enter.
Let me wither out your very name,
And feed you out as leavings!» —
So saying, Madıköl One-Eye
Sped up and took his lance, behold.
With a thunder he thrust it out, behold,
Then, letting go the lance,
Like a pavilion of twelve wings,
The iron mace at his right side —
That he took in hand, behold.
Driving Cılbas at full gallop,

Sırıtıp yüzünü ter basıp.
Homurdanan kahrolası,
Çift elle gelip vurdu işte.
Kalkanı var omuzda,
Tolgası var başında,

Grinning, his face bathed in sweat.
The growling accursed one
Came and struck two-handed, behold.
A shield was on his shoulder,
A helm was on his head,

Er Semetey kımıldamadan,
Bakıp durur önünde.
Demir topuz gelip değince,

Kalkanın hepsi takırdayıp,
Tolga baştan başa paralanıp.
Sırt kemiği ağrıyıp sızlayıp,
Gide yazdı aziz can,
Öbür dünyaya doğru feryat edip.
«Erin sırası birdir — dedi, —

Er Semetey bahadırın,
Ben vururum, ver» — dedi!
Atası Manas bahadırın,
Demir topuzu yoktu.
Topuz işletecek olsa,
Aybaltanın sırtıydı.
Ağzı da sırtı da baltanın,
Su verilmiş çelikti, keskindi.
Her ne zaman olsa hunharın,
Sırtıyla vururdu.
Kahrıyla çaldığında,
Taşı un ufak ederdi.
Buurul atı sıçratıp,
Dönüp çıkıp coşup.
Yan yana düştü Semetey,
Altındaki atını mahmuzlayıp.
Çalıp geçti Semetey,
Tam tepe noktasına,
Bakıp görsen Tek Göz,
Kalkanı yok omuzda,
Tolga yok başında.
Giydiği deri börk,
Kımıldamadan durur orada.
İşte bunu gördüğünde,
Şaştı kaldı Semeñ buna.
«Nasıl etsem ki — deyip, —
Kaplan Manas atamın,

Er Semetey, unmoving,
Stands gazing there before him.
When the iron mace came down and struck,
The whole shield clattered and cracked,
The helm was riven end to end.
His backbone throbbed and ached,
His precious soul came near to going,
Wailing toward the other world.
«Each man takes his turn in kind — he said, —
Er Semetey the batyr spoke,
Now I shall strike, so yield» — he said!
His father, batyr Manas,
Had owned no iron mace.
When he had need to wield a mace,
It was the back of the moon-axe.
Both edge and back of that axe
Were tempered steel, and keen.
Whenever it came to the bloodthirsty foe,
He struck them with its back.
When he smote it in his fury,
He would grind stone into meal.
Making Buurul leap and spring,
Wheeling out, blood rising high.
Semetey drew up alongside,
Spurring the steed beneath him.
Semetey struck and swept on past,
Full upon the very crown,
Look now and behold One-Eye:
No shield upon his shoulder,
No helm upon his head.
In the leather cap he wore,
He stands there without stirring.
Now when he beheld this,
Semeñ was struck with wonder at it.
«What am I to do — saying, —
Of Tiger Manas, my father —

Ruhu korur mu ola» — diye?!

Baltalarını bırakışıp,
Ele mızrak tutuşup.
Saldırışıp saplaşıp,
Çarpışıp vuruşup.
Birbirini yenemeden,
İki gün durdular itişip.
Pusatta tek bir bütün yok,
Hepsi kırılmış paramparça.

Bir tek Sırnayza kalmıştı,
Elinde durur çınlayıp.
Celmoguz Tek Göz'ün ise,
Canı aslında emanet.
O Semetey bahadırı,
Ruhlar esen saklasın.
Semetey'in bir baksan,
Boğuştuğu düşmanı beladır.
«Ruhun şimdi yoldadır – diye,
Atam benim, beni kolla – diye,
Kalanları düşürme kem hale!» –
Er Semetey bahadırın,
Göçüp gitmiş atası Manas'ın,
Ruhuna sığınmakta.
Orta belden kavraşıp,
Birbirini deviremeyip.
Atların hepsini yorup,
Yine de çare olmadı,
Yere inip bu ikisi,
Soyunup attı kaftanları.
Kollarını gerip uzatıp,
Hünerini göstermekti niyeti.
Yukarı, aşağı itişip,
Zırh gömlekler yırtılıp,
Zincirleri aşınıp,
Yerin yüzü yırtılıp.
Kuru yerden su çıkıp,
Çukur yerler tepe oldu,

Will his spirit guard me now?» — he wondered?!
They cast their axes both aside,
And took their lances up in hand.
Charging, thrusting each at each,
Clashing and trading blows.
Neither able to best the other,
Two days they strove and grappled on.
No weapon left in one whole piece,
All broken, smashed to shards.

Only Sırnayza remained,
Ringing where it stands in his hand.
As for Celmoguz the One-Eye,
His life in truth hangs on a thread.
That batyr Semetey —
May the spirits keep him safe.
Look but once at Semetey:
The foe he grapples is a plague.
«Your spirit now is on the road – saying,
My father, watch over me – saying,
Let not those left fall to an evil fate!» –
Er Semetey the batyr
Takes refuge in the spirit
Of his departed father Manas.
Gripping each other by the waist,
Neither could throw the other down.
Wearying every one of the horses,
Still there was no remedy;
Dismounting to the ground, these two
Stripped off and cast away their kaftans.
Stretching out their arms full length,
Each meant to show his prowess.
Shoving upward, shoving down,
Their mail-shirts torn to shreds,
Their chain-links ground away,
The face of the earth ripped open.
Water sprang from dry ground,
Hollow places became hills,

Tümsek yerler göl oldu.
Bu ikisi tutuşalı,
Bugün yedi gün oldu.
Tek Göz'de ordu çok,
Semetey'de destek yok.
Öyleyken de o yavuz,
Asla korkuya kapılmaz,
Çünkü bahadır, yüreği pek.
Tek Göz durup söz söyler:
«Arslanmışsın sen – der.
Doğrunu söyle, kimsin sen,
Er olduğunu anladım?»
Semetey o zaman şöyle der:
«Saklamam, ey arlanmaz,
Atamın adı alp Manas,
Benim adım Semetey,
Yerimiz Keñ-Kol, koca Talas,
Elimiz Kırgız, kalabalık Alaş!»
«Öyleyse eğer, Semetey,
Atlara binelim,
Sırayla vuruşalım.
Senin kanını içmezsem,

Tek Göz adım kurusun.
Ayköl Manas bahadırın,
Soyunu bugün kurutmazsam!
Belini sağlam bağla,
Canından umudunu kes.
Aradığım sendin,
Kendin gelivermişsin,
Bahtıma bulunmuşsun.
Öldürmeden bırakır mıyım,
Kendin gelip çattıysan?!»

Eline aldı kılıcını,
Gör kâfirin işini.
Tam karşı yakasında,
Kara sırtlı bir dağ vardı.
Kılıcını kavrayıp eline,

Hummocked places became lakes.
Since these two first locked together,
Today makes seven days.
One-Eye has an army vast,
Semetey has no support.
Even so that fierce one
Never yields to fear,
For he is a batyr, stout of heart.
One-Eye halts and speaks a word:
«A lion you have proved – he says.
Speak the truth, who are you,
I have seen you are a man of war?»
Semetey then answers thus:
«I hide it not, o shameless one,
My father's name is alp Manas,
My own name is Semetey,
Our land is Keñ-Kol, mighty Talas,
Our people Kırgız, teeming Alaş!»
«If that is so, then, Semetey,
Let us mount our horses,
Let us strike blows in turn.
If I do not drink your blood,

May my name One-Eye wither.
If I do not this day dry up the line
Of Ayköl Manas the batyr!
Bind your waist up firmly,
Give up all hope of your life.
You were the one I sought,
You have come here of yourself,
Found by my good fortune.
Would I let you go unslain,
When you yourself have come to meet me?!»
He took his sword into his hand —
Behold the infidel's work.
On the shore directly opposite
There stood a black-backed mountain.
Clutching his sword in his hand,

Saldırıp dağa atıldı.

Dağı taşı un ufak edip,
Er Semetey bahadırı,
Korkutayım – diye geldi.
Kılıcı çekip aldığında,
Kara taşa çaldığında,
Öfkesiyle vurduğunda,
Tam ortadan yarılıp kara taş,
Paramparça olup dümdüz oldu.
O zaman gayrete gelip,
Tek Göz gibi bahadırın,
Yüreğine güç doldu:
«Bırak artık, çocuk Semetey,
Gördün mü dedi bunu?!»
«Kara taşa vuracağına,
Hunhar, bana vursana.
Karşında duran Semetey,
Gücün varsa göster hadi!»
Erliğinden şaşmadan,
Semetey söyledi böylece.
«Gücümü bir daha görsün – diye,

Yüreği kopup ölsün» – diye.

Yanı başındaki boz tepeye,
Elindeki demir topuzu,
Savurup vurduğunda,
Dağ gibi taş yuvarlanıp,
Göğe doğru vınlayıp,
Uçup çıktı kara taş.
«Yiğitlik taslayan Semetey,
Böbürlenme, aç gözünü!»
Onu Semeñ umursamayıp,
Erlikle aldırış etmeyip,
Tek Göz gibi bozkurdu,
Tırnağına denk tutmayıp.
Üstüne sürüp geldi,

He charged and hurled himself at the mountain.
Grinding mountain and rock to powder,
He came meaning – to strike terror
Into er Semetey the batyr.
When he drew his sword and swung,
When he smote the black rock,
When he struck it in his fury,
The black rock split down the middle,
Shattered to pieces and lay flat.
Then, taking fresh courage,
The heart of such a batyr as One-Eye
Filled itself with strength:
«Give it up now, child Semetey,
Have you seen this? – said he.»
«Instead of striking a black rock,
Bloodthirsty one, strike me instead.
Semetey stands before you —
If you have strength, then show it!»
Never wavering from his valor,
Thus did Semetey speak.
«Let him see my strength once more – saying,
Let his heart tear loose and let him die» – saying.
At the grey hill close beside him,
The iron mace in his hand
He swung and struck it down,
And a rock big as a mountain rolled,
Whirring skyward through the air,
The black rock flew aloft.
«Semetey who plays the hero,
Do not boast — open your eyes!»
Semeñ paid him no heed,
In his valor gave no care,
Counting a grey wolf like One-Eye
Not worth so much as his fingernail.
He rode down upon him,

Taybuurul'la çiğnesin diye.
Çiğ çiğ insan eti yiyen,
O Tek Göz kudurası,
Ağzının ucundan kan sızdırıp.
Kurt gibi o kahrolası,
Semetey'e baktı.
Sonra düşünüp taşındı:
«Kaplan gibi ermiş,
Kara kaşka arslanmış.
Çocuk olsa da Semetey,
Şimdiden bana denkmiş.
Semetey durur heybetle,
Taybuurul'la salınıp.
Akkula üstünde gövdeli,
Arslan Manas heybetli.
İnek sağrılı Sarala'yı,
Fırıl fırıl süren Almambet.
Kökteke ile gövdeli,
Güzel Çubak gelmekte.
Bunları görüp Semetey,
Ölçüsüz gayrete geldi.
Tek Göz şiddetle böğürüp,
Hışmıyla tükürüp.
Demir topuzu ele alıp,
Cılbas ata acımadan,
Kamçıyla bir vurup.
Er Semetey bahadırı,
Vurmaya davrandı hışımla.
Ayköl Manas'ın ruhu,
Semeñ'e arka olup,
Ardında durur heybetle.
Tek Göz'ün kalabalık ordusu,
Karmanap'ın yoğun halkı,
Yığılıp seyredip durur.
Tek Göz kâfir kudurmuş,
Canını esirgemez kahrolası,
Kabarıp fena saldırdı,
Yağacak gün gibi kararıp.
Demir topuzla vurduğunda,

That Taybuurul might trample him.
Eater of raw human flesh,
That rabid creature One-Eye,
Blood seeping from the corner of his mouth.
Like a wolf that accursed one
Fixed his gaze on Semetey.
Then he pondered and reflected:
«A saint he is, like a tiger,
A black-blazed lion he is.
Though Semetey is but a child,
Already he is my equal.
Semetey stands in majesty,
Swaying upon Taybuurul.
Massive upon Akkula,
Lion Manas in his grandeur.
And Almambet who spurs and wheels
The cow-crouped Sarala round and round.
Massive upon Kökteke,
Fair Çubak comes riding on.
Seeing these, Semetey
Took courage beyond measure.
One-Eye bellowed violently,
Spitting in his wrath.
Taking the iron mace in hand,
Showing no mercy to the horse Cılbas,
He struck him once with the whip.
At er Semetey the batyr
He lunged to strike in fury.
The spirit of Ayköl Manas,
Standing behind Semeñ,
Looms in majesty at his back.
One-Eye's teeming army,
Karmanap's dense-packed people,
Crowd together, watching on.
The infidel One-Eye has gone mad,
The accursed one spares not his life,
Swelling up he charged in fury,
Darkening like a day of coming rain.
When he struck with the iron mace,

Cılbas'ın başını çevirdiğinde,
Semetey düştü – diyerek,
Gülümseyip bakıp dururken.
Tozdan çıktı Semetey,
Küheylana kamçı vurup.
Hayıflandı Tek Göz,
Iskalayıp vurmuşum ben,
«Eyvah» deyip kederde.
«Manas!» diye Semeñ haykırdı,
Tek Göz'ü çağırdı.
Semetey'in sesini duyunca,

When he turned Cılbas's head about,
Saying – Semetey has fallen,
He stood there watching with a smile.
Out of the dust came Semetey,
Laying the whip to his courser.
One-Eye groaned in his regret:
I have missed my stroke, thought he,
Grieving, crying «Alas».
«Manas!» cried out Semeñ,
And called One-Eye to come.
Hearing Semetey's voice,

Eline keskin balta alıp,
O da önden saldırdı.
Ejderhaya benzeyip,
Görsen kâfirin suretini,
Karşısına gelip dik durup.
Semetey'i başından vurup.
Meydanın içini toz kaplayıp,
Tozda Semeñ görünmeyip,
Halk yakasını tutup kaldı.
Coşup kükreyen Semetey,
Yılmadan ve aldırmadan,
Buurul'a kamçı basıp,
Tozdan çıktı eren gibi.
İki sırayı savuşturup,
Halk onu sağ esen görüp.
Başını yukarı kaldırıp,
Er Semetey öksürüp.
Semeñ kükreyip çıkınca,
Tek Göz yine kederde.
Bütün bir dağ olsa da,
Bağrına çakayım – diye,
Büyük mızrağı ele alıp,
Geçtiği yere gürültü salıp,
Mızrağını gürleterek,
Savurup domuz güç alıp.
Saldırıp mızrağı sapladı,
Yine muradına eremedi.

Taking a keen axe in his hand,
He too charged in from the fore.
Like unto a dragon,
Were you to see the infidel's visage,
He came and stood upright before him.
He struck Semetey upon the head.
Dust filled all the field,
Semeñ was hidden in the dust,
The people stood clutching at their collars.
Surging, roaring Semetey,
Unflinching and uncaring,
Pressing the whip to Buurul,
Came out of the dust like a saint.
Having weathered the two turns,
The people saw him safe and sound.
Lifting up his head,
Er Semetey gave a cough.
When Semeñ came out roaring,
One-Eye again was grieved.
Though it be a whole mountain,
Let me drive it into his breast – saying,
He took up the great lance,
Spreading thunder where he passed,
Making his lance roar aloud,
Swinging it, the swine took strength.
Charging, he thrust the lance home,
Yet again gained not his desire.

Mızrağı kırıldı belinden,
Koptu orta yerinden.
Gözü kararıp buğulanıp,
Kulağı duymaz, uğuldayıp.
Gözünü toparlayıp Semetey,
Yeniden kendine gelip.
Taybuurul'u koşturup,
Tozdan çıkıp salınarak:
«Tek Göz bahadır, gel – dedi,
Sıramı ver – dedi!
Sırayla işi yok,
Şu kahrolasına bak,
Verdiği sözde durmak yok.
Canını sakınmaz Tek Göz,
Kılıcını alıp eline,
Kahrolası kızışıp gitmekte.
Cılbas atı kazık gibi,
Süzülüp uçup gitmekte.
Er Semetey bahadırın,
O da kızışıp gitmekte.
Arslandan kalan Sırnayza,
Onu kavrayıp eline,
Atası düşüp aklına,

His lance broke at its middle,
Snapped at its very center.
His eyes went dark and misted over,
His ears heard nothing, ringing loud.
Semetey gathered his sight,
Coming to himself once more.
Setting Taybuurul to gallop,
He came swaying out of the dust:
«One-Eye batyr, come – he said,
Give me my turn – he said!
He cares nothing for turns —
Look at that accursed one,
He keeps no word he gives.
One-Eye spares not his life,
Taking his sword into his hand,
The accursed one rides hot with rage.
The horse Cılbas like a tent-stake
Goes gliding, flying on.
And er Semetey the batyr,
He too rides hot with rage.
Sırnayza, legacy of the lion —
Gripping it in his hand,
His father coming to his mind,

Bağrına çakmaya niyetlenip.
Tam kıvamına geldiğinde,
Haykırıp varıp değdiğinde.
Kancalı mızrak, gök püsküllü,
Döşü yara yara girdiğinde,
Mızrağa takıp havaya kaldırıp,
Tezekten beter fırlatıp.
Dönüp yeniden sapladı,
Geçerken çevirerek.
Göğüs aynası çatırdayıp,
Dayanamayıp paralanıp,
Demir zırhlar yırtılıp.
Mızrak delip geçmişti,
Arslanın oğlu o yavuz,
İşte böylesine güçlüydü.

He resolved to drive it into his breast.
When the moment ripened full,
When with a cry he closed and struck.
The hooked lance with its grey-blue tassel,
When it entered, tearing through his chest,
He hoisted him skyward on the lance,
Flung him off worse than a dung-clod.
Wheeling, he impaled him once again,
Turning him about as he swept past.
The mirror of his breastplate cracked,
Unable to withstand, it burst apart,
The iron armor torn asunder.
The lance had pierced clean through him —
The lion's son, that fierce one,
Such was the measure of his strength.

Mızrağa geçirip kaldırıp,	*Hoisting him up, run through upon the lance,*
Tek Göz'ün ta kendisine,	*To One-Eye's very face*
Söyledi bahadır er kişi,	*The batyr, that man of war, spoke out,*
Nice sözü sıralayıp:	*Ranging many words in order:*
«Rahat ele yağma salıp,	*«Loosing plunder on a peaceful people,*
Talar mısın, Tek Göz?!	*Will you ravage them, One-Eye?!*
Boşu boşuna birinin,	*For nothing at all, another man's*
Nikâhlı helal karısını,	*Lawful wedded wife —*
Arzular mısın, Tek Göz?!	*Will you lust for her, One-Eye?!*
Kızlardan haraç alıp,	*Taking maidens as your tribute,*
Yutar mısın, Tek Göz?!	*Will you gulp them down, One-Eye?!*
Diri diri insan eti yiyip,	*Eating human flesh alive,*
Doyar mısın, Tek Göz?!	*Will you be sated, One-Eye?!*
Kılıcın ağzını kan edip,	*Bloodying your sword's edge,*
Yalar mısın, Tek Göz?!	*Will you lick it clean, One-Eye?!*
Malını sürüp ganimet edip,	*Driving off herds as your spoil,*
Horlar mısın, Tek Göz?!	*Will you scorn the people, One-Eye?!*
Savaşta ganimet alırken,	*While seizing booty in war,*
Sonunda ölüm var – diye,	*That at the end death waits – saying,*
Düşünür müydün, Tek Göz?!	*Did you ever reflect, One-Eye?!*
Urum'dan haraç kız alıp,	*Taking tribute-maidens from Urum,*
Oynar mıydın, Tek Göz?!	*Would you sport with them, One-Eye?!*
Şimdi gücünü ele zorbalık edip,	*Now, wreaking your strength upon the people,*
Böbürlenip taşa vurup,	*Boasting, striking at the stone,*
Görmez misin, Tek Göz?!	*Do you not see, One-Eye?!*
Boz tepeyi toz edip,	*Grinding the grey hill to dust,*
Ölçüsü yok laf edip,	*Talking words without all measure,*
Bölmez misin, Tek Göz?!	*Will you not desist, One-Eye?!*
Barañ'ın elini dolaşıp,	*Roaming the land of Barañ,*
Başka yurdu talan edip,	*Pillaging another's homeland,*
Dolanır mısın, Tek Göz?!	*Will you prowl about, One-Eye?!*
Nereye gitti o gücün,	*Where has that strength of yours gone —*
Tırnağına denk tutmayıp,	*Counting me not worth a fingernail,*
Bırakmaz mısın, Tek Göz?!	*Will you not leave off, One-Eye?!*
Görülmedik şeyi bugün gördün mü,	*Have you seen this day what none has seen,*
Yere serildin mi, Tek Göz?!	*Are you stretched upon the earth, One-Eye?!*

Semetey beni boğazlar – diye,
Düşündün mü, Tek Göz?!
Yedi kat demir zırhı,
Giyer misin, Tek Göz?!
Er geç ecel gelir – diye,

Bilir misin, Tek Göz?!
Ferman saldığın yerde can komayıp,
Kırar mısın, Tek Göz?!
Bütün asrın halkına,
Karşı durur musun, Tek Göz?!
Semetey inciğinden kavrayınca,
Dayak yer misin, Tek Göz?!
Ecelle ölüme yakalanıp,
Kalır mısın, Tek Göz?!
Dirilip yeniden yerine,
Varır mısın, Tek Göz?!
Semiz olanı kesip yiyip,
Kendine benzer insana,
Zulüm, eziyet ateşini,
Yayar mısın, Tek Göz?!
Kalabalık Türkmen elini,
Süreyim mi, Tek Göz?!
Yaralayıp rahat komadan,
Yutayım mı, Tek Göz?!
Sen kocasın, bense gencim,
Haklayayım mı, Tek Göz?!
Tüm canların nice öcünü,
Alayım mı, Tek Göz?!
Kara eşek gibi karnını,
Yarayım mı, Tek Göz?!»
Tek Göz'e çok söyleyip,
İçine işletip sert söyleyip,

Tam o anda Semetey,
Mızrağı düzeltip çevirdi,
Tam karşıdan burnunun üstüne,
Taşa çalıp fırlattı.

That Semetey will cut my throat – saying,
Did you ever think it, One-Eye?!
Sevenfold iron armor —
Will you wear it, One-Eye?!
That soon or late death's hour comes – saying,
Do you know it, One-Eye?!
Where your decree ran, sparing no soul,
Will you slaughter, One-Eye?!
Against the people of a whole age,
Will you stand opposed, One-Eye?!
When Semetey grips you by the shin,
Will you take your beating, One-Eye?!
Caught by fate and seized by death,
Will you remain there, One-Eye?!
Rising to life, back to your place
Will you return, One-Eye?!
Slaughtering and eating the fattest,
Upon mankind, your own likeness,
The fire of tyranny and torment —
Will you spread it, One-Eye?!
The teeming Türkmen people —
Shall I drive them off, One-Eye?!
Wounding you, giving no rest,
Shall I swallow you, One-Eye?!
You are old, and I am young —
Shall I finish you, One-Eye?!
The manifold vengeance of all souls —
Shall I take it, One-Eye?!
Your belly, like a black donkey's —
Shall I split it open, One-Eye?!»
Speaking much at One-Eye,
Speaking hard words that pierced him through,
At that very moment Semetey
Righted the lance and swung it round,
Full frontward, upon his nose,
He dashed him on the stone and hurled him.

Şarıl şarıl kanı saçıldı,
Kemiği un ufak ezildi.
Tek Göz'e Semetey,
Haddini bilmezsin – diye,
Kara kalpak Türkmen ilinde,
Ecel ile ölüm bulundu.
Gözüyle görüp öldüğünü,
Durup boyun eğerek ölmeyelim – diye,

Genç kaplana saldırıp,
Ordunun hepsi üşüştü.
Her yanı düzgünmüş,
Hepsi bir örnek bir elmiş.
Adamları iriymiş,

Boyu yüksek, kocamanmış.
Askerin kökü o eldenmiş,
Adiler'dendir derlermiş.
Kara çelik Zülfikar'ı,
Kavrayıp kınından sıyırıp,
Saldırıp girdi Semetey,
Üşüşen elin bir yanından.
Kılıcını savurup çektiğinde,

Ağzından kanlar süzüldü.
Kılçık gibi mızrak, gök bayrak,
Dalgalanan orduya,
Çetin oldu bu bela.
Ürkmüş bozlar gibi sürüp,
Söken tan gibi önüne katıp.

Tek Göz'ün askerini,
Semeñ sürüp ürkütüp.
Taşlı yamaç, çetin boğaz,
Kaygan, sarp yolu var,
Askeri sürüp oraya soktu,
Genç kaplan hiç sakınmadan.
«Sağ bırakırsam olmaz – diye,

Gushing, gushing sprayed his blood,
His bones were crushed to powder fine.
For One-Eye, by Semetey —
You know no bounds – saying —
In the land of the black-kalpak Türkmen
His fated hour and death were found.
Seeing with their own eyes that he was dead,
Let us not die standing with bowed necks – saying,
Charging at the young tiger,
The whole army swarmed upon him.
Every side of them was trim,
All of one pattern, of one people.
Their men were huge of frame,

Tall of stature, gigantic.
The army's root was of that land,
Of the Adis, so men would say.
The black steel Zülfikar
He gripped and swept from out its sheath,
And Semetey charged in
At one flank of the swarming host.
When he swung his sword and drew it back,
Blood ran trickling from its edge.
To the army rippling
With fishbone lances, grey-blue banners,
Grievous was this calamity.
Driving them like startled greys,
Herding them before him like the breaking dawn.
The army of One-Eye
Semeñ drove and stampeded.
A stony slope, a grim defile,
A slippery, precipitous road it has —
He drove the soldiers into it,
The young tiger without one flinch.
«It will not do to leave them living – saying,

Bahadırı ölse de ordusu,
Üşüşüp bana sokulur – diye.
Bunlardan sağ kalan olsa,
Elin cezasını keser» – diye,

Gücünden geri kalmaz,
Sımsıkı bağladı belini o,
Kovalayıp kırdı eli o.
İyiden iyiye hışmını saldı o,
Sağlamca bağladı belini o.
Birini komadan ezip,
Dümdüz etti eli o.
Tek bir kişi kalmadı,
Can kaçırmadan tepeledi.
Sataşıp duran Türkmen'in,
Gazaya kalkan bu elinden,
Evine kimse dönmedi.
Öç güttüğünden Semetey,
Kara kalpak Türkmen'e,

Betpak dağına varmıştı.
Tek Göz gibi zalimi,
Öldürüp ondan öcünü aldı,
Hasım olan nice kalabalığı aldı.
Tek Göz'ü yutup yok eden,

«Öldü – diye mucizeyi duyup,
Urum'un eli sevindi.
Semetey'i bir görsek» – diye,
El gün kalmadan akın etti.
Tövbe edip, adak adayıp,
Urum'un eli toplanıp,

Semeñ'in ününü duyup,
Dilden dile övdüler.
Ayağıyla bir tepse,
Dağlar uçup göğe,

Melekler kaçar sanki.

Though the batyr die, his army
Will swarm and press upon me – saying.
Should any of these be left alive,
He will wreak punishment on the people» – saying,
He stinted nothing of his strength,
He bound his waist up tight,
He hunted down and broke that people.
Full thoroughly he loosed his wrath,
Full firmly he bound his waist.
Crushing them, leaving not a one,
He laid that people level flat.
Not one single man remained,
He felled them all, letting no soul flee.
Of the Türkmen who kept up the quarrel,
Of this people risen for holy war,
Not one returned unto his home.
Since he pursued vengeance, Semetey
Had come against the black-kalpak Türkmen
As far as the Betpak mountain.
A tyrant such as One-Eye
He slew, and took from him his vengeance,
Took the numberless host that stood his foe.
Of him who had devoured and destroyed One-Eye,
«He is dead – hearing the miracle – saying,
The people of Urum rejoiced.
Could we but see Semetey» – saying,
They streamed in, no folk staying behind.
Repenting, making votive vows,
The people of Urum gathered,

Hearing the fame of Semeñ,
From tongue to tongue they praised him.
Should he but stamp his foot,
It seemed the mountains would fly to heaven
And the angels flee away.

Bir üflese hızıyla,
Irmak coşup çalkalanıp,
Yatağından taşar sanki.
Bir gülümsese güneş güler,
Kaşından ay güler,
Gözünden yıldız saçılır sanki.
«Tek Göz yırtıcı ölmeseydi,
Kırılıp giderdik,
Hepimiz kalırdık,
Karanlık mezara tıkılıp.
Bir yılda on beş kız alırdı,
Hiçbirini komayıp yerdi.
Kız çıkmayıp eksilse,
Malı sürüp götürürdü.
On yıldan bu yana,
Böyle zulüm etti bu.
Sen öldürdün kâfiri,
Kimsenin denk gelemediği pehlivanı».
Tek Göz'den kurtulup,
Elin gönlü şen oldu.
Halk yine çığrışır:
«Bu Tek Göz kâfirin,
Ettiği bize dert oldu,
İçimizden çıkmaz pas oldu.
Karısı onun gebedir,
Sağ doğarsa o çocuk,
Yine büyük kavga salar.
Dileği kabul edersen,
Karnını yarıp atsan sen».
Kadını arayıp bulacakken,
Onun karnını yaracakken.
Ablası Kardıgaç,
Tam o anda engel oldu:
«Sen kendin de yalnızsın,
Domuza öç güdüp,
Askeri komadan büsbütün kırdın.
Karında yatan bu çocuk,
Büyüyüp sana ne yapsın?!»
Kardıgaç'ın sözünü tuttu,

Should he but blow with all his force,
It seemed the river would surge and churn
And overflow its bed.
Should he but smile, the sun smiles,
From his brow the moon smiles,
From his eyes the stars seem scattered.
«Had the predator One-Eye not died,
We should have been cut down and gone,
All of us should have remained,
Crammed into the darkened grave.
Fifteen maidens a year he took,
Sparing none, devoured them all.
If no maiden came, and the count fell short,
He would drive off the herds and take them.
For ten years past and gone,
Such tyranny has this one wrought.
You have slain the infidel,
The champion no man could match».
Delivered from One-Eye,
The people's hearts were glad.
The folk cry out again:
«This infidel One-Eye —
What he wrought became our woe,
Rust that will not leave our core.
His wife is now with child;
If that child is born alive,
He will loose great strife once more.
If you will grant our wish,
Split open her belly and cast it out».
He was about to seek out the woman,
About to split open her belly.
His elder sister Kardıgaç
At that very moment barred his way:
«You yourself are all alone;
Pursuing vengeance on the swine,
You slew his army wholly, sparing none.
This child that lies within the womb —
Grown up, what can it do to you?!»
He heeded Kardıgaç's word,

Kadın yarılmadan kaldı.
Tek Göz'ün karısı,
Bir erkek çocuk doğurdu.
Adını onun Sart koydu,
Sonunda gitgide o Sart'tan,
Kırgız'a büyük fitne doğdu.

The woman was left uncut.
The wife of One-Eye
Bore a man-child in her time.
She gave to him the name of Sart,
And in the end, from that same Sart,
Great mischief was born against the Kırgız.

Dizgin çevirip Semetey,
Talas'a doğru döndü.
El sıkışıp Semetey,
Kara dev ile dostlaştı.
«Gidiyorum ele» – deyince,
Ablası Kardıgaç,
Eliyle birlikte vedalaştı.
Urum'dan gelen çok elden,
Büyük, küçük demeden,
Akıl, nasihat sözü dinledi.
Bol bol ganimet aldı,
Her türlü işe rast geldi.
Atası ayköl Manas'ın,
Ruhuna sığınıp,
Alaş eline atlanıp,
Nice günler yol tepip,
Varıp geldi Talas'a.
Bunu böylece bırakalım,
Masraftan korkan Koñurbay'ın,
Ölümünden başlayalım.
KOÑURBAY'IN ÖLÜMÜ,
UUSAÑGEN'İN FİTNESİ.
Semetey yattı düşman haklayıp
Denk gelmeye bel bağlayan kul çıkmadan.
Yıl, on iki ay gün geçti,
Mühürleşilen Kalmuk'tan,
Haraç alma günü yetti.
Uzak yere vardırmadan,
Dönüp kara kış yetişti.
Külçe aramaya gitmedi,
Rahatına yatıp, kış geçti.

Turning his rein, Semetey
Set his course back toward Talas.
Clasping hands, Semetey
Made friends with the black giant.
When he said «I go now to my people»,
His elder sister Kardıgaç
Together with her people bade farewell.
From the many folk come out of Urum,
From great and small alike,
He heard words of counsel and advice.
Abundant spoils he took,
And every kind of fortune met him.
In the spirit of his father,
Ayköl Manas, taking refuge,
He mounted for the Alaş people's land,
Trod the road for many days,
And came at last unto Talas.
Let us leave this matter so,
And from the death of Koñurbay,
Who feared expense, let us begin.
THE DEATH OF KOÑURBAY,
THE INTRIGUE OF UUSAÑGEN.
Semetey rested, having felled the foe,
No slave emerging who dared hope to match him.
A year, twelve months of days went by;
From the Kalmuk sealed by treaty
The day came round to take the tribute.
Before he could set out for that far place,
Black winter turned and overtook him.
He did not go to seek the ingots,
He lay at ease, and winter passed.

Düşünüp kurnaz Koñurbay:
«Bundan bir çare arayayım,
Önce bir kez vereyim,
Ondan sonra arslana,
Elçi salıp göreyim». –
Deyip, böylece o tükenesi,
Hileyle para düzüp,
Bakırdan altın yapıp,
Kalaydan bol gümüş yapıp,
Semetey'e gönderdi.
Yirmi çeyrek «altına»,
Basmış o mührünü.
Her yıl vermek üzere,
Paranın sahteliği çıkana dek,
Bir işe yarayacaktı.
Bir yıllığını verince,
Sonrakini durdurup,
İki yıl sürüncemede,
Hazırlanmayı düşünüp,

Pondering, the cunning Koñurbay:
«Let me seek some remedy for this;
First let me pay one time,
And after that, unto the lion
Let me send an envoy and see». –
Saying this, that doomed wretch
Coined money by deceit,
Made gold from out of copper,
Made ample silver out of tin,
And sent it to Semetey.
On twenty quarter-weights of «gold»
He had stamped his seal.
To be rendered every year,
Until the coin was proved false,
It would serve his turn awhile.
Having paid a single year,
Withholding what came after,
Dragging on two years' delay,
Thinking to make ready

Bir kez yüzleşip görüşmeye.
Çaresini bulamayıp kıvranıp,
O işe dayanamadı.
Bu Koñurbay koca Kalça,
Bambaşka bir hile buldu.
Beycin'de tahtında oturup,
Haberci koşturup,
Esen Han'ı getirtip,
Nice ulu kişiyi çağırtıp,
Halkı söze doyurup:
«İnsanoğlu yaratılıp,
Yeryüzüne geleli,
Beycin adı konulup,
Şehir suretine gireli,
Kıtay adı konulup,
El suretine gireli,
Şu Beycin'i çiğnetmeye,
Hiçbir insan gelmedi.
Gelseler bile insanlar,

To meet him face to face one time.
Finding no remedy, writhing,
He could not bear that matter.
This Koñurbay, the great Kalça,
Devised a wholly different ruse.
Seated on his throne in Beycin,
Sending messengers at speed,
Having Esen Han fetched in,
Summoning many men of rank,
Sating the people with his words:
«Since mankind was created
And came upon the earth,
Since the name Beycin was given
And it took on a city's form,
Since the name Kıtay was given
And it took on a people's form,
To trample this Beycin
No human being has ever come.
Even should humans come,

Şehrini alıp yenmedi.
Türk oğlunun Manas'ı,
Alıp gitti onu – dedi.
Bile isteye sefere çıkıp,
Uzağa vardım ben – dedi.
O zaman boğazlatıp geldim,
Neskara başta, nice erleri!
Semetey'e yendirdim,
Kocadığımı belli ettim.
Bezseniz de bezmek bilmezsiniz,

Düşmanın kim, dostun kim,
Gönlüne hiç iliştirmezsin!
Semetey'e yol verdim,
Yirmi çeyrek altını,
Bir yıl yükletip bol verdim.
Ona saf altın vermeden,
Sarı bakırla kalaydan,
«Halis altın» diye ben verdim.
Baştakiler boşunaymış ya,
Şimdi bilin, hanlarım,
Semetey'in yendiğini.
Her yıl haracı sen ödeyip,
Altın, gümüş verişin!
Evde yatarsanız, ulular,
Elinin kârını, zararını,
Hiçbir zaman bilemezsin.
Uygun düşerse sizlere,
Er Semetey bahadıra,
Elçi salalım, derim ben.
Onlara iki yol koysak,
Birini seçmeye bıraksak.

Sıradan askeri sayısız diye,
Defterden yırtıp atsak,
Alpları hesaba alıp,
Fazla ise diyet versek,
Bizimki aşarsa diyet alsak.
Altını bırakın, hanlarım,

None took its city, none prevailed.
Manas of the sons of Türk —
He took it and went off – he said.
Setting out on campaign of set intent,
I marched to distant places – he said.
Then I let them cut the throats
Of Neskara first, and many men of war!
I let Semetey defeat me,
I made plain that I had aged.
Though you weary, you never learn to weary;
Who is your foe and who your friend
You never fix within your heart!
I gave Semetey free passage,
Twenty quarter-weights of gold
I loaded on him for one year, gave freely.
Giving him no pure gold,
From yellow copper and from tin
I gave it, calling it «unalloyed gold».
Those at the head were there in vain;
Now know it well, my khans,
That Semetey has won.
Each year it is you who pay the tribute,
Your giving of gold and silver!
If you lie at home, o elders,
Your people's gain, your people's loss
You never once will know.
If it seems fitting to you all,
To er Semetey the batyr
I say we send an envoy.
Let us set before them two roads,
Leaving them to choose the one.

Saying the common soldiery is countless,
Let us tear them from the register;
Taking the alps into the count,
If theirs are more, let us pay blood-price;
If ours exceed, let us take blood-price.
Leave the gold aside, my khans:

Bizim alp fazla çıkarsa,
Damgalatıp yer alsak.
Budur benim aklım,
Düşünün, ulular,
Temelini, sonunu iyice!
İnsan insan olalı,
Altın tahtlı Beycin'in,
Altın, gümüş akçesini,
Vergi salıp kim aldı?
Manas gelip yol açtı,
İki sefer ordu saldı.
Yerini almayıp da,
Hangisi eli boş kaldı?
Söyleyin öğüdünüzü» – deyip,
Sözünü söyleyip hüzünlendi.
Kulak verip Esen Han,
Dinleyip duran nice han,
Oturup danışarak:
«Kararı sana bıraktık – diye,
Kendin bilip yap – diye,
Dışarıdan gelen düşman olursa,
Erlik gösteren sensin» – diye.
Alp Koñurbay bahadıra,
Onlar verdi birliğini,
Ölümüyle dirliğini.
Eline erki alınca,
Yerinde durmayıp koca Kalça,
İki kişi gönderdi,
Elçi edip ulak diye.
«Amur'un ulu suyunda,
Kızıl yamaçlı beli var,
Otlağı gür yeri var,
Buraya gelirsen Semetey,
Barışalım diyen sözüm var.
Senin bende öcün var,
Benim de sende öcüm var.
Üstünlüğü sen alıp,
Haraç aldığın yerin var.
Malı, parayı bırakalım,

If our alps prove the more,
Let us take land under stamp and seal.
This is my counsel;
Consider well, o elders,
Its root and end together!
Since man has been man,
Of golden-throned Beycin
The gold and silver coin —
Who ever levied tax and took it?
Manas came and opened the road,
Twice he loosed his armies here.
Which of them, not taking land,
Was left with empty hands?
Speak your counsel» – saying,
He spoke his word and fell to grieving.
Giving ear, Esen Han,
And many a khan who sat listening,
Sitting in consultation:
«We leave the judgment unto you – saying,
Do as you yourself see fit – saying,
If a foe should come from without,
It is you who show valor» – saying.
To alp Koñurbay the batyr
They gave their unity,
Their living and their dying.
When the power came into his hand,
Not resting in his place, the great Kalça
Sent forth two men,
Making them envoys, couriers.
«By the great water of the Amur
There is a pass with crimson slopes,
A place of lush pasture there;
If you come here, Semetey,
I have a word to say: let us make peace.
You have a vengeance owed by me,
I too have a vengeance owed by you.
You have taken the upper hand,
There is land where you take tribute.
Let us set aside the goods and money,

Kara baştan başlayalım.
Kara başlı insandan,
Sıradan askeri hiçbir zaman,
Sayıya hesaba katmayalım,
Alpları sayalım.

Kiminki fazla çıkarsa,
Diyet ödeşip dağılalım.
Fazlalık, eksiklik fark olursa,
Yer tarafına bakalım.
Ya Manas'ın gözü sağken,
Benim dolu çağımda,
Ya benim gözüm sağken,
Senin dolu çağında.
Beşikte bebek uyumadan,
Bellerde yılkı dinlenmeden.
Boğuşup gelmekteyiz,
Nice yıldır rahat yüzü görmeden.
Elli yılda el yenilenir,
Yüz yılda yer yenilenir.
Kendin düşün, Semetey,
Yeni ere kin bırakıp,
Kalanlara vebal komayalım.
Kendimce akıl yürütüp,
Doğru gördüm bunları».
Yazdığı mektup buymuş,
Koñurbay'ın sözü buymuş.
Mektubu okutup Semetey,
Düşündüğü şuymuş.
«Alpları hesaba vursam – diye,
Fazla çıkar bizim el,
Güçsüz düşenin dış yakasını,
Beriye çekip alsam – diye.

Hâkimlik taslayan Koñurbay,
Benim önüme gelecekmiş?!
Benim alpım çok çıkarsa,
Yerinden ayırıp verecekmiş?!

Let us begin from the black head itself.
Of the black-headed sons of men,
The common soldiery never once
Let us enter in the reckoning —
Let us number the alps alone.

Whosever count comes out the greater,
Let us settle blood-price and disperse.
If surplus or shortfall makes a difference,
Let us look to the side of land.
Either while Manas's eye was sound,
In the fullness of my days,
Or while my eye is sound,
In the fullness of your days —
No babe has slept within the cradle,
No herds have rested on the ridges.
We have come grappling on and on,
So many years without a sight of peace.
In fifty years a people is renewed,
In a hundred years the land renewed.
Think for yourself, Semetey:
Leaving hatred to the men to come,
Let us lay no burden on those who remain.
Reasoning in my own mind,
I have judged these things aright».
Such was the letter that he wrote,
Such was Koñurbay's word.
Having the letter read, Semetey —
This was what he thought.
«If I put the alps into the count – saying,
Our people will come out the more;
The outer skirts of him who falls weak
I would draw and take unto myself –
saying.
Koñurbay who plays the sovereign
Would come before my face, would he?!
If my alps come out the more,
He would part with land and give it, would he?!

Böyle güzel bir hesabı,
Ben bulamayıp duruyorum.
Sözleşilen günde o gelsin,
Ben de oraya varırım». –
Deyip, yüzü asılıp Semetey,
Ona mahsus mektup yazmadan,
Elçiyi ağırlayıp yolcu etmeden,

Sözünü söyleyip gönderdi.
Uzağa varan elçiler,
Öyle böyle yol alıp,
Ancak güç bela geldiler.
Semetey'in sözlerini,
Bir bir anlatıp verdiler.
Gelirim dediği sözüne,
Kibirli bu koca Kalça,
Pek çetin hazırlığa girişti.
Hilesine bak tükenesinin,
Ok yılanı gibi kuruldu.
Vergiye verip durduğu,

Altın, gümüş akçeyi,
Vermeyecek gibi göründü.
Kış geçti de yaz geldi,
Sözleşilen yerine,
O Koñurbay heybetle geldi,
Sürüyle ordu asker geldi.
Kara dağ gibi Han Koñur,
Nicesini yiyen o onmadık.
İki dizgin, bir yular,
Kendi eline değince,
Sığır tüyü gibi orduyla,
Ezip dağıtma niyetiyle,
Amur'a doğru yola koyuldu,
Sürüyle ordu asker aldı.
Şeytanın dilini bilenlerden,
Yılandan kamçı asanlardan.
Şeametin kara tulparını,
Ecelin kara kartalını,

So fine a reckoning as this
I could not have found myself.
Let him come on the appointed day,
And I too will be there». –
Saying this, his face darkening, Semetey,
Writing him no letter of his own,
Neither feasting the envoy nor seeing him off,
Spoke his word and sent him away.
The envoys bound for distant parts,
Making their way by fits and starts,
Arrived at last with much hardship.
The words of Semetey
They recounted one by one.
At his word that he would come,
This haughty great Kalça
Set about grim preparations.
See the cunning of the doomed wretch —
He coiled like an arrow-snake.
The tribute he had been paying,

The coin of gold and silver,
He gave every sign he would not pay.
Winter passed and summer came;
To the appointed place
That Koñurbay came in his grandeur,
Came with hordes of troops and soldiers.
Han Koñur like a black mountain,
That ruined wretch who devoured so many.
Two reins and a single halter
Once they fell into his hand,
With an army thick as cattle-hair,
Meaning to crush and scatter all,
He set out on the road toward the Amur,
Took with him hordes of troops and soldiers.
Of those who know the devil's tongue,
Of those who hang whips made of snakes.
Calamity's black tulpar,
The black eagle of fated death

Külahsız elde taşıyıp,
Dağ söküp yürüyenlerden.
Ateş alevi püskürenlerden,
Görünüşünden elin ürktüklerinden.

İnsan dili bilmeyen,
Urgan saçlı nice devlerden.
Yanına yoldaş almış,
Hep birden yola çıkmışlar.
Kavga çıkarırsa Semetey,
Kımıldatmadan, oynatmadan,
Yerinden ırgalatmadan bağlarım – diye,

Örümcek ağını sermiş.
Amur'un kızıl yamacına,
Böğürüp yerleşivermiş.
O sırada bir baksan,
Arslan doğan er Semeñ,
Tedbiri bol er kişi,
Çorolarla danışıp,
Ne günler olur – diye,
Aybalta, kılıç bileyip,
Kazakların çok askerini,
Pusuya yatırmış.
Kalça'nın gücünü göreyim – diye,
İvedi yola çıkmış.
Aha diyene kadar,
Tulparlarını koşturup,
Tepeden toz savurtup,
Dalıp girivermiş.
Han töresi gereğince,
Koñurbay'ın düşüncesince,
Kaplan Semey, Han Koñur,
Tahta çıkıp oturdu.

Çok gecikip durmadı,
Bütün sözünü döktü.
Bağlanan şart gereğince,
Alpları hesaba aldılar.

Bearing hoodless on the fist,
Of those who walk uprooting mountains.
Of those who spew the flame of fire,
Of those whose very look makes peoples quail.
Knowing no human tongue,
Many giants with rope-thick hair.
These he had taken as companions,
All together they set forth.
If Semetey should start a quarrel,
Without a stir, without a twitch,
I shall bind him fast, unshaken from his place – saying,
He had spread the spider's web.
On the crimson slope of the Amur
He had settled down with a bellow.
At that time, were you to look,
The lion-born er Semeñ,
That man of ample forethought,
Taking counsel with his çoros,
What days may come – saying,
Whetting battle-axe and sword,
Had laid the many soldiers of the Kazaks
Waiting in an ambush.
Let me see Kalça's strength – saying,
He had set out in all haste.
Before one could say ah,
Galloping their tulpars,
Whirling dust up from the ridge,
They came plunging in.
By the custom of the khans,
As Koñurbay had purposed,
Tiger Semey and Han Koñur
Mounted the throne and sat.

He did not long delay,
He poured out all his words.
By the terms of the bound pact
They took the count of alps.

Kañgay yanından ölen alp,
Fazla çıkıverdi.
«Mühür bas» – diye Koñurbay,
Ferman okutmaya kalktı.
«En başta Manas için,
Altı yüz bin Kalmuk'u,
Suçuna karşılık verirsin», –
Diye, Semetey söyledi!
«Bu ne biçim huy – diye,
Bu nereden çıkan sinsi laf?!»
Alp Koñurbay koca Kalça,
Öfkelenip kaldı.
O arada Gülçoro:
«Kahrolası Çürçüt kul,
Söylenen sözü dinleyip dur.
Almambet, Çubak, Muzburçak,
Acıbay, Kökçö, er Sırgak,
Alp Serek, kalan erlerin,
Bunların hepsini yedin!
O işin az gelmiş gibi,
Talas'a varıp od saldın!
Öyle sözü açmazsak,
Diyet öderim – diye – Kalmuk'a,

Ağam mührü niye bassın?!

Haraç diye verilecek altını,
Vaktinde vermezsin.
Altın – diye – sarı bakırını,
Gümüş – diye – kalayı, demiri,
Aldatıcı sözden sen, Kalça,
Neden hâlâ vazgeçmezsin?!
Diyet ver – diye – Koñurbay,
Zırvalayıp boku ne yersin?!
Sen almazsın, verirsin,
Boynunu çevirirsen, sen Kalça,
Şimdi elimden ölürsün!»
Arslanın suretini görünce,
Düşüncesi bine bölününce.

The alps fallen on the Kañgay side
Came out the greater number.
«Stamp the seal» – said Koñurbay,
Moving to have the decree read out.
«First of all, for Manas,
Six hundred thousand Kalmuks
You shall render for your crime», –
Thus did Semetey speak!
«What manner of temper is this – saying,
Whence comes this sly talk?!»
Alp Koñurbay, the great Kalça,
Was left seething with rage.
At that moment Gülçoro:
«Accursed Çürçüt slave,
Listen well to the word that is spoken.
Almambet, Çubak, Muzburçak,
Acıbay, Kökçö, er Sırgak,
Alp Serek, and the other men of war —
All of these you have devoured!
As though that deed were not enough,
You came to Talas and set it aflame!
If we did not raise such matters,
Why should my elder brother stamp the seal,
Saying – I pay blood-price – to the Kalmuk?!
The gold to be given as tribute
You do not pay in season.
Your yellow copper, calling it – gold,
Your tin and iron, calling them – silver:
From deceiving words, you Kalça,
Why do you still not desist?!
Saying – pay the blood-price – Koñurbay,
Why babble on and eat such filth?!
You shall not take — you shall give;
And if you turn your neck away, you Kalça,
You now shall die here at my hand!»
When he saw the lion's visage,
His thoughts split in a thousand ways.

Aceleye düşen Koñurbay,
Gizlice kirpiğini kırptı.
Şeytanın dilini bilenler,
Aceleyle ata bindiler şimdi.
İki yanın yoğun ordusu,
At sürüşüp saldırdılar şimdi.
Kanatlının yetişemediği ovada,
Kañgay'dan gelen belaya,
Hunharlar savaştılar,

Thrown into haste, Koñurbay
Secretly winked his lash.
Those who know the devil's tongue
In haste now mounted horse.
The thick armies of both sides
Spurred their horses now and charged.
On the plain no winged thing overtakes,
Against the plague come out of Kañgay,
The bloodthirsty ones did battle,

Nicesini attan düşürdüler.
Kızıl yamaçlı ovada,
Kızıl boran yel oldu.
Haykıran sesi dinmeden,
Kaynaşan halk doldu.
Durmadan ordu dalgalandı,
Akan sel gibi dalgası.
Kuvveti bol güçlüler,
Mızrağı çelik uçlular,
Seçilip öne çıktılar.
Üç kaplan bunları,
Deşip devirip yıktılar.
Kılıcı kızıl keskinler,
Kıtay'dan çıkma yamanlar.
Bayrağı yelde dalgalanıp,
Tunç davul gümbürdeyip.
Aybalta göğe parıldayıp,
At sürüp sıra sıra geldiler.
Ölümden zerre çekinmeden,
Akıllarında hepsinin,
Kırgız'ı bağlayıp gitmek vardı.
Kızıl flamalı Sırnayza,
Bir saplasa dağ devirir.
Gülçoro ile Kançoro,
Türlü hüneri olan çorolar.
Sağrıya kamçı bastılar,
Surkoen ile Karalat,
Bulut gibi süzülüp gittiler,
Keskin ağzı çevirip çaldılar.

Toppling many from their mounts.
On the crimson-sloped plain
A crimson storm-wind blew.
The crying voices never ceasing,
The seething masses filled it full.
Ceaselessly the army surged,
Its waves like a flooding torrent.
The mighty ones of ample strength,
Their lances tipped with steel,
Came forward, chosen from the rest.
The three tigers met them,
Piercing, toppling, striking down.
Those with keen red swords,
Villains bred out of Kıtay.
Their banners rippling in the wind,
Their bronze drums thundering.
Battle-axes flashing to the sky,
Rank on rank they came riding on.
Fearing death not one whit,
In the minds of every one
Was to bind the Kırgız and be gone.
Sırnayza with its red pennant —
One thrust of it topples a mountain.
Gülçoro and Kançoro,
Çoros of manifold skill.
They laid the whip to the croup;
Surkoen and Karalat
Went gliding off like clouds,
They turned the keen edge and they struck.

Basıp gelen sellere,
Kaynayan Kalmuk ellerine.
Kalkan örtünen erlerin,
Bağrına mızrak sapladılar,
Ağzından kanını akıttılar.

Cevşen giyen bahadırın,
Başını kesip çırpındırttılar,
Sereserpe attan devirdiler.
Amur boyu toz oldu,
Ovanın hepsi kan oldu.
Atın taşıyamadığı devlerin,
Başı dönüp sersem oldu.
Soluğuyla yutuveren devleri,

At götürmez iri yarıları,
Kökünden sökülüp yıkıldı,
Başı çukura tıkıldı.
İki yanın ölüsü,
Etten olma dağ oldu,
At ölüsü kaya oldu.
Ölenlerin diyetini güdüp,
Boğuşan çetin düşman oldu.

Soyundan sopuna dek,
Unutulmaz dava oldu.
Gecenin kilidi kapandı,
Toplanın, asker – diye,
İki yanını payladı.
Er Semetey bahadırın,
Ordunun sayımını aldı:
«Berdike tercüman yiğit yok,
Ilgedey ile Taldıbay,
Öçöbay, Möñgü eren yok.
Devrilip gider mi,
Vefasız yalan dünya azgın!» –
Diye, er Semeñ hayıflandı.
Bu sırada bir baksan,
Kara yeleli koca Kalça,

At the floods that pressed upon them,
At the seething Kalmuk hosts.
Into the breasts of shield-clad men
They drove their lances home,
They made the blood run from their mouths.
The batyr clad in jösen-mail —
They cut his head off, left him twitching,
Toppled him sprawling from his horse.
The banks of the Amur turned to dust,
The whole plain turned to blood.
The giants no horse could carry —
Their heads spun and they reeled.
The giants who gulp men down with a breath,
The hulks no horse could bear,
Were torn up by the root and felled,
Their heads rammed into pits.
The dead of both the sides
Became a mountain made of flesh,
The horse-dead became crags.
Pursuing blood-price for the slain,
The grappling foe grew grim.

Down to their seed and kin
It became a feud unforgotten.
The lock of night was shut;
Muster, soldiers – saying,
He chided both his flanks.
Er Semetey the batyr
Took the tally of the host:
«Berdike the interpreter brave is gone,
Ilgedey and Taldıbay,
Öçöbay, saint Möñgü are gone.
Does it not topple and pass away,
This faithless, lying, wanton world!» –
Saying, er Semeñ lamented.
At this time, were you to look,
The black-maned great Kalça —

Kurnazlığı bir hayli çok.
Ölmeden kalan askerini,
Bölük bölük ayırdı bin parça:
«Tan atınca Burutlar,
Sağ yerini komaz – diye,
Ovada işini bitirir – diye.

Yatıp kalmak olmaz – diye,
Burut'u çepeçevre kuşatıp,
Fitilli tüfekle kurşunla – diye,
Korda yanıp ölsün» – diye! –

Karanlığı örtünüp,
Sürüp içeri vardılar,
Gümbürtüye tuttular.
Koyçagır'ın sesi çınladı,
Yıldız gibi uçup atılan ok,
Dağ bozulup yankılandı.
O sırada üç yiğit,
Çabucak danışıp,
Fısıldaşıp konuşup.
Akkelte'ye kurşun sürüp,
Önlerinden Semeñ ateş edip.
Arslan doğan çorolar,
Arkaya çıkıverip.
İki yandaki böğürden,
«Manas!» diye nara atıp.
Savurup yürüdüler,
Vuruşan Kırgız'da,
İçlerinde ukde kalmadı.
Tana yakın olduğunda,
Kalmuk'u sürüp götürüp,
Buza kıstırdılar.
Kalmuk'u kaydıra kaydıra,
Deri üstünde yün döver gibi dövdüler.
O sırada fark etsen,
Balıklar gülüp baktılar.

Kunduzlar saçını taradı,

His cunning is very great.
The soldiers left him still undead
He split in a thousand parts, troop by troop:
«When dawn breaks, the Buruts
Will leave nothing whole – saying,
Will finish their work upon the plain – saying.
To lie idle will not do – saying,
Ring the Burut round about,
Shoot with matchlock guns – saying,
Let him burn on the coals and die» – saying! –
Cloaking themselves in darkness,
They rode and pressed inside,
They loosed a thundering fire.
The voice of Koyçagır rang out,
Arrows launched flying like stars,
The mountain crumbled, echoing.
At that moment the three braves,
Taking counsel swiftly,
Speaking in whispers together.
Driving a ball into Akkelte,
Semeñ fired from before them.
The lion-born çoros
Slipped out to the rear.
From the flanks on either side,
Raising the war-cry «Manas!»
They swept forward on the attack;
In the fighting Kırgız
No knot was left within their hearts.
When it drew close to dawn,
Driving the Kalmuk on,
They pinned them on the ice.
Sliding the Kalmuks helter-skelter,
They beat them as wool is beaten on a hide.
At that time, would you but mark it,
The fishes looked on laughing.

The otters combed their hair,

Üç yiğidi pek beğendiler.
Derken çok geçmedi,
Âlemin yüzü açıldı,
Gök semanın döşüne,
Altından nişan asıldı.
Kıyıp biçen Koñurbay,
Yerinde duramayıp,
Perişan olup çok ordusu,
Algara tulpara binmiş,
Pazısına o domuz,
Kanlı mızrağı asmış.
Kendisi kükreyip çıkmış,
Bağıra çağıra sözünü dökmüş:

«Kendim çıktım ben – dedi,
Kahrolası Semetey,
Teke tek çık sen – dedi!
Sinip saklanıp yıkılmayacaksan,
Diyeti şimdi ver – dedi!»
Kendini tutamayıp Gülüstön:
«Azgınlaşan bu itin,
Cana batan sözü çok oldu,
Ağam, bana bırak – dedi.

Kalabalık Alaş yurduna,
Sen dayanak ol» – dedi.
Tutuştuğu düşmandan dönmeyen,
Azılı devleri,
Her dem yere seren,
Almambet oğlu aç arslan.
Ağası git deyince,
Yüzünden sarı tüy çıktı,
Yiğidin gönlünü yiyip bitiren,
Niyeti bozuk Kalça'ya,
Çekinmeden dosdoğru çıktı.
Surkoen tulparı koşturup,
Tozunu uzağa savurup.
Ateş gibi yanıp iki göz,
Kükreyerek tez yetişti.

Much they admired the three braves.
Then, not long after,
The face of the world was opened,
On the breast of the vaulted sky
A badge of gold was hung.
Slashing, slaughtering Koñurbay,
Unable to keep his place,
His great army in ruin,
Had mounted the tulpar Algara;
Upon his shoulder that swine
Had slung the bloody lance.
He himself came out roaring,
Bellowing, shouting, he poured out his words:
«I myself have come out – he said,
Accursed Semetey,
Come out man to man – he said!
If you will not cower, hide, and fall,
Pay the blood-price now – he said!»
Unable to contain himself, Gülüstön:
«This dog run wild —
Too many are his words that pierce the soul;
My elder brother, leave him to me – he said.
For the teeming homeland of Alaş,
Be you the pillar» – he said.
Never turning from a foe once grappled,
The ferocious giants
He lays upon the earth each time —
Almambet's son, the hungry lion.
When his elder brother bade him go,
Yellow down rose on his face;
At Kalça of the rotten purpose,
Devourer of a brave man's heart,
He rode out straight without a flinch.
Galloping the tulpar Surkoen,
Whirling his dust afar.
Two eyes burning like fire,
Roaring, he closed in swiftly.

Gelmekte olan Gülüs'ü,
Kañgaylar görüp şaştılar:
«Peri mi bu, cin mi?
Yoksa kuldan çıkma fil mi?
Şimdi gelişine bak,
Heybeti zemheri gibi soğuk!»
Köke Tanrı kolla – diye,
Burut'un hakkından gel, Koñur» – diye,
–
Koynundan put çıkardılar,
Dua mırıldanıp Kalmuk durdu.
Bütün Kırgız baksa,
Bileği kalın, taş yürek,

Seeing Gülüs as he came,
The Kañgays looked on amazed:
«Is this a peri or a jinn?
Or an elephant sprung from a slave?
Look now at his coming —
His grandeur cold as deep midwinter!»
«Köke Tengri, guard us – saying,
Deal with the Burut, Koñur» – saying, –

They drew idols from their bosoms;
Murmuring prayers the Kalmuk stood.
And all the Kırgız, looking on:
Thick of wrist, stone-hearted,

Filden güçlü o gidi,
Heybeti üstün, taş yürek,
Alpları yenmiş o gidi.
Kahrolası kalday hazırlanıp,
Ok geçmez kaftanını örtünüp.
Öne çıkıverdiğinde,
Aç kalmış kaplan gibi,
Bakıp görsen suretine,
Tutuşan sağ kalmaz sanki.

Kasırga gibi yeri savurup,
Kızıl boran yel gelir.
Haykırışı taş yarar,
Buna nasıl kişi denk gelir?
«Manas'ın ruhu kolla» – diye,
Soluk soluğa söyleyip durdu.
Derken çok geçmedi,
İki ejderha yüzleşip,
Büyüleşip kilitlendi sanki.
Onların ağırlığından,
Kara yer güç bela dayandı.
Silaha silah çarpışıp,
Yer kaynayan kor oldu.
Arslanca tutuştular,
Esirgemesiz vuruştular.

Stronger than an elephant, that rogue,
Supreme in grandeur, stone-hearted,
Conqueror of alps, that rogue.
The accursed kalday made him ready,
Wrapped in his arrow-proof kaftan.
When he came riding forward,
Like a tiger starved of food,
Were you to look upon his visage,
It seemed none who grappled him would live.
Whirling the earth up like a cyclone,
A crimson storm-wind comes.
His war-cry splits the rock —
What man could stand his equal?
«Spirit of Manas, protect me» – saying,
He kept repeating, breath on breath.
Then, not long after,
The two dragons came face to face,
As if spellbound and locked together.
Beneath the weight of them
The black earth scarcely bore up.
Weapon clashing upon weapon,
The ground became a boiling ember.
Like lions they grappled,
They struck without mercy.

Öteye beriye sürünce,
Boğuşup dururlarken.
Yer çalkalanıp duruldu,
Sis çöküp açıldı.
O ikisinin başından,
Buram buram buhar çıktı,
Tulparın bileğinden,
Sızıp kara su çıktı.
Biri birini alamayıp,
Çürçüt Kalça Koñurbay,
Ansızın çoroyu,
Eteğinin dibinden kavradı.
Altın eyerde Kalmukça,
Başından dolayıp savurdu,

Öne alıp yürüyüverdi.
Takati kesilen Algara,
Kendisi kocamış Algara,
Ulu dağ gibi bahadırı,
Koparıp götüremedi.
Tökezleyip Surkoen,
Sendeleyip düşeyazdı.
Ok yılanı gibi dönüp,
Gülüs, kåkülünden dolayıp yakaladı

Gülüs çevirip aldığında,

Geri dönüp yürüdüğünde,
«Gidi Burut yetişti – diye,

Bağlayıp alıp gitti – diye, –

Mançuların Mañgüş alpi,
Kurtarıp alırım» – diye,
Kasırga gibi tez yetişince,
Böğründen saldırıp,
Onu Kançoro saplayıp geçti.
Kacıman ardı sıra yetişip,
Başını kesip geçti.

Driving each other to and fro,
While they wrestled on and on.
The earth was shaken and then stilled,
The mist came down and cleared.
From the heads of those two
Steam rose up in billows,
From the tulpars' fetlocks
Black sweat-water trickled out.
Neither able to take the other,
The Çürçüt Kalça Koñurbay
Of a sudden seized the çoro
By the lower hem of his skirt.
Kalmuk-fashion, on the golden saddle,
He whirled him round his head and flung him,
Slung him in front and rode away.
Algara, drained of all his strength,
Algara, grown old himself,
Could not tear away and carry off
The batyr huge as a mighty mountain.
Stumbling, Surkoen
Staggered and all but fell.
Twisting round like an arrow-snake,
Gülüs wound his hand in his forelock and caught him.
When Gülüs wrenched him round and took him,
When he turned and rode away,
«The rogue Burut has caught him – saying,

Has bound him and is bearing him off – saying, –
The alp Mañgüş of the Mançus,
I will rescue him» – saying,
When he closed swift as a cyclone,
Charging in at his flank,
Kançoro ran him through and passed.
Kacıman, following hard behind,
Cut off his head and passed.

Derken çok geçmedi,
Ancuların Añguş alpi,
Bağırarak bu da yetişti şimdi.
Kançoro ile Kacıman'ı,
Peş peşe saplayıp geçti şimdi.

Esenbay derken yetişip,
At kuyruğunu tutturup,
Kançoro ile Kacıman'ı,
Sağ esen alıp götürdü.
O sırada fark etsen,
Koñurbay'ın Algara'sı,
Tökezleyip kalmış.
Gülüstön'ün Surkoen'i,
Topuğundan kapmış.
Kapmasa da ne etsin,
Koñurbay'ın kâkülü,
Elinden çıkıvermişti.
Atına kamçı bastı,
Geriye dönüp kaçtı.
O sırada genç arslan,
Kaçırıp salıversem yazık – diye,
Geri kaçan Kalça'nın,
Eteğine uzanıp,
At kuyruğuna el atıp,
Dimdik süzülen kartal gibi,
Ardı sıra kovaladı.
Kalmukların yoğun ordusu,
Siper aranıp sindiler.
Ateş gibi yanan iki göz,
O zaman büsbütün kızardı.
Kından çıkan ak şemşir,
Kırk sekiz kulaç uzadı.
Eğilerek Gülüstön,
Alabildiğine güçle,
Kılıcı savurduğunda,
Düz vurmayıp yampiri vurup,
Kalça'nın bindiği Kara atın,
Topuğunu çaprazlama kesti.

Then, not long after,
The alp Añguş of the Ancus,
Bellowing, he too now closed.
Kançoro and Kacıman
He speared each in turn now, passing through.
Then Esenbay came up,
Set them gripping the horses' tails,
And Kançoro and Kacıman
He carried off alive and whole.
At that time, would you but mark it,
Koñurbay's Algara
Had stumbled and lost his stride.
Gülüstön's Surkoen
Had snapped at his fetlock.
Yet snap as he might, what could he do —
Koñurbay's forelock
Had slipped from out his hand.
He laid the whip to his horse,
He turned and fled away.
At that moment the young lion,
A pity to let him slip and flee – saying,
At the skirt of Kalça
Fleeing back away,
Reaching for the horse's tail,
Like an eagle gliding sheer,
He chased hard on his heels.
The dense army of the Kalmuks
Cowered, seeking cover.
Two eyes burning like fire
Then went wholly crimson.
The white shamshir drawn from its sheath
Stretched out forty-eight fathoms long.
Leaning low, Gülüstön,
With all the strength he had,
When he swung the sword,
Struck not true but slantwise,
And of the Black horse Kalça rode
He sheared the fetlock crosswise through.

Kendisini tam vuramadan,
Ukdede kaldı Gülüs!
Güçle inen Coybolot,
Çamdan, kayından, çınardan,

Bir vadiyi biçip geçti.
Savrulan kılıcın rüzgârından,
Dağlar dağa çarpıp,
Toprak göğe savruldu.
Yerin yüzü görünmeden,
Sis çöküp koyulaştı.
Altı gün açılmadan,
Âlemin yüzü kurudu.
Yolunu şaşırıp Gülçoro,
Çaresiz kalıp fena kavruldu.
Alnından akan tere,
Altında yer yoğruldu.
Ukdesi kalan Gülüstön,
«Manas!» diye sert haykırdı.
Haykırıştan afallayıp,
Köykap'ın dağı yarıldı.
Hapiste yatan rüzgârlar,
Yeryüzüne yayıldı.
Altı günden bu yana,
Âlemi basan toprak,
Rüzgâr sürüp arındı.
Taşlar uçup takırdayıp,
Sanki dile gelmiş gibi,
Bıdır bıdır söylenmekte.
Dağlar kavuşup gürleyip,
Âlemi rüzgâr uçurdu.
Altını üstüne getirir – diye,
İnsanların hepsi tir tir.
Albastı, şeytan, azıtkı,
Yün gibi uçuşup durur.
Yuvarlanıp gidecekmiş gibi,
Dağ dibinden sarsılıp.
Kış günündeki buğra gibi,
Üşüyen halklar titreyip.

Failing to strike the man himself,
Gülüs was left with a thorn in his heart!
Coybolot, descending with such force,
Of pine, of birch, of plane,

Mowed down a whole valley and passed on.
From the wind of the swung sword
Mountains crashed on mountains,
Earth was hurled into the sky.
The face of the ground could not be seen,
Mist settled and grew thick.
Six days it did not lift,
The face of the world was parched.
Losing his way, Gülçoro,
Helpless, was sorely scorched.
By the sweat that ran from his brow
The earth beneath him was kneaded.
Gülüstön, the thorn still in his heart,
Cried out harshly: «Manas!»
Stunned by that great cry,
The mountain of Köykap split open.
The winds that lay imprisoned
Spread out across the earth.
The dust that for six days
Had pressed upon the world,
The wind drove off and cleansed.
Stones flew rattling by,
As though they had found tongues,
Muttering on and on.
Mountains met and thundered,
The wind sent the world flying.
It will turn all upside down – saying,
All of mankind trembled.
Albastı, devil, fiend
Whirl about like wool.
As though it would roll clean away,
The mountain shuddered from its base.
Like a camel-bull on a winter's day,
The freezing peoples shivered.

Toprak uçup saçıla,
Yerin yüzü açıla,
Koñurbay'ı görsem – diye,
Gülüstön koşturur telaşla.
Yaşı doksana dolalı,
Dağ gibi olan Kalça'ya,
Böyle bir hakaret olmamıştı.
Yiğitliğinden ayrılıp,
Kaygıyla zahmete düşmüştü.
Bir yana çekip gitti,
Yer görünmez sisin içinde.
İnişe gelince Kalça'nın,
Topuğu kırkılmış,
Algara'sı seke seke,
Yokuşa sürse Kara atı,
Sağrıdan destekleyip hoplayarak.

That the dust might fly and scatter,
That the face of the earth might open,
Could I but see Koñurbay – saying,
Gülüstön gallops in his haste.
Since his years had reached ninety,
To Kalça huge as a mountain
No such insult had ever come.
Parted from his valor,
He had fallen to grief and torment.
He drew off to one side and went,
In the mist where no ground could be seen.
When Kalça came to a downslope,
His fetlock shorn away,
His Algara went hobbling;
When he drove the Black horse at a rise,
It bounded, pushing from the croup.

Tozdan çıkıp er Gülüs,
Dört bir yanını gözledi.
Amur'un beri kıyısında,
Göründü Koñur'un karaltısı.
Atılan ok gibi vınlayıp,
Fırlatılan taş gibi hışlayıp,
Arslan çoro vardı oraya.
Aksak atlı Koñurbay,
Ne zaman canını esirgedi ki?
Amur boyu soğuk yer,
Yaz gününde buz donup,
İki kıyısı uçurum olup,
Orta yeri çağlayan olup.
İnce ince buğusu tütüp,
Kimi yerde yarıktan,
Fışkıran su çıkıp.
Taşkın akıp kıvrılıp,
Keçe örtü gibi büyük buzlar,
Su üstünde sürüklenip.
Su dönüp lıkırdayıp,
Sesi duyulup şıpırdayıp,
Eri ölmüş gibi silkinip.

Coming out of the dust, er Gülüs
Scanned all four quarters round.
On the near bank of the Amur
Appeared the dark shape of Koñur.
Whirring like a loosed arrow,
Hissing like a hurled stone,
The lion çoro reached the place.
Koñurbay on his lamed horse —
When did he ever spare his life?
The Amur country is a cold land:
On a summer's day the ice was frozen,
Its two banks sheer precipice,
Its middle a rushing cataract.
Its thin, thin vapor smoking up,
In places, from the fissures,
Water came spurting forth.
The flood ran swirling on,
Great ice-floes like felt coverings
Drifting on the water.
The water turning, gurgling,
Its sound heard lapping, plashing,
Shuddering as if its man had died.

Yarık yarık deliklerden,
Fışkırıp şarıldayıp.
Orta yeri oyulup,
Dönerek girdaplanıp.
Canını esirgemeden Koñurbay,
Suya daldı atını sürüp.
Koñur suya girince,
Altı mızrak boyu buz,
Durmak bilmez oyulup,
Su üstünde salınıp,
Sallar akıp gitmekte.
Şır şır edip ses çıkıp,
Karlar akıp gitmekte.
Yalıyara çarpıp duraklayıp,
Koñurbay'ın başı dikilip,
Bir görünüp yok olur.
Ara sıra mızrağın,
Ucu çıkar dimdik.
Kimi yerde tulgası,
Bata çıka görünür.
Akılda usta Gülüstön,
Altmış iki boydan,
Birbirine benzemez oymaktan,
Karıştırıp ördürülmüş,
Almambet'in kemendini,
Faydasını göreyim – diye,
Dürüp elinde tuttu.
Tezek gibi yüzen Koñurbay,

From cracked and fissured openings
Gushing up and splashing.
Its middle gouged and hollowed,
Turning in a whirlpool.
Sparing nothing of his life, Koñurbay
Plunged into the water, spurring his horse.
When Koñur entered the water,
Ice six lance-lengths thick,
Gouged out without ceasing,
Swaying on the water,
Drifts on like rafts, away.
Sounding with a rushing hiss,
The snows go streaming past.
Striking the sheer bank, checking there,
Koñurbay's head rears up,
Shows once and disappears.
From time to time the lance's
Point juts out bolt upright.
In places his helmet
Shows, sinking and rising.
Gülüstön, master in cunning —
Of sixty-two strands,
Of clans unlike each other,
Plaited and twined together,
Almambet's lasso —
Let me see its profit now – saying,
He coiled and held it in his hand.
Koñurbay floating like a dung-clod,

Bir gedikten göründü.
Onu görür görmez Gülüstön,
Kement atıp at yakalayan,
Azgın taya binip yılkı süren,
Böyle pişip yetişen Gülçoro,
Kementini savuruverdi.
Atmaya alışkın Gülçoro,
Kementi şaşmadan saldı.
İki kolunu kenetleyip,
Tam göğsünden geçirdi.

He appeared through a gap.
The moment he saw him, Gülüstön,
Who caught horses with the flung lasso,
Who rode wild colts and drove the herds,
Gülçoro, seasoned and raised to this,
Sent his lasso whirling forth.
Gülçoro, practiced in the throw,
Cast the lasso without missing.
Pinning both his arms together,
He looped it square across his chest.

Boynuna kement düşünce,
Kalça'nın işi bitiverdi.
Gülçoro kementi çekince,
Kendisi kalıp kementte,
Algara suya kapılınca,
Çaresi tükendi koca Kalça'nın,
Baştan başa dağ gibi bir yığın.
Kıyısından buza yaslandı,
Kolayca çekivermekle,
Buz üstüne çıkmadı.
Üzengi bağına Gülüstön,
Kemendi dolayıp basmıştı.
«Manas!» diye bağırıp bahadır,
Var gücünü aşırıp,
Koñurbay'ı çekmişti.
Gücü aşkın yiğide,
Gürleyen o erene,
Buz dayanamayıp,
Baştan başa yüz ok atımı,
Kalınlığı donmuş buzun,
Dokuz urgan boyu vardı,
Ters yüz olup devrildi.
Koñurbay da savrulup,
Altüst olup gitti.
Ağıl yerinde masmavi buz,
Çığlık koparıp göğe uçtu.
On günlük yere varmıştı,
Kırılan buzlar çatırdayıp.
Çırga gibi sürükleyip Koñur'u,
Dağ gibi kütük edip yuvarladı,
Görülmedik şeyi gösterdi ona.
«Semetey'e varayım» deyip,
Gülüstön yola koyuldu.
Göğe direnip heybetlenen,
Boy verip yükselen,
Uzayıp giden dar boğazda,
Bir dar geçide gelince,
Koñur sıkışıp kaldı.
Var gücüyle çekince,

When the noose fell on his neck,
Kalça's business was finished.
When Gülçoro drew the lasso in,
He himself stayed caught within it,
When Algara was swept into the water,
Old Kalça's remedies ran out,
A heap like a mountain from end to end.
He braced against the ice at the edge,
By merely hauling on the rope,
He did not come up onto the ice.
To the stirrup-strap Gülüstön
Had wound the lasso and pressed it fast.
Crying «Manas!» the bahadır,
Straining his strength beyond all measure,
Had hauled Koñurbay in.
Before the warrior of surpassing strength,
Before that thundering eren,
The ice could not endure,
A hundred bowshots from end to end,
The thickness of the frozen ice
Was nine lasso-lengths in depth,
It turned right over and collapsed.
Koñurbay too was flung about,
Tossed head over heels he went.
The deep-blue ice where the fold had stood
Flew shrieking to the sky.
It reached a place ten days away,
The breaking ice-floes crackling loud.
Dragging Koñur like a çırga,
It rolled him like a mountainous log,
It showed him things no one had seen.
Saying «Let me go to Semetey,»
Gülüstön set out upon the road.
In the towering gorge that loomed,
That rose up tall and stately,
The narrow defile stretching long,
When he came to a narrow pass,
Koñur was wedged and stuck fast.
When he pulled with all his strength,

Urganı koptu gitti.

Hızla gelmekte olan at,
Surkoen tulpar tökezledi.
Geri döndü Gülüstön,
Ak şimşiri alıp eline,
İki yenini sıvadı.
«Kesip devirecek!» diye,
Koñur'u gözleyip duran,
«Boşuna kestirmeyelim!» diyen,

Yeri kaplamış nice Kalmuk,
Ot misali canlı hortlak.
Akın salıp gelmekteler,
«Kurtarsak Koñur'u» diye,
Tüfek atıp varmaktalar.
Akan sel gibi kabarıp,
Koñurbay için yanıp yakılıp.
Tam da böyle bir anda,
Kahrı katı er Semeñ,
Kanlı kılıçlı, yeleli arslan.
Gayreti üstün Kançoro,
Kara Hıtay'ı, Mançu'yu,
Kaynaşan Kalmuk'u, Ancu'yu,
Gülçoro'ya vardırmadan,
Geri püskürttü onları,
Görene şaşılası iştir bu.
Gülçoro'ya Semetey:
«Tulpara eziyet edip,
Dağ gibi olan Kalça'nın,
Gereken başı değil mi,
Kes başını, at gitsin!»
Ağasından bunu duyunca,
Gönlü açılıp Gülçoro'nun,
Savurup çaldığı şimşirin,
Ucu aya dayandı,
Koñur'u kesip geçerek,
Yere saplanıp kaldı.
Sapı elinde olmasaydı,

The rope snapped clean away.

The horse that came on at full speed,
The tulpar Surkoen, stumbled.
Gülüstön turned back again,
Taking his white sword in his hand,
He rolled up both his sleeves.
Saying «He will cut him down!»,
Those keeping watch over Koñur,
Those saying «Let him not be cut for nothing!»,
Many a Kalmuk covering the earth,
Living ghouls as thick as grass.
They come sweeping in a raid,
Saying «Let us rescue Koñur,»
They come on firing their muskets.
Swelling like a rushing flood,
Burning and grieving for Koñurbay.
At just such a moment as this,
Semeñ the er of iron wrath,
The maned lion with the bloody sword.
Kançoro of surpassing zeal,
The Kara Hıtay, the Mançu,
The swarming Kalmuk, the Ancu,
Before they could come at Gülçoro,
Drove them back and hurled them off,
A deed to astound whoever saw.
To Gülçoro said Semetey:
«Why torment your tulpar so—
Of Kalça looming like a mountain,
Is it not the head that is needed?
Cut off his head and cast it away!»
When he heard this from his elder,
Gülçoro's heart was gladdened,
The sword he swung and struck with—
Its point came to rest upon the moon,
Cutting clean through Koñur,
It stuck fast into the earth.
Had the hilt not been in his hand,

Gök öküzün boynuzunu

,
Az kalsın kesip geçecekti.
Hanı ölüp tuğu yıkıldı,
Kara Hıtay, nice Kalmuk,
Kañgay'a doğru sıvıştı.
Kişneyip atlar depindi,
Obalarına doğru boşandı.
Amur'un ulu suyunda,
Nice Kalmuk yüzüp gitti.
Kırgız'ın zaferini görüp,
Guguk kuşları kaval çaldı.
Kuşlar karşılıklı türkü yaktı,

«Ölümden kurtulduk» diye,
Suurlar sevinç çığlığı attı.
Gökyüzü güldü gümbürdeyip,
Saygı topları atıldı gümleyip.
Yer oynadı salınıp,
Amur türkü söyledi çınlayıp.
Yan yana durup şanlanıp,
Güneş ile ay gülümseyip,
Ayköl arslanı baş edip,
Ölenlerin kan bedelini aldılar,
Ganimet atları terkiye kattılar,

Talas'a doğru yola çıktılar.
Talas'a varıp sağ esen,
Kanıkey ile Bakay'dan,
Hal hatır sorup durdular,
Sonra evlerine dağıldılar.
Tükenip giden Han Koñur,
Dert ile doğmuş onmadık.
Gözü açıkken, sağ iken,
Elinde hüküm var iken,
Adı sanlı Kalmuk boyundan,
Uuşañ'ın öz kardeşi olan,
Uusañgen'i baş kılmıştı.

The horn of the blue ox

,
It would almost have severed too.
Their khan dead, their standard toppled,
The Kara Hıtay, many a Kalmuk,
Slipped away toward Kañgay.
Neighing, the horses stamped and reared,
They streamed away toward their camps.
In the great waters of the Amur,
Many a Kalmuk swam away.
Seeing the victory of the Kırgız,
The cuckoos played upon the pipe.
The birds sang songs to one another,

Saying «We are saved from death,»
The marmots shrieked aloud for joy.
The sky laughed out with a rumble,
Guns of salute were fired booming.
The earth swayed and danced along,
The Amur sang out ringing clear.
Standing side by side in glory,
The sun and the moon both smiling,
With the Ayköl lion at their head,
They took the blood-price of the fallen,
They slung the trophy horses behind their saddles,

They set out on the road to Talas.
Arriving safe and sound at Talas,
Of Kanıkey and of Bakay
They asked after health and welfare,
Then they scattered to their homes.
Khan Koñur, who perished so,
Was born to sorrow, luckless one.
While his eye was open, while he lived,
While judgment still lay in his hand,
From the renowned Kalmuk tribe,
The own brother of Uuşañ,
Uusañgen he had made his chief.

«Semetey'i çağırttım,
Aldırmadan gelir bu yana,
Sen var git Talas'a!» —
Deyip Alaş üstüne salmıştı.
Gönderilen Uusañgen,
Ara sırtlardan yol tutup,
Koca orduyu sürüp çekip.
Yolun açığını, sağını,
Önceden gözleyip yol alıp.
İnsansız yerlerden geçip,
Ala-Too'yu yanlayıp,
Kazak'a hiç sezdirmeden,
Hiçbir cana bildirmeden,
Vardı ulaştı bir zaman,
Semerkand'ın ardına,
Yaylası Bel-Saz ile Kırçın'a,
Kanıkey, Bakay, Camgırçı,
Burada oturdukları sırada.
Dalgalandırıp tuğ açıp,
Askerin karaltısı belirdi.
«Nereden gelmiş bu adamlar?» diye,
Hayran, şaşkın kaldılar.
Düşünceye daldı Kırgızlar,
Bundan haber aldılar.
Ordu halkın üstüne varsa da,
Kalmuk'un bir bölüğü,
Büyük kaleye vardılar.

Ayçürök gitmişti Ürgenç'e,
«Akun Han'ı görürüm» diye.
Kalabalık orduyu görünce,
Halkın hepsi bocaladı,
Onları yöneten bahadır yok,
Çaresini bulamayıp sendelediler.
Ata binecek kişi yok,
Onunla uğraşacak er yok.
Halkı korkutup çığlığa boğup,

Tüfek atıp, yay çekip,

«I have summoned Semetey,
He will come this way unheeding,
You go forth against Talas!» —
So saying he loosed him on the Alaş.
Uusañgen, sent upon his way,
Taking his path along the middle ridges,
Driving and drawing the great host.
The open way, the safer way,
Scouting ahead as he traveled on.
Passing through unpeopled places,
Skirting along the Ala-Too,
Letting no Kazak sense a thing,
Telling not a living soul,
In time he came and he arrived
At the rear of Semerkand,
At the pastures Bel-Saz and Kırçın,
While Kanıkey, Bakay, Camgırçı
Were dwelling in that very place.
Waving and unfurling the standard,
The dark mass of the host appeared.
Saying «Whence have these men come?»,
They stood amazed and bewildered.
The Kırgız sank deep into thought,
They received the news of this.
Though the host fell upon the people,
One division of the Kalmuk
Made for the great fortress.

Ayçürök had gone to Ürgenç,
Saying «I shall see Akun Han.»
When they saw the teeming host,
All the people faltered,
No bahadır to lead them on,
Finding no remedy, they reeled.
No one there to mount a horse,
No er to grapple with the foe.
Terrifying the folk, drowning them in screams,
Firing muskets, drawing bows,

Direnip karşı varamadan,
Yiğitler bağrışıp ağlaştı.
«Büyük kaleyi açın!» diye,
«Törenizin malı mülkü var mı,
Onu tezden bulun!» diye.
Sır Korgon'a daldılar,
Ordayı basıp çullandılar,
Habersizce düşman ele geçirdi,
Nasıl anlatsan sözü çok olur,
Kalmuk'tan gelen bu işin.
Kara Kırgız içinde,
Kalmuk halkı çoktu.
Uusañgen'in ordusuna,
Kalmadan hepsi katıldı.
Kalmuk'un hanı Uusañgen,
Han tahtına oturdu.
Issız yatan yeri aldı,
Savunmasız yatan halkı aldı.
Almayıp da ne yapsın,
Sır Korgon elden gitti.
Uzakta gezerken kan davasında,
Arka olacak beyleri vardı.
Muradına Kalmuklar,
Bugün tamamen erişti.
Yağmalayıp talan edip,
Kadınını kızını ağlatıp,
Altınını sırmasını yükletip,
Kemhasını yeniden katlatıp,
Katırına yükletip.
İpeklilerini katlatıp,
Tulparına yükletip.
Şehrinde sırma bırakmadı,
Serili keçeyi bile komadan,
Misafirhanede, sarayda,
Yağmalayıp aldı hepsini de.
Kaleye gelen bu güruh,
Saldırıp gelen, ganimet aldı.
Dışarıdan obaya varanlardan,
Şimdi ondan haber alalım.

Unable to stand and resist them,
The young men cried aloud and wept.
Saying «Open the great fortress!»,
«Has your töre goods and property?
Find them out at once!» they said.
They poured into Sır Korgon,
They stormed the orda and overran it,
The foe seized it all unawares,
However you tell it, the tale is long,
Of this deed that came from the Kalmuk.
Among the Kara Kırgız,
The Kalmuk folk were many.
To Uusañgen's great host,
All of them joined, not one held back.
The khan of the Kalmuk, Uusañgen,
Sat himself upon the khan's throne.
He took the land that lay deserted,
He took the folk that lay defenseless.
What could he do but take it all,
Sır Korgon passed out of their hands.
While they roamed far on the blood-feud,
They had beys to stand behind them.
To their heart's desire the Kalmuks
This day attained in full.
Plundering and pillaging,
Making their women and daughters weep,
Loading up their gold and gold brocade,
Folding their rich brocade anew,
Loading it upon their mules.
Folding up their silken stuffs,
Loading them upon their tulpars.
He left no gold thread in the city,
Sparing not even the spread-out felt,
In guest-house and in palace,
He plundered and took every bit.
This horde that came upon the fortress,
Attacking as they came, took booty.
Of those who went out to the far camps,
Now let us take up the tale.

Camgırçı, Bakay, Kanıkey,
Gelen düşmanı gözlediler.
«Keñ-Kol'da oturan töreyi,
Yok edip mi gelmişler ki?»
Diye böylece düşündüler.
Öfkeden içleri yanıp,
Korkup bundan gizlenmek yok.
Yeni yetme bahadır Baytaylak,
Binecek atı olmayıp,
Çaresi tükenip durakladı.
Camgırçı'nın Ularboz'u,
Kocamış bir hayvandı.
Kocasa da Ularboz,
Bir yılkı kadar gücü vardı.
Ularboz'a binip coşarak,
Çaraynası, zırhı parlayıp,
Sıkıca binip üstüne,
Bakay'ın oğlu Baytaylak,
Başında bahadırı olmayan,
Suratı bozuk Kalmuk'un,
Sürüp giden ordusunu izleyip,
Uzağa giden adamları yakaladı,
Kalmuk'tan haber sözünü aldı.
Semetey'in uzaklara,
Elçilik yollu gittiğini,
O halktan öğrenip kaldı.
«Ağamın gittiği yalan mı,
Ağamın gittiği gerçekse,
Kaleyi yağmalayıp aldılar mı?
Yağmalandıysa Sır Korgon,
Kırgız'ın yurdu perişan oldu.
Askeri sürüp alarak,
O, Keñ-Kol'a vardı mı?»
Evinde yatamadı,
Camgırçı, Bakay atlandı,
Gelip gözleriyle gördüler,
Geniş kalenin basıldığını.
Komadan yağmalayıp malı almış,

Camgırçı, Bakay, Kanıkey,
Kept watch upon the coming foe.
«The töre who dwells in Keñ-Kol—
Have they destroyed him and come on?»
Thus they pondered in their hearts.
Their insides burning with fury,
No hiding from this out of fear.
The young stripling bahadır Baytaylak,
Having no horse to mount,
Stood at a loss, his remedies spent.
Camgırçı's Ularboz
Was a beast grown old in years.
Yet old as he was, Ularboz
Had the strength of a whole herd.
Mounting Ularboz, exulting,
His mirror-plate and armor gleaming,
Seated firmly on his back,
Baytaylak, son of Bakay,
Trailing the marching host
Of the sour-faced Kalmuk
Who had no bahadır at their head,
He caught the men who ranged far out,
He took word and news from the Kalmuk.
That Semetey to distant parts
Had gone upon an embassy,
He learned it from those people.
«Is it a lie that my elder has gone?
If my elder's going is the truth,
Have they plundered and taken the fortress?
If Sır Korgon has been plundered,
The homeland of the Kırgız is ruined.
Driving his soldiers along with him,
Has he reached Keñ-Kol by now?»
He could not lie at home,
Camgırçı and Bakay took horse,
They came and saw with their own eyes
That the broad fortress had been stormed.
He had plundered every good, sparing none,

Kaleye konan tahtı almış.
Kara Kırgız yurdunun,
Üstündeki bahtı almış.
Uusañgen kalede kalıp,
Malı mülkü yollamıştı.
Uusañgen halkına şunu demişti:
«Ara sırtlardan yürürsek,
Alaşlar sezmez mi?
Malı çekip almaz mı?
Kaşgar yolunu dolanıp,
Kañgay'a gitsek daha iyi.
Ara sırt bize yakın yol,
Yakın olsa da uzak yol.

Kaşgar bize uzak yol,
Uzak olsa da yakın yol.
«Uzak» deyip üşenmeden,
Talas'tan alınan ganimeti,
Kurtarmanın yolunu gözetin.»
Kovalayıp basmaya niyetlendi,
Bakay'ın oğlu Baytaylak.
Yavru kaplan, koca pehlivan,
Koşoy'un oğlu Calgızek,
Ona adam gönderip:
«Önünü kesip çık!» diye,

«Ara sırtı gözlesin,
Gözleyerek ben de gelirim» diye.
«Kaşgar yanını gözle,
Kaşgar'a girip gitmezse,
Ardından kovalayıp yetişirim» diye.
«Başını kesip gelmezsem,
Baytaylak adım haramdır!» diye.
«Malı pulu geri ayırıp,
Hepsini alıp gelirim!» diye —
Babasının adına,
Mektup yazıp gönderdi.
Büyüğüne danışmadan,
Malın ardından gitti.

He had taken the throne set in the fortress.
Of the homeland of the Kara Kırgız,
He had taken the fortune resting on it.
Uusañgen, staying in the fortress,
Had sent the goods and chattels off.
Uusañgen had told his people this:
«If we march by the middle ridges,
Will the Alaş not catch scent of us?
Will they not drag the goods away?
Rounding by the Kaşgar road,
Better we go to Kañgay.
The middle ridge is the near road for us,
Near though it be, it is a far road.

Kaşgar is the far road for us,
Far though it be, it is a near road.
Not shirking it as «far,»
The booty taken from Talas—
See to the way of saving it.»
He resolved to chase and fall on them,
Baytaylak, son of Bakay.
The tiger cub, the mighty wrestler,
Calgızek, son of Koşoy—
He sent a man to him:
«Come out and cut off their front!» he said,

«Let him watch the middle ridge,
Watching, I too shall come,» he said.
«Keep watch on the Kaşgar side,
If they do not turn in to Kaşgar,
I shall chase behind and overtake,» he said.
«If I come not back with his head cut off,
My name Baytaylak be forfeit!» he said.
«Cutting out the goods and gear,
I shall bring back every bit!» he said —
In his father's name
He wrote a letter and sent it off.
Without counsel of his elders,
He went off after the goods.

Büyük yollarda iz sürüp,
Gitmektedir Baytaylak.
İki yanını kollayıp,
Gelmektedir Baytaylak.
Erkeç-Tam'a yönelip,
Kalmuklar dizilip geldi.
Malı mülkü bol alıp,
Kaşgar'a doğru yol alıp.
Kaşgar'a girecekleri sırada,
Gidecek oldu Kalmuklar,
Malı mülkü kaçırarak.
Muradına ermediler,
Ardından kovalayıp Baytaylak,
Yavru arslan yetişti.
Baytaylak varıp yol bağladı,
Önlerinden çıkıp yolu kesti.
Mızraklaşacak yamanları yokmuş,
Savurup halkını kırdı.
Malını pulunu geri sürüp,
Keñ-Kol'a doğru yöneltti.
Gelmektedir Baytaylak,
Yağmaya giden malı sürüp.
Keñ-Kol'a doğru yol alıp,
Altını gümüşü bol alıp.
Yanında Kırgız'dan tek kişi yok,
Kara Kalmuk ordusunu almış.

Gündüz onlara katılmadan,
Katılıp birlikte oturmadan.
Geceleri kendisi bekleyip,
Gelmektedir yavru arslan,
Altını sırmayı yükletip.
«Ölmeyip sağ kalırsam,
Keñ-Kol'a varıp yetişirim» diye,
«Tanrılık taslayan Uusañgen,
Layığını tam bulurum» diye. —

Öfkesi kaynayıp gerilip,
Hıncı kaynayıp bilenip.

Tracking along the great roads,
Baytaylak goes his way.
Guarding both his flanks,
Baytaylak comes along.
Heading for Erkeç-Tam,
The Kalmuks came in file.
Taking goods and chattels in plenty,
Making their way toward Kaşgar.
Just as they would enter Kaşgar,
The Kalmuks made to go,
Spiriting off the goods and gear.
They did not gain their heart's desire,
Chasing at their heels Baytaylak,
The lion cub overtook them.
Baytaylak came up and barred the road,
He came out before them and cut the way.
They had no fell ones fit to joust with lances,
Laying about, he cut their people down.
Driving the goods and chattels back,
He turned them toward Keñ-Kol.
Baytaylak comes along,
Driving the goods that went to plunder.
Making his way toward Keñ-Kol,
Taking gold and silver in plenty.
Not one Kırgız at his side,
He has taken the Kara Kalmuk host.

By day not joining with them,
Not sitting down in their company.
By night keeping watch himself,
The lion cub comes along,
The gold and gold brocade loaded up.
«If I do not die but live,
I shall reach Keñ-Kol in time,» he says,
«Uusañgen who plays at godhead
Shall find his full deserts from me,» he says. —
His fury seething, drawn taut,
His rancor seething, whetted keen.

«Hırsızca şehri vurur ha!» diye,
Kalmuklara surat asıp.
Canlı kişi salmadan,
«Kırayım» diye naralanıp.
«Kalmuklar izleyip gelirse,
Yiğitliklerini göreyim,
İnat eden Kalmuk'un,
Beecin'ini yağmalayıp geleyim.
İnsanın yapacağı iş değil,
Bunun cezasını ele vereyim!»
Diye böylece Baytaylak,
Körpe yavru, düşüncesi kısa,
Keñ-Kol'a yakın gelip,
Kısa yoldan ulaştı geldi.
O aradan geledursun,
Koşoy'un oğlu Calgızek,
Ondan haberi kim alır?
Bakay'dan haber varınca,
Mektubu eline alınca.
Yatıyormuş Calgızek,
Mazar dağının yaylasında.
Semetey'e gücenip,
Öfkelenip taşarak:
«Koşoy sayıdan düşmediyse,
Koşoy'un verdiği flamayı,
Manas ölünceye dek tuttuysa.
Koşoy'un oğlu ben isem,
Semetey beni dengi saymazsa.
Varmasam olmaz mı?» diye,
«Yağmalarsa yağmalasın» diye.
«Kara püsküllü Kalmuk'a,
Kalkan olan koca töre,
Kızıl püsküllü Hıtay'a,
Hizmet eden koca töre.
Kahrolası Semetey,
«Elçilik edip gelirim» diye,
Kendi gelseydi yalnızca,
Varmasam olmaz mıydı?» diye.
Şimdi düşünüp taşınıp,

«To strike a city like a thief!» he says,
Scowling darkly at the Kalmuks.
Letting no man go alive,
«Let me cut them down,» he roars.
«If the Kalmuks come pursuing,
Let me see their valor then,
Of the stubborn stiff-necked Kalmuk
Let me go plunder their Beecin.
This is no deed for humankind,
Let me hand them the punishment for it!»
So saying, Baytaylak,
A tender cub, his thought still short,
Drawing near to Keñ-Kol,
Arrived there by the shortest road.
While he was coming by that way,
Calgızek, son of Koşoy—
Who takes any news of him?
When word arrived from Bakay,
When he took the letter in his hand.
Calgızek was lying then
On the pastures of the Mazar mountain.
Resentful toward Semetey,
Boiling over with his anger:
«If Koşoy has not fallen from the count,
If the pennant Koşoy gave
Was held till Manas died.
If I am the son of Koşoy,
If Semetey counts me not his equal.
May I not simply stay away?» he says,
«If he plunders, let him plunder,» he says.
«To the black-tasseled Kalmuk
A shield — that mighty töre,
To the red-tasseled Hıtay
A servant — that mighty töre.
Semetey, may he be damned,
Saying «I go on an embassy,»
Had he but gone alone himself,
Might I not have stayed away?» he says.
Now pondering, turning it over,

«Çekişmeyeyim arslanla,
Gayreti yurda yayılanla.

İvedilenmiş besbelli Han Bakay,
Kalmuk her yanı kapladığından.
Kalmuk'un kanını su edip,
Göğü çınlatıp naralanıp.
«Kırıp geçireyim onu» diye,

Bütün Kırgız yurduna,
«Bir hizmet daha edeyim» diye.
Daha bize iş var ya,
Kartal sultan Semetey'e,
«Gücenmişliğimi söyleyip göreyim» diye.
Bunca halkı yağmalatıp,
Kaleyi kaptırıp,
«Yatıp durursam olmaz» diye —
Ar damarı kabardı.
«Ardımdan Kırgız ordusu gelsin.
Az gelmesin, bol gelsin!
Atlanıp kendim yola çıkayım,
Ruhlar bana yol versin!» —
Diye böylece Calgızek,
Calmanboz'u eyerleyip,
Keñ-Kol'da yatan Uusañgen,
Evinde yatıp korku salmıştı.
Arkasından sövüp Semeñ'e,
Deli dolu yürekli erene.
Koşoy'un oğlu Calgızek,
Kimseyi sağ komayacakmış gibi coştu.
At yorup yol yürüyüp,
Esirgemeden çok yürüyüp.
Acıbay'ın beş günde vardığına,
O iki günde geldi.
Kuzey yandaki sınırmış,
Aşıp indi Calgızek,
Töö-Cayloo denen bir beli.

«Let me not quarrel with the lion,
With him whose zeal is spread through the land.
Han Bakay is pressed, that is plain,
Since the Kalmuk has covered every side.
Turning the Kalmuk's blood to water,
Roaring till the sky resounds.
Saying «Let me cut him down and through,»
To the whole Kırgız homeland,
«Let me render one more service,» saying.
There is work yet before us—
To the eagle sultan Semetey,
«Let me speak my grievance and see,» saying.
Letting all this folk be plundered,
Letting the fortress be seized,
«It will not do to lie about,» he said —
The vein of honor swelled in him.
«Let the Kırgız host come after me.
Let it come not few, but full!
Let me mount and take the road myself,
May the spirits grant me way!» —
So saying, Calgızek,
Saddling up Calmanboz,
Uusañgen, lying at Keñ-Kol,
Had lain in his house and spread terror.
Cursing Semeñ behind his back,
That eren of wild and reckless heart.
Calgızek, son of Koşoy,
Raged as if he would leave none alive.
Wearying his horse, riding the road,
Riding hard without sparing.
Where Acıbay arrived in five days,
He came in only two.
It was the border on the northern side,
Calgızek crossed over and came down
A pass they call Töö-Cayloo.

Ön yanına baksa,
Yük yüklenmiş develer var,
Üstünde yükü bir dağ gibi,
Ganimet almış hâli var.
Kim olduğunu bilemeyip,
Belde bakıp duramayıp.
Gayreti dolu erenin,
Kendi coşkusunu tutamayıp.
Aşağı vurup dörtnala,
İki eteği sallanarak.
Girip geldi o topluluğa,
İki gözü fıldır fıldır.
Yükledikleri sırmaymış,
Sürenler Kalmukmuş.
Kovalayıp yetişen Baytaylak'ın,

When he looked out before him,
There are camels loaded with burdens,
The load upon them like a mountain,
They have the look of booty taken.
Unable to tell who they were,
Unable to stand watching on the pass.
The eren brimming with zeal,
Unable to hold his own ardor.
Striking downhill at a gallop,
His two coat-skirts flapping.
He came riding into that company,
His two eyes darting everywhere.
What they had loaded was gold brocade,
Those driving it were Kalmuks.
Of Baytaylak who chased and overtook,

Geri getirdiği zamanmış.
Bu sefer gelenler,
Tümden Kalmuk halkıymış.
Kalmuk'un dilini iyi bilmek,
Calgızek'in hasletiymiş.
Kalmuk ile konuşup,
Cıvıl cıvıl dilleşip.
Ularboz ile sarsılarak,
Baytaylak geldi bir zaman.
İki bahadır görüşüp,
El uçlarını öpüşüp.
Sağlık esenlik soruşup,
Selamlaşıp durdular.
Halk için ar edinip,
Er yiğit görür işi.
Calgızek önce söz alıp:
«Baytaylak bahadır,» deyip söyledi.
«Ağamız Han Bakay,
Bugün sağ salim durur» diye,
«Kaleyi kaptırırsak,
Duyan halka ayıp söz!
Semetey'in yaptığı bu ne iş,
Elçilik yollu bir iş için,

It was the time of his bringing it back.
Those who came this time
Were wholly Kalmuk folk.
To know the Kalmuk tongue full well
Was a gift Calgızek possessed.
Speaking with the Kalmuk,
Chattering brightly in their tongue.
Jolting along on Ularboz,
Baytaylak came in due time.
The two bahadırs met together,
Kissing each the other's fingertips.
Asking after health and welfare,
They stood exchanging greetings.
Taking the people's shame to heart,
The er and brave sees what must be done.
Calgızek first took up the word:
«Baytaylak bahadır,» he said and spoke.
«Our elder Han Bakay
Stands safe and sound today,» he said,
«If we let the fortress be seized,
Shameful word to the folk who hear!
What deed is this of Semetey's—
For a business of embassy,

Halka güç, müşkül iş.
Varmadı mı ağam?
Keñ-Kol'da oturan yiğitler,
Bize söylemediniz,
O yüzden daha çok,
Size gücenesim gelir.»
Baytaylak gülüp parlayıp,
İtelgi doğan gibi haykırıp.
Güçlü kuvvetli doğmuş afacan,
Boynunu büküp usulca:
«Öz yaşıtım Calgızek,
Tanrı'ya düşman ben olayım da,
Söyleyemem yalan söz.
Ateşlere yanası hunharın,
Kendisinin yalnız gittiğini,
Gülçoro ile Kançoro'yu,
İkisini peşine takıp,
Koşup nereye vardığını,
Desek, hiç bilmedik.
Sürüyle ordu geldi,
Ancak o zaman duyduk,
«Koñurbay'a gitmiş» diye.
Kalmuk'tan haber almışız,
Akıllı bahadır Calgızek,
Gücenme söyleyecek çağ değil.
Issız kırda biz söylesek,
Yer duymazsa kim duyar?

Gücenme sözü söylenecek,
Semetey burada değildir.
Ayköl Manas bahadırın,
Ruhu için edelim,
Esirgemeden hizmeti.
Aksakal ata Han Bakay,
Muhterem ana Kanıkey,
Hürmeti için edelim,
Bu seferki hizmeti.
Ondan da öte,
Kalabalık Kırgız eli için,

A hard, grievous burden on the folk.
Did my elder not go forth?
You young men who dwell in Keñ-Kol,
You did not tell us of it,
And for that all the more
I could hold a grudge against you.»
Baytaylak laughed and brightened,
Crying out like an itelgi falcon.
The imp born strong and mighty,
Bowing his neck said gently:
«Calgızek, my own agemate,
Were I even God's own enemy,
I could not speak a lying word.
That the fire-cursed bloody one
Had gone away all by himself,
With Gülçoro and Kançoro,
The two of them in train behind him,
And where he galloped off to—
Truth to say, we never knew.
The host came on in droves,
Only then did we hear it said,
«He has gone against Koñurbay.»
From the Kalmuk we had word of it,
Wise bahadır Calgızek,
This is no hour to speak of grudges.
If we speak it on the empty steppe,
If the earth hears not, who will hear?

The word of grievance shall be spoken—
Semetey is not here.
For the spirit of Ayköl Manas,
The bahadır, let us render
Service without sparing.
For white-bearded father Han Bakay,
For the revered mother Kanıkey,
For their honor let us render
The service of this campaign.
And beyond even that,
For the teeming Kırgız land,

Edelim bahadır, hizmeti.
Semetey ile yüzleşirsek,
Sonra söyleriz gücenmeyi.
Kaleyi kaptırmadan,
Bugün yetişip varalım.
Uusañgen denen zorbası var,
Padişahlık tahtına,
Kurulmuş kocamanı var.
Kaplan yavrusu Semey'in,
221670 Ardında destekçiyiz.
Benim sözüm işte bu,
Calgızek yaşıtım, dinleyiver!»
Aklı ırmak, düşüncesi göl,
Babası gibi ermiş,
Ulu padişah Bakay gibi,
Tuttuğu yol yerindeymiş.
Calgızek o zaman söz söyler,
Söz söylerken şöyle der:
«Semetey'le çekişip,
221680 Sersem komayalım bu halkı.
Uğursuz Kalmuk'a ezdirip,
Dağıtmayalım bu halkı!
Dağdan dağa keklik gibi bu halkı,
Darmadağın edersek olur mu?
Öbür dünyaya göçen Manas'ın,
Ruhu bizi bağışlar mı?!» —
İki bahadır birleşip,
Bunların geçtiği yerden,
Sonra kan akar coşarak.
221690 Bakay'ın oğlu kaplanın,
On dokuzunda yaşı var.
Kalmuk'u, Kañgay'ı, Hıtay'ı,
Yerle bir edecek işi var.
Kendisi çocuk, arslan yürek,
Çekişenini paramparça eder.
Yeni ata bindiğinde,
Alooke'nin en küçüğünü,
Altmış caysañın kardeşi,
Orokkır'ı yutmuştu.

Let us render, bahadır, the service.
If we come face to face with Semetey,
We shall speak the grievance after.
Before the fortress is lost for good,
Let us reach it this very day.
There is that tyrant called Uusañgen,
Upon the padişah's throne
There sits that great hulk installed.
Of the tiger cub Semey
We stand supporters at his back.
This, then, is my word—
Calgızek, my agemate, hear it!»
His mind a river, his thought a lake,
Wise as his father was,
Like the great padişah Bakay,
The road he held to was the right one.
Calgızek then speaks his word,
And speaking thus he says:
«Quarreling with Semetey,
Let us not leave this folk dazed.
Crushed beneath the cursed Kalmuk,
Let us not scatter this folk!
This folk, like partridge from hill to hill—
Can it be right to scatter them wide?
Of Manas, gone to the other world,
Will the spirit ever pardon us?!» —
The two bahadırs joined as one,
From the place where these two passed,
Blood then flows in torrents.
The tiger son of Bakay
Has nineteen years upon him.
The Kalmuk, Kañgay, and Hıtay—
He has the work to raze them to the ground.
Himself a child, a lion heart,
He rends to pieces all who cross him.
When he first mounted a horse,
The youngest of Alooke's line,
Brother of sixty caysañ lords,
Orokkır he had devoured.

O, Keñ-Kol'da durdurmadan,
Kalmuk ile Kañgay'ı,
Dalıp girip sürmüştü.
Kırgız'dan yeni çıkıp,
Tanınıp gelmekteydi o.
Calgızek'in kendisi pek yaman,
Söz söylemeye pek yatkın.
Sözü tatlı, hakikatli,
Kime olsa hoş gelir.
Yirmi ikisinde yaşı var,
Han Koşoy'un oğludur bu.
Calgızek ile Baytaylak,
«O Keñ-Kol'a varırım» diye,
«Kaleyi koruyup kalırım» diye,

O ikisi önden gelmişti,
Kalmuk'un saldığı dertten.
Er Semetey, Gülçoro,
Beli pek Kançoro,
Ardından yetişip gelip,
Yüklü develeri gördüler,
İleri doğru yürüdüler.
Şakırdatarak at sürüp,
Tez yetişmeye can attılar.
Yolda gitmekteyken,
Gülçoro söyler bu işi:
«Uzaktan gelen bu düşman,
Kaleyi basıp almış meğer,

Yurda hakaret salmış meğer.

Halkı hor edip komuş meğer,
Camgırçı, Bakay, Kanıkey'i,
Sırayla boğazlamış meğer.
Baytaylak ölüp mü kaldı?
Karşı koyacak kişi yok,
Kalmuklar girip mi aldı?
Ağam, senin yiğitliğin,

He, without pausing at Keñ-Kol,
The Kalmuk and the Kañgay
Had plunged among and driven.
Newly risen from the Kırgız,
He was coming into renown.
Calgızek himself is fierce indeed,
Well-inclined to speaking words.
His word is sweet and truthful,
Pleasing whomever it may reach.
Twenty-two years he has upon him,
He is the son of Han Koşoy.
Calgızek and Baytaylak,
Saying «I shall go to that Keñ-Kol,»
Saying «I shall stay and guard the fortress,»
Those two had come on ahead,
Because of the woe the Kalmuk loosed.
Er Semetey, Gülçoro,
Kançoro of the stout loins,
Coming up behind in their track,
They saw the laden camels,
They pressed on straight ahead.
Spurring their horses clattering,
They strained to catch up quickly.
While they were going on the road,
Gülçoro speaks of this affair:
«This foe come from afar
Has stormed and seized the fortress, it seems,
Has heaped insult on the homeland, it seems.
Has left the people in contempt, it seems,
Camgırçı, Bakay, Kanıkey—
Has butchered them in turn, it seems.
Has Baytaylak died and fallen?
No one left to stand against them—
Have the Kalmuks entered in and won?
My elder, this valor of yours,

İnsandan üstün arslanlığın,
Aslında hayra varmaz ki,
Elinden gider üstünlüğün!
Halkın hepsine «eksik» dedin,
Er kadrini bilmedin.
Kırgız ile Kalmuk'un,
Arasındaki büyük işi,
Yalnız kendin yönettin.
İhtiyar Koşoy amcamın,
Ruhunu saymadın.
Bakıp dururken Töştük Han,
Zerrece umursamadın!
Yolda dururken Ümütöy,
Öz teyze oğlu akraban.
Selamlaşıp hâl sormaya,

Teyzene uğramadın.
Ağam, nasıl gidereceksin,
Nasıl edip kirini yıkayıp,
Bunların ıstırabını?!»
Gülçoro'nun sözünden,
Ardını alıp Kançoro,
Dertli sözü baştan,
Başladı anlatmaya o çoro:
«Ağamın öteden beri,
Kimseyle işi yok.
Uzaktaki kişi değil,
Ağılında koyun güden,
Kişiyle bile işi yok.
Başkasını bıraktım, neyleyim,
Çocukluktan birlikte büyüyen,
Benimle bile işi yok!
Bu seferki işte,
Halkın ileri gelenlerinin hepsinin,
İçine kızıl kor saldı!
Şanın senin büyük oldu,
Çaresiz halkın durakladı.
Gülçoro'nun yanarak dediği gibi,
Bütün yurdun hepsi,

Your lionhood beyond mankind's,
In truth it comes to nothing good,
Your mastery slips out of your hand!
You called the whole folk «wanting,»
You knew not the worth of an er.
Of the Kırgız and the Kalmuk,
The great business between them—
You managed it all alone.
Of my aged uncle Koşoy
You did not honor the spirit.
Though Töştük Han looked on,
You cared not one grain for him!
Though Ümütöy stood on your road,
Your own kinsman, your aunt's son.
To greet him and ask his health,

You never called upon your aunt.
My elder, how will you undo it,
How will you wash away the stain,
The anguish of all these?!»
Upon Gülçoro's word,
Taking it up, Kançoro,
The sorrowful speech from the start
That çoro began to tell:
«My elder, from of old,
Has had no business with anyone.
Not with the man far off alone—
With him who herds sheep in his pen,
Even with him he has no business.
Let others be—what shall I say—
Grown up with him from childhood,
Even with me he has no business!
And in this present affair,
Into all the foremost of the folk
He has cast a red-hot coal!
Your glory has grown great,
Your helpless people stood at a loss.
As Gülçoro said in his burning,
The whole of all the homeland

Dağılıp gidecek gibi!» —
Diye böylece söz edip,
Kançoro söyleyip sustu.
Gülümseyip Semetey,
Bıyık altından güldü.
Yaptığı işin yolsuzluğunu,
Tam o zaman anladı:
«Kurbanınız olayım çocuklar ey,
Belimin dayağı canlar ey.
Danışmadan kalmışım,
Aklımdan şaşmışım.
Bugün şaşkın duruyorum,
Hiçbir çare bulamadan!
Kavgada varsın Kançoro,
Gayret eder er çoro.
Gücenişse Gülüstön,
Her türlü işe koşulan.
Kendin bilip yatıştırırsın,
Hanları gücendirmeden.
Bulursunuz genç çocuklar,
Ağanızın çaresini!
Siz iki çocuk iş görünce,
Şimdi nasıl yüz çeviririm?
Kalanları bölmeden,
Halkı çekip çevirin.
Yönetimi verdim sizlere,
Bilerek görürseniz işinizi,

Doğrusu hakaret olmuş,
Şimdi ancak seziyorum.
Yitirmeden tutun genç çocuklar,
Ezelden beri olan adamınızı.
Karışmayayım, bilmeyeyim,
Gülçoro ile Kançoro,
Kendiniz yönetin işinizi.» —
Diye böylece Semetey,
İçtenlikle söyleyip dururken,
Yüz çevirmeye çare yok,
İşini teslim edip dururken.

Looks like to scatter and be gone!» —
So speaking in this manner,
Kançoro spoke and fell silent.
Smiling then, Semetey
Laughed beneath his mustache.
The wrongness of the thing he had done
He understood right at that moment:
«Let me be your offering, O my boys,
O props of my back, dear souls.
I have gone without taking counsel,
I have strayed out of my wits.
Today I stand bewildered,
Finding no remedy at all!
In battle let Kançoro go,
The er çoro strives his utmost.
If any take offense, Gülüstön,
Who is harnessed to every task—
You will know yourself how to soothe them,
Without offending the khans.
You will find, my young boys,
The remedy for your elder!
When you two boys see to the work,
How now could I turn my face away?
Without dividing those who remain,
Take the people in hand and guide them.
I have given the governance to you,
If you see to your work with knowledge,

In truth an insult has been done,
Only now do I perceive it.
Hold fast, young boys, do not lose
The man who has been yours from of old.
Let me not meddle, let me not know—
Gülçoro and Kançoro,
Govern your affairs yourselves.» —
While Semetey in this manner
Was speaking from his heart,
No way to turn one's face away,
While he was handing over his charge.

İç sıkıntıları yatışıp,
Yürekten ıstırap silinip.
Güceniklikleri çözülüp,
Yanındaki çorolar,
Işıl ışıl güldüler bu yalan dünyada,
Atadan kalan kalenin,
Yanına yaklaştıklarında.
Ak sancak, gök flama,
Güçleri yetseydi Kalmuklar,
Camgırçı ile Bakay'ı,
Çoktan boğazlayıp atardı.

Calgızek ile Baytaylak,
Kalan halka baş olmuştu.
Semetey'e rastladılar,
Töö-Cayloo'da, Ayrık başında.
Semetey'i görünce,
Yerinden kıpırdamayan Calgızek,
Zeki bahadır Baytaylak,
Kaşlarını çatıp,
Kat kat kürklerine bürünüp.
Selam verse el vermeden,
«Yürü» deyip at sürdüler.

Kalmuk'tan bahadır Uusañgen,
Onlarla işi yok.
Bel bağladığı Kococaş,
Şimdilik gönlü tok.
Semetey ile Gülçoro,
Gayretli bahadır Kançoro,
Düşmanın kurdu Calgızek,
Kaplan bahadır er yürek,
Çocuk bahadır Baytaylak,
Geldiklerini görüp Uusañgen,
Kapısı yüksek büyük kale,
Kapısını sıkı sürgüleyip,
Canını koruyup saklanıp.
Yayılıp bakıp durdu,
Kaleyi Kalmuk'a kaptırıp,

Their inner troubles calming,
Anguish wiped from the heart.
Their grievances dissolving,
The çoros at his side
Laughed beaming bright in this false world,
As to the fortress left by the fathers
They drew ever nearer.
White banner, sky-blue pennant—
Had the Kalmuks had the strength,
Camgırçı and Bakay
They would long since have butchered and cast off.
Calgızek and Baytaylak
Had become heads of the remaining folk.
They met with Semetey
At Töö-Cayloo, at the head of Ayrık.
On seeing Semetey,
Calgızek, who stirred not from his place,
The keen bahadır Baytaylak,
Knitting their brows in a frown,
Wrapped in their fur robes fold on fold.
Though he greeted, they gave no hand,
Saying «Ride on,» they spurred their horses.
The bahadır of the Kalmuk, Uusañgen—
He has no business with them.
Kococaş, on whom he leans,
For now his heart is easy.
Semetey and Gülçoro,
The zealous bahadır Kançoro,
Calgızek, wolf to the foe,
Tiger bahadır, heart of an er,
The boy bahadır Baytaylak—
Seeing them coming, Uusañgen,
The great fortress with its high gate,
Bolting its gate up tight,
Guarding his life, hiding away.
He sprawled there gazing out,
Having let the Kalmuk seize the fortress,

Hunharın şaşkın durur.
Bakıp durmaya çare yok,

Savaşmadan hazırlanıp.
O sırada Ayçürök,
Gökyüzünde dönüp,
Rüzgârla yarışıp,
Kanat çırpıp uçarak yetişti.
Kaleyi Kalmuk ele almış,
Komadan tüyünü bile ganimet almış.

Devrilip durmayan,
Yeri yurdu yok bu yalan dünya.

Kimi bahadır, kim korkak,
Böyle günde ayrılır seçilir!
Elçi girecek kapı yok,
Işık sızacak delik yok.
Bayrak dikip tuğ açsalar da,

Kalmuk silkinip çıkmadı.
Gerçekten çaresi tükendiğinde,
Tahtta Kalmuk yatarken,
Gülçoro durmadan hazırlanıp,
Baş çekip coşup şanlanıp.
Erlikle atlanıp,
«Kolayını bulup girsem» diye,
Vurma taştaki tunç oluğa,
Burup çekme yerine,
Çıkarıp alma pimine.
Gerçekten de gelip ona,
Elini salıp o zaman.
Tutamağından kavradı,
Çekip söküp aldı.
Oluğa girip kayarak,
Kaleye girdi.
Eline keskin kılıç aldı,
Korkmadan kırgın saldı.
Kalenin içini kana buladı,

The bloody one stands stupefied.
No help in standing and gazing,

Making ready without battle.
At that moment Ayçürök,
Circling in the heavens,
Racing with the wind,
Beating her wings, came flying up.
The Kalmuk has taken the fortress,
Left nothing—taken even the feathers for spoil.
Never ceasing to overturn,
Without place or homeland is this false world.
Who is bahadır, who is coward—
On such a day they are parted and known!
No gate for an envoy to enter,
No chink for light to seep through.
Though they raised the flag and unfurled the standard,
The Kalmuk did not shake himself out.
When his remedy was truly spent,
While the Kalmuk lay upon the throne,
Gülçoro, making ready without pause,
Taking the lead, surging into glory.
Mounting up with an er's daring,
Saying «Let me find some easy way in,»
To the bronze spout in the hewn stone,
To the place of twisting and drawing,
To the pin of pulling free.
And truly coming up to it,
Reaching out his hand just then.
He gripped it by its handle,
He wrenched it out and away.
Entering the spout and sliding,
He came inside the fortress.
He took a keen sword in his hand,
Fearless, he loosed a slaughter.
He drenched the fortress' insides in blood,

«Düşman girdi» denince,
Kalmuk durmadan davrandı.
«Bize rahat vermezmiş» diye,
Kaynaşıp çıktı kıra.
Kalabalık Kalmuk ordusunu,
Sürüp çıkardı kıra.
Kıra çıkıp Uusañgen,
Sayısız Kalmuk ordusuyla,
Sancak açıp tuğ dikip,
Er meydanını bekledi.
Erlik edip Kançoro,
Coşup çıktı meydana,
«Halk için hizmet ederim» diye,
Belini sıkı bağlayarak.
Kalmuk bahadırı Uusañgen,
Silah pusat kuşanıp,
Meydana çıktı hazırlanıp.

When the cry rose «The foe is in!»,
The Kalmuk stirred without delay.
Saying «He will give us no peace,»
They swarmed out to the open plain.
The teeming Kalmuk host
He drove out to the plain.
Coming out to the plain, Uusañgen,
With his numberless Kalmuk host,
Unfurling banner, planting standard,
Awaited the field of single combat.
Playing the er, Kançoro
Rode out surging to the field,
Saying «I do service for the people,»
Binding his waist up tight.
The Kalmuk bahadır Uusañgen,
Girding on weapon and harness,
Came out to the field made ready.

Er Kançoro'yla Uusañgen,
Şimdi yüz yüze varınca,
Baltalaşmaya yeterken,
Başa çalıp geçerken.
Vınlayan bir ses duyulup,
Kançoro'nun benzi değişip.
«Ne uğursuzluk oldu?» diye,
Ardına bakıp dönüp.
Şıpşaydar oğlu Kococaş,
Islık çalan yayı germişti.
Vınlayan yay oku,
Kançoro'ya erişmişti.
Üç kat demir kalkanını,
Ok işlemez olpokunu,
Tümüyle delip geçmişti.
Ucu ete değince,
Sapından kavrayıverdi,
Kançoro'dan başka insan,
Yay okunu yakalamış değildi.
Kaplan doğmuş kahrolası,
«Bir daha atarsa öldürür,

When er Kançoro and Uusañgen
Now came face to face together,
As they closed to trade the axe,
Striking and passing at the head.
A whirring sound was heard,
And Kançoro's countenance changed.
Saying «What ill luck is this?»,
Turning to look behind him.
Kococaş, son of Şıpşaydar,
Had drawn the whistling bow.
The whirring arrow of the bow
Had reached Kançoro.
His threefold iron shield,
His arrow-proof olpok,
It had pierced through and through.
As its tip just touched the flesh,
He seized it by the shaft—
No human being but Kançoro
Had ever caught a bow's arrow.
The tiger-born accursed one,
«If he shoots again, he kills,

Nasıl sağ bırakır?» diye —
Kalmuk Sañgen bahadırın,
Karşısında duramayıp,
Gerisin geri kaçtı.
Dizgin çevirir çevirmez,
Sektirmeden mızrak sapladı.
Kançoro düşüp kaldı,
Toza başı gömülüp.
Korkusundan afallayıp,
Düşüp kalkıp sendeleyip,
Dizgin döndürdü Uusañgen,
«Başını kesip gitsem» diye.
İvedilendi Baytaylak,
«Tez ona yetişsem» diye.
Ölümle çekişmesi yok,
Ölümden korkacak hâli yok.
Yiğitliğinin ölçüsü yok,
Boy ölçüşecek kul asla yok.
Uzaktan gelip şehir alan,
O Kalmuk'tan öcü çok.
Saldırıp yetişti Baytaylak,
Yaban domuzu gibi dişi gıcırdayıp.
Alnında gözleri çakmak saçıp,
Kançoro'ya varmadan,
Kalmuk Sañgen'i mızraklayıp,
Çocuk mızrakla bunalttı.
Yerinden kalkıp gitti,
Er Kançoro apar topar.
Korkuya kapılmış zavallı,

Yürüyemez, durur tökezleyip.
Altındaki Karala at,
Şimdi tutup binecekken,
Şıpşaydar oğlu Kococaş,
Yayı çekip salınca.
Üzengiye denk gelip,
Demire oku değince.
Demiri delip parçalayıp,
Karala atı devirdi.

How would he leave me alive?» he said —
Before the Kalmuk bahadır Sañgen
He could not stand his ground,
And backward he fled away.
The moment he wheeled the rein,
Without a miss he drove the lance home.
Kançoro fell and lay,
His head buried in the dust.
Dazed and reeling with terror,
Falling, rising, staggering,
Uusañgen turned his rein about,
Saying «Let me cut off his head and go.»
Baytaylak made haste,
Saying «Let me reach him quickly.»
He has no quarrel with death,
No mind at all to fear death.
His valor is beyond all measure,
No slave will ever match him.
Against that Kalmuk come from afar
To take the city, his vengeance is great.
Charging, Baytaylak came up,
Grinding his tusks like a wild boar.
The eyes in his brow shooting sparks,
Before he could reach Kançoro,
Lancing the Kalmuk Sañgen,
The boy pressed him hard with the lance.
He rose from his place and went,
Er Kançoro in headlong haste.
The poor wretch gripped by terror,

He cannot walk, he stands stumbling.
The horse Karala beneath him—
Just as he would catch and mount it,
Kococaş, son of Şıpşaydar,
Drew the bow and let it fly.
Striking level with the stirrup,
When the arrow met the iron.
Piercing and shattering the iron,
It brought the horse Karala down.

Attan geçip giden ok,
Kançoro'nun incik kemiğini,
Delip geçti paralayıp.
Onu görüp Baytaylak,
Atını dörtnala koşturup.
Kaplan doğmuş çoroya,
At kuyruğunu tutturup.
Kalabalıktan çekip götürdü,
Hasrette kalmadan Kançoro,
Kurtuldu düşman elinden.
Bakıp durmadan Kococaş,
Ardından ok çekip.
Bakay'ın oğlu Baytaylak'ın,
Sağ omzuna ok değip,
Baltası düştü elinden.
Balta yere düşünce,
Erin direği som bilek,
Elin işi bitince.
Kalmuk'un hanı Uusañgen,
Kılıç bileyip yetişti.
Gülçoro at koşturup yetişene dek,
Yürekler yakan yiğidin,
Göz göre başını kesti!
Gülçoro zavallı neylesin,
Başı toza düşürmeden,
Eğilip kapıp kaçırdı.
Uusañgen'i Gülçoro,
Devire mızraklayıp geçti.
Kalmuk'un kalabalık ordusu,
Sel gibi kaplayıp yetişti.
Gülçoro'yu vardırmadan,
Uusañgen'in başını kestirmeden,
Kurtarıp alıp gittiler.
«Ölüsünü alıp gider» diye,
«Ağam kemiklerini görsün» diye,
«Biriciğinden ayrıldı,
Gönlü belki soğur» diye, —
Beline sıkıca davranıp,
Zincirden kemer kuşanmış,

The arrow passing through the horse,
The shin-bone of Kançoro
It pierced clean through and shattered.
Seeing that, Baytaylak,
Spurring his horse to a gallop.
To the tiger-born çoro
He gave the horse's tail to grip.
He dragged him from the throng,
Kançoro, left not to yearning,
Was saved out of the enemy's hand.
Never pausing, Kococaş,
Drawing an arrow after them.
Of Baytaylak, son of Bakay,
The arrow struck the right shoulder,
His axe fell from his hand.
When the axe fell to the ground,
The er's pillar, the solid wrist—
When the hand's work was done.
The khan of the Kalmuk, Uusañgen,
Came on with his sword whetted.
Before Gülçoro could gallop up,
Of the young man who seared all hearts,
Before their eyes he cut off the head!
What could poor Gülçoro do—
Not letting the head fall in the dust,
He stooped, snatched it up, and bore it off.
Uusañgen did Gülçoro
Run through with his lance to topple him.
The teeming host of the Kalmuk
Came flooding over like a torrent.
Not letting Gülçoro get through,
Not letting Uusañgen's head be taken,
They rescued him and bore him away.
«He will carry off his dead,» they said,
«Let my elder see his bones,» he said,
«He is parted from his only one,
Perhaps his heart will cool,» he said, —
Bracing himself firm at the waist,
Girded with a belt of chain,

Çaprazlama kavrayıp Gülçoro,
Sur atın yelesine aşırıp,

Kamçı basıp sağrısına,
Kalmuklardan, kalabalıktan,
Çıkarıp aldı Gülçoro.
Geri döndü Kalmuklar,
Böyle savaş olduğunda,
Kan dökülmek töredendir.
İnatlaşmadan er ölür,
«İki mi tek mi» demeden,
Boğuşmaya girse hepsi ölür.
Kendi buyurgan Tanrı'nın,
Hükmüne kim boyun eğmez?!
Böylece gelir Gülçoro,
Ağıt katıp ağlayıp inleyerek.
Orduya yakın varınca,
Başı ayrı Baytaylak'ın,
Gövdesi büsbütün ayrı,
Gülçoro durakaldığında.
Kocamış Bakay ağanın,
Gözü görüp evladını,
Göz göre Kalmuk çıkarırsa,
Gözbebeğiyle baksın.
Kocayıp kalmış Han Bakay,
Nasıl etsin de buna dayansın?!
Kızıl kanlı öksürüp,
Benzi bozulup morarıp:
«Semetey, töre, onmaz ol,
Bunca hakareti salmaz ol!
Yavru kaplan adı takınıp,
Yurt yönetip yürümez ol!
Ünlü bahadır Koñur'a,
Andında durmaz domuza,
Tek kişiye sezdirmeden,
Bilinmeden gidip ona.
«Kançoro keşfe çıktı» diye,
«Gülçoro haber aldı» diye.
Sefa süren Kırgız'da,

Gülçoro, gripping him crosswise,
Heaved him over the mane of the dun horse,

Laying the whip upon its croup,
Out of the Kalmuks, out of the throng,
Gülçoro bore him away.
The Kalmuks turned back again,
When battle is joined like this,
The shedding of blood is custom's way.
Without contention the er dies,
Without asking «two or one,»
If all plunge into the grapple, all die.
Of God who commands as He wills,
Who does not bow to His decree?!
So Gülçoro comes along,
Weeping and moaning, raising the lament.
When he drew near the host,
Baytaylak's head apart,
His trunk entirely apart,
As Gülçoro halted still.
Of the aged elder Bakay,
Should his eye behold his child—
If the Kalmuk works this before his eyes,
Let him look with the apple of his eye.
Han Bakay, grown old and worn,
How should he do aught but break at this?!
Coughing up crimson blood,
His face turning livid and dark:
«Semetey, töre, may you never prosper,
May you never loose such insult more!
Taking the name of tiger cub,
May you never walk ruling the land!
To the famed bahadır Koñur,
To the swine who keeps no oath,
Letting not one soul perceive it,
Going to him all unknown.
Saying «Kançoro rode out to scout,»
Saying «Gülçoro brought the word.»
Among the Kırgız at their ease,

«Nereden olsun kaygı» diye.
Önceden hazırlıksız gezer,
Kocamışken Han Bakay.
«Günüm karardı kaldı» diye,

Kendi verdiği biriciği,
Tanrı kendisi aldı diye!
Şahinimden ayrılıp,
Ahirete göçecek çağımda,
«Günüm karardı kaldı» diye!

Elimde taşıdığım mızrağımı,
Kara taşa ben vurup,
Yedim bitirdim biricik evladımı!
Özsuyum çekilip kurudum,
Yaşla gözümü buladım!

Kılıcımı kana boyadım,
Dünyayı çokça dolaştım.
Atmacamdan ayrılıp,
İşkenceye düşmüşe döndüm!
Tüfeğim kırıldı belinden,
İşim yerinden bozuldu!
Hıçkıra hıçkıra ağlar otursam,
Bağrı yanacak kul kimmiş?!
Kocayınca Bakay'ın,
Gözünün yaşı selmiş!
Tündüğü kapanıp, odu sönüp,
Tükenip bitmiş söz imiş!»
Uusañgen Kalmuk baş kesip,
Sakalından aşağı yaş inip.
Kederlenip Bakay kaplan,
Kederden bedeninden güç gidip.
Eklemleri gevşeyip titreyip,
Bakay çöküp dermanı gidip.
Ağlayıp durur ihtiyar,
Kara gözden, yanmaktan,
Kan karışık yaş akıp:
«Tulparım kaldı binilmeden,

Saying «Whence should sorrow come.»
He goes about unready as before,
Han Bakay in his old age.
Saying «My day has darkened and remains,»
The only one that he himself had given,
God Himself has taken, saying!
Parted from my falcon,
In my season for passing to the next world,
Saying «My day has darkened and remains!»
The lance I carried in my hand—
I myself struck it on black stone,
I have eaten, devoured my only child!
My sap has drawn back and I am withered,
I have smeared my eyes with tears!

I dyed my sword in blood,
I wandered the wide world over.
Parted from my sparrowhawk,
I am become as one dropped into torment!
My musket has snapped at the stock,
My work is wrenched from its place!
If I sit weeping, sobbing on and on,
What slave is there whose breast will burn?!
When Bakay has grown old,
The tears of his eye are a flood!
His tündük closed, his fire gone out,
The word itself is spent and done!»
Uusañgen the Kalmuk cutting off the head,
Tears running down along his beard.
The tiger Bakay bowed in grief,
Grief draining the strength from his body.
His joints loosening, trembling,
Bakay sinking down, his vigor gone.
The old man weeps unceasing,
From the black eye, from the burning,
Tears mixed with blood flowing down:
«My tulpar is left unridden,

Şahinim kaldı salınmadan.
Guguk kuşum kaldı ötmeden,
Küheylanım kaldı koşulmadan.
Gömüldüğüm mezarda Kalmuklar,
Yakıp beni inlettiler, ah!»

Yağmur gibi yaşı dökülüp,
Sakalından aşağı akar.
Bakay'ı görüp duran,
222080 Gören yurdun hepsi ağlar.
Kocamış Bakay han ağlar,
Kalmadan yurdu hep ağlar.
Bakay'ın kaygısına,
Karağan ağlar, söğüt ağlar,
Sönmez yaratılmış gün ağlar,
Yeşerip çıkan gül ağlar.
Ay karanlık gece ağlar,
Öz yad demeden hep ağlar.
Duramayıp dağ ağlar,
222090 Toprak, taşın hepsi ağlar.
Kır ağlar, yer ağlar,
İnsan kalmadan topluca ağlar.
Kocamış Bakay duramayıp,
İnleyip durur can dağlayıp.
Akan duru su ağlar,
Aydıñ-Köl'de kuğu ağlar.
Altı bölük kara çok Nogay,
Kadın, erkek, han ağlar.
Kurulan kale, dam ağlar,

222100 Dikilen kavak, bağ ağlar.
Sakalından aşağı yaş inip,
Sakallı Bakay han ağlar.
Halkın hepsi çığrışıp,
Aklı gidip hıçkırıp.
Duramadı Semetey,
Yüreği yanıp pek çarpıp.
Dayanamadan Semetey,
Yularını sıkı kuşanıp:

My falcon is left uncast.
My cuckoo is left unsinging,
My courser is left unharnessed.
In the grave where I lie buried, the Kalmuks
Have burned me and made me groan,
ah!»
His tears pouring down like rain,
Flowing down along his beard.
All those who look on Bakay,
The whole land that sees him weeps.
Aged Bakay the han weeps,
His whole land weeps, not one holds back.
For the sorrow of Bakay,
The karagan weeps, the willow weeps,
The day created unquenchable weeps,
The rose that springs up green weeps.
The moon-dark night weeps,
Kin and stranger alike, all weep.
Unable to bear it, the mountain weeps,
The earth, the stones, all of them weep.
The steppe weeps, the ground weeps,
No human left out, all weep together.
Aged Bakay, unable to bear it,
Moans on and on, searing the soul.
The clear flowing water weeps,
On Aydıñ-Köl the swan weeps.
The six divisions of the many black Nogay,
Woman, man, and han all weep.
The fortress raised, the roofs weep,

The poplar planted, the orchard weeps.
Tears running down along his beard,
Bearded Bakay the han weeps.
All the people crying out together,
Their wits gone, sobbing hard.
Semetey could not endure it,
His heart burning, pounding fierce.
Unable to bear it, Semetey,
Girding his bridle-rein up tight:

«Kalmuk'tan gördüm hakaret» diye,
Kaplan tören dertlenip.
Bakay'ın söylediği sözleri,
Boynuna farz kabul edip.
Dese de demese de ağam,
Diyeceği bana yerindeymiş.
«Gülçoro ile Kançoro,
Halkın bozulur» dediği,
O dediği doğruymuş!
Beni Tanrı mı çarptı,
Böyle hakaret olur mu?
Önünü kesip karşılamazsam,
Calgızek bana döner mi?
Halkımın hepsi bölünse,
Kocamışken Bakay'ın,
Gözünden yaşı dökülse.
On dokuzunda Baytaylak,
Boş yere ölüp gömülse.
«Yiğitliğim benim boşuna» diye,
«Halk bozulup gider» diye.
Gafil davranıp ben gezersem,
Elden yurttan ayrılıp,
«Sonra çarem ne olur?» diye.
Erlik edip düşman mızraklarsam,
Yararını halkım görür.
Nasıl unuturum halkı,
Ordu kurup asker toplayanı?!
Koñurbay üstüne sürdüm,
Geri durmadan, çekinmeden,
Koca düşmana varışını.
Halkın gücüne dayanıp,
O düşmanı almışım.
«Yalnız gezip düşman alıp,
Tek Göz'ü boğazladım» diye,
Gönlüm kabarıp,
Kurulup böbürlenmişim,
Elden yurttan kopmuşum,
Bugün iyice belli oldu!» —

«From the Kalmuk I have seen insult,»
saying,
The tiger töre stricken with grief.
The words that Bakay had spoken
He took upon his neck as sacred duty.
Whether my elder says it or not,
What he would say was just toward me.
«Gülçoro and Kançoro—
Your people will be ruined,» he said,
And what he said was true!
Has God Himself struck me down—
Can such an insult be?
If I do not ride out to meet him,
Will Calgızek turn back to me?
Though all my people be divided,
Though from the eyes of Bakay
In his old age the tears pour down.
Baytaylak at nineteen years,
Though he die and be buried for nothing.
Saying «My valor is in vain,»
Saying «The people break and scatter.»
If I go about heedless still,
Parted from land and homeland,
Saying «What remedy is left me then?»
If I play the er and lance the foe,
My people reap the profit of it.
How could I forget the people,
Who raised the host and mustered soldiers?!
I marched against Koñurbay,
Unflinching, undaunted,
The going forth against the great foe.
Leaning on the strength of the people,
I overcame that enemy.
Saying «Roaming alone I took the foe,
I butchered the One-Eyed one,»
My heart swelled up,
I sat enthroned and boasted,
I broke away from land and homeland,
Today it is fully plain!» —

Diye Semetey yanıp yakınıp,
Han Bakay'a bakmadan,
Yüzüne bakmaya varamadan:

«Kurbanın olayım Gülçoro,
Kalanını kendin bil,
Çocuğu temizce yıkayıver,
Ak kefenle sarıver.
Ağamı üzme sakın,
Şimdi hizmet edeyim.
Dediği yanlış çıkmayan,
Keramet ıssı bir erdi,
Beni lanetleyip komasın.»
Gülçoro'ya ısmarlayıp,
Yürüyüp gitti Semetey.
At sürüp gitmek üzereyken,
Gülçoro durup şunu söyler:
«Gül yüzlüm, ağam» deyip söyler.
Canını esirgeyen er değilsin,
Tek başına varılınca,
Sağ dönülecek yer değil.
Gelmiş besbelli Kococaş,
O, Şıpşaydar'dan aşağı değil!
Attığı oku şaşırmaz,
Tüfek atıp yay çekse,
Nişanladığını yere serer!
«Oku işlemez kalmaz» diye,
«Olpokun engel olmaz» diye,
«Vazgeç ağa, vazgeç» diye,
«Ayçürök yengem, neredesin,

Kuğu donunu giyiver!» diye!
«Yadanın dilini bilirdin,
Günü bağlayıp uçuver» diye.
«Gökten gözleyiver,
Toplanan Kalmuk halkını.
Kümelenmiş küme var mı?
Seyrek duran el var mı?
Yalnız duran can var mı?

So Semetey, burning, lamenting,
Not looking at Han Bakay,
Not daring to look upon his face:

«Let me be your offering, Gülçoro,
The rest you shall see to yourself,
Wash the boy quite clean,
Wrap him in a white shroud.
Take care you do not grieve my elder,
Now let me do my service.
He whose word never proved false,
He was an er possessed of grace,
Let him not leave me under his curse.»
Entrusting it to Gülçoro,
Semetey strode away.
Just as he would ride off spurring,
Gülçoro halts and says this word:
«My rose-faced one, my elder,» he says.
You are no er who spares his life,
When one goes forth alone,
It is no place to return from alive.
Kococaş has come, that is plain,
He is no less than Şıpşaydar!
The arrow he shoots does not go astray,
If he fires the musket, draws the bow,
He lays low whatever he marks!
Saying «His arrow will not fail to bite,»
Saying «Your olpok will not stop it,»
Saying «Give it up, elder, give it up,»
Saying «Ayçürök, my elder's wife, where are you,
Put on your swan plumage!»
Saying «You knew the stranger's tongue,
Bind up the day and fly.»
Saying «Watch from the sky above
The gathered Kalmuk people.
Is there a cluster massed together?
Is there a band standing sparse?
Is there a soul standing alone?

Ocak kazıp ateş yakıp,
Duman tüttüren han var mı?
Gözleyiver yenge» diye,
Gülçoro söyleyiverdi!
«Yönetimi verdim sana» diye,

Az önce demiş olan Semetey,
At süremez oldu.
Bakay'ın yanında durmadan,
Kançoro'ya vardı.
O Kançoro bahadırın,
Kolu kırılıp ah vah edip,
Kolunu koltuklayıp oturur.
Semetey'i görünce,
Ters dönüp ardına bakar.
«Talihim mi kaçmış benim?» diye,
Calgızek'e vardıydı,

Öfkesi katı Calgızek,
Dizgin çevirip gittiydi.
Şaşırıp kaldı hunharın,
Yurdu çekip çeviren o yaman.

«Sarı ağamın gönlü hoş mudur,
Görmeyeli çok oldu,
Özleyip bana hasret midir?»
Buurul ile şahlanıp,
Sarı Han'a vardıydı.
Selam verse karşılık yok,
Özlemek şöyle dursun Semeñ'i,
Sarı Han göz atmadı bile.
Sarı Han'a söz etmeden,
Semeñ süklüm püklüm büzülüp.
Altındaki Buurul'u,
Boynu bükük sürerken,
«Hanların hepsi gücenip,
Kalmışlar bana» diye.
Gülçoro'nun sözünü unutmuştu.
«Ben gireyim, ağa» diye,

Digging a hearth and kindling fire,
Is there a han sending up smoke?
Keep watch, my elder's wife,» saying,
Gülçoro spoke it out!
Saying «I have given the governance to you,»
Semetey, who had said so just before,
Could no longer ride ahead.
Not pausing at Bakay's side,
He went to Kançoro.
That bahadır Kançoro,
His arm broken, groaning in pain,
Sits cradling his arm at his side.
On seeing Semetey,
He turns away and looks behind him.
Saying «Has my fortune fled from me?»,
He had gone to Calgızek,

Calgızek of the hard wrath
Had wheeled his rein and gone.
The bloody one stood confounded,
That fell one who steered and ruled the land.
«Is my sallow elder's heart at ease?
It is long since last we met—
Does he long and yearn for me?»
Rearing up upon Buurul,
He had gone to Sarı Han.
He gave greeting—no reply,
Far from yearning for Semeñ,
Sarı Han spared him not a glance.
Saying no word to Sarı Han,
Semeñ shrank abashed and crestfallen.
Riding Buurul beneath him
With his neck bowed low,
Saying «The khans have all taken offense,
They have turned from me.»
He had forgotten Gülçoro's word.
Saying «Let me go in, elder,»

«Gücümü göstereyim burada» diye. —

Buurul'un başını çevirmiş,
Kılıcını kından sıyırmış.
Sinek kadar canını esirgemeden,
«Ölürüm» diye saymadan,
Kaynayan kalabalık Kalmuk'a,
Kara gövdesini vurmuş.
Vurunca hayır olmadı,
Kalmuk'un hanı Uusañgen,
Mızrağını savurup sallayıp,
Semetey'e saldırdı.
Uusañgen'in sesini duyunca,
Kendisi çocuk Kococaş,
Keskin görüşlü kara göz,
Yayı kavrayıp ok dişleyip,
Semetey'e atış etti.
Yayın oku eriştiydi,
Ok işlemez has kumaş Akolpok'u,
Tam ortasından delip geçtiydi.
Ucu ete değecekken,
Delip geçip gidecekken,
Pirlerin koruduğu yaman,
(Dediğim söz kuşkuludur)
Korumasa nice olurdu,

Koruyucusu Baabedin,
Kızıl çıplak bir çocuk,
İvedi buna yetişti.
Girmekte olan oku o,
Gövdesinden yakalayıp aldı.
Sekip yere ok düştü,

Yayın oku boşa düştü.
Karşı çıkılır kişi değil,
Düşmanın hâli pek güçlü!
Baabedin ile işi yok,
Koruyup duran kimse yok.
"Ok işlemiyormuş buna" deyip,

Saying «Let me show my strength right here.» —
He turned Buurul's head about,
He stripped his sword out of its sheath.
Sparing his life not a fly's worth,
Not reckoning «I shall die,»
Into the seething, teeming Kalmuk
He hurled his dark body.
The hurling brought no good,
The khan of the Kalmuk, Uusañgen,
Swinging and brandishing his lance,
Fell upon Semetey.
Hearing Uusañgen's voice,
Kococaş, himself a boy,
The black eye of piercing sight,
Gripping the bow, biting an arrow,
Loosed his shot at Semetey.
The arrow of the bow had reached him,
The arrow-proof rare cloth Akolpok
It had pierced through its very middle.
Just as its tip would touch the flesh,
Just as it would bore clean through,
The fell one guarded by the pirs,
(The word I say is open to doubt)
Had he not guarded, what would have been —
His guardian Baabedin,
A stark-naked little child,
Came to him in urgent haste.
The arrow even as it entered
He caught and seized out of its body.
The arrow fell to earth rebounding,

The bow's arrow fell in vain.
Not a man to be withstood,
The foe's condition is mighty indeed!
He has no dealings with Baabedin,
No one stands guarding him.
"Arrows do not pierce this one," saying,

Nişanladığı okunu çevirip,
Taybuurul'a Kococaş,
Duraksayıp durup ok attı.
Semetey'in canı kurtulmuş,
Buurul'un bacağı kırılmış.
İncik yerinden kopup,
Kirişleri kesilmeden,
Taybuurul kaldı hiç kımıldamadan.
Olanı bilip Gülçoro,
"Bu da katılıp ölür" deyip,
"Sonra kimi gömerim?" deyip,
Baytaylak'ı ellere sunup,
"Bunu alsanız ya" deyip. —
Gecikmeden Gülüs tez yetişip,
Atadan kalma boz oku,
Ona nişanlayıp yaya koyup,
Kalmak'ı vurayım diye,
Er Gülçoro bel bağlayıp.
"Görünür mü ola Çürök?" deyip,
Göğe bakar gözleri parlayıp.
Göğü kolaçan eden Ayçürök,
Hepsini görüp durmaktaymış.
Bulutu yarıp böldü,
Gülüstön'e karaltısını,
Çürök kendi gösterdi.
Belli belirsiz kalabalıkta,
Dizilip dursa saflarında,
Eski kaftanlı bir kişi,
Halkın arka tarafında,
Ocak çukuru yanında.
Çürök kestirip nişanını,
O yana doğru fırlattı.
Semetey'den geri kalmaz,
Er Gülüstön çoronun,
Bilmediği söz yoktu.
Bilince durur mu artık,
Kıra doğru yönelip,
Çoro atını salıp gitti.
"Kankorum zulüm gördü" deyip,

Turning the arrow he had aimed,
At Taybuurul, Kococaş,
Pausing, halting, loosed his shaft.
Semetey's life was spared,
Buurul's leg was broken.
Torn at the shank,
Its tendons not yet severed,
Taybuurul stood without a stir.
Knowing what had passed, Gülçoro,
"This one too will stiffen and die," saying,
"Whom then shall I bury?" saying,
Offering Baytaylak to others' hands,
"Won't you take him," saying. —
Without delay Gülüs swiftly arrived,
The grey arrow left by his fathers,
Aiming it, setting it to the bow,
Meaning to strike the Kalmak down,
The warrior Gülçoro girded his hope.
"Might Çürök be seen?" saying,
He looks skyward, his eyes agleam.
Ayçürök, ranging the heavens,
Had been watching it all.
She split the cloud asunder,
To Gülüstön her silhouette
Çürök herself revealed.
In the dim, uncertain throng,
Standing ranged within their ranks,
A man in an old kaftan,
At the rear of the people,
Beside the hearth-pit.
Çürök fixed the mark,
And cast it toward that side.
He falls not behind Semetey,
The warrior Gülüstön the choro —
There was no word he did not know.
Once he knew, would he stand still?
Turning toward the open steppe,
The choro loosed his horse and went.
"My Kankor has suffered outrage," saying,

Koşoy'un oğlu Calgızek,
At koparıp yetişti.
Akrabadan geçmiş o soysuz,
Kanlı kalpak giyse de,
Sıkışınca gerçekten bakar.

Aslında Kırgız soyundan,
O bakmazsa kim bakar?
Kalmak Sangen kâfiri,
Kan içen deli, meydana çağırdı.

Geri dönüp çekilinceye*
Semetey'e gelinceye dek,
Mızraklayıp geçiverdi,
Dizgin çevirip alıncaya,
Dönüp mızrak salıncaya,
Usangen'in başını, Calgızek,
Kesip alıncaya dek,
Yayın oku yetişti.
Sağ pazıya ok değip,
Zırhı olmayan yere tam değip.
Hız almış oku şak diye değip,
Kolu kırılıp işlemez oldu,
Yine de düşmana tetikte daldı.
O sırada Gülçoro,
Karaltıyı görüverdi.
Beri yanından üç ok birden,
Nişanladığı yaydan ok çekti.
Tam karşısına denk getirip,
Bahadır Gülüs şiddetle çekti.
O dizgin çevirinceye dek,
Kococaş gibi nişancıyı,
Tepetaklak yere devirdi.
Bir değil üç kez attı,
Sonuncusunu güçle attı.
Kalmak'ın nişancı yiğidini,
Kara yere serdi.
Kalmak'a kalkan olan,
Kococaş'ı devirdi.

Koşoy's son Calgızek
Tore his horse loose and arrived.
That rootless one, estranged from kin,
Though he wear a bloody kalpak,
When pressed, he truly stands by you.

In truth he is of Kırgız stock,
If he stands not by, who will?
The Kalmak infidel Sangen,
The blood-drinking madman, called him to the field.
*Until he turned and drew away**
Until he came to Semetey,
He speared him and passed on,
Till he wheeled the reins about,
Till, turning, he thrust the lance,
Usangen's head, Calgızek —
Until he could cut it off,
The bow's arrow reached him.
The arrow struck his right upper arm,
Striking full where no armor was.
The speeding shaft struck with a crack,
His arm was broken, useless now,
Yet still he plunged, alert, upon the foe.
At that moment Gülçoro
Caught sight of the silhouette.
From the near side, three arrows at once,
He drew the shaft from the aimed bow.
Bringing it dead level with his mark,
The batyr Gülüs drew with force.
Before the other could wheel his reins,
A marksman like Kococaş
He toppled headlong to the ground.
Not once but three times he shot,
The last he loosed with all his might.
The Kalmak's marksman brave
He laid upon the black earth.
He who was shield to the Kalmak,
Kococaş, he brought down.

Gücü dağ gibi gürleyip,
Kudretli doğan tükenesice,
Kara bedenini gerdi.
Altındaki Sur atı,
Kamçı vurup şahlandırdı.
Gülüstön'ün kamçısı,
Hızıyla değince,
Uçup gitti Surkoyon.
Uçmasın da ne yapsın,
Ortada duran Calgızek,
Yaya kalan Semetey,
Yaralanmış o erlere,
Göz açıp kapayıncaya yetişti.
Calgızek'in kolu kırılınca,
Buurul'un bacağı kırılınca,
Calgızek ile Semetey,
Ölümü boyunlarına alıp,
Hakk'a yalvarıp dururken.

"İkisinin başını birden kesip,
Alıp gitsem ya" deyip,
Bahadır kalça Usangen,
Atının başını çevirince.
Uçan kuş gibi Gülçoro,
Doğruca buna karşı geldi.
Mızrak tutup pekişen,
Sapladığını devirmeden bırakmayan.
Kılıç tutup kıran,
Balta tutup dolanan,
Öteden beri kurtulmuş değil,
Rast gelen adam hiç sağ esen.

İçi yanık Gülüstön,
Küheylanını sıkıca koşturdu.
Perçemini göğe savurdu,
Kuyruğunu sıkı düğümledi.
Dilini ölçüp söz alan,
Gökte boğuk boğuk gümbürdeyen,
Sivri temrenli mızrağını,

His strength thundering like a mountain,
That mighty-born, may-he-be-spent,
Braced his dark body taut.
The Sur horse beneath him
He lashed and made it rear.
Gülüstön's whip,
When it struck with all its speed,
Surkoyon flew away.
And how should it not fly?
Calgızek standing in the midst,
Semetey left afoot,
To those wounded warriors
He came in the blink of an eye.
With Calgızek's arm broken,
With Buurul's leg broken,
Calgızek and Semetey,
Taking death upon their necks,
Stood pleading to the Almighty.

"Let me cut off both their heads at once,
And carry them away," saying,
The burly batyr Usangen,
When he turned his horse's head.
Like a flying bird Gülçoro
Came straight against him.
Firm-set with lance in hand,
Never leaving what he spears until it falls.
Wielding the sword, he slaughters,
Wielding the axe, he circles,
From of old none has escaped —
No man who met him got off safe and sound.
Gülüstön, seared within,
Drove his charger hard.
He tossed its forelock to the sky,
He knotted its tail up tight.
Measuring his tongue before he speaks,
Rumbling hoarse in the heavens,
His sharp-tipped lance

Sallayıp eline aldı.
O dizgin çevirinceye dek,
"Çar aynanın kenarı" deyip,
"Altın eyerin kaşı" deyip,
"Kasığın başı" deyip,
"Kulun ölecek yeri burası" deyip,
Tam bağrına sapladı.
Saplayınca geçti,
Arkasından fırlayıp,
Mızrak çıkıverdi.
Hızlı mızrak yetişmiş,
İki kat demir zırhı,
Parçalayıp geçip gitmiş.
Hışımlı doğan Gülçoro,
Hızıyla gürleyip,
Görenin bedeni ürperip,
Sidikleri boşanıp saçılıp,
Kalmaklar kaçıp sıyrıldı,
Bir ucundan bölük bölük ürküp.
Kalmak'ı önüne katıp,
Sürüp gidiyor.
Sangen'i topuz edip,
Tepeleyip gidiyor.
Er çırası iki göz,
Alnında parıldayıp,
Işıldayıp gidiyor.
Usangen inleyip yalvarıp,
Söylene söylene gidiyor.
Topal Buurul'u yedeğinde,
Semetey soluyarak yürüyor.
Kolu kırık Calgızek,

He swung and took in hand.
Before the other wheeled his reins,
"The rim of the çar ayna," saying,
"The pommel of the golden saddle," saying,
"The crest of the groin," saying,
"Here is where the slave shall die," saying,
He drove it full into his breast.
Once driven, it went through,
Bursting out behind him,
The lance came clean out.
The swift lance had struck home,
The twofold iron armor
It shattered and passed through.
Wrath-born Gülçoro,
Thundering in his speed,
The flesh of all who saw him shuddered,
Their water loosed and spilling,
The Kalmaks fled and slipped away,
Startled troop by troop from one flank.
Driving the Kalmak before him,
On he herds them.
Making a mace of Sangen,
On he goes, crushing them down.
Two eyes, the warrior's lamps,
Gleaming on his brow,
On he goes, shining.
Usangen, groaning, pleading,
Goes on muttering and muttering.
Leading lame Buurul at his side,
Semetey walks on, panting.
Calgızek with broken arm,

Ata binemeyip sendeliyor.
Yaralanmış olan Kançoro,
Şaşkın şaşkın bakıp duruyor.
Han Bakay donup kalmış,
"Biricik oğlum öldü" deyip.
"Ejderha gibi bu düşman,
Halkın başına nereden geldi?" deyip.

Unable to mount, he staggers.
Kançoro, who was wounded,
Stands staring in bewilderment.
Khan Bakay stood frozen,
"My only son is dead," saying.
"This foe like a dragon —
Whence came it upon the people?" saying.

Halkı bozulup sendelerken,
Buurul'un bacağının kırıldığını,
O zaman Bakay gördü derler.
"Atın bacağı kırılmış,
Arslanın canı kurtulmuş.
Öldüyse ölmüştür Baytaylak,
Arslanın hâli nasıl?" deyip.
Baytaylak'ı unutup,
Semetey için kaygılanıp.
"Halkına destek olmadan,
Kançoro yatıp kaldı" deyip.
"Calmanboz duruyor meydanda,
Calgızek nereye gitti?" deyip.
Beline kuşak olan beyleri,
Şimdi Bakay Han anıp.
Kısmetine yaratılmış,
Eskilerin yaşlısını.
Namus için yaratılmış,
Genç yiğitlerin hepsini.
Baytaylak'a bakmadan,
Meydandaki çoroya,
Bakay at sürüp gidiyor.
Bozcorgo ile seğirtip,
Semetey'e Han Bakay,
Yaklaşıp geliverdi.
Öfkelenmiş Bakay Han,
Kanlı mızrağı saplar mı ki?
Öldürmese de bu amcam,
Beni yaralar mı ki?
Semetey duruyor bunu düşünüp,
Calgızek de onu düşünüp.
Ama yetişti Bakay Han,
Yeniden akıllıca söz düşünerek:
"Kankorum, yiğidim, ne oldu?" deyip,

"Taybuurul topal görünüyor,
Ne belâ gelip çattı?" deyip.
"Arslanım, yiğidim, ne oldu?" deyip,

As his people broke and staggered,
That Buurul's leg was broken
Then, they say, Bakay saw.
"The horse's leg is broken,
The lion's life is spared.
If Baytaylak is dead, then dead he is,
How fares the lion?" saying.
Forgetting Baytaylak,
Anxious for Semetey.
"Without upholding his people,
Kançoro lies fallen," saying.
"Calmanboz stands on the field,
Where has Calgızek gone?" saying.
The beys who were the sash at his waist,
Now Bakay Khan recalls.
Created for his destined lot,
The elder of the men of old.
Created for honor's sake,
All of the young braves.
Without looking to Baytaylak,
To the choro on the field
Bakay rides on his horse.
Cantering on Bozcorgo,
To Semetey Khan Bakay
Drew near and came.
Bakay Khan, grown wrathful —
Will he drive in the bloody lance?
Even if this uncle kills me not,
Might he yet wound me?
Semetey stands thinking this,
And Calgızek thinking it too.
But Bakay Khan arrived,
Pondering wise words anew:
"My Kankor, my brave, what happened?" saying,
"Taybuurul appears lame,
What calamity has struck?" saying.
"My lion, my brave, what happened?" saying,

"Atın topal görünüyor,
Azap günü nereden yetişti?" deyip. —

Calgızek'e dönüp,
Kankor'a söylediği sözleri,
Kıra atıverip. —
"Kulak ver, oğul, sözüme,

Sana ne belâ oldu?
Boynu bükük görünüp,
Gözüme öyle kalmışsın.
Öldüyse yalnızım, kim öldü,
Kaplan arslan Calgızek,
Kim görmüş böyle günleri?
Kalmak basıp gitmesin,
Kurtarın kalabalık halkı!
Kalabalık halktan ayrılırsak,
Kalanlara zor iş olur!
Biricik oğlundan ayrılan,
Kocamış Bakay'a,
Kapkara koca kış olur!
Hür geçmiş o safada,
Halkın hepsi hor olur.
Başkasının gözüne bakışıp,
Çocukların hepsi zâr olur.
Basacak yolu dar olur,
Eli bağlanıp felç olur!
Küskünlüğü bırakın,
Ben Bakay, küsmem!
Bozuk düşünce olmasın,
Gününü gözetmeden,
Ebedîsini düşünsün!
Sürülüp giderse zavallı halk,
Gözünden akıp kanlı sel,
Yerinde dönüp yatamaz,
Ayköl Manas, bahadır arslan!
Manas'tan soy varken,
Kocamış Bakay ben varken,
Alp Camgırçı Han varken,

"Your horse appears lame,
Whence came this day of torment?" saying.
—
Turning to Calgızek,
The words he had said to the Kankor
He cast off to the steppe. —
"Give ear, son, to my words,

What calamity befell you?
Appearing with bowed neck,
So you linger in my eye.
If he is dead, I am alone — who has died,
Tiger-lion Calgızek,
Who has seen such days as these?
Let not the Kalmak trample through,
Save the teeming people!
If we are parted from the teeming people,
Hard will it go for those who remain!
Parted from his only son,
For aged Bakay
It will be a pitch-black, mighty winter!
Having lived free in that ease,
All the people will be despised.
Looking to another's eyes,
All the children will be wretched.
Narrow will be the road they tread,
Their hands bound, they will be palsied!
Leave off your sulking,
I, Bakay, bear no grudge!
Let there be no crooked thought,
Not watching for his own day,
Let each think on the eternal!
If the poor people are driven off,
A bloody torrent streaming from his eyes,
He cannot rest, turning in his grave,
Ayköl Manas, the batyr lion!
While seed of Manas lives,
While I, aged Bakay, live,
While Alp Camgırçı Khan lives,

Bahadır Calgızek, sen varken,
İki çoro arslan varken,
Halkı anmadan "oğlum" deyip,
Hıçkırıp ağlayarak ben durursam.
Talas'ı çiğnetirsek,
Alaş'ı sürdürürsek.
Kara Kırgız soyunun,
Kaplan Koşoy hanımın,
Almambet, Çubak yiğidin,
Acıbay, Sırgak bahadırın,
Ruhlarına yabancı düşüp,
Nasıl yüzlerine bakarız?
Böyle bir ad alacağımıza,
Vuruşa vuruşa ölürüz!
Görüleceği görelim,
Savaşa savaşa ölelim.
Öldüyse ölmüştür Baytaylak,
Halkı esenliğe erdirip gömelim!
Sırlanmış Korgon boş kalırsa,

Memeler sızım sızım sızlarsa.
Çığlık çığlığa çocuk ağlarsa,
İhtiyarlar büzülüp dertlenirse,
"Doğmadan yerin dibine bat" deyip,

"Soyun kurusun, öl" deyip,
"Arslanın ardında kalıp,
Böyle zulüm gördük" deyip.
Ak saçlı kocakarı beddua ederse,
"Ak kalpaklı Kırgız halkım" deyip,
Ak sungur çığrışıp ses salarsa.
"Alaş'ım, nereye gittin?" deyip,
Çift yankılı ses salarsa.
Ala-Too inleyip dertlenirse,
"Kanat çırpıp hür gezen,
Ulu Kırgız halkım" deyip,
Gökte bulut kararırsa.
Karanlıkta nur saçan,
Yürüyen Kırgız yol bulmuş.

While you, batyr Calgızek, live,
While the two lion choros live,
If, heedless of the people, saying "my son,"
I stand sobbing and weeping.
If we let Talas be trampled,
If we let Alaş be driven off.
Of the Kara Kırgız line,
Of my khan the tiger Koşoy,
Of the braves Almambet and Çubak,
Of the batyrs Acıbay and Sırgak,
Falling stranger to their spirits,
How shall we look upon their faces?
Rather than take such a name,
We will die fighting, blow on blow!
Let us see what must be seen,
Let us die battling on and on.
If Baytaylak is dead, then dead he is,
Let us bring the people safe, then bury him!
If the glazed Korgon stands empty,

If breasts ache with throbbing pain.
If children wail scream upon scream,
If the old folk huddle and grieve,
"Sink unborn into the earth's depths,"
saying,

"May your line wither — die," saying,
"Left behind the lion,
Such outrage have we seen," saying.
If the white-haired crone curses,
"My white-kalpak Kırgız people," saying,
If the white gyrfalcon shrieks and cries.
"My Alaş, where have you gone?" saying,
If it sends a doubled-echo cry.
If Ala-Too groans and grieves,
"Beating wings and roaming free,
My great Kırgız people," saying,
If the cloud darkens in the sky.
Shedding light in darkness,
The marching Kırgız found their way.

"Yiğit yurt nereye gitti?" deyip,

Ay süzülüp doğmazsa.
Herkese kuvvet veren,
Canları ışığa sevindiren.
"Yoldaşım bahadır Manas'ın,
Derlediği halkı nerede?" deyip,
"Kurduğu tahtı hani?" deyip,
Güneş perdeye çekilirse.
Boz maya böğürüp giderse,
Göldeki kuğular çığrışırsa.
Boz tazı sızlanıp giderse,
Tulparım kişneyip giderse,
Bunların vebali,
Bizi nasıl sağ bırakır?!
Halk içinden er doğar,
Tuğ tutup halkını korur.
Halkı için er ölür,
Nice muazzam arslan ölür.
Er ölmezse halk ölür,
Eri ölürse halk gömer,
Halk olmazsa kim gömer?!
Yüreği dolu yiğit,
Böyle günde belli olur.
Çınarın filizi kırılsa,
Baharla yeniden yeşerir.
Buurul'un bacağını sarın,
Kalmak'ı mızraklayıp kırıp,
Kalanları koruyun!" —
Biricik oğlundan ayrılıp,
İçi kan tütüp kederlenip.
Han Bakay bunu söyleyip dururken,
Calgızek düşünüp hüzünlenip:

"Kurbanın olayım, amca,
Bir bak benim hâlime.
Kalmak Sangen bahadırı,
Devirip saplayacağım anda,
Belâya uğradım.

"Where has the valiant nation gone?" saying,
If the moon glides not up to rise.
Giver of strength to all,
Gladdening souls with light.
"Of my comrade, batyr Manas,
Where are the people he gathered?" saying,
"Where is the throne he raised?" saying,
If the sun withdraws behind its veil.
If the grey she-camel goes bellowing,
If the swans on the lake cry out.
If the grey hound goes whimpering,
If my tulpar goes neighing,
The guilt of all of these —
How shall it leave us alive?!
From among the people a warrior is born,
Holding the standard, he guards his people.
For his people a warrior dies,
Many a tremendous lion dies.
If the warrior dies not, the people die,
If their warrior dies, the people bury him,
If there be no people, who will bury?!
The brave whose heart is full
Is proven on a day like this.
If the plane tree's shoot is broken,
With spring it greens again.
Bind up Buurul's leg,
Spear the Kalmak down and break them,
Protect those who remain!" —
Parted from his only son,
His heart smoking blood with grief.
While Khan Bakay was speaking thus,
Calgızek, pondering, saddened:

"Let me be your offering, uncle,
Look but once upon my state.
The Kalmak batyr Sangen —
In the moment I would spear him down,
Calamity befell me.

Kalmak'tan nişancı mı yetişti,
Attığı oku denk gelip,
Pazımı koparıp mı gitti?
Unutmam, amca,
Senin yaşlılık sözün hatıra geldi!"
Öfkesi kaynayıp gülmeyen,
Yanan orman gibi görünen.
Kankor'un oğlu tükenesice,
Homurdanarak söylendi:
"Kurban olayım, amca,
Buurul ata ok değdi.
Hiç dermanım kalmadı,
Attan önce bana değdi.
Akolpok'u delip geçmedi,
Delmeye gücü yetmedi.
Yayın oku yarılıp,
Yere düştü kabuk gibi."
Kankor'un sözünü duyunca:
"Eyvah, oğlum, ne diyorsun,
Delip geçen ok sekmiş de,
Fark edememiş miydin?!
Öfkeyle gelip, mest olup,
Yaralı kaldığın anda,
Aklını, Calgızek,
Toparlayamamış mıydın?!
Nereye değmişti,
Okun değdiği yeri göreyim?!" —
Olpok'a varıp baksa,
Ok işte buradan geçmiş.
Demir zırhın göğüslüğünden,
Tam buradan geçmiş.
Bakay'a apaçık görünüp,
Önüne bir evliya geldi,
Çıplak bir çocuk derviş.
"Arslan er için kaygılanıp,
Atılan ok delip yetişirken,
Koşup güçbelâ yetiştim" deyip,
"Kayışından sımsıkı tutup,
Çekip atıverdim" deyip.

Did a marksman rise among the Kalmak,
His loosed arrow finding its mark,
Did it tear away my arm?
I shall not forget, uncle,
Your old man's words came back to mind!"
His wrath aboil, unsmiling,
Looking like a burning forest.
The Kankor's son, may-he-be-spent,
Growled and muttered forth:
"Let me be your offering, uncle,
An arrow struck the Buurul horse.
No strength at all is left in me,
Before the horse, it struck me.
It did not pierce through the Akolpok,
It had not strength to pierce.
The bow's arrow split,
And fell to earth like bark."
Hearing the Kankor's words:
"Alas, my son, what are you saying —
The piercing arrow glanced away,
And you did not perceive it?!
Coming in wrath, intoxicated,
In the moment you lay wounded,
Your wits, Calgızek —
Could you not gather them?!
Where did it strike —
Let me see where the arrow struck?!" —
Going to the olpok and looking,
See — here the arrow passed.
Through the breastplate of the iron mail,
Right through here it passed.
Appearing plain to Bakay,
A saint came before him,
A naked child dervish.
"Anxious for the lion warrior,
As the loosed arrow drove piercing home,
I ran and barely reached in time," saying,
"Gripping fast its strap,
I wrenched it and flung it off," saying.

Çocuk mırıldanıp söyledi,
Semetey ile Calgızek,
Çocuğun sesini duydu,
Karaltısını göremedi.
Uyanık doğan Calgızek:
"Amca, iyi bil ki" deyip,

"Hışımlı doğan Gülçoro,
Kurtarıverdi bizi" deyip.
"Usangen gibi bahadırı,
Kan içici deli kâfiri,
Mızrağa takıp gitti" deyip.
"Kâfiri kaldırıp,
Zavallıyı çomak etti.
Kalmak'ın kalabalık ordusunun,
İçine dalıp gitti" deyip.
"Bize değen oku,
Ona da attılar mı ki?" deyip.
"Şimdi çaresi ne oldu?" deyip,
"Kançoro'nun kolu kırılıp,
Yaralanıp kaldı" deyip.
"Arslana yardım edecek,
Beylerden kimse kalmadı" deyip.
O zaman der Han Bakay:
"Hepimizi kırıp geçiren,
Bel Korgon'da Şıpşaydar,
Kalmakça adı Şıpşaydar.
Halkın koyduğu ad Coykara,
Onun oğlu Kococaş,
Gelmiş galiba, ant çarpasıca.

Erenleri kırıp,
Boğazlamış galiba, kahrolasıca.

Şimdi anladım, bahadırlar,
Baş kesip gidecek olan,
Bahadır değilmiş Usangen.
Meğer Kococaş atmış,
Bu başa azabı salıp.

The child murmured his words,
Semetey and Calgızek
Heard the child's voice,
But could not see his form.
Watchful-born Calgızek:
"Uncle, know it well," saying,

"Wrath-born Gülçoro
Delivered us," saying.
"A batyr like Usangen,
The blood-drinking mad infidel,
He hoisted on his lance and went," saying.
"Lifting the infidel high,
He made a cudgel of the wretch.
Into the Kalmak's teeming host
He plunged and went," saying.
"The arrow that struck us —
Did they shoot it at him too?" saying.
"What remedy is there now?" saying,
"Kançoro's arm is broken,
He lies wounded," saying.
"To bring the lion aid,
Not one of the beys remains," saying.
Then says Khan Bakay:
"He who cut us all to pieces,
Şıpşaydar at Bel Korgon,
His Kalmak name Şıpşaydar.
The name the people gave, Coykara,
His son Kococaş
Has come, it seems — may the oath strike him.
Cutting down the champions,
He has slaughtered them, it seems — may he be damned.
Now I understand, batyrs,
The one who would cut off heads and go —
Usangen was no batyr after all.
It was Kococaş who shot,
Loosing torment on this head.

Gülüstön uzağa giderse,
Gülüstön'den ayrılırsak,
Şimdi namusa kim yarar?
Yarar mı ki Ayçürök,
Ardından gitmeye?"
Bakay amcan bunu söyleyip,
İki erene durumu anlatıp.
Yiğitleri peşine takıp,
Korgon'a varıp girdi işte.
Bakay'ın kendisi tabipti,
Calgızek ile Kançoro'yu,
Eliyle şifaya kavuşturup,
"Tanrım, yoluna koy" deyip.
Taybuurul'un inciğini,
Kadife kumaşla sardı.
"Çürütmeden kendisi korur" deyip,
Altından süyek yaptı.
Usulünce dolayıp,
Han Bakay sarıverdi.
Kırdan aldırıp getirdi,

If Gülüstön goes far away,
If we are parted from Gülüstön,
Who now will serve our honor?
Might Ayçürök avail,
To go after him?"
Your uncle Bakay, saying this,
Told the two champions how things stood.
Taking the braves in his train,
He came to the Korgon and entered, lo.
Bakay himself was a healer,
Calgızek and Kançoro
He brought to healing with his hand,
"My God, set them on their way," saying.
Taybuurul's shank
He bound with velvet cloth.
"It will keep it from rotting," saying,
He made a splint of gold.
Winding it in due fashion,
Khan Bakay bound it up.
He had brought in from the steppe

Arslan Taylak yavruyu.
Ayçürök göğe uçup,
Gülçoro orduyu sürüp gitmiş,
Ondan haberi kim alır?
Gidecek kişi olmayıp,
Kırgız gidemeyip duraklamış.
Bu sırada yüz otuz yaşında,
Gitmeye hazırlanıp durdu,
Er Camgırçı davranıp.
O bahadır Camgırçı'nın,
Bindiği at Ularboz,
Serdiği örtü bayandoz.
Sadağını alıp kuşanmadan,
Eline mızrak tutup almadan.
Nerede kavak, söğüt varsa,
Çekinmeden söküp alırdı.
Onunla düşman yenmiş,
Öteden beri âdeti.

The lion Taylak, the young one.
Ayçürök flew to the sky,
Gülçoro has gone driving the host,
Who will get word of him?
With no one fit to go,
The Kırgız faltered, unable to go.
Meanwhile, at a hundred and thirty years,
Stood making ready to go
The warrior Camgırçı, bestirring himself.
That batyr Camgırçı's
Mount was the horse Ularboz,
His spread saddle-cloth the bayandoz.
Without taking up and girding his quiver,
Without taking lance in hand.
Wherever poplar or willow stood,
He would tear it up unflinching.
With that he vanquished foes —
His custom from of old.

Yaşlılığa aldırış yok,
Aklına düşüp geçmiş anıları.
Ularboz ile dörtnala,
Salınarak gidiyordu.
Bunu böylece bırakalım,
Cubatay ile Gülçoro'nun,
Serüveninden başlayalım.
GÜLÇORO İLE CUBATAY'IN ÇARPIŞMASI
Kalmak'ın işi tez olmuş,
Alp Camgırçı bahadıra,
Yolda bir çocuk rast gelmiş.
"Sen yabancı bir çocuksun,
Hangi yana gidiyorsun?
Kaplan gibi genç çocuk,
Haberini söyleyiver." —
O zaman çocuk söz eder:
"Sen yaşlı bir aksakalsın,
Nereye gidersin?" der. —
"Beni bırak da sen, çocuk,
Kendi haberini söylesene,
Doğrunu söylemezsen eğer,
Vurup yere gömerim!"

Çocuk dönmeden at sürüp,
Dizgin çevireceği anda,
Er Camgırçı bahadırın,
Pek çevikti hem de,
O dizgin çevirinceye dek,
Eteğinden yakaladı.
Kocasa da yiğitliği büyük,
Diken otu gibi kapıp aldı.
Korkusundan dayanamayıp,
Ele düşmüş zavallı can,

Çocuk sözüne başladı,
Bütün sırrını döküverdi:
"Öne Sangen gitti" deyip,
"Haber alıp gel" deyip, —

No heed paid to old age,
Memories of the past coming to his mind.
At full gallop on Ularboz,
He rode on, swaying easy.
Let us leave this as it is,
And of Cubatay and Gülçoro's
Adventure let us begin.
THE CLASH OF GÜLÇORO AND CUBATAY
The Kalmak's work was swift,
Upon the batyr Alp Camgırçı
A boy chanced on the road.
"You are a stranger boy,
Which way are you going?
Young boy like a tiger,
Tell out your news." —
Then the boy speaks:
"You are an old whitebeard,
Where do you go?" he says. —
"Leave me be — you, boy,
Tell your own news,
If you speak not the truth,
I will strike you and bury you in the ground!"
The boy, without turning, spurred his horse,
In the instant he would wheel the reins,
The warrior batyr Camgırçı —
And he was nimble indeed —
Before the boy could wheel the reins,
Caught him by the hem.
Though aged, his valor was great,
He snatched him up like a thistle-weed.
Unable to bear his terror,
The poor soul fallen captive,

The boy began his speech,
He poured out all his secret:
"Sangen went on ahead," saying,
"Go gather news and come," saying, —

Cubatay beni gönderdi.
Sürüyle ordu asker geliyor,
Bu sırtın öte yanında,
Kalmak'ın ordusu bol geliyor.
Gelecek olsa Kırgız'dan,
Hangisi ona denk gelir?!" —
Saklamadan hepsini doğru söyleyip,
Genç çocuk dilini döker.
Çocuğu tutup bastırdı,
Kulağını kesip aldı,
Yanağını kana buladı.
"Eline al, çocuk" deyip,
"Alp Camgırçı yaptı" deyip,
"Cubatay gibi bahadıra,
Saklamadan söyleyip var" deyip,
Kulağını eline verip,
Çocuğu yoluna koyup.
Allah'ına sığınıp,
"Tanrım, hayra ilet" deyip,
"Önceden böylesi yoktu,
Yeni çıkma bir ere benziyor,
Musallat olan Cubatay'ın,
Bağrına mızrak saplayayım."
İki yanına bakınıp,
Er Camgırçı ihtiyar,
Dudağını başını yalanıp.
Köklü duran çınarı,
Köküyle birlikte bütün,
Söküp eline alıp.
Yüzünden nuru gidip,
Belinden kuvvet gidip.
Gayret edip çıksa da,
Yaşlılığı belli oldu.
Dimdik salınan yiğit er,
Kaburga gibi eğildi.
Ağzında tek dişi yok,
Alt dudağı sarkmış.
Yiğitliği elinden bırakmadan,
Er Camgırçı dikilip.

Cubatay sent me forth.
Hosts of troops come in droves,
On the far side of this ridge,
The Kalmak's army comes in strength.
Should any come from the Kırgız,
Which of them could match it?!" —
Hiding nothing, telling all truly,
The young boy pours out his tongue.
He seized the boy and pinned him down,
He cut off his ear,
He smeared his cheek with blood.
"Take it in your hand, boy," saying,
"Alp Camgırçı did this," saying,
"To a batyr like Cubatay
Go and tell it, hiding nothing," saying,
Placing the ear in his hand,
Setting the boy upon his way.
Taking refuge in his God,
"My God, lead this to good," saying,
"There was none such before,
He seems some new-sprung warrior,
This Cubatay who plagues us —
Let me drive a lance into his breast."
Glancing to either side,
The old warrior Camgırçı,
Licking his lips and his mouth.
The deep-rooted plane tree standing there,
Whole, root and all,
He tore up and took in hand.
The light gone from his face,
The strength gone from his back.
Though he strove and set forth,
His old age showed plain.
The valiant man once swaying bolt upright
Was bent now like a rib.
Not one tooth in his mouth,
His lower lip hung slack.
Never letting his valor from his hand,
The warrior Camgırçı stood tall.

"Çocuk ileri gitti" deyip,
"Haberi ulaştırdı" deyip.
Kendine gayret verip,
Gelmişe benziyor,
Gayret etme vakti.
Destek olan Buurul'un,
Bacağını parçalayıp kırdılar.

Issız kıra bıraktılar,
Semetey gibi çevik yiğidi.
Kocamış Bakay'ın,
Oğlunun başını kesip,
Kaygıya salıp ağlattılar.

Usangen gibi bahadırı,
Gülçoro saplayıp devirdi.
Kococaş gibi nişancıyı,
Okla vurup yere serdi!
Hepsini aklına alıp,
Kocasan da Camgırçı,
Şimdi göster gayreti!
"Gülçoro gelir mi ki?" deyip,
"Halkı görür mü ki?" deyip.
Korgon'a gelecek olsa,
İzimi sürüp gelir deyip.
Kococaş ölmemişse eğer,
Gülçoro gibi yamanın,
Vaktini bulur mu ki?
Gülüstön yere serilirse,
Kader budur, ey kudret,
Hepimizi kavurdun!" —
Deyip böylece Camgırçı,
Köklü çınarı terkiye alıp,
Yiğitliği elinden bırakmadan,
Kocasa da gürleyip,
Yokuşa gelince güm edip,
Soluk soluğa öksürüp.
Öksürünce zor gelip,
Yaşlılık değil de nedir,

"The boy has gone ahead," saying,
"He has delivered the news," saying.
Spurring himself with resolve,
It seems to have come —
The time to strive.
Of Buurul, the mainstay,
They shattered and broke his leg.

They abandoned on the desolate steppe
A brave as nimble as Semetey.
Aged Bakay's
Son they beheaded,
They cast him into grief and made him weep.
A batyr like Usangen
Gülçoro speared and toppled.
A marksman like Kococaş
He struck with an arrow and laid low!
Taking all this to mind,
Though you are aged, Camgırçı,
Now show your mettle!
"Will Gülçoro come, I wonder?" saying,
"Will he see the people?" saying.
Should he come to the Korgon,
He will come tracking my trail, saying.
If Kococaş be not dead,
Of a fierce one like Gülçoro,
Will he find his moment?
If Gülüstön is laid low,
This is fate, O power,
You have scorched us all!" —
Saying thus, Camgırçı,
Taking the rooted plane tree at his crupper,
Never letting his valor from his hand,
Though aged, thundering on,
Booming when he met the slope,
Coughing, gasping breath on breath.
The coughing coming hard,
What is this if not old age —

Durup dinlenip, soluk alıp,
Böyle böyle Camgırçı,
Bele geldi ter döküp.
Üç-Koşoy'un boğaz taşlığı,
Önü yamaç, yeri sazlık,
Yatıyormuş kalabalık ordu,
Kaygısızca kaz kanadı gibi.
Beli aşıp baksa,
Demin gördüğü çocuk gidiyor.
Çocuk varıp hıçkıra hıçkıra,
Cubatay'a sızlana sızlana:
"Buyruğuna tez davrandım,
Öteki yamaç sırtında,
Kocamış bir ihtiyara rast geldim.
Rastladığım ihtiyar söz sorar,
'Nereye gidersin?' diye sorar.
Düzgün cevabımı vermedim,
Selâm dahi söylemedim.
Kocamış bir ihtiyar,
"Ne yapabilir ki?" diye düşündüm.

O ihtiyarı gözüme almadan,
Zulüm görüp süründüm!
Dizgin çevirinceye dek,
Beni kapıp terkiye alıp,
Dizinin altına bastırdı,
Başımı eyere yasladı.
Başıma zulmü salıp,
Kulağımı kesip attı.
Kulağı elime verip,
'Çocuk, yoluna git' deyip,
'Saklamadan, çocuk, söyleyip var,
Cubatay denen büyüğüne' deyip.

O kudurmuş yaman ihtiyar,
Beni yoluma salıverdi.
Getirdiğim haber budur,
Kulağımdan olup,
Önüne geldiğim iş budur.

Stopping, resting, drawing breath,
Thus and so Camgırçı
Came to the pass, pouring sweat.
The stony gorge of Üç-Koşoy,
Its front a slope, its ground a reed-bed,
There lay the teeming host,
Careless, like a goose's wing.
Crossing the pass, he looked —
The boy he had seen just now goes on.
The boy arrived, sobbing and sobbing,
Whimpering, whimpering to Cubatay:
"I was quick to your command,
On the ridge of the far slope
I chanced upon an aged old man.
The old man I met asks questions,
'Where do you go?' he asks.
I gave no proper answer,
I offered not even a greeting.
An aged old man —
"What can he do?" I thought.

Taking no account of that old man,
I met with outrage and was crushed!
Before I could wheel the reins,
He snatched me to his crupper,
He pinned me beneath his knee,
He pressed my head against the saddle.
Loosing outrage on my head,
He cut off my ear and flung it.
Placing the ear in my hand,
'Boy, go on your way,' saying,
'Hiding nothing, boy, go and tell it,
To that elder of yours called Cubatay,'
saying.
That rabid, fearsome old man
Sent me off upon my way.
This is the news I bring,
Bereft of my ear,
This is the matter I bring before you.

Sırttan gelip bel yanına,
Göz gönderirsem o yana.
O Tanrı'nın çarptığı ihtiyarın,
Yapmadığı iş kalmadı.
Yerinde biten çınarı,
Belinden kavrayıp,
Kökünden söküp aldı.
Çınarı terkiye alıp,
Atını yola koydu.
Ardımdan geliyor,
Bize belâyı 'selâm' diye getirip."
Düşmanın hâlini duyunca,
Cubatay sevinmeden duramaz,
Onun hâli şöyledir.
Alp doğan Cubatay,
Hıtay ile Kalmak'ın,
Birleştiği yerde,
Hepsini bırakmadan yıkardı,
Güreş tuttuğu zamanda.
Pehlivanı yıkıp ödül almış,
Eri mızraklayıp ün almış.
Konurbay ile Esen Han,
Ona yenilip şaşakalmış.
O yiğitliğine güvenip,
Düşman deyince sevinirdi.
Camgırçı'nın hâlini duyunca,
Bu da hazırlanmadan durmadı:
"Ordusu olmayan bir ihtiyarın,
Ciğerini bağrını deleyim.
Kendine göstere göstere,
Böbrek yağını ezeyim!
Büyük kâseye doldurup,
Yürek kanını içeyim.

Dediğimi yapmazsam,
Cubatay olmayayım!
Usangen gibi bahadırdan,
Sonra haber almazsam.
Ok çekse şaşmayan,

Coming from the ridge toward the pass,
If I cast my eye that way.
That God-smitten old man —
There is no deed he left undone.
The plane tree grown in its place
He gripped about the waist,
And tore it up by the root.
Taking the plane tree at his crupper,
He set his horse upon the road.
He is coming behind me,
Bringing us calamity as his 'greeting.'"
Hearing the state of the foe,
Cubatay cannot help but rejoice,
Such is his condition.
Cubatay, born a giant,
Where the Hıtay and the Kalmak
Come together in one place,
He would throw them all, sparing none,
When he took to wrestling.
He threw the champion and took the prize,
He speared the warrior and won renown.
Konurbay and Esen Han
Were beaten by him, left astounded.
Trusting in that valor of his,
He would rejoice at the word "foe."
Hearing of Camgırçı's state,
He too did not stand unready:
"An old man with no army —
Let me pierce his liver and his breast.
Showing him full well the while,
Let me crush his kidney fat!
Filling a great bowl,
Let me drink his heart's blood.

If I do not what I have said,
Let me not be Cubatay!
If from a batyr like Usangen
I get no word hereafter.
He whose drawn arrow never strays,

Bahadır Kococaş sağ ise,
Usangen ile Cubatay,
İkisi birleşip baş koşarsa.
Devrilir Semetey,
İsterse sarp, yüce dağ olsun!" —
Deyip Cubatay coşup,
Öfkelenip söylenip.
Savaş davulu vurulup,
Kalmaklar ata üşüşüp.
Okunu, yayını kuşanıp,
Kaynaşıp durdular,
Muazzam ordusu hazırlanıp.
O arada yaklaşıp,
Kocasa da Camgırçı,
Hamle ederek yetişip vardı.
Camgırçı'yı gördüler,
Gök çınarı terkiye almış,
Yiğitliği pek üstün, azgın.
Herkesten başka bir devmiş,
Dikkatle bakılsa Camgırçı,
İnsan değil tepeymiş.
Uzaktan gelirken,
Atı yok, kendi yayaymış.
(Terkisine aldığı çınarı,
Atını gizleyip gölgeleyip,
Yaya gibi göründü.)
Onun karaltısını görünce,
Cubatay'ın gönlü bölündü.
Talduuçal denen atı var,
Coşup duran Cubatay,
Genç çocuk gibi huyu var.
At sürüp çıksa tükenesice,
Mızrak elinde parıldar,
Kocasa da Camgırçı,
Bundan nasıl çekinir?
Karşı karşıya dururken,
Kalmak'ı kılıçtan geçirip,
Koyun gibi sürüp dolaştırıp,
Başlarını sıyırıp alıp,

If the batyr Kococaş lives,
Usangen and Cubatay,
If the two join and set their heads together.
Semetey will be toppled,
Be he a sheer and lofty mountain!" —
Saying this, Cubatay surged,
Raging and muttering.
The war drum was beaten,
The Kalmaks swarmed to horse.
Girding arrow and bow,
They seethed and milled,
The tremendous host made ready.
Meanwhile, drawing near,
Though aged, Camgırçı
Came charging up and arrived.
They saw Camgırçı,
The blue-green plane tree at his crupper,
His valor supreme, untamed.
He was a giant unlike all others,
Looked at closely, Camgırçı
Was not a man but a hill.
As he came from afar,
He had no horse — he seemed afoot.
(The plane tree at his crupper
Hid and shadowed his horse,
So he appeared to be afoot.)
Seeing his dark silhouette,
Cubatay's heart was split in two.
He has a horse called Talduuçal,
Cubatay, ever surging,
Has the temper of a young boy.
When he rides out, may-he-be-spent,
The lance glitters in his hand,
Though aged, Camgırçı —
How should he shrink from this?
While they stood face to face,
Putting the Kalmak to the sword,
Herding them about like sheep,
Stripping off their heads,

Gülçoro'nun geldiği çağdı.
O yerde Gülçoro'nun,
Karşılaştığı yer vardı.
Usangen'in ordusundan,
Er yürekli ulularını,
Diri komadan boğazlamış,

İnsanın iç yağını yiyip,
O Gülüstön doymuş.
Kalan halkını bölmüş,
Tekmil Kırgız oğullarına,
Hizmetkâr edip vermiş.
Böyle yapıp dağıtıp,
Ken-Kol'a doğru yönelip,
Geri dönüp gelmiş.
Gideli az gün olmuş,
Arada konaklayıp, gün geçmeden,
O orduya yetişmiş.
Kalmak'ın halkını tanımayıp,
Hangisi olduğunu bilemeyip,
Şöylece bakıp durdu.
Yandan geçip giderken,
Camgırçı'yı tanıdı,
Bunu düşünüp yakındı.
"Usangen'i sapladım, eri büküp,
Kococaş öldü toprak koklayıp.
Ordusunu kırgına sürüp,
Kalmak'ın kalan ordusunu,
Kırgız'a pay edip bitirmeden.
Ardından yine kalabalık ordu,
Kırgız üstüne gelmiş.
Alp Camgırçı gelmiş,
Kocasa da o burada.
Er Semetey, Calgızek,
Gayretli bahadır Kançoro,
İhtiyar Bakay amcam,
Yoksa gerçekten öldüler mi?!
O halktan kalan mı,
Alp Camgırçı ihtiyar,

It was the hour of Gülçoro's coming.
In that place was the spot
Where Gülçoro came upon them.
Of Usangen's host,
Its stout-hearted great ones
He had slaughtered, leaving none alive,

Feeding on men's inner fat,
That Gülüstön was sated.
He divided their remaining folk,
To all the sons of the Kırgız
He gave them out as servants.
Doing thus, dispersing them,
Turning toward Ken-Kol,
He came back again.
Few days had passed since he set out,
Camping on the way, ere the day was spent,
He came upon that host.
Not knowing the Kalmak folk,
Unable to tell which they were,
He stood looking on a while.
As he passed along the flank,
He recognized Camgırçı,
And pondering this, he grieved.
"I speared Usangen, bending the man,
Kococaş died smelling the earth.
Driving his host to slaughter,
The Kalmak's remaining host
I had not finished sharing to the Kırgız.
Behind them yet another teeming host
Has come upon the Kırgız.
Alp Camgırçı has come,
Aged though he is, he is here.
The warrior Semetey, Calgızek,
The striving batyr Kançoro,
My old uncle Bakay —
Can it be they are truly dead?!
Is he what remains of that people —
The old man Alp Camgırçı,

Bir başına yadigâr mı?!" —
Deyip düşünüp Gülüstön,
Savaş deyince güç alır,
Hızı hiçbir işten sönmez.
Yemek yese, yemese,
Tam otuz gün yürüse,
Karnının acıktığını bilmezdi.
Ağzından kara su gelip,
İçi ağrıyıp gezmezdi.
Keskin doğan yamanın,
Coşkusu nefes nefes artar.
Düşmanı görse Gülçoro,
Kara bedenini gererdi.
Kullarda böyle yiğit yok,
Gayreti sönmez çeviklerden.
Terki bağına koca koca,
Usangen'in başını bağlamış.
Karşısına çıkan kulu,
Boş bırakmadan tepelerdi.
Çınkoco'yu boğazlayan kul,
Gerçek kana susamış kul.
Toltoy'un karnını yaran kul,
Bağrından ödünü alan kul.
Usangen gibi kalçanın,
Başını kesip gelen kul.
Kococaş'ı tepeleyen,
Gözünden vurup kanatan.

Kalmak'ın kalabalık ordusunu,
Koyun gibi çöktürüp yutan.
Buna sataşandan,
Diri kul kalmamış.
Gayreti üstün, pek çevik,
Güçlü bahadır, bir pehlivan.
Camgırçı'yı görünce,
Canı iyice yerinden oynayıp.
Öfkelenip haykırıp,
"Amca!" diye bağırıp.

A lone remembrance left?!" —
Saying, pondering, Gülüstön —
At the word "battle" he takes strength,
His fire is dimmed by nothing.
Whether he eats or eats not,
Though he march full thirty days,
He never knew his belly's hunger.
Black water rising in his mouth,
He never went about with aching gut.
The keen-born terror's
Ardor swells with every breath.
At sight of the foe, Gülçoro
Would brace his dark body taut.
Among mortals there is no such brave,
Of the nimble whose mettle never dims.
To his crupper-thongs, great and heavy,
He had bound Usangen's head.
Any wretch who crossed his path
He would crush, letting none go free.
The slave who slaughtered Çınkoco,
A slave athirst for very blood.
The slave who split Toltoy's belly,
The slave who took the gall from his breast.
Of a hulk like Usangen
The slave who came with severed head.
He who crushed Kococaş,
Who shot him through the eye and drew blood.
The Kalmak's teeming host
He forced down like sheep and swallowed.
Of those who tangled with him,
No slave was left alive.
His mettle supreme, most nimble,
A mighty batyr, a very champion.
When he saw Camgırçı,
His soul leapt wholly from its place.
Raging, crying out,
Shouting "Uncle!"

İhtiyar duymayınca,
"Camgırçı!" diye çağırıp.
Altındaki Sur ata,
İnişte kamçı vurup.
Yakınına yetişip varınca,
Camgırçı birden dönüp bakıp,
Gülüs'ü görüverince,
Kahkahayla gülüverdi:
"Kurban olayım, Gülüs, ay,
Bilirsin, iş pek çetin, ay.
Buurul'un bacağı kırılmış,
Semetey'in canı kurtulmuş.
Han Koşoy'un Calgızek'i,
Kolu pazıdan kırılıp,
Canı iyice esen kaldı!
Karala ata ok değdi,
Kançoro'nun kolunu,
Kemiğinden kırıp,
Yayın oku sert değdi!
O zaman sen oradaydın,
Bahadır Baytaylak öldüğünde.
Kendin ortaya girip,
Bağrına mızrak geçirip,
Usangen'i topuz edip,
Kalmak içine dalıp gittiğinde,

Ardından arayıp gelirken,
Ön yandaki yamaçta,
Önümden bir kul çıktı.
Atımın başını çevirdim,
Onun kim olduğunu sordum.
Kocamış ihtiyar diyerek,

Bana cevap vermedi.
Elime yakalayıp,
Onu bağrıma bastırıp.
Kulağını kesip alıp,
Eline tutturup,
Sonra sözünü sordum.

When the old man did not hear,
Calling "Camgırçı!"
To the Sur horse beneath him
He laid the whip on the descent.
When he came up close beside him,
Camgırçı turned at once and looked,
And catching sight of Gülüs,
He burst out laughing loud:
"Let me be your offering, Gülüs, ay,
You know the matter is grim, ay.
Buurul's leg is broken,
Semetey's life is spared.
Khan Koşoy's Calgızek,
His arm broken at the upper arm,
His life stayed whole and sound!
An arrow struck the Karala horse,
Kançoro's arm
It broke at the bone,
The bow's arrow struck hard!
You were there at that time,
When the batyr Baytaylak died.
You yourself went into the midst,
Driving a lance through his breast,
Making a mace of Usangen,
When you plunged into the Kalmak's midst,
As I came searching after you,
On the slope before me,
A wretch came out before me.
I turned my horse's head,
I asked him who he was.
Deeming me a worn-out old man,

He gave me no answer.
I caught him in my hand,
I pressed him to my breast.
I cut off his ear,
Thrust it into his hand,
Then I asked him for his tale.

Korkusundan doğru söyledi,
"Usangen'in ardından,
Geliyorum" deyip sırrını söyledi.
"Ordu geliyor" der,
"Cubatay benim büyüğüm" der.
"Değerine kul denk gelmez,
Hepsinden üstün ulumdur" der.
Çocuğu salıverip,
Elime aldım çınarı.
Ruhlar işimi rast getirip,
Yoluma seni çıkardı.
Kurbanın olayım, Gülüstön,
Kullar içinde güler yüzlüsün.

Gönlünü ver, sıkı dinle,
Amcanın söylediği sözü sen.
"Dur" deyip beni koruma,
"Alp Camgırçı sağ kalsın" deyip,
Sakın, oğlum, düşünme!
Evde yatıp ölünce,
Kadınlar ganimet bölüşünce.
Camgırçı iyi mi olur?
Yaradan'ın hükmü,
Saklamakla savulur mu?
Üç ay önce düş gördüm,
Düşümde kötü iş gördüm.
Sürüyle ordu asker gördüm,
Çınar alıp terkiye vurdum.

Halkı kaldırıp sürmüşüm,
Ordusunu sürüp yürümüşüm.
Tam böyle yürürken,
Göğsüme mızrak saplanıp,
Göğsümden kızıl kan,
Oluk oluk çok dökülmüş.
O arada bir sürü azman it,
Dört yanımdan kuşatmış.
Aktan giydim giysiyi,
Ahiret yakın olmuş,

In his terror he spoke true,
"In the wake of Usangen
I am coming," saying, he told his secret.
"An army is coming," he says,
"Cubatay is my elder," he says.
"No slave can match his worth,
He is my great one, above them all," he says.
Letting the boy go free,
I took the plane tree in my hand.
The spirits sped my errand well,
And set you upon my path.
Let me be your offering, Gülüstön,
Among mortals you are the smiling-faced one.
Give your heart, listen close,
To the words your uncle speaks.
Do not shield me, saying "Stay,"
"Let Alp Camgırçı stay alive," saying —
Never, my son, think it!
When one dies lying at home,
When the women share the spoils.
Would that be well for Camgırçı?
The Creator's decree —
Can it be warded off by hiding?
Three months past I dreamed a dream,
In my dream I saw an evil thing.
I saw hosts of troops in droves,
I took a plane tree and slung it at my crupper.
I had roused the people and driven them,
I had driven his host and marched.
Just as I marched so,
A lance was driven into my chest,
From my chest the crimson blood
Poured out in streaming runnels.
Then a pack of monstrous dogs
Beset me on four sides.
I clothed myself in white,
The hereafter had drawn near,

Ölümü kesin bildim.
Eştekler halkım olalı,
Camgırçı adını alalı.
Dağ gibi ettim çabayı,
Elime silah almadan.
Kâfir ile Müslüman'ın,
Birleştiği yerde yara açtım.

Hani geniş Beycin'e varınca,
Hışmımdan Hıtay bıkıp,
Kalanlara adım bellidir.
Beş sefer sapladım Kalmak'ı,
Halka ibret kıldım.
Bugün de ediyorum,
Ahiretlik çabayı.
Evde yatıp ölmeyeyim,
Zulmü, oğlum, görmeyeyim.
Ömrümün sonunda,
Şehit olup öleyim!" —
Deyip böylece Camgırçı,
Atının başını çevirmeden,
Duraksayıp durmadan,
Dosdoğru at sürüp çıktı,
Hazırlanan Kalmak durmadı,

Kara bedenini pekiştirdi:
"Kalabalık Kalmak halkı ölmeden,
Çam mızrak terkiye alınmadan,
Ya, kocamış ihtiyar, sen ölmeden,
Ya kan kusup ben ölmeden..."
Deyip böylece Cubatay,
Gayretle yola koyuldu.
Mızrağı savurup almış,
Gürleyen Cubatay,
Hız alıp yürüyüvermiş.
O arada önünden,
Gülçoro yetişip varmış:
"Bırak, amca, bırak,
Şimdi sabrı elden bırakma!

I knew death for a certainty.
Since the Eştek became my people,
Since I took the name Camgırçı.
I strove with striving like a mountain,
Without taking weapon in hand.
Where infidel and Muslim
Meet, there I dealt wounds.

Why, when we came to broad Beycin,
The Hıtay wearied of my wrath,
To those who remain my name is known.
Five campaigns I speared the Kalmak,
I made them a lesson for the people.
Today too I am making
My striving for the hereafter.
Let me not die lying at home,
Let me not, my son, see outrage.
At the end of my life,
Let me die a martyr!" —
Saying thus, Camgırçı,
Without turning his horse's head,
Without pausing or halting,
Rode straight out ahead,
The Kalmak, made ready, did not stand idle,
He steeled his dark body:
"Before the teeming Kalmak people die,
Before the pine lance is slung at the crupper,
Either, worn old man, before you die,
Or before I die vomiting blood..."
Saying thus, Cubatay
Set out upon his way with vigor.
He swung his lance and took it up,
Thundering Cubatay
Gathered speed and strode ahead.
Meanwhile, before him,
Gülçoro came up and arrived:
"Leave off, uncle, leave off,
Do not let patience from your hand now!

Önündeki çoroya,
Hayır duanı verip dur,
Atının başını çevir!
Bu yerde sen ölürsen,
Kemiklerini bırakamayıp,
Çevrende döne döne ağıt yaksam.

Gençken öldü Baytaylak,
Yaşlıyken, amca, sen ölürsen,
Nice olur hâlimiz,
Yaşlısı genci birden ölürse?!
Yastığa baş koyup rahat yatıp,
Ölmen daha iyi olur.
Tanrı ecel vermezse,
Gün ışığını gör!"
Ama Camgırçı razı olmadı,
Yolunu kesip engelledi.
Cengâver ihtiyar dinlemedi:
"Benden dua alınca,
Bir canın beş mi olur?!
Bir başın on mu olur?!

"Ömrün uzun olsun" deyip,
Şimdi de dua vereyim.
Ölsem dahi ruhum,
Destek olup gezerim.
Cubatay zorluysa eğer,
Zorluğunu göreyim.
Ecel gelirse Tanrı'dan,
Ahirete yollanayım.
Bırak, oğlum, kesme yolumu,
Şehit olup öleyim!"
Dinlemedi Camgırçı,
Mızrak savurup kuşanan,
Gürleyen Cubatay'a,
Gülçoro göz atsa,
Önceden düşmanı çok görmüş,
Heybetliymiş Cubatay.
İnsandan başka heybeti,

To the choro before you
Keep giving your blessing,
Turn your horse's head!
If you die in this place,
Unable to leave your bones behind,
I would circle you, keening lament on lament.
Baytaylak died young,
If you, uncle, die in age,
What will become of us,
If old and young die together?!
Laying your head on the pillow, at ease,
It were better you died so.
If God grants not the appointed hour,
See the light of day!"
But Camgırçı would not consent,
He cut off his road and blocked it.
The warrior old man would not listen:
"When you have my blessing,
Will your one life become five?!
Will your one head become ten?!

"May your life be long," saying,
Let me give my blessing even now.
Even if I die, my spirit
Will roam beside you as a stay.
If Cubatay be formidable,
Let me see his formidable might.
If the appointed hour comes from God,
Let me be sent to the hereafter.
Leave off, my son, bar not my road,
Let me die a martyr!"
Camgırçı would not listen,
At him who swings the lance, girded,
At thundering Cubatay,
When Gülçoro cast a glance,
He had seen many a foe before —
Awesome indeed was Cubatay.
An awesomeness beyond the human,

Türlü türlüymüş Cubatay.
Giydiği üç kat demir,
Onun üstüne giydiği,
İnsandan gayrı yedi kat.
Onların hepsini taşıyan,
Güçlüymüş Cubatay.
Babası yiğit çıkmıştı,
O bahadır Konurbay'a,
Arka olan beldi,
Kim buna ne zaman denkti?
Ecel yetip gün biterse,
Şimdiki ölüm yakında,
Apaçık görünüp durur,
Tanrım, sen kolla,
"Var git, amca," dedi.
Kalmak'ın karaltısını görüp,
Er Gülüstön o zaman:
"Kadir Allah, ey kudret,
Nice türlü can yarattın.
Kimini han kıldın,
Kimini zâr kıldın.
Kimini büyük kıldın,
Kimini hor kıldın.
Birinin işini rast kıldın,
Birinin işini ters kıldın.
Hükmün budur, Yaradan,
Bu suretteki Kalmak'a,
Benim gibi yoksul kulunu,
Kendin sürüp denk getirdin!
Yaz yerine kış kıldın,
Bahar yerine güz kıldın.
Baharında yerden bitirip,
Güzünde ekini olgunlaştırdın.

Kalmakların halkından,
Bunu ne zaman çıkardın?
Görmedim, işittim şaşılası şeyi,
Han babamın devrinde,
Makil devi büyük kıldın.

Manifold was Cubatay.
He wore three layers of iron,
And over that he wore,
Beyond a man's, seven layers more.
Bearing the whole of it,
Mighty was Cubatay.
His father had proved a brave,
To that batyr Konurbay
He was the back that stayed him,
Who was ever a match for him?
If the hour comes and the day is done,
Death is near at hand now,
It stands plain in open sight,
My God, do You keep watch,
"Go on, uncle," he said.
Seeing the Kalmak's dark shape,
The warrior Gülüstön then:
"Almighty Allah, O power,
How many kinds of souls You made.
Some You made khans,
Some You made wretched.
Some You made great,
Some You made despised.
One man's work You made prosper,
Another's work You made go awry.
This is Your decree, Creator,
Against a Kalmak of such a form
Your poor slave such as I —
You Yourself have driven and matched me!
In place of summer You made winter,
In place of spring You made autumn.
In its spring You raise it from the earth,
In its autumn You ripen the crop.

From among the Kalmak people,
When did You bring this one forth?
I saw not, but heard the wondrous thing,
In the days of my khan father,
You made the giant Makil great.

Almambet ile Çubak'a,
Issız kırda hor kıldın.

Kendi dileğince iş kıldın,
Buna benzer Kalmak'ı,
İhtiyarına denk getirdin.
Hışmı katı güç kıldın,
Sarp dağı düz kıldın.
Başıboş gezen kuluna,
Şaşkınını denk getirdin!" —
Deyip böylece Gülçoro,
Yaradan'a yalvarıp,
Üstüne olpok bürünüp.
Surkoyon'a binip heybetle,
Sırlı mızrağı ele alıp:
"Amcam yaralıysa,
Calgızek ile Kançoro,
Bunlar da yaralı yatıyorsa.
Bakay'ın içi ateş olup,
Yüreği yaralıysa.
Er Camgırçı amcamın,
Vasiyet sözü buysa.
Sersemleyip gelirken,
Böyle bir cana rast gelmişse." —
Deyip böylece Gülçoro,
Gönlü yaşarıp dururken,
Düşmana doğru yönelip,
Camgırçı atını çevirince.
Aklı gidip, gözleri parlayıp,
Şimdi çoro dururken.
Kendi başına dururken çoronun,
Et yüreği eriyip,
Bütün bedeni titreşip,
Uykusu gelip yatar gibi,
Sakinleşip gidiyor.
Tam o anda yanına,
Sarala atlı bir kişi,
At sürüp yetişip geldi derler.
Gelen kişi söz söyleyip:

By Almambet and Çubak
You made him despised on the desolate steppe.
You wrought as You Yourself willed,
A Kalmak like to this one
You matched against his old man.
You made his fury a hard power,
You made the sheer mountain plain.
To Your slave who roams at large
You matched this bewildered one!" —
Saying thus, Gülçoro,
Pleading to the Creator,
Wrapping the olpok about him.
Mounting Surkoyon in majesty,
Taking the lacquered lance in hand:
"If my uncle is wounded,
If Calgızek and Kançoro,
These too lie wounded.
If Bakay's heart is turned to fire,
If his heart is wounded.
If this is the testament
Of my uncle, the warrior Camgırçı.
If, coming on dazed,
He has chanced on such a soul." —
Saying thus, Gülçoro,
His heart welling with tears,
Turning toward the foe,
When Camgırçı wheeled his horse.
His wits fled, his eyes flashing,
Now while the choro stood.
As the choro stood there all alone,
His heart of flesh was melting,
His whole body trembling,
As if sleep came and he would lie down,
He grows calm and drifts away.
At that very moment, beside him,
A rider on a Sarala horse
Came riding up, they say.
The comer spoke a word:

"Tanıdın mı?" deyip.
"Tanımazsın beni sen,
Sağlığımda beni görmedin,
Kürpüldök'te bir kez gördün.
Ben Almambet'im" deyip,
Gülüs'ün elinden tutup,
"Kolumun gücünü verdim" der.

Gülüs'ün başını okşayıp,
"Bütün gücümü verdim" der.
"Sağlam belli ol, oğlum" der,
"Kuvvetli olsun eklemlerin" der.
Bunu söyleyip parlayıp,
Bir anda dönüşüp kayboldu.
Çoronun gözü açılıp,
Güçle dolup taşıp.
Er Gülçoro baksa,
Alp Camgırçı daha yetişmemiş,
İçinden Gülüs sevinip,
"Atam kollayıp gitti" deyip,

"Kendini beğenmiş Cubatay'ın,
Başı yere yetti" deyip,
"Yetmese ne olurdu?" deyip. —
Belini sıkıca bağlayıp,
Yan yörelerine tetikte bakınıp.
Genç Gülüs durdu o zaman,
Sevinip içi coşarak.
Coşup köpüren kart bahadır,
Olpok'unu düzeltip giydi işte.
Dağ gibi küheylana,
Duraksayıp durmadan,
Diz kemiğine kamçı vurdu işte.
Altındaki ata abanıp,
Ak sakalını koynuna sokup,
Nara atıp ileri gitti işte.

"İşte, şimdi" deyinceye dek,

"Do you know me?" saying.
"You would not know me,
You never saw me in my lifetime,
Once at Kürpüldök you saw me.
I am Almambet," saying,
Taking Gülüs by the hand,
"I have given the strength of my arm," he says.

Stroking Gülüs's head,
"I have given all my strength," he says.
"Stand firm and sure, my son," he says,
"May your joints be strong," he says.
Saying this, he flashed bright,
In an instant turned and vanished.
The choro's eyes were opened,
Filled and overflowing with strength.
When the warrior Gülçoro looked,
Alp Camgırçı had not yet arrived,
Within himself Gülüs rejoiced,
"My forebear went watching over me," saying,
"Vainglorious Cubatay's
Head has reached the ground," saying,
"What if it had not?" saying. —
Binding his waist up tight,
Glancing alert about his flanks.
Young Gülüs stood then,
Rejoicing, his heart surging.
The old batyr, surging, foaming,
Set his olpok straight and donned it, lo.
To the charger like a mountain,
Without pausing or halting,
He laid the whip to its knee-bone, lo.
Leaning hard on the horse beneath him,
Tucking his white beard into his breast,
He roared his war-cry and went forward, lo.
Before one could say "There — now!",

Kalmak'a kovalayıp yetişti işte.
O anda tam önünden,
Bir Kalmak çıkageldi.
O gelen iri Kalmak,
Ansızın o zaman:
"Ben Şaymambet'im" dedi. —
Şaymambet adını duyunca,
Öfkesi kaynayıp Camgırçı:
"Yüzü kara hain,
Yüzümü yere baktırdın.
Kalmak'ın başına geçip getirip,

Öz yurdunu yağmalattın!
Yerini Kalmak'a satıp,
Akrabandan yüz çevirdin.
Ay ile âlemin önünde,
Şerefimi giderdin.
Halkını satan senin gibi bozguncuya,
"Oğlum" diyen onar mı?!
Sana yüreği acıyan,
Kişi iyi mi olur?!
Halkından bezmiş oğlunu,
"Camgırçı kendi öldürdü,"

Diye yurtta ad kalsın.
Ayköl bahadır Manas'ın,
Ruhunun huzurunda,
Benim şerefim aklansın!" —
Deyip böylece Camgırçı,
Çınarı sallayıp aldı.
Şaymambet'i o anda,
Vurup yere yıktı.
Ak çelikte pas kaldı,
"Alp Camgırçı oğlunu,
Öz eliyle boğazladı" deyip, —
Yüzyıllarca yurtta ad kaldı.

"Oğlumu mezara tıktım" deyip,

He chased and caught the Kalmak, lo.
At that moment, right before him,
A Kalmak came forth.
That oncoming burly Kalmak,
Suddenly then:
"I am Şaymambet," he said. —
Hearing the name Şaymambet,
His wrath aboil, Camgırçı:
"Black-faced traitor,
You made me cast my face to the ground.
Setting yourself at the Kalmak's head,
leading them on,
You let your own homeland be plundered!
Selling your land to the Kalmak,
You turned your face from your kin.
Before the moon and all the world,
You stripped away my honor.
For a wrecker like you who sold his people,
Shall he who calls you "my son" fare well?!
One whose heart pities you —
Can such a man be good?!
His son who wearied of his people —
"Camgırçı himself slew him,"

So let the name remain in the land.
Before the presence of the spirit
Of Ayköl, the batyr Manas,
Let my honor be made clean!" —
Saying thus, Camgırçı
Swung the plane tree up.
Şaymambet in that instant
He struck and felled to the ground.
Rust remained upon white steel,
"Alp Camgırçı his own son
Slaughtered with his own hand," saying, —
For centuries the name remained in the land.
"I have thrust my son into the grave,"
saying,

"Alçak Kalmak, çık ortaya!" deyip!

Kalabalığına dalıverdi,
Nicesini dövüp durup,
Tepesine vurup indirdi.
Çınarı değen Kalmak'ın,
Çıkmadık canı kalmadı.
Durmadan bölük bozup,
Amcan Cubatay'a vardı.
Cubatay'a varıncaya dek,
Yoluna çıkan Kalmak'ın,
Kanını su gibi akıtıp,
Elindeki çınardan,
Oluk oluk kan damlatıp.
Kocasa da Camgırçı,
"Halktan çıkma bozguncu" deyip,
Biricik oğlunu yerle bir etti.
Haine böylece,
Geniş dünyayı dar etti.
Oğluna acımadan,
Hainin kötü olduğunu,
Bahadır, halkına gösterdi.
"Şimdi ölsem hasretim yok,
Öz elimle satılmışı,
"Öldürdüm" deyip vedalaşıp,
Aziz sultan Manas'ın,
Ata yurdum Talas'ın,
Önünde yüzüm ağardı.
Sonraya kalan nesiller,
Unutmadan ibret alsın!" —
Deyip Camgırçı şahlandı,
"Kan içici deli Kırgız!" —
Kalmaklar korkup şaşakaldı.
Alp Camgırçı ile Cubatay,
Karşı karşıya vardılar.
Sırayla vuruşmak yok,
Kuşanmadan durmak yok.

"Vile Kalmak, come out into the open!" saying!
He plunged into their throng,
Battering many a one,
He brought blows down upon their crowns.
Of any Kalmak the plane tree touched,
No soul was left undeparted.
Breaking troop on troop without pause,
Your uncle came to Cubatay.
Until he came to Cubatay,
Of the Kalmak who crossed his road
He spilled the blood like water,
From the plane tree in his hand
Blood dripping in streaming runnels.
Though aged, Camgırçı,
"A wrecker sprung from the people," saying,
Laid his only son level with the earth.
For the traitor thus
He made the wide world narrow.
Without pity for his son,
That the traitor is evil
The batyr showed his people.
"If I die now, I have no longing left,
The sold-out one, with my own hand,
"I have slain," saying, taking his leave,
Of the holy sultan Manas,
Of Talas, my ancestral land —
Before them my face has been made bright.
Let the generations left hereafter
Take the lesson, never forgetting!" —
Saying this, Camgırçı reared up,
"The blood-drinking mad Kırgız!" —
The Kalmaks quailed, astounded.
Alp Camgırçı and Cubatay
Came face to face.
No trading blows by turns,
No standing by ungirded.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Süt Emişin İhaneti: Semetey'in Kayboluşu

Cubatay'ın çınar darbesi altında yaşlı Camgırçı atıyla birlikte boz toprağa karışır; ağabeyleri Uuşan ile Uusañgen'in öcü için gelen Kalmak pehlivanıyla Gülçoro, eski töreye göre sırayla vuruşur. Oklar parmakla yakalanır, yaylar bellerinden kırılır, kalkanlar alev saçarak parçalanır; sonunda Gülçoro ağzı olmayan koca baltayla Cubatay'ı yere serer ve Semetey'e danışmadan yazdığı mektupla Kalmaklara Ala-Too'yu aşmayı yarım asır boyunca yasaklar. Ardından akraba kanı sahneye girer: Kökçö'nün oğlu Ümütöy, anası Agerkeç'in ve bilge Altınkan'ın bütün öğütlerine kulak tıkayıp babasının kan bedelini istemeye beş bin askerle Keñ-Kol'a gelir; arabuluculuk tutmayınca sıralı mızrak dövüşünde Gülçoro'nun mızrağıyla can verir. Kanıkey'in gözyaşları arasında Kazak eli armağanlarla uğurlanır ve Kançoro'nun kurnaz telkiniyle Semetey, Taybuurul'u teselli payı olarak Agerkeç'e verir — "Taybuurul'un gidişi, Semetey'in ecelinin yetişidir" sözü o günden kalır.

Böylece destanın en karanlık perdesi açılır: Gözden düşen Çaçıkey ile hanlığa göz diken Kançoro el altından birleşip Toltoy'un oğlu Han Kıyaz'a ant dolu mektuplar yollar. Kançoro keşif bahanesiyle Kıyaz'la buluşup sözleşir, Kanıkey'in kara düşünü ve Ayçürök'ün yalvarışını hiçe saydırarak Semetey'i atasının kümbetine çeker; fal taşı oyunuyla erlik gururunu okşayıp Surkoyon'u, Sırnayza'yı, Akkelte'yi ve zırhı kendi eline geçirir. Tersine dönen adak kazanı felaketi haber verirken Kançoro içindeki zehri kusar, silahsız kalan Semetey Kançoro'nun mızrağı ve Kıyaz'ın balta darbesiyle yere

yığılır — fakat ölüsü kimseye görünmeden kaybolur; Gülçoro'nun kürek siniri kesilip tutsak edilir, Sarı Han çukur tuzağı ve Akkelte kurşunuyla hileyle vurulur, Talas'ın altın ordosu çiğnenir. Kara Kırgız'ın figanıyla kapanan kitap, umudu Semetey'in soyuna, Seytek'e devreder.

KÜNYE — KEY FACTS

- Camgırçı, Cubatay'ın çınarıyla vurulup atıyla birlikte toprağa karışarak şehit düşür; öcünü alan Gülçoro, sıralı dövüşte Cubatay'ı baltayla öldürür.
- Gülçoro'nun Kalmaklara yazdığı "Ala-Too'yu aşmayın" mektubu yarım asır boyunca bozulmaz ve Kalmak'tan kimse sınırı geçmez.
- Agerkeç ile ihtiyar Altınkan'ın öğütlerini dinlemeyen Ümütöy, beş bin askerle Keñ-Kol'a gelir ve sıralı mızrak dövüşünde Gülçoro'nun elinde ölür; barış armağanları içinde Taybuurul, Agerkeç'e verilir.
- Kançoro ile Çaçıkey gizlice anlaşır; karşılıklı ağır antlarla mühürlenen mektuplaşma sonucu Han Kıyaz, ayın on beşinde Talas'a ordu getirmeye söz verir.
- Kançoro, fal taşını tek eliyle kaldırma oyunuyla Semetey'den Surkoyon'u, Sırnayza'yı ve Akkelte'yi alır; ihanetini ancak silahlar elindeyken yüzüne haykırır.
- Kançoro'nun mızrağı ve Kıyaz'ın baltasıyla vurulan Semetey'in bedeni kaybolur (onu kayberen ile kırk çiltenin aldığına inanılır); kürek siniri kesilen Gülçoro tutsak düşer, Sarı Han hileyle öldürülür ve anlatı Seytek'e bağlanır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Saldırıp mızrak saplayışı.	*Charging in, he thrust his lance.*
Yaşlansa da Camgırçı,	*Though Camgırçı had grown old,*
Savuşturup mızrağını,	*He parried the lance aside,*
Çınar ile vuruşu.	*And struck out with the plane-tree.*
Vurdurmadan Cubatay,	*Before the blow could land, Cubatay*
Yakalayıp çınarı,	*Caught hold of the plane-tree,*
Çekip alıp elinden,	*Wrenched it from his hand,*
Döndürüp savurdu,	*Whirled it round and swung it,*
Alp Camgırçı bahadırı,	*And on alp Camgırçı the batyr,*
Tepesine indiriverdi.	*Brought it crashing on his crown.*
Öfkesi kabaran Cubatay,	*Cubatay, his fury swelling,*
Çınar ile vurunca,	*When he struck with the plane-tree,*
Yere çarpılıp düştü,	*Down he was dashed upon the earth,*
Çınara kanı saçıldı,	*His blood spattered on the plane-tree,*
Alp Camgırçı o anda,	*Alp Camgırçı in that instant,*
Atıyla birlikte yok oldu,	*Perished together with his horse,*
Boz toprağa karıştı!	*And mingled with the gray earth!*
Bunu gören Gülüstön,	*Gülüstön, who saw all this,*
Artık nasıl dursun?!	*How could he now stand idle?!*
Surkoen'e kamçı vurup,	*He laid the whip on Surkoen,*
«Manas!» diye nara atıp,	*Roared out the war-cry «Manas!»,*
Sır mızrağı uzatıp.	*And leveled his polished lance.*
Hızlanıp Gülüs yürüdü,	*Gathering speed, Gülüs came on,*
Cubatay'a saldırıp.	*Charging down on Cubatay.*
Gülçoro yetişip vuracakken,	*Just as Gülçoro closed to strike,*
Ölüme canın kıstıracakken,	*About to pin his life to death,*
Gülçoro'nun mızrağını,	*The lance of Gülçoro*
Yakalayıverdi o anda,	*He seized in that very instant,*
Mızrağı çekip almaya,	*And this wrenching at the lance*
Ağır dokundu namusa.	*Stung his honor sorely.*
Silkip çeker Cubatay,	*Cubatay shakes and hauls it,*
Bırakmadan elinden,	*Never loosing it from his hand,*
Sıkıca tutup ardından,	*Gripping it fast in turn,*
Beri çeker Gülçoro.	*Gülçoro hauls it back.*
İki bahadır çekişince,	*When two batyrs tug and strain,*
Artık nasıl dayansın?	*How could it now hold out?*

Öfkelenip dayanamadan,
Sabredip duramadan,
Mızrağı fırlatıp attılar,
Baltayı ele aldılar şimdi.
Şaklatıp başa vurarak,
Baltalaşıp durdular.
Birbirine vurdurmadan,
Kalkanlaşıp durdular.
Ağzından kırıldı baltalar,
Paramparça oldular.
Sapıyla vuruşarak,
Karşı karşıya durarak.
Küçük çocuklar gibi bu ikisi,
Aralıksız dövüşüyor.

Enraged, unable to endure,
Unable to stand in patience,
They flung the lance away,
And now took up the axe.
Cracking blows upon the head,
They fought on, axe against axe.
Letting no blow strike home,
They stood shield against shield.
The axes broke off at the blade,
Shattered all to pieces.
Battering with the hafts,
Standing face to face.
Like little children, these two
Fight on without a pause.

Kılıcı sıyırıp kınından,
Sımsıkı tutup sapından,
Ateş çakıp parıldar,
Çelikten çıkan alevinden.
Ne zaman bunlar birbirine,
Silahla vurdurmuş ki?
Biri çalınca biri vurup,
Kılıca kılıç çarpılıp.
Yassısından yarılıp,
Kılıçların hepsi çentilip.
Ev kadar iri demir topuz,
Hışımla gelip vurunca,
Ev gibi taş bile durduramaz,
Yukarıdan aşağı çalınca,
Aşağıdan yukarı savrulunca,
Çatırdayan ses çıkıp,
Gökçe duman, buhar çıkıp.
Silahtan çare olmadı,
Çırılçıplak kaldı elleri,
Pusattan çare olmadı,
Bomboş kaldı elleri.
Camgırçı'nın çınarını,
Alsam mı diye Cubatay,
İçinden düşündü.

Drawing his sword from its sheath,
Gripping it fast by the hilt,
Fire flashes and it gleams
With the flame struck off the steel.
When have these two, each on each,
Ever let a weapon land?
One slashes and one strikes,
Sword clashing against sword.
Split along the flat,
All the swords were notched.
An iron mace as big as a house,
When it comes down in fury,
Not even a house-sized rock could stand,
When it is swung from high to low,
When it is hurled from low to high,
A crashing thunder sounds,
Blue-gray smoke and steam arise.
The weapons brought no remedy,
Their hands were left all bare,
The armaments brought no remedy,
Their hands were left quite empty.
The plane-tree club of Camgırçı —
Shall I take it up, thought Cubatay,
Pondering within himself.

O ana dek fırsat vermeden,
Gülçoro kapıverdi.
Uzun çınar sallanıp,
Öfkeden bunlar dalgalanıp.
Çınar ile vuruşup,
Değdirmeden yakalayıp.
İkisi de aynı çevik,
Böyle denk gelip vuruşmamıştır,
Hiçbir zaman erler böyle!
Üstlerine giydikleri zırh kaftanlar,
Koltuğundan yarılıp.
Hırslanıp haykırıp,
Ejderha gibi tıslayıp.
Öfkesi kabarıp Gülüstön,
Ayköl'ün adını haykırıp:
«Ruhu şimdi yoldadır — deyip,
Atam Manas, koru beni — deyip.
Ahiretlik can dostun,
Almambet, Çubak korusun.
Sizden yardım olmazsa,
Lanet olası domuz Kalmak'ın,
Hakkından nasıl gelirim» — deyip?

Gülçoro bahadır hiddetlenip,
Baltanın sapını alıp,
Yavru kaplan, yaman yiğit,
Bunun karşısında kim dursun?!

But giving him no chance before,
Gülçoro snatched it up.
The long plane-tree swaying,
The two of them surging with rage.
Striking out with the plane-tree,
Catching it before it lands.
Both of them alike so nimble,
Never have men so evenly matched
Fought like this at any time!
The armored kaftans on their backs
Split open at the armpit.
Raging and roaring aloud,
Hissing like a dragon.
Gülüstön, his fury swelling,
Cried aloud Ayköl's name:
«His spirit is now on the road — saying,
Father Manas, protect me — saying.
May your soul-friends of the world beyond,
Almambet and Çubak, protect me.
If no help should come from you,
This cursed swine of a Kalmak —
How shall I get the better of him?» —
saying.
Batyr Gülçoro, waxing wrathful,
Took the axe up by its haft,
The tiger cub, the fearsome brave —
Who could stand against him?!

Almambet oğlu Gülçoro,
Sesi gök gibi gürleyip,
Körükten çıkan ateş gibi,
Gözünden alev fışkırıp.
Böylece hınçlanıp,
Azı dişleri gıcırdayıp.
Etinden sarı tüyler,
Zırhı delip diken diken,
Ormandan çıkan aslan gibi,
Sakal, bıyık kabarıp.
Açıp gözünü bakınca,

Gülçoro, son of Almambet,
His voice thundering like the sky,
Like fire out of the bellows,
Flame gushing from his eyes.
Thus filled with vengeful spite,
His back teeth grinding hard.
From his flesh the tawny hairs,
Piercing his armor, bristled up,
Like a lion come out of the forest,
His beard and mustache bristling.
When he opened his eyes and looked,

Ay vurmuş gibi parlayıp.
Hiddetlenip o vursa,
Kalacak gibi göründü,
Cubatay yeri yastık edinip.
Alp Cubatay çetin düşman,
Ona yenik düşmüş değil,
Şimdilik bedeni sağlam.
«Adın nedir — dedi — senin, —

Söze geldi tam o anda.
Cubatay böyle ad sorup, —
Aslın nedir» — diye dosdoğru sorup.
Dönüp kıvrıldığında,
Su yılanı gibi bükülür.
Yüzünün sarısı çıkıp,
Alabildiğine geniş omzu,
Ateş yanar gibi alevi,
Gözünden çıkıp kıvılcımı.
Boğazlayacak gibi göründü,
Sağ bırakmayacak hali var.
Gülçoro ona söz söyler,
Söz söylerken şöyle der:
«Ayköl Manas atamdır — der,
Sözümde yoktur hatam — der.
Semetey'in kardeşiyim,
İyice bunu bil — dedi!
Senin adın nedir — dedi?
Er imişsin sen kendin,
Aslan imişsin, bahadır, hey,
Bu güce dayanan,
Dağ imişsin, bahadır, hey!
Göğsünde bedenin sağ,
Sağlam imişsin, bahadır, hey.
Sana benzer bahadırı,
Görmemiştim, kâfir, hey!
Gücün ırmak, engin göl,
Geniş imişsin, bahadır, hey.
Yarenlik edip tutuşsak,
Denk imişsin, bahadır, hey.

They shone as if the moon had struck them.
Should he strike in his fury,
It seemed there would remain
Cubatay with the earth for his pillow.
Alp Cubatay, a stubborn foe,
Was not yet brought to defeat by him,
For now his body still was sound.
«What is that name — he said — of yours,
—
He came to speech in that very moment.
Cubatay, asking his name so, —
What is your lineage?» — asking outright.
When he turns and coils about,
He twists like a water snake.
The sallow of his face showing,
His shoulders vastly broad,
Like burning fire his blaze,
Sparks flying from his eyes.
He looked as if to cut a throat,
In no mood to leave a man alive.
Gülçoro speaks a word to him,
And speaking, this is what he says:
«Ayköl Manas is my father — he says,
There is no fault in my word — he says.
I am the brother of Semetey,
Know this well — he said!
What is your name — he said?
A man you are indeed yourself,
A lion you are, batyr, hey,
Bearing up such strength as this,
A mountain you are, batyr, hey!
Your body sound within your breast,
Sturdy you are, batyr, hey.
A batyr the like of you
I never saw, infidel, hey!
Your strength a river, a boundless lake,
Broad you are, batyr, hey.
If we grappled in friendly trial,
My equal you are, batyr, hey.

Gizlemeden söyle, bileyim,

Kimsin sen, bahadır, hey!» —
Gülçoro böyle deyince:
«Kara Kalmak halkımın,
Urgu denen yerinden,
Çinlilerle karışık,
Geldim onun sınırından.
Vaktiyle Kırgız'ın öldürdüğü,
Büyük ağabeyimin öcü için.
Ağabeyimin adı Uuşan — der,

Bu Ken-Kol yerinde,
Savaşta ölüm bulmuş — der.
Benden önce giden Uusangen,
Ortanca dev bu imiş.
Benim kendi adım Cubatay,
Bugün geldim buraya ben.
Babamın adı Uuşanda,
Benim adım Kazakçadır.
Ablamı Kazak alınca,
Büyütmüş beni orada.
Ben de sana şaştım,
Gücünü görüp sersemledim.
Eğilmeyen fidan gibi,
Genç imişsin, Gülüstön.
Aslan gibi savaşa,
Usta imişsin, Gülüstön.
Bütün bedenin pekişmiş,
Taş imişsin, Gülüstön.
Dorukları yüce, heybetli,
Dağ imişsin, Gülüstön.
İnsan gözünün ermediği,
Uçsuz bozkır gibi sınırsız,
Geniş imişsin, Gülüstön.
Endamın baştan başa güç,
Kara bedenin katı güç,
Er imişsin, Gülüstön.
Sık ormandan çıkan kaplan,

Speak without hiding, let me know,

Who are you, batyr, hey!» —
When Gülçoro had spoken thus:
«Of my Black Kalmak people,
From the place that is called Urgu,
Mingled in with the Chinese,
I came from its borderland.
For the vengeance of my elder brother,
Whom the Kırgız killed in days gone by.
My elder brother's name is Uuşan — he says,
In this place of Ken-Kol,
He met his death in battle — he says.
Uusangen, who went before me,
Was the middle giant, it seems.
My own name is Cubatay,
Today I came to this place.
My father's name is Uuşanda,
My own name is in the Kazak tongue.
When a Kazak took my elder sister,
He raised me over there.
I too have marveled at you,
Seeing your strength, I was dazed.
Like a sapling that will not bend,
Young you are, Gülüstön.
Like a lion in the battle,
Skilled you are, Gülüstön.
Your whole body hardened firm,
Stone you are, Gülüstön.
With summits high and stately,
A mountain you are, Gülüstön.
Beyond the reach of human eye,
Boundless as the endless steppe,
Broad you are, Gülüstön.
Your frame is strength from end to end,
Your dark body solid strength,
A man you are, Gülüstön.
A tiger out of the thick forest,

Aslan imişsin, Gülüstön.
Dökülüp donmuş kurşun,
Tunç ile demirden,
Pek imişsin, Gülüstön.
Denk geleni yenip düşman alan,
Çifte güçlü imişsin, Gülüstön.
Benimle çarpışmaya sen,
Denk imişsin, Gülüstön.
Yalnız gelip nereden,
Nasıl bana rast geldin?
Haber verirsin elbet,
Bu seferki yürüyüşten!»
Gülüstön o an şakıyıp,
Açılıp çehresi parlayıp.

A lion you are, Gülüstön.
Lead poured out and frozen hard,
Of bronze and of iron wrought,
Firm you are, Gülüstön.
Beating your match, taking your foe,
Doubly strong you are, Gülüstön.
To do battle against me,
My equal you are, Gülüstön.
Coming alone, from what place,
How did you chance upon me?
Surely you will give me word
Of this present campaign of yours!»
Gülüstön then rang out clear,
His countenance opened and shone.

Başını silkip kaldırınca,
Cam gibi gözü çakıp:
«Cubatay, dinle sözümü,
Söyledin ata soyunu.
Aslını, halini bilmezdim,
Ağabeyini anlatayım.
Han Konurbay geldiğinde,
Tam da öyle bir zamanda.
Büyük ağabeyin Uuşan'ı,
Boğazlayan elim, işte bu.
Su yerine kan döküp,
Bırakan elim, işte bu.
«Gülüstön» — diye ad alıp,
Olgunlaştığım günüm, işte bu!
Ortanca ağabeyin Uusangen,
Savaş açıp vardığında,
Sır Korgon'u aldığında,
Kırgına halkım uğrayınca,
İçim ateş gibi yanınca,
Halkımı kaygı basınca,
Öfkem şiddetle taşınca,
Bahadırları kıran,
Bakay'ın biricik oğlunun,
Başını kesip ağlatan,

When he shook and raised his head,
His glass-bright eye flashed fire:
«Cubatay, hear my word,
You have told your father's line.
I knew not your stock nor state,
Let me tell you of your brother.
When Khan Konurbay came here,
At just such a time as that,
Your eldest brother Uuşan —
The hand that slew him, here it is.
That poured out blood in place of water —
The hand that left him so, here it is.
Taking the name «Gülüstön»,
The day I came of age — that was it!
Your middle brother Uusangen,
When he came making war,
When he took Sır Korgon,
When slaughter fell upon my people,
When my heart burned like fire,
When sorrow pressed my people down,
When my wrath overflowed in fury,
The slayer of batyrs,
Who cut off the head and left in tears
The only son of Bakay —

Kococaş'ı nişanladım,
Uusangen'i yere serdim.
Mızrağa takıp kaldırıp,
Bağrından delip geçirip,
Kara bedenini silah ettim,
Elini, ayağını dümdüz ettim.
Kalabalık Kalmak ordusunu,
Kana bulayıp vura vura,
Gürz yerine kullandım,
Kara toprağı ısırttım!
Dağıttım Kalmak halkını,
Geri aldım altınımı.
Sürüp aldım malımı,
Kan yerine aldım kanımı.
Halka bölüp adamlarını,
Pay edip verdim hepinizi.
Oradan gelirken işte,
Karşıma sen çıktın.
Camgırçı gibi ihtiyarımı,
Yutup yalayıp kana buladın!

Ben yenilecek er değilim,
Senden yenilecek aslan değilim.
Kalmak ile Kırgızlar,
Kan akıtmış nice çekişme.
Yiğitliğimi artıran,
Düşmanımı kaçırtan,

Hasmını yutan, kahreden,
İnat edeni alçaltan!» —
Diye Gülüstön söyleyince,
Kımıldayıp atın üstünde,
Aslanca gerilip Cubatay,
Bozulup yüzü kararıp:
«Söyle doğrusunu, Gülüstön,
Konurbay ne zaman öldü — der?
Gülüstön o an: — Konurbay,
Öleli üç ay oldu — der.
Kara niyetli Konurbay,

Kococaş I marked for my aim,
And Uusangen I laid low.
Hoisting him up on my lance,
Piercing him through the breast,
I made his dark body my weapon,
I flattened out his hands and feet.
The teeming Kalmak host,
Drenching in blood, striking blow on blow,
I wielded him in place of a mace,
I made them bite the black earth!
I scattered the Kalmak people,
I took back my gold again.
I drove off and took my herds,
Blood in return for blood I took.
Dividing your men among the people,
I portioned out the lot of you.
And coming back from there, behold,
You came out before me.
An elder of mine like Camgırçı
You swallowed, licked, and drenched in blood!
I am no man to be beaten,
No lion to be beaten by you.
The Kalmak and the Kırgız —
How many feuds have poured out blood.
That which swells my valor,
That which puts my foe to flight,

That swallows and crushes the adversary,
That humbles the obstinate!» —
When Gülüstön had spoken so,
Stirring on his horse's back,
Cubatay tensed like a lion,
His face fell and darkened over:
«Tell me truly, Gülüstön,
When did Konurbay die — he says?
Gülüstön then: — Konurbay
Has been dead three months — he says.
Black-hearted Konurbay

Baştan beri bize düşmandı.
Talas'a dışarıdan gönderip,
Uusangen'i gizlice,
Sır Korgon'u alacağını,
Açıkça bilince o zaman,
Alplerin sayısını artırıp,
Bizden toprak alacakken,
Almambet oğlu Gülçoro,
Tercüman olacakken.
Beni görüp Konurbay,
Aklı şaşıp korkunca.
Er Gülçoro'nun elinden,
Kurtulup kaçacakken.
Gülüstön kovalayıp ardından,
Yakaladı suyun akıntısından.
Alıp başını Konur'un,
Kanını su gibi akıttı.
Han Konurbay ölünce,
Kalmaklar oldu paramparça!»
Gülüstön böyle deyince,
Yaşı sel olup Cubatay'ın,
Kılıcını sıyırıp kınından,
Gülçoro ile esirgemeden,
Kılıçlaştı Cubatay.
Hıçkıra hıçkıra bağırıp,
Ağabeyleri öldüğüne,
İçerleyip duramayıp:
«Uusangen'i boğazladım — diye,
Kemiğini parçalayıp bıraktım — diye.
Kococaş'ı vurdum — diye,
Yay çekmekte ustayım — diye.

Övünüyorsun, Gülçoro.
Öfkem kaynayıp gidiyor,
Kara toprağı sen kendin,
Yastık edineceksin, Gülçoro!
Canını koruyup kaçmazsan,
Sıralı dövüşe başlayalım.
Karmakarışık dövüşü,

Was our foe from the beginning.
Sending in secret to Talas
Uusangen from outside,
That he would take Sır Korgon —
When this was openly known,
Swelling the number of his alps,
Just when he would seize our land,
Just when Gülçoro, Almambet's son,
Was to serve as interpreter.
Konurbay, catching sight of me,
His wits astray, took fright.
From the hand of the man Gülçoro,
Just as he would break free and flee,
Gülüstön chased hard behind
And caught him at the river's current.
Taking the head of Konur,
He poured his blood out like water.
When Khan Konurbay had died,
The Kalmaks were dashed all to pieces!»
When Gülüstön had spoken so,
Cubatay's tears became a flood,
He drew his sword from its sheath,
And with Gülçoro, sparing nothing,
Cubatay crossed swords.
Crying out with racking sobs,
For his brothers who had died,
Unable to contain his bitterness:
«I slaughtered Uusangen — you say,
I left his bones in pieces — you say.
I shot down Kococaş — you say,
I am a master at drawing the bow — you say.
You are boasting, Gülçoro.
My wrath is boiling over,
The black earth you yourself
Shall take for your pillow, Gülçoro!
If you do not flee to save your life,
Let us begin the fight by turns.
The wild and tangled melee,

Bahadırsan bırakalım.

Sıraya gelirsen, Gülçoro,
İlk sıra senindir,
Sonraki sıra benimdir.
Bir değil, sıra üç olsun,
Kim bahadır, kim zavallı,
Sonunda güç belli olsun!» —
Diye Cubatay söyleyince,
Kabul edip Gülçoro:
«Öyleyse peki — deyip,
Uzaktan geldin yol tepip,

İlk sıra senin,
Olsun» — dedi Gülüstön.
Öfkeden içi tutuşan,
Kardeşleri ölüp içi yanan.
Aklı kaçıp öfkeden,
Ağabeyleri toprağı ısırıp,
Yaslı olup kederlenen.
Sıra eline geçince,
Kalmakların Cubatay'ı,
Tutuşmuş ardıç misali,
Başladı savaşa müthiş.
Eskilerin alpleri,
Sırayla dövüşürdü.
Sırayı veren bahadırlar,
Meydana girip dururdu.
Sırayı alan bahadır,
Atla gelip haykırıp,
Hangi silahı beğenirse,
Onunla vururdu.
Kımıldamadan, ses etmeden,
Öteki bakıp dururdu.
Sırayı alan Cubatay,
Sırayı veren Gülçoro,
Heybetle durdu kıpırdamadan,
Cubatay'ı umursamadan,
Tırnağına denk tutmadan.

If you are a batyr, let us leave aside.

If you come to take turns, Gülçoro,
The first turn shall be yours,
The following turn is mine.
Not one — let the turns be three,
Who is the batyr, who the wretch —
Let strength be shown at the end!» —
When Cubatay had spoken so,
Gülçoro gave his consent:
«Very well, then — saying,
You have come from afar, treading the road,
The first turn is yours,
So let it be» — said Gülüstön.
His innards kindled with rage,
His heart burning for his dead brothers.
His wits driven out by fury,
His elder brothers biting the earth,
Mourning and weighed with grief.
When the turn came into his hand,
The Cubatay of the Kalmaks,
Like a juniper set aflame,
Began the fight most terribly.
The alps of the men of old
Would do their fighting by turns.
The batyrs who yielded the turn
Would ride into the field and stand.
The batyr who took the turn
Would come on horseback shouting,
And whatever weapon pleased him,
With that one he would strike.
Unmoving, making no sound,
The other would stand and watch.
Cubatay, who took the turn,
Gülçoro, who yielded the turn —
He stood in grandeur, motionless,
Paying Cubatay no heed,
Not rating him worth a fingernail.

Kalkanını tutup heybetle,
Tulga giyip gövdesini gerip.
Kümbet gibi yükselip,
Meydanda Gülüs dururken,
Cubatay'a Gülüstön,
Göz gezdirip baktı.
Dikkatle ona bakınca,
Her hüneri var imiş,
Yiğitliğine yaraşır.
Alengir yay, boz ok,
Onu alıp boynundan,
Sadağa el atıp,
Okunu alıp koynundan,
Hazırlanıyor değil miymiş?

Holding his shield in grandeur,
Donning his helm, bracing his frame.
Rising up like a domed tomb,
While Gülüs stood in the field,
At Cubatay Gülüstön
Cast his eye and looked him over.
Looking at him with care —
Every skill he had, it seemed,
Befitting his prowess well.
The alengir bow, the gray arrow —
Taking it down from his neck,
Reaching a hand to his quiver,
Taking the arrow from his breast,
Was he not making ready?

Eskilerin töresi imiş,
Usta binici ise erlerin,
Yayın okunu değdirmeden,
Şaşırtıp savmak âdetiymiş.
Alengir yay, boz ok,
Ele alıp Cubatay,
Esirgemeden çekiverdi.
Yayın demiri gıcırdayıp,
Kırılacakmış gibi çatırdayıp.
Çekip giderken,
Barut dolu tüfek gibi,
Ardından ses çıkar,
Uğultusu şiddetli gümler.
Öylesi bir oka karşı,
Çekinmeden bakıp kim durur?!
Çekince ok şak etti,
Heybeti sert boz ok,
Gülüstön'e tez ulaştı.
Bakıp görse gelen ok,
Tam alnına nişanlanmış,
Usta olan Gülüstön,
Atın sağrısına yıkıldı.
Yayın okunu şaşırtan,
Kim görmüş böyle yamanı?

It was the custom of the ancients,
For men who were master riders,
To let the bow's arrow never touch,
To baffle it and turn it aside.
The alengir bow, the gray arrow —
Taking them in hand, Cubatay
Drew without sparing his strength.
The iron of the bow creaking,
Crackling as if it would break.
As he drew it to the full,
Like a musket charged with powder,
A report comes out behind,
Its roar booms out with violence.
Against an arrow such as that,
Who could stand and gaze unflinching?!
At the loosing the arrow cracked,
The gray arrow, grim in its terror,
Reached Gülüstön swiftly.
He looked — and the oncoming arrow
Was aimed square at his brow;
Gülüstön, the master,
Dropped flat to his horse's croup.
One who baffles the bow's arrow —
Who has seen so fearsome a feat?

İkinci ok vınlayıp,
O da ulaştı vızlayıp.
Bakıp görse Gülüstön,
Tam bağrına yönelmiş.
Ok yetişirken Gülüstön,
Atının sağ yanına,
Kayıp iniverdi,
Eyerin kaşını parçalayıp,
Boz ok geçiverdi.
Hazır duran Cubatay,
Yayını çekmeden duramayıp,
Bütün gücünü toplayıp,
Çekti sağlamca, var gücüyle.
Çekince yay parçalandı,
Tam belinden kırıldı.
Vınlayarak gelen ok,
Sesi kulak çınlattı.
Bakıp durunca Gülüstön,
Tam kalçanın yüzüne — diye,
Atmış imiş nişanlayıp pek.
Usta olan Gülüstön,
Yayın oku yetişsin — diye,
Yayın oku yetişirken,
Ucu girip batacakken,
Parmaklarıyla yakaladı,
Kalmak'ın oku ganimet — diye,

The second arrow whining came,
It too arrived with a whistle.
Gülüstön looked and saw
It was aimed square at his breast.
As the arrow closed, Gülüstön,
To the right flank of his horse
Slipped and swung himself down,
And splintering the saddle-bow,
The gray arrow passed on through.
Cubatay, standing ready,
Unable to keep from drawing his bow,
Gathering up all his strength,
Drew firmly, with all his might.
As he drew, the bow was shattered,
Snapped clean at its middle.
The arrow that came whining —
Its sound set the ears ringing.
As Gülüstön stood watching,
Square at the face of the hip — they say,
He had loosed it, aiming hard.
Gülüstön, the master —
Let the bow's arrow come on — saying,
As the bow's arrow closed in,
Just as its point would pierce and sink,
He caught it in his fingers,
The Kalmak's arrow is booty — saying,

Sadağına koydu.
Görüp duran Cubatay,
Mırıldanıp mahzunlaştı.
Yenecek kul olmaz — diye,
Teke tek dövüşen bunları.
Boş durmayıp Cubatay,
Eline balta yine aldı.
Baltasının ağzı yok,
Dışı kalın çelikten,
Gürleyen Cubatay,
Geliyor hız alarak.
Bütün âlemi yutacak,

He placed it in his quiver.
Cubatay, who stood watching,
Muttered and grew downcast.
There is no slave who could defeat
These two who fight in single combat.
Not standing idle, Cubatay
Took the axe in hand once more.
His axe is without an edge,
Its outside of thick steel,
Thundering Cubatay
Comes on, gathering speed.
As if to swallow the whole world,

Ejderha gibi kesilip.
Kalkanı alıp eline,
Tulgasını giyip başına.
Durup bekledi Gülüstön,
Cubatay'ın önünde.
Yüz yüze varınca,
Beren kesilen Gülüstön'e,
Gerilip balta çalınca,
Ters dönüp kalkanı,
223720 Altüst oldu o anda.
Yerden duman, toz çıktı,
Kalabalık Kalmak yurdundan,
«Neredesin» diye çığlık koptu.
Kulağı uğuldayıp sersemleyip,
Kalakalmış Gülüstön.
Çığlıkları duyunca,
Atını sürüp tozdan çıktı.
Duruyormuş Cubatay,
Baltasını düzeltip kavrayıp.
223730 «Paramparça oldu» — diye,
Gülüstön'e bakıştılar.
Sağ çıktı Gülüstön,
Surkoen ile yakışıp.
Gülüstön'ü görünce,
Aklı başından gidip Cubatay,
Silkinip acı acı inleyip,
Gözü kızıl kor gibi,
Gönlünü kaygı, dert alıp.
Topuzunu alıp eline,
223740 Vurayım — diye tepesine.
Göndereyim — diye yoluna,
Omzuna astı şimdi.
Küheylanına binip sıçratıp,
Saldırıp yetişti karşısına.
Üzengiye basıp,
Dudağını sıkıca ısırdı,
Sağ kalmadan ölsün — diye,
Ahiret yurdunu görsün — diye.

Turned as it were to a dragon.
Taking his shield in his hand,
Donning his helm upon his head,
Gülüstön stood and waited
There before Cubatay.
When they came face to face,
At Gülüstön, turned beren-steel,
When the axe swung down full-drawn,
His shield was wrenched around,
All was upturned in that instant.
Smoke and dust rose from the ground,
From the teeming Kalmak host
A cry broke out: «Where are you?»
Ears ringing, head aswim,
Gülüstön stood stunned.
When he heard the cries,
He spurred his horse out of the dust.
There stood Cubatay,
Righting his axe in his grip.
«He is smashed to pieces» — saying,
They looked about for Gülüstön.
Gülüstön came out alive,
Seated fair upon Surkoen.
When he saw Gülüstön,
Cubatay's wits went from his head,
He shuddered, groaning bitterly,
His eye like a red-hot coal,
Care and grief seizing his heart.
Taking his mace in his hand,
Let me strike — saying — his crown.
Let me send him — saying — on his road,
He slung it now on his shoulder.
Mounting his courser, spurring him on,
He charged and closed to meet him.
Standing hard in the stirrups,
He bit his lip with force,
Let him die, not stay alive — saying,
Let him see the world hereafter — saying.

Ev gibi demir topuzla,
Hışımla gelip vurdu — der.
Gülüstön gibi aslanın,
Gözünde şimşekler çakıp,
Topuzu çekip aldığında,
Bütün bedeni titreyip.
Anasından emdiği süt,
Şimdi ağzında tadılır.
İki kişi kenetlenip,
Eyere kıçı yapışıp.
Peş peşe çıktı Gülüstön,
Cubatay ile yarışıp.
Ağır vuran domuzun,
Topuzu sapından kopmuş.
Tutamadan Cubatay,
Başını yere düşürmüş.
Üç kez üst üste vuran,
Sıranın işini bitirmiş.
«Sıra bana geldi» — diye,
Durmaya Kalmak hazırlandı,
Cubatay domuz, kahrolası,
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir başka,
Kudurası yuvarlak baş!
Er Gülüstön bahadırın,
Erliğini görelim,
Atadan kalan boz oku,
Kopardı boynundan.
Ucu keskin, sivri ağızlı,
Okunu aldı koynundan.
Koltuğunu gerip,
Yayı tutup çevirip,
Cubatay'ın bağrına,
Oku nişanlayıp gönderdi.
Boz oku gümbürdeyip,
Tüfek mermisi gibi ses çıkıp,
Buluttan beter gürleyip,
Ardından tüterek,
Yamansa eğer Cubatay,

With the iron mace big as a house,
He came in fury and struck — they say.
In the eye of a lion like Gülüstön
The lightnings flashed and sparked,
And when he wrenched the mace away,
All his body was trembling.
The milk he sucked from his mother
Now rose to taste in his mouth.
The two men locked together,
Haunches glued to the saddle.
Gülüstön came out ahead, blow on blow,
Contending with Cubatay.
The heavy-striking swine —
His mace broke off at the haft.
Failing to hold it, Cubatay
Let its head fall to the ground.
Striking three times, one on another,
He had finished the business of his turn.
«The turn has come to me» — saying,
The Kalmak made ready to stand.
Cubatay the swine, accursed one,
His valor is of another kind,
His wrestler's might another still,
The rabid round-headed one!
Of the man Gülüstön the batyr
Let us now behold the manhood:
The gray arrow left by the fathers
He tore down from his neck.
Sharp-pointed, keen of mouth,
He took his arrow from his breast.
Bracing wide his arm,
Gripping and turning the bow,
At the breast of Cubatay
He aimed the arrow and sent it.
The gray arrow thundering,
Cracking like a musket ball,
Roaring worse than a storm cloud,
Smoking in its wake —
If Cubatay is fearsome indeed,

Erliğini iyice kuşanır.
İri yarı koca domuz,
İnsana benzemez domuzunuz.
Yayın oku yetişince,
Yana kayıp yere eğildi.
Boz okun temreni geçince,
Kimseye sezdirmeden,
At üstünde durmaz mı!
Oku şaşırtıp değdirmeden,
Böyle yaratılmış kul değil mi?
Gizleyip söylememek olmaz,

He girds his manhood well.
The huge and hulking swine —
Your swine is nothing like a man.
When the bow's arrow closed in,
He swerved aside and bent to the ground.
When the gray arrow's head passed by,
Letting no one sense a thing,
Does he not sit firm on his horse!
Baffling the arrow, letting it not touch —
Is he not a slave created so?
It cannot be hidden and left unsaid,

Hüneri üstündür böylesinin.
İkinci yayı tez çekip,
Şimdi öldün ya — diye çekip.
Er Gülüstön bahadırın,
Var gücüyle pek çekip.
Babası bahadır Almambet,
Ondan kalan boz ok,
Eskiden beri var olan ok.
Hızla Gülüs çekince,
Dayanamayıp kırılıverdi.
Boz okun temreni çığırıp,
Kulak sağır edip sızlatıp.
Kalmak'ın hanı Cubatay,
Bakıp durur tetikte.
Yayın oku yetişince,
Ok yarıp geçecekken,
Bu ikisi gibi can olmaz,
Bu elde yaratılmış usta.
Gelmekte olan oku,
Yakalayıverdi öylece.
Yayı kırılıp atış yok,
Verilen sözden dönüş yok.
Ağzı yok, saplı baltasını,
Almambet oğlu er Gülüs,
Atıp omzuna,
Meydana doğru yürüdü,
Görüp duran Cubatay,

The skill of such a one is supreme.
Swiftly drawing the second bow,
Now you are dead — saying, drawing.
Of the man Gülüstön the batyr,
Drawing hard with all his might.
His father, batyr Almambet —
The gray bow left from him,
The bow that was from days of old.
When Gülüs drew it fiercely,
It could not bear it, and it broke.
The gray arrow's head shrieking,
Deafening and searing the ear.
The khan of the Kalmaks, Cubatay,
Stands watching on his guard.
When the bow's arrow closed in,
Just as the arrow would tear through —
There are no souls like these two,
Masters created in this land.
The arrow in its flight
He simply caught, just so.
His bow broken, no more shooting,
From the word once given, no turning back.
His edgeless, hafted axe
The man Gülüs, Almambet's son,
Casting over his shoulder,
Strode out toward the field.
Cubatay, who stood watching —

Yılmayan er işte böyle.
Kalkanı tutup yüzüne,
Tulga giyip başına,
Zırh giyip üstüne,
At üstünde durdu.
Heybetli töre bahadırın,
Denk getirip kalkana,
Balta ile vurdu.
Vurunca kalkan yarıldı,
Alev alev ateşi saçıldı.
Alev değince yerdeki ot,
Ateş tutuşup yatıştı.
Yine de sarsılmaz,
Kim görmüş böyle bahadırı?!
Güçlü vurulan baltadan,
Yerden toprak saçıldı.
Görünmeden tozun içinde,
Cubatay bahadır gizlendi.
«Ey bahadır, nereye gittin» — diye,

Kalabalık Kalmak bağırdı?!
Halkın sesini duyunca,
İrkilip gözü açıldı.
At oynatıp kıvırıp,

Sürüp çıkıp haykırdı.
Cubatay'ı görünce,
Er Gülüstön bahadırın,
Kararıp öfkesi arttı.
Kırpılmadan gözü çakıp,
Gerçek öfkesi gelince,
Ağzında dişi gıcırdayıp.
Koca baltası elinde,
Cubatay'ı çağırır.
Karşısına varınca,
Dimdik duran pehlivana,
İki üzengiye denk basıp,
Ayaklanıp doğrulunca,
Alt dudağını sıkı ısırıp,

Behold the man who never flinches.
Holding his shield before his face,
Donning his helm upon his head,
Putting armor on his body,
He sat firm upon his horse.
The stately töre batyr,
Bringing it square upon the shield,
Struck hard with the axe.
At the blow the shield was split,
Scattering flame upon flame.
Where the flame touched, the grass below
Caught fire and then subsided.
And still he is not shaken —
Who has seen such a batyr?!
From the mighty stroke of the axe
The soil sprayed up from the ground.
Unseen amid the dust,
Cubatay the batyr was hidden.
«Hey, batyr, where have you gone» —
crying,
The teeming Kalmaks shouted?!
Hearing his people's voice,
He started, and his eyes opened.
Wheeling and curvetting his horse,

He rode out and gave a shout.
When he saw Cubatay,
Of the man Gülüstön the batyr
The fury darkened and swelled.
His unblinking eye flashing,
When his true wrath came upon him,
The teeth grinding in his mouth.
His great axe in his hand,
He calls out Cubatay.
When he came up before him,
At the wrestler standing bolt upright,
Bearing down square on both stirrups,
Rising up to his full height,
Biting hard his lower lip,

	Var gücüyle indirdi o an.	*He brought it down that instant with all his might.*
	Kalkanı gidip paralanıp,	*The shield went all to tatters,*
	Tulgası kırılıp çınlayıp.	*The helm was smashed and rang.*
	Altındaki küheylanının,	*Of the courser beneath him*
	İncikleri bükülüp,	*The shanks were buckled under,*
	Üstündeki Cubatay,	*And Cubatay above,*
	Balta çekilip alınınca,	*When the axe was drawn away,*
223870	Yuvarlandı yere doğru,	*Went rolling toward the ground,*
	Eteği, yeni yayılıp.	*His skirt and sleeve outspread.*
	Baltaya bulaşan kanı yok,	*No blood has smeared the axe,*
	Cubatay yatar canı yok.	*Cubatay lies without life.*
	Kibirlenen domuzu,	*The arrogant swine*
	Ahirete yolladı doğruca.	*He sent straight to the world hereafter.*
	Herkesten başka vermiş,	*Beyond all others has He given*
	Er kuluna böylesi güç.	*Such strength to His man-servant.*
	Kalkandan eser kalmamış,	*Of the shield no trace remained,*
	Tulgası olmuş paramparça.	*His helm was smashed to pieces.*
223880	Kurtarmadı Gülçoro,	*Gülçoro did not spare him,*
	Hınçla vurduğunda,	*When he struck in his fury,*
	Gürleyen Gülüstön,	*Thundering Gülüstön*
	Kara toprağı yastık ettirdi.	*Made him take the black earth for a pillow.*
	Hamur olup yoğrulup,	*Kneaded like so much dough,*
	Kan içine dökülüp.	*Poured out into his own blood.*
	Başı çıkmadan zırhından,	*His head not clearing his armor,*
	Göğsüne yığılıp.	*Crumpled upon his chest.*
	Gürleyen Kalmak'ın,	*Of the thundering Kalmak*
	Böylece canı dindi artık.	*Thus the life was stilled at last.*
223890	Ardındaki askeri,	*The soldiers at his back*
	El bağlayıp durdu artık.	*Now stood with folded hands.*
	Kara askere dokunmadı,	*He did not touch the common soldiers,*
	O askerde zarar yok.	*In those soldiers there is no harm.*
	Sevinip gezer niceleri,	*Many go about rejoicing,*
	Korkup gezer niceleri.	*Many go about in fear.*
	İçten yanıp kanı tütüp,	*Burning within, their blood asmoke,*
	Kaygı çeker niceleri.	*Many are gnawed by care.*
	Konuşup bahadır Gülüstön,	*Speaking, the batyr Gülüstön*
	Kalabalık Kalmak'ı dağıttı.	*Dispersed the teeming Kalmaks.*

Semetey'e danışmadan,
İşte şöyle mektup yazdı:
«Tiyan-Şan'ın Ala-Too'sunu,
Aşmayın Kalmaklar» — diye yazdı.
O zamandan bu zamana,
Kabul oldu yazılan mektup.
Yarım asır geçinceye dek,
Kalmak'tan kimse aşmadı,
Kakan'ın yurdu basmadı.
Surkoen ile heybetle,
Camgırçı'nın ölüsünü,
Güçbela toplayıp almış,
Tabuta koyup terkisine alıp,
Talas'ına varmış.
Semetey'in Taybuurul'u,
Ayağı iyileşip sağalmış.
Calgızek gitti eline,
At-Başı gibi yerine.
Camgırçı ile Baytaylak,
Gömüldü doğduğu yere.
Bunu böyle bırakalım,
Semetey ile Ümütöy'ün,
Çarpışmasına başlayalım.

ÜMÜTÖY'ÜN KENDİ BAŞINA GELİP ÖLÜŞÜ,
SEMETEY'İN TAYBUURUL'U VERİŞİ

Kazak kalabalık yurt imiş
Eskiden beri Kalmak'a,
Karışıp dururmuş.
Kökötöy ele han imiş,
Aydarkan namlı zengin imiş.
Aydarkan'ın Kökçö'sü,
Bel bağlanan bir er idi.
O Kökçö'nün oğluna,
Ümütöy töre derlerdi.
Ürbü ile Muzburçak,
Ölüp gittiği çağ idi.
Başlangıçta Kazak'ta üç töre,

Without consulting Semetey,
He wrote a letter, thus it ran:
«The Ala-Too of the Tiyan-Şan
Do not cross, you Kalmaks» — so he wrote.
From that time down to this,
The written letter was honored.
Until half a century passed,
No one crossed over from the Kalmak,
None trod the land of the Kakan.
With Surkoen, in grandeur,
The corpse of Camgırçı
He gathered up with heavy toil,
Laid it in a coffin, took it up behind,
And came to his Talas.
Semetey's Taybuurul —
His leg mended and grew sound.
Calgızek went to his own land,
To his place, to At-Başı.
Camgırçı and Baytaylak
Were buried where they were born.
Let us leave this as it stands,
And of Semetey and Ümütöy
Let us begin the clash.

HOW ÜMÜTÖY CAME OF HIS OWN WILL AND MET HIS DEATH, HOW SEMETEY GAVE AWAY TAYBUURUL

The Kazak were a teeming people
Who from of old with the Kalmak
Had lived mingled together.
Kökötöy was khan of the land,
Aydarkan a man famed for wealth.
Aydarkan's own Kökçö
Was a man on whom all leaned.
To that Kökçö's son
They gave the name töre Ümütöy.
Ürbü and Muzburçak —
It was the age when they had died.
At first among the Kazak three töres,

Şimdi hepsi toplanıp,
Olmuştu tek bir töre.
Kökçö'nün oğlu Ümütöy,
Hepsine han töre.
Kımız içip otururken,
Hayal sarhoşu olduğu demde,
Bahane edip yasağı,
Semeñ'in huyunu düşünüp,
Kerimbay'ın sözleri,
Hâlâ gitmemiş aklından.
Altmış boylu Alaş'a,
Han olmayı düşünürdü,

Now all gathered into one,
Had become a single töre.
Kökçö's son Ümütöy
Was khan-töre over them all.
As he sat drinking kumis,
In the hour he was drunk on daydreams,
Making pretext of the ban,
Brooding on Semeñ's ways,
The words of Kerimbay
Had still not left his mind.
Over the sixty-clanned Alaş
He dreamed of being khan,

Sabah ile akşamında.
«Kahrolası kan içicinin,
Bu yaptığı nedir böyle?
Haber vermeden, söz demeden,
Çin ile elçileşip,
Kendi başına karar kılışı.
Konurbay'ı boğazladığını,
Bana söylemeyişi,
Bu nasıl bir iştir?!
Babası başta bulunup,
Bütün halkı yönetip.
Peşine takıp Beycin'e,
Nice insanı öldürdü.
Kırk çora — diye — ad koyup,
Kırk bahadırı azdırdı.
Bütün Kazak'a, Kırgız'a,
Edip durdu zorbalığı.
Bu yetmezmiş gibi,
Onun oğlu Semetey,
Bunun ettiği ne hakaret?
Bütün Kangay yurduna,
Elçileşip geldiğinde,
Tek söz etmeden bırakışı.
Katılmadı sözüme,
Beni gözüne bile almadı.
Aldatıp peşine takıp,

In his morning and his evening.
«This accursed blood-drinker —
What is this that he has done?
Giving no word, saying nothing,
Trading envoys with China,
Deciding all on his own.
That he slaughtered Konurbay
And never told me of it —
What manner of dealing is this?!
His father stood at the head,
Ruling all the people.
Dragging them behind him to Beycin,
He killed how many men.
Forty çoro — so he named them,
And spoiled forty batyrs rotten.
Upon all the Kazak, the Kırgız,
He worked his tyranny without cease.
As if this were not enough,
That man's own son Semetey —
What insult is this he has dealt?
When to all the Kangay land
He came exchanging envoys,
He left without a single word.
He did not join in my counsel,
He did not so much as see me.
Deceiving him, dragging him behind,

Babası Manas, kahrolası,
Babamın kökünü kuruttu!
Kalmak'a tutup mu verdi,
Kangay'dan hakaret mi gördü?
Yüzünü görmeden sustuk,
Babamın kan bedelini alayım,
Vermem derse Semetey,
Paramparça edip kalesini,
Bozkıra çevirip otağını,
Dümdüz edip vurayım!
Semetey benden er miymiş,
Gücüm ondan az mıymış?!
Halkı halkımdan çok muymuş,
Semetey'e baş eğip,
Ses çıkarmayan ben miyim?
Kahrolası kan içiciden,
Çağı bozan ahdi bozandan.
Babamın kan bedelini almazsam,
Adam olmayayım!
Bundan ise öleyim,
Ahireti göreyim!»
Namusa kapılıp Ümütöy,
Elin akıllılarını çağırdı.
Dört beş kısrak kestirip,

His father Manas, accursed one,
Dried up my father's root!
Did he hand him to the Kalmak,
Did he take insult from the Kangay?
We kept silent, never seeing his face —
Let me take my father's blood-price,
And if Semetey says: I will not give,
I will smash his fortress to pieces,
Turn his great tent to bare steppe,
And strike it level to the ground!
Is Semetey more of a man than I,
Is my strength any less than his?!
Are his people more than my people?
Am I one to bow the head to Semetey
And never make a sound?
From the accursed blood-drinker,
Breaker of the age, breaker of oaths —
If I do not take my father's blood-price,
Let me not be called a man!
Rather than that, let me die,
Let me see the world hereafter!»
Seized by honor, Ümütöy
Summoned the wise men of the land.
He had four or five mares slaughtered,

Etleri sunup koydurup.
Sofrası toplandığında,
Eve girip oturarak.
Ümütöy töre söz söyleyip,
Böbürlenip pek söyleyip.
Sözünden uğursuz gürültü çıkıp,
Burun deliğinden buhar çıkıp.
Keskin çeneli hatip kul,
Avurdundan köpük saçıp:
«Ey, burada duran ağalar,
Genç töre Ümütöy'üm,
Söyleyecek sözüm var.
Söylenen söze uyun,
Hepiniz bana bakın!

Had the meats served up and set out.
When his table had been gathered,
They came into the house and sat.
Töre Ümütöy spoke his word,
Speaking loud and full of boast.
An ill-omened din rose from his speech,
Steam came puffing from his nostrils.
The sharp-jawed orator-slave,
Spraying foam from his cheeks:
«Hey, you elders standing here,
I am the young töre Ümütöy,
I have a word to say.
Obey the word that is spoken,
All of you, look to me!

Size demeyip, ağalar,
Kime söylerim derdimi?
Şaka, gülüş sözü olsa,
Dokunurmuş onuruma.
Hesaba katmaz oldum ben,
Altını, gümüşü, malı!
Şu demde Ümütöy,
Namus için güç toplamadan,
Sürülecek ordu, asker toplamadan,
Korkudan kimse söz etmeden,
Yatıp kalacak çağım mı?
Düşününce fena acıtıyor,
Geçmiş işler canımı!
Onun için çağırdım,
Gencinizi de yaşlınızı da.
Ayköl Manas başlangıçta,
Elinde tuttu bu halkı.
Nereye gitse koyun gibi,
Sürüp durdu bu halkı.
Gücü tam bir aslan imiş,
Kalmak'tan alıp öcünü,
Yurtlu kıldı bu halkı.
Rus'tan varıp ganimet aldı,
Ortaya onu koydu.
Kızıl-Kıya belini aştı,
Çin'e varıp bir vurdu.
Kahrolası kan içiciniz,
Bulduğunu ortaya koyardı,
Tek ağız söz olsa,
Gizlemeden halka söylediğinde,
Hep birden peşinden giderlermiş,
Nereye gitse, yürüse.
Hiç kimsenin gönlü incinmez,
Tam öylesi bir aslana.
Manas'ın öyle yapması,
Bulduğunu ortaya koyması,

Halkı aldatma huyudur.
Mala, pula, sözüne aldanıp,

If not to you, my elders,
To whom shall I tell my grievance?
Were it a word of jest and laughter,
It would wound my honor still.
I have ceased to count as anything
The gold, the silver, the herds!
At such an hour as this, shall Ümütöy,
Not mustering strength for honor's sake,
Not raising a host, an army to march,
While all keep silent out of fear —
Is this my season to lie idle?
When I think on it, they burn me sore,
The deeds of bygone days!
That is why I have called you,
Your young men and your old alike.
Ayköl Manas at the beginning
Held this people in his hand.
Wherever he went, like sheep
He drove this people on and on.
His strength was a very lion's,
Taking his vengeance from the Kalmak,
He gave this people a homeland.
He went against the Rus and took booty,
And laid it out before all.
He crossed the pass of Kızıl-Kıya,
Went against China and struck a blow.
That accursed blood-drinker of yours
Would lay out whatever he found,
And if there was but one word spoken,
When he told the people, hiding nothing,
They would all follow after him at once,
Wherever he went or marched.
No one's heart is ever wounded
By just such a lion as that.
That Manas should do so,
Should lay out whatever he found —

Is his trick to gull the people.
Beguiled by goods, by coin, by his word,

Öleceğini kimse sezmedi.
Hiç değilse Semetey,
Babası gibi yapmadı!
İnsanı denkliğe almadan,
İnsan insandan sakınsa,
Ardına takıp götürüp,
Babamı alıp gittiğinde.
Kahrolası kan içiciniz,
Çin'e varıp vurduğunda.
Güzide Kökçö han babam,
Ölüp gitti o zaman.
Babamın yüzünü görmedim,
Elimle gömemedim.
Saygı gösterip ağlamadan,
Onun ruhunu saymadan,
Duramaz oldum ben
Semetey'den kan bedeli almadan!
Araya elçi koymam,
Askeri toplayıp sürerim.
Semetey ederse köpeklik,
Ben, babamın kan bedelini almadan durmam!
Mal almam ben kan bedeline,
Altın almam ben kan bedeline.
Kan yerine kan alırım,
Aldanmam mala, pula!
Han babam Kökçö ölmüş,
Can yerine can alırım.
Semetey'den baş alırım,
Karnını yarıp öd alırım.
İnsan geçinen kan içicinin,
Babam için öç alırım!
Erkek evlat doğduğunda,
Namus içinmiş — derler.
Ak sakallı kişi de,
Adalet içinmiş — derler.
İhtiyarlar, duruyorsunuz,
Bu, eskilerin töresi imiş.
Ne kadar iyilik etsek de

No one sensed that he would die.
At the very least, Semetey
Has not done as his father did!
Counting no man as his equal —
Though man should be wary of man —
Dragging him along behind,
When he took my father away,
That accursed blood-drinker of yours,
When he went against China and struck,
My excellent father, Khan Kökçö,
Died and was gone in that hour.
I never saw my father's face,
I could not bury him with my hands.
Without paying honor, without weeping,
Without reverence for his spirit,
I can hold back no longer —
Not till I take the blood-price from Semetey!
I will set no envoy between us,
I will gather the host and march.
If Semetey plays the dog,
I will not rest till I take my father's blood-price!
I will take no herds for the blood-price,
I will take no gold for the blood-price.
Blood in return for blood I will take,
I will not be bought with goods and coin!
My father Khan Kökçö is dead,
Life in return for life I will take.
I will take the head of Semetey,
Split his belly and take his gall.
On that blood-drinker who passes for a man
I will take vengeance for my father!
When a man-child is born,
It is for honor's sake — they say.
And the white-bearded elder too
Is for justice's sake — they say.
Old men, here you stand,
Such was the custom of the ancients.
However much good we may do,

Kan içen deli Semetey,
Onu bilmez kişi imiş.
Düşünsenize, cemaat,
Kendisi vardı Çin'e,
Bu hiç yakışık alır mı?!
Danışmadan mahrum kalınca,
Evde yatıp kalınca,
Asıl güç olan bu imiş!
Kangay'a birlikte varamaz,
Gayretsiz Kazak halkı mı?!

The blood-drinking mad Semetey
Is a man who knows it not.
Only think of it, assembly:
He himself went to China —
Is this at all seemly?!
When one is left out of the counsel,
When one is left lying at home,
This is what true strength has come to!
Can they not go together to the Kangay —
Is the Kazak people without mettle?!

Han Kökçö'nün Ümütöy'ü,
Semetey'den aşağı mı?!
Babasının verdiği kedere,
Kökçö'nün adını düşürmeden.
Yoldaşı olup birlikte gezen

Almambet'i gücendirdiğinde.
Sonra gönlünü yatıştırdı,
Öyle olsa da ayköl er,
Benim babam Kökçö'yü,
Han kaldırıp seçti.
Hanlık eline geçince,
Gönlünde kir kalmadı.
Aldata aldata sonunda,
Beycin'e doğru sürdü.
O Beycin yerinde,
Kaynayan kalabalık elinde,
Han babam öldü muradına ermeden!
Dinmedi benim hıncım,
Han babamın kan bedelini almadım.

Çıkmaz içimden acım,
Semetey'i vurmazsam.
Denk saymayan törenin,
İyice haddini bildirmezsem!» —
Diye, böylece Ümütöy,
Homurdanıp hızlanıp,
Öfkelenip söylenip,

Is Khan Kökçö's Ümütöy
Any lower than Semetey?!
For the grief his father dealt him,
Without dragging Kökçö's name down.
When he who roamed with him as comrade,
Almambet, was given offense,
He afterward soothed his heart;
Even so, the ayköl hero
Raised up my father Kökçö
And chose him to be khan.
When the khanship came into his hand,
No stain remained upon his heart.
Beguiling him on and on, at last
He drove him toward Beycin.
And in that place, Beycin,
In that seething, teeming land,
My khan father died with his wish unwon!
My rancor has not been stilled,
I have not taken my khan father's blood-price.
The ache will not leave my breast
Unless I strike Semetey down.
Unless that töre who counts none his equal
Is taught his proper measure!» —
So speaking, thus Ümütöy,
Growling and gathering pace,
Raging on in his talk,

Aç aslan gibi kesilip.
Özellikle beş bin asker toplayıp,
Her safında bin kılıp.
Mızrak saplayan ustadan,
Şaşmaz atan yamandan,
Kılıç çalan çetinden,
Yiğitlerden seçti.
Balta tutan bahadırdan,
Baksan yurtta kalmamış.
Beş bine sayısını doldurup,
Ümütöy ordu hazırladı.
Kara bedeni katı güç,
Güçlü kuvvetli ordu düzüp,
Semetey'e adadı.
Semetey adı anılınca,
«Vay» — deyip ağzını tutardı.

Öfkelenip, içerleyip,
Babasını düşünüp Ümütöy,
Ant içmiş gibi sararıp.

Yola çıkmak istedi kahrolası,
Ken-Kol'a doğru asker alıp.
Savaş pusatı bitince,
Atlanacağı günlerde,
Agerkeç kalkıp söz söyler:

«Ey yavrum, Ümütöy,
Öğüdümü dinle — der.
Kaplan Manas bir er idi,
Heybetli doğmuş can idi.
O Manas'ı destekleyen,
Kırgız, Kazak halkı idi.
Manas'ın yurt tuttuğu yere,

Talihine yaraşır biçimde,
Ken-Kol, Talas derlerdi.
Yurduna, halkına el veren,

Turned as it were a hungry lion.
He gathered five thousand picked men,
Made each rank a thousand strong.
From masters at driving home the lance,
From dread men whose shot never strays,
From hard men at swinging the sword,
He chose out his warriors.
Of batyrs who wield the axe —
Look, and none were left in the land.
Filling the count to five thousand,
Ümütöy made ready his host.
Their dark bodies solid strength,
Arraying a strong and mighty host,
He vowed it against Semetey.
Whenever Semetey's name was spoken,
«Vay» — he would say, and clap his mouth.
Raging and rankling within,
Brooding on his father, Ümütöy,
Went pale as a man who has sworn an oath.
The accursed one longed to set out,
Taking his host toward Ken-Kol.
When the gear of war was done,
In the days when he would ride,
Agerkeç rose up and speaks her word:

«O my child, Ümütöy,
Listen to my counsel — she says.
The tiger Manas was a man indeed,
A soul born full of grandeur.
Those who upheld that Manas
Were the Kırgız and Kazak peoples.
The place where Manas made his homeland,
In a manner worthy of his fortune,
They called Ken-Kol, Talas.
He who lends a hand to his land and people,

Halkın hepsi yol veren,
Yaptığı işi rast giden,
Onunla boy ölçüşen,
Her zaman insan perişan olur derler.
Ayköl'den kalan soy,
Semetey senin akraban.
Akraba değil de nedir,
Öz teyze oğlun değil mi?!
Kanıkey benimle kardeş,
Semetey'i o doğurdu.
Seni, yavrum, ben doğurdum,
O ikiniz bir soydansınız,
Kök atalarınız öz kardeş!
Tüfekli Rus'a bile,
Heybeti yayılmış nicelere.
Aklın varsa, Ümütöy,
İnat edip Semeñ ile,
Yolsuz kalma, sen sataşma.
Kangay ile Kalmak'a,
İtibarı geçmiş nicelere,
Göstermiş öfkesini onlara.
Sarı-Arka'yı Kalmaklar,
Babandan çekip alacakken,
Babanı Manas destekledi,
Bacanağıyla dertleşip,
O zaman baban han oldu.
O Manas'ın topluluğuna,
Düşmanlık besleyen onmadı!

Uslu dur, Ümütöy,
Sözümü tutmazsan eğer,
Kanıkey ile kardeş olan,
Öz anan ben isem,
Aklın varsa, Ümütöy,
Ona sataşmadan dursan ya!
Vururum — diye — onu düşünürsün,
Varacak olsan o yere,
Asla hayır bulmazsın.
Damarına sen dokunursan,

To whom all the people yield the road,
Whose every deed goes aright —
Whoever measures himself against him,
They say, is always brought to ruin.
The line left from Ayköl —
Semetey is your own kin.
What is he if not kin —
Is he not your own aunt's son?!
Kanıkey is sister to me,
It was she who bore Semetey.
And you, my child, I bore,
You two are of one stock,
Your root-fathers were own brothers!
Even to the musket-bearing Rus,
His grandeur has spread to so many.
If you have sense, Ümütöy,
Do not, in stubbornness with Semeñ,
Stray from the road — do not provoke him.
To the Kangay and the Kalmak,
His name has reached so many,
He has shown his wrath to them.
When the Kalmaks would have torn
The Sarı-Arka from your father,
Manas stood by your father,
Opening his heart to his kinsman —
It was then your father became khan.
Whoever nursed enmity
Against that Manas's company never prospered!
Be prudent, Ümütöy,
If you do not keep my word —
If I, sister to Kanıkey,
Am your own mother indeed,
If you have sense, Ümütöy,
You would hold back and not provoke him!
I will strike him — so you think of him,
But should you go to that place,
You will never find any good.
If you touch him on the quick,

Ecelsiz ölüp serilirsin.
Gelen kişi geri gitmemiş,

Evine sağ ulaşmamış.
Öldükçe çoğalan,
Keskin Manas oğludur o.
Tükendikçe tüten,
Köklü Manas soyudur o,
Kulak verip, Ümütöy,
Dikkatle dinle bunu!
Öğüt veririm, Ümütöy,
Sakınıp iyi düşünürsen,
Bundan ise, Ümütöy,
Sitem edip, sebep söyleyip,
Önüne adam göndersen.
Düzeltiverir durumu,
Yaraşır verir yurdunu.
Uzatır senin elini,
Kısaltır yürüyeceğin yolu.
Ölünceye dek bel olur,
Canı gibi görüp elini.
Söz dinlemeyip azgınlık edersen,
Boğazlar seni.
Kargalara gagalatıp,
Oyar gözünü.
Kemiğini buraya göndermeden,
Oraya gömer seni!
Semetey ile barışırsan,
Sana kimse el kaldırmaz,
Karşına kul gelemez.
Gelse dahi yenemez,
Semetey kendisi ejderha,
Saldırıp insan varamaz.
Rus'tan sana kimse gelmez,
Azıp sana biri gelse,
Öyle bir günde Semetey,
Dövüşecek kişi benim — der.
Uyutmayıp halkın rahatını bozan,

You will fall dead before your hour.
He who has come has not gone back,

Has not reached his home alive.
Multiplying as they die —
Such is the keen son of Manas.
Smoking on as they burn away —
Such is the deep-rooted stock of Manas.
Give ear, Ümütöy,
Listen to this with care!
I give you counsel, Ümütöy —
If you take heed and think it well,
Rather than this, Ümütöy,
Voicing your reproach, telling your cause,
You should send a man before him.
He will set the matter right,
He will grant your land as is fitting.
He will lengthen your arm,
He will shorten the road you must walk.
He will be your support until death,
Holding your land dear as his own life.
If you spurn his word and run wild,
He will slaughter you.
He will have the crows peck at you
And gouge out your eyes.
Without sending your bones back here,
He will bury you over there!
If you make peace with Semetey,
No one will raise a hand against you,
No slave can come to face you.
And should one come, he cannot win —
Semetey is himself a dragon,
No man can go against him in attack.
From the Rus none will come at you,
And should some rogue come at you,
On such a day Semetey —
The one who will fight is I — he says.
The foe who robs the people of sleep and peace,

Nereden gelen düşman — der.
Kanın çekip gelmişsin,
Sataşıp gör hele; sen kimsin — der.

Kalmak, Kangay yaklaşamaz,
Semetey'le ikiniz birleşirseniz.
Eteğinin altına,
Halkın hepsi sığınır.
Fesatçının sözüne,
Asla kulak asma — der.
Bozuşup teyze oğlunla,
Ordu kurup varma» — der. —
Agerkeç kalkıp onu söyledi,
O zaman kalkıp Ümütöy,
Agerkeç'e söz söyledi,
Söz söylerken şöyle dedi:

«Bırak, ana, sözünü,
Tutmam senin öğüdünü.
Bozup söyleyen kişi yok,
Fesatçı ile oğlunun,
Bozuşacak işi yok.
Semetey'in huyu,
İçime saldı kızıl kor!
Benim babam han Kökçö,
Kudreti herkesten başkaydı.
Aldata aldata babamı,
Babası kıyıp yok etti.

Babam etmiş — diye,
Oğlu ne zaman teselli etti?!
Semetey vermez yurt yerini,
Düzeltip vermez mevkiyi.
Benimle danışmadan,
Kendisi varıp Kalmak'a,
Konurbay'ı boğazlaması,
Yaptığı iş yol mudur bu?!
Gücüm ondan az değil,
Semetey benden er değil.

Come from what place — he says.
Drawn by your blood you have come,
Just try to provoke him; who are you — he says.
Kalmak and Kangay cannot draw near,
If you and Semetey join as one.
Beneath the skirt of his robe
The whole of the people finds shelter.
To the word of the mischief-maker
Never lend your ear — she says.
Do not fall out with your aunt's son,
Do not raise a host and go» — she says. —
Agerkeç rose and spoke all this,
Then rising up, Ümütöy
Spoke his word to Agerkeç,
And speaking, this is what he said:

«Leave off, mother, your talk,
I will not keep your counsel.
There is no man who speaks to divide us,
Between the mischief-maker and your son
There is no quarrel to be had.
The ways of Semetey
Have cast red embers into my breast!
My own father, Khan Kökçö —
His might was beyond all others.
Beguiling my father on and on,
His father cut him down and destroyed him.
My father did it — saying so,
When did the son ever console me?!
Semetey will not yield the homeland,
Will not set right and grant the seat.
Without taking counsel with me,
Going himself against the Kalmak,
His slaughtering of Konurbay —
Is this deed of his the proper road?!
My strength is no less than his,
Semetey is no more a man than I.

Kalabalık Kazak yurdum var,
Halkım onunkinden az değil.
Babamın kan bedelini kovalayıp,
Almadan duracak ben değilim!
Akrabalıkta yalan yok,
Konurbay'a vardığında,
Birlikte yürü — diye — deseydi,
Gitmez olsaydım kendim,
Ben yetimde dert kalmazdı!
Kanlı düşman Konur'dan,
Kıyıp öcünü alırken,
Mahrum kaldım işte bundan.
O günden beri depreştirip,
Yatırmaz beni büyük keder!
Bırak dersin, anacığım,
Şimdi Kazak'tan seçip asker toplasam,

Gitmesem kan içiciye,
Namusa nasıl dayanırım?
Babanın kan bedelini alamadan,
Sendeleyen töre — diye,
Halk alay edip söylese,
Ona nasıl dayanırım?
Emanet canı korusun,
Allahu Teâlâ, Hüda'm.
Barışsam da savaşsam da,
Dönmeden varıp göreyim,
Kötüleşip kaldığımızda,
Nasıl sağ bırakayım.
Kof heybetli kan içiciyi,

Sağ komadan boğazlayayım!»

Anasının söylediğini,
Uygun görmedi Ümütöy.
Aydarkan'ın elinde,
Altınkan denen biri vardı.
Kendisi uzun yaşamış,
Ak sakallı bir ihtiyardı.

I have my teeming Kazak land,
My people are no fewer than his.
I will hunt down my father's blood-price —
I am not one to rest until I take it!
In kinship there is no lying:
When he went against Konurbay,
Had he said — march together with me,
And had I not stayed behind myself,
No grief would be left in me, the orphan!
When from the bloody foe Konur
He cut down and took his vengeance,
It was this that I was robbed of.
Since that day it stirs again and again —
The great grief will not let me lie!
Leave off, you say, my dear mother —
If now I mustered picked men from the Kazak
And did not go against the blood-drinker,
How could I bear the shame?
Unable to take your father's blood-price,
A tottering töre — saying so,
If the people spoke in mockery,
How could I endure it?
May the soul held in trust be kept
By Allahu Teâlâ, my Hüda.
Whether I make peace or make war,
Let me go without turning and see him;
And if things turn ill between us,
How should I leave him alive?
That blood-drinker of hollow grandeur —

Let me slaughter him, leave him not alive!»

What his mother had spoken
Ümütöy did not see fit.
In the land of Aydarkan
There was one called Altınkan.
He himself had lived long years,
A white-bearded old man.

Adil sözünü Altınkan,
Yine söyledi yerinde:
«Bırak, yavrum, coşma,
Dövüşürüm — diye — heveslenme!
Ananın öğüdünü tutmazsan,
Halkını toplayıp sürersen,

Uzağa sefere yol alıp,
Buradan yürüyüp sen varırsan.
Alıp gelirsen yolundur,
Yenilirsen kara bahtındır.
Düşününce, sağ komaz seni,
Aslanın oğlu, kahrolası.
Karşısına çıkanı sağ komaz,

Kudurası güçlü Semeñ.
Evinde erlik taslarsın,
Kimseyi kılına denk saymazsın.
Üstünde demir giysin var,
Erim dersin aklında!
Eri, yavrum, görmedin,
İnatlaşıp er mızraklayıp,
Er savaşını görmedin.
Boğuşup kanayıp, düşman saplayıp,
Büyük kavgayı görmedin.
Söz dinlemeyip coşup varırsan,
Hemen hakaret görürsün.
İnatlaşırsa Semetey,
Sağ dönmeden ölürsün.
Kançoro senden aşağı değil,
Düşünüp bak hele, Ümütöy,
Sen Gülçoro'dan er değilsin,
Açıkçası, duyduğuma göre,
Sen Semetey'e denk değilsin!
Damarına dokunulunca,
Kıymadan duracak biri değil.
Rahat durmayıp sendeleyerek varıp,
Denk gelinecek düşman değil o!
Çınkoco, Toltoy el kaldırdı,

His just word Altınkan
Spoke once more in its season:
«Leave off, my child, do not boil over,
I will fight — saying — do not lust for it!
If you do not keep your mother's counsel,
If you gather your people and drive them on,
Setting out on a far campaign,
If you march from here and go —
If you bring back spoils, it is your road,
If you are beaten, it is your black fate.
Think on it — he will not leave you alive,
The lion's son, the accursed one.
He leaves no one alive who comes against him,
The rabid, mighty Semeñ.
At home you play the hero,
You count no man worth a hair of yours.
You have iron garb upon you,
In your mind you say: I am a man!
The man, my child, you have not seen;
Battling stubborn, lancing men —
The warfare of men you have not seen.
Grappling, bleeding, spearing the foe —
The great combat you have not seen.
If you spurn the word and go in your heat,
You will meet with insult at once.
If Semetey turns stubborn,
You will die, never returning alive.
Kançoro is no less than you,
Only think on it, Ümütöy —
You are no more a man than Gülçoro,
And plainly, from what I have heard,
You are no match for Semetey!
When he is touched upon the quick,
He is not one to hold back from slaying.
Not resting quiet, going in to stagger him —
He is no foe to be met as an equal!
Çınkoco and Toltoy raised their hands —

Ne zaman onlar sağ kaldı?
Ceti-Suu dolusu Cediger,
Kırılıp azaldı.
Çin'den Konur ayaklandı,
Öçleşip dura dura sonunda,
Semetey'in eliyle yok oldu.

When did they ever stay alive?
The Cediger who filled Ceti-Suu
Were cut down and diminished.
From China Konur rose up,
Nursing his vengeance on and on — at last
He perished at Semetey's hand.

«Konurbay'ı öldürdüyse,
Senin teyze oğlun öldürdü,
Babanın kan bedeli ödenmiştir?
Vazgeç, yavrum, boşuna kabarma,
Kuru gurur davası gütmezsen iyi,
Elinden hiçbir şey gelmez asla!
Seni utandıran boş söz değil,
İnsanoğlu kulları içinde,
Arslanın oğlu Semetey'e,
Bugün hiç kimse denk değil.
Kalmuk'tan vardı kalabalık ordu,
Korgon'u çekip aldı,
Yurdu yöneten iyilerinin,
Yusyuvarlak başı kesildi,
Boyun eğdirip kul etti,
Tanrılık taslayıp gelen keşişi.
Karşısına dikilen düşmanı,
Ne zaman sağ gönderdi?
Kara Kırgız'ı, Kazak'ı,
Önceleri Manas menzile erdirdi.
Şimdiyse başa geçerek,
Semetey sudan geçirdi.
Devletinle mest olup,
Etme, yavrum, taşkınlık.
Söylenen öğüdü tutsana,
İnadından dönsene.
Şimdiki devlet az değil,
Hanlık sürüp otursana!» —
Deyip yaşlılık öğütlerini,
Altınkan ne kadar söylese de,
Aldırmadı Ümütöy.
Daha beter gerilip,

«If Konurbay was slain,
It was your aunt's own son who slew him,
Has not your father's blood-price been paid?
Give it up, my child, do not swell in vain,
Better not to press a claim of empty pride,
Nothing will ever come of your hand!
It is no idle word that shames you,
Among all the servants born of man,
To Semetey, the son of the lion,
No one today is a match.
From the Kalmuk came a teeming host,
It seized the Korgon by force,
Of the good men who ruled the land,
The round heads were cut clean off,
He bowed them down and made a slave
Of the monk who came posing as a god.
The foe who stood against him —
When did he ever send one back alive?
The Kara Kyrgyz and the Kazak,
Manas first brought them to their haven.
And now, taking the lead himself,
Semetey has carried them across the water.
Drunk on your own good fortune,
Do not, my child, run wild.
Heed the counsel that is spoken,
Turn back from your stubbornness.
The fortune you now hold is not small,
Sit and rule your khanate!» —
So saying her counsels of old age,
However much Altınkan spoke them,
Ümütöy paid no heed.
Straining all the harder,

Kara bedenini pekiştirip,
İyice kuşandı Ümütöy.
«Kazak ordusu, yürü!» deyip,
Peş peşe dizdi Ümütöy.
Kollarını sıvayan Ümütöy,
Belini sıkıca bağladı,
Beş bin asker sürdü.
Yolda nice bel aşıp,
Akıntısı sert sulardan geçip,
Güç bela dolaşıp,
O, Keñ-Kol'a vardı.
Keñ-Kol'un boğaz taşından,
Üç-Koşoy'un sazlığından,
Yamacın etek ucundan,
Ordu göründü işte oradan.
Sarı Han aban söz söyler:
«Bu nasıl bir tuhaflıktır böyle,
Ordu göründü,» der.

Hardening his dark body,
Ümütöy girded himself well.
«Kazak army, march!» he said,
And Ümütöy drew them up rank on rank.
Ümütöy, rolling up his sleeves,
Bound his waist tight,
And drove five thousand soldiers forth.
Crossing many a pass on the way,
Fording waters of fierce current,
Winding through with great hardship,
He came at last to Keñ-Kol.
From the gorge-rock of Keñ-Kol,
From the reed-beds of Üç-Koşoy,
From the skirt of the hillside,
There the army came into view.
Sarı Han the elder speaks a word:
«What strange thing is this,
An army has appeared,» he says.

Hangisi olduğu bilinmez,
Kim olduğunu bilsek ya,
Karşımıza gelen düşmansa,
Bilek sıvayıp görsek ya.
Birleşmeye gelen orduysa,
Bir konuşup görsek ya.» —
Deyip söyleyince Sarı Han,
Uygun gördü Bakay Han.
O zaman bahadır Gülçoro:
«Haberi kendim alırım» deyip,
Surkoyon'un başını sallatıp,
Toynağından toz savurtup,
Orduya doğru yola koyuldu,
Tepeleri süzülüp aşarak.
Ünlü bahadır Gülçoro,
Obada gezse bir çoro,
Ata binip çıksa bin çoro.
Çığrışan düşman olsa,
Heybet gösterir arslan çoro.
Nerede çetin yer varsa,

Which one it is, none can tell,
If only we knew who they are,
If it is a foe come against us,
Let us roll up our sleeves and see.
If it is a host come to join us,
Let us have a word and see.» —
When Sarı Han had spoken so,
Bakay Han thought it fitting.
Then the batyr Gülçoro:
«I shall get the news myself,» he said,
Making Surkoyon toss his head,
Whirling dust from his hooves,
He set out toward the army,
Gliding over the ridges as he crossed.
The famed batyr Gülçoro,
Riding through camp, one çoro,
Mounted and out, a thousand çoro.
Should there be a clamoring foe,
A lion çoro who shows his awe.
Wherever there is hard ground,

Aşılamayan bel varsa,
Ona at süren Gülçoro.
Atına binip dörtnala kalkıp,
Kararan halka velvele olup.
Küheylanı terleyip su olup,
Koltuğundan çıkan buhar olup.
Bozkurt çoro Gülüstön,
Yetişip önüne vararak,
Gelir gelmez söz söyler,
Söz söylerken şöyle der:
«Yoldan azmış ordu isen,
Konuk ederim, ne dersin?
Davalaşmaya gelen dava isen,
Vuruşmaya gelen düşman isen,
Çarpışmaya gelen dağ isen,
Ufalarım seni, ne dersin?
Tanıyamıyorum elini,
Anlayamıyorum niyetini.
Salınan kalabalık ordu,
Hepiniz birbirinize benzersiniz,
Bilemiyorum ben,
Hanginiz beyiniz, kimdir?
Dikkat kesil, söze kulak ver,
Yakılmış ardıca benzeyen,
Yüzü soğuk, sen kimsin?
Böğürmeye yeltenmiş,
Görünüşü soğuk, sen kimsin?
Sürüyle asker, ordu toplamış,
Yolu soğuk, sen kimsin?
Su gibi dalgalanıp çağlayan,

Küme küme küheylan bağlayan,
Dağ gibi bahadır, sen kimsin?
Arslan gibi görünen,
Yüzünden nur dökülen,
Kömür gibi kara gözü var,
Görkü arslan gibi, sen kimsin?
Masmavi demir kuşanan,
Kalabalık görse sevinen,

Wherever a pass none can cross,
It is Gülçoro who spurs his horse at it.
Mounting his horse, breaking to a gallop,
A tumult to the darkening throng.
His steed sweating till it turned to water,
Steam rising from under its forelegs.
The grey-wolf çoro Gülüstön,
Overtaking, coming before them,
Speaks the moment he arrives,
And speaking thus he says:
«If you are an army strayed from the road,
I will host you as guests — what say you?
If you are a suit come to plead a suit,
If you are a foe come to fight,
If you are a mountain come to clash,
I will crumble you to bits — what say you?
I cannot recognize your people,
I cannot fathom your intent.
A teeming army set in motion,
You all look alike to me,
I cannot tell,
Which of you is your bey — who is he?
Pay heed, give ear to my word:
You who look like burnt juniper,
Cold of face, who are you?
You who seem about to bellow,
Cold of aspect, who are you?
You who have gathered troops in droves,
Cold of road, who are you?
You who surge and roar like water,

Who tether steeds in cluster on cluster,
Batyr like a mountain, who are you?
You who look like a lion,
Whose face pours forth light,
With eyes as black as coal,
Splendid as a lion, who are you?
You girded in deep-blue iron,
Who rejoice to see a multitude,

Ölümden kaçıp korkmayan,
Elinden hakaret görünce,
Kabarıp kasılan, sen kimsin?
Sırf ipek giymişsin,
Sırf rahvana binmişsin.
Tanımıyorum, bilmiyorum,
Başında zerdeva kalpağın var,
Padişah gibisin, sen kimsin?
Uzattığı mızrağı geri çekmeyen,

Yüzü asılıp düşmandan kaçmayan.
Mızrağa demir geçiren,
Sürüyle asker yöneten,
Bahadırlık taslayan, sen kimsin?
Saldıranı kıskıvrak yakalayan,
Kaçmadan durup yutan,
Gören kişinin inlediği,
Görünüşü yaban domuzundan aşağı olmayan,
Kapışanı çiğneyip geçen,
Ele geçirmeden yola bırakmayan,
Alp yapılı, sen kimsin?
Yolcuysan yoluna koyul,
Düşman gelecek yolu gözleyen.

Yolcuya hiç benzemiyorsun,
Düşmanlık edecek gibi duruyorsun,
Cevabını hemen söyleyiver!» —
Deyip böylece Gülçoro,
Söz sordu er çoro.
Kunduz kürklü, zerdeva kalpaklı,
Kırıtıp duran bir manap,
Tavrı başka insanlardan,
Bakanı utandırır,
Söze başlayıp o der:
«Kahrolasıca, it çoro,
Adam olmadan git, çoro!
Akılsız, sersem çoro,
Yolcu bizim gibi olur mu?!

Who do not flee or fear death,
Who, when insulted by another's hand,
Swell and stiffen — who are you?
You are clad in pure silk,
You ride a pure ambler.
I do not know you, cannot place you,
On your head a marten kalpak,
Like a padishah you seem — who are you?
Who never draws back the lance once thrust,
Whose face darkens yet never flees the foe.
Who fits iron to the lance,
Who commands troops in droves,
Who plays the batyr — who are you?
Who seizes the attacker fast,
Who stands unfleeing and swallows him,
At whom the beholder groans,
Whose look yields nothing to the wild boar,

Who tramples over any who grapples him,
Who lets none go till he has taken them,
Built like an alp — who are you?
If you are a traveler, take to your road,
This one watches the road where foes will come.
You look nothing like a traveler,
You stand as one about to make enmity,
Speak your answer at once!» —
So saying, Gülçoro,
The warrior çoro put his question.
In beaver furs, in marten kalpak,
A preening manap,
His bearing unlike other men's,
Putting the beholder to shame,
Taking up the word, he says:
«Curse you, you dog of a çoro,
Be gone before you're made a man, çoro!
Witless, addled çoro,
Does a traveler look like us?!

Senin gibi çoro iflah olur mu?!
Yolcu diye düşünme sakın,
Yolcu kişi değiliz biz,
Ben düşman arayıp gezerim,
Vuruşmaya düşman yok,
Çarpışmaya dağ arayıp!

Babamın adı Han Kökçö,
Benim adım Ümütöy.
Babamı Manas öldürdü,
Onun için geldim kan bedeli arayıp!

Kendi yolunu bilmezsen,
Söylenen sözü dikkatle,
Kulağına takmazsan.
Şehrini savurup dağıtırım,
Malını çekip alırım,
Altında oturduğun tahtını,
Başındaki tacınla bahtını!

Yaşlını feryat ettiririm,
Bırakmadan hepinizi kırarım.
Gücünü iyice sınarım,
El üstünde tuttuğun abana,
Var da anlat halimi!
Semetey gelsin önüme,
Gerekmez malı da.
Diz çöküp ağlayıp otursun,
Elleri bağlı, benim önümde!
Kabul edersem ederim,
İhtiyar Bakay yakarırsa.
Bağışlarsam bağışlar geçerim,
Kanıkey ablam gücenirse!» —
Deyip böylece söylemişti,
Almambet oğlu Gülçoro,
Beli katı, pek çoro,
Bilek sıvayan düşmana karşı,
Yalnız değil, sayısız çoro.
Şakıyınca sözü sel gibi,

Can a çoro like you come to good?!
Do not dare take us for travelers,
We are no traveling folk,
I roam in search of foes,
There is no foe left to fight,
Seeking a mountain to clash against!

My father's name is Han Kökçö,
My own name is Ümütöy.
Manas killed my father,
For that I have come, seeking the blood-price!
If you do not know your own road,
If the word that is spoken
You will not fix carefully in your ear —
I will scatter your city to the winds,
I will strip away your wealth,
The throne you sit upon,
Together with the crown on your head and your fortune!
I will set your old men wailing,
I will cut you all down, sparing none.
I will test your strength to the full —
To that elder you hold in honor,
Go now and tell my state!
Let Semetey come before me,
I do not even want his goods.
Let him kneel and sit weeping,
His hands bound, before me!
If I accept, I shall accept
Only if old Bakay implores.
If I forgive, I shall forgive and pass on
Only if my aunt Kanıkey is aggrieved!» —
Thus indeed had he spoken.
Gülçoro, son of Almambet,
A çoro hard of waist, most firm,
Against a foe with sleeves rolled up,
Not alone — a çoro worth a countless host.
When he trills, his words flow like a flood,

Öfkelense yolu dar.
Kapışacağı düşmanı görünce,
Aç arslan gibi görünüşü var.
Gülçoro'yu görünce,
Gören kul sezer, anlar.
Gülçoro durup söz söyler:
«Ümütöy, vazgeç,» der.
Şimdi duydum adını,
Dile getirdiğin arzunu,
Sezip bildim derdini,
Kökçö'ye Manas bacanak imiş,
Biri birinden ayrılamaz,
Yaşıt büyümüş can imiş.
O çağda erlerin,
Kendine göre sırrı var imiş.
Arslan ere şir Kökçö,
Her zaman gelip dururmuş, der.
Ayköl ile danışıp,
Her türlü işi görürmüş, der.
Nereye gitse kaplan,

When he rages, his road is narrow.
When he sees the foe he is to grapple,
He has the look of a hungry lion.
Whoever beheld Gülçoro,
That beholder sensed and understood.
Gülçoro stands and speaks a word:
«Ümütöy, give it up,» he says.
Only now have I heard your name,
The desire you have voiced,
I have sensed and known your grievance.
To Kökçö, Manas was brother-in-law,
The one could not be parted from the other,
Souls grown up of equal age.
In that era the warriors
Each had secrets of their own.
To the lion warrior, şir Kökçö
Would come and stay at all times, they say.
Taking counsel with Ayköl,
He would see to every affair, they say.
Wherever the tiger went,

Geri kalmadan ardınca gidermiş, der.

He would follow after, never lagging, they say.

Kırdan yağmalayıp ganimet alsa,
Tam ortaya koyarmış, der.

When he plundered spoils from the steppe,
He would set them in the very midst, they say.

Gözüne güzel mal görünse,
Hazinede altın olsa,
Önce Kökçö alırmış.
Kökçö'den kalan malı, parayı,
Sonra hanlar alırmış.
Kankor Manas çağında,
Han Kökçö'nün hali bu imiş.
Er Kökçö dilediğince gezerken,
Yer kaynayan Kangay'a,
Manas tutup vermediyse,
Kalabalığın içinde,
Eceli yetip o öldüyse,
Senin alacağın kan bedeli mi ki?

If fine goods caught his eye,
If there was gold in the treasury,
Kökçö would take first.
The goods and coin left after Kökçö,
The khans would take thereafter.
In the age of Kankor Manas,
Such was the state of Han Kökçö.
While the warrior Kökçö roamed at will,
To Kangay where the earth seethes,
If Manas did not seize and hand him over,
If amid the multitude
His appointed hour came and he died —
Is that a blood-price for you to claim?

Ayköl'ün oğlu Semetey,
Senin denk geleceğin er mi ki?
Temir Han'ın şehrine,
Başıboş varıp geleli,
Senin gibi yaramaz çok çıktı.
Her yandan bahane edip,
Öç alırız deyip çıktı.
Teke tek dövüşe yiğit er çıktı,
Nice senin gibi arslan çıktı.
İş ciddiye bindiğinde,
Alnından ter çıktı.
Gerçek öfkesi geldiğinde,
Damarına basıldığında,
Kızarıp kanı koyulaştı,
Boşuna nereden bulaştık deyip,
Tam o zaman anladılar.
Söylediğini it duysun,
Ümütöy, bırak bu huyunu!
Semetey'le ikiniz teyze çocuğusunuz,
Arslanı sen, Ümütöy,
Başkaları gibi görüyorsun.
Öfkesine dokunursan,
Gün göremeden ölürsün!
Şimdi başın genç imiş,
Bozguncu sözü bırakasın!
Sözü çarpıtıp varmam ben,
Önünü kendim keseyim,
Arabulucun olayım!
Bakay'la danışıp,
Kanıkey'e duyurup,
Sarı Han'a sezdirip,
Semetey'i senin için,
Alıp gelsem olur mu?
İkiniz öz teyze çocuğusunuz,

Akrabalık ederse Semetey,
Onun hürmetini görürsün.
Abama hemen varayım,
Söyleyip haber salayım.

Semetey, the son of Ayköl —
Is he a warrior you could ever match?
Since he came, unhindered,
To the city of Temir Han,
Many a rogue like you has appeared.
From every side, finding pretexts,
They came out saying: we shall take revenge.
Bold warriors came out for single combat,
Many a lion like you came out.
When the matter turned grave,
The sweat came out on their brows.
When his true wrath arose,
When his vein was trodden on,
He flushed and his blood grew thick,
Saying: why did we meddle in vain? —
Just then they understood.
Let the dog hear what you have said —
Ümütöy, leave off this way of yours!
You and Semetey are children of aunts,
Yet the lion, Ümütöy,
You look on as you would on others.
If you touch his wrath,
You will die before you see the day!
Your head, it seems, is young still —
Leave off this mischief-maker's talk!
I will not go and twist your words,
Let me myself bar the way,
Let me be your go-between!
Taking counsel with Bakay,
Letting Kanıkey know,
Giving Sarı Han the hint,
What if, for your sake,
I bring Semetey here — would that do?
You two are children of own aunts,

If Semetey does the kinsman's part,
You will see honor from him.
Let me go at once to my elder,
Let me speak and send him word.

Akrabalık ederse Semetey,
Hemen alıp geleyim.
Söz dinlemeyip düşmanlık ederse,
O zaman haber vereyim.» —
Deyip söyleyince Gülçoro,
Aç kurt gibi atılıp,
Kaftanını ters kavuşturup.
Han Kökçö'yü anıp,
Töre Ümütöy içini çekip,
Öfkelenip haykırıp,
Önündeki çoroya,
İyice söylenip bağırıp.
«Hayvan kul, hemen yola çık,
Söz dinleyip gitmezsen,
Hakareti benden görürsün!
Kötülük benden eksik kalmasın,
Semetey'e varıp gel,
Söyleyip haber salıp gel!
Barışırım derse Semetey,
Yaya, ağlata ağlata alıp gel,
Daha tez varıp gel,
Bekletmeden çabuk gel!» —
Deyip Ümütöy haykırıp,
Hiddetlenip bağırıp.
Kaplan gibi sıkıştırıp,
Gülçoro'yu bastırıp,
Kavga çıkardığı yer işte orası.

Kabullenip Gülçoro,
Geri döndüğü yer işte orası.
Altındaki küheylana,
Acımadan kamçı vurmuştu,
Uçan kuşla yarışıp,
Semetey'in önüne,
Varıp çoro durmuştu,
Sözü şöyle çatmıştı:
«Gelen ucuz düşman değil,
İnsanın kestireceği dava değil.
Öylesine değil, kan davası imiş,

If Semetey does the kinsman's part,
Let me bring him straightaway.
If he heeds not and makes enmity,
Then let me bring you word.» —
When Gülçoro had spoken so,
Springing like a hungry wolf,
Folding his kaftan awry.
Calling Han Kökçö to mind,
Töre Ümütöy heaved a sigh,
Raging and crying out,
At the çoro before him
He railed and shouted hard.
«Beast of a slave, take to the road at once,
If you will not heed the word and go,
You will see abuse from me!
Let no evil of mine be left undone —
Go to Semetey and come,
Speak, deliver word, and come!
If Semetey says: I will make peace,
Bring him on foot, weeping as he comes,
Go and come the quicker,
Come swift, keep me not waiting!» —
So Ümütöy cried out,
Fuming and shouting.
Pressing like a tiger,
Bearing down on Gülçoro —
There is the place where he raised the quarrel.
Gülçoro, accepting it —
There is the place where he turned back.
On the steed beneath him
He laid the whip without pity,
Racing the flying bird,
Before Semetey
The çoro came and halted,
And framed his words like this:
«He who comes is no cheap foe,
No suit a man can settle out of hand.
Not idle — it is a blood feud, it seems,

Gelen kişi Ümütöy,
Han Kökçö'nün oğlu imiş!
Yolunu kesip durdurdum,
Engelleyip yolunu sordum.
Ne denli aracılık ettiysem de,
Olmadı, dinlemedi akraban!

Baştan sona söz döktüm,
Öz teyze oğlun Semetey,

Çekişme onunla deyip söyledim.
Kendi bilir, uğurlar,
İnatlaşma deyip söyledim.
Bugün konaklayıp yat deyip,
Gelmek istersen, Ümütöy,
Danışık söze yanaşmazsan,
Askerini yarın ayır deyip,
O zamandan beri söyledim,
Nice akıl, öğüt söyledim.
Ümütöy'ün kendisi katı imiş,
Söylediği sözden dönmeyen,
Dediğini yapmadan durmayan,
Gök demir gibi er imiş,
İnatçı doğmuş biri imiş.
Yolu varsa, ağam benim,
Akrabanla boy ölçüşme.
Düşman kişi değildir o,
Akrabanla öçleşip,
Düşmanlaşıp kalman,
Semetey, sana yol değil.
Atlanıp alıp varalım,
Önüne yaklaştığımızda,
Attan inivereliim.
Selamlaşalım güzelce,
Alıp getirip konuk edip,
Aşa yemeğe doyurup,
Danışıklı söze kandırıp,
Yol yordamını yapalım.
Böylece gönlünü alalım,

The one who comes is Ümütöy,
The son of Han Kökçö, it seems!
I cut across his road and stopped him,
Barred him and asked his road.
However much I played the go-between,
It availed not — your kinsman would not listen!
I poured out words from first to last,
Semetey is your aunt's own son,

Your quarrel is with him — so I said.
He knows best, he will see you off,
Do not be stubborn — so I said.
Lodge and rest here today, I said,
If you wish to come, Ümütöy,
If you will not draw near to parley,
Draw off your troops tomorrow, I said —
From then on I kept speaking,
Much sense and counsel I spoke.
Ümütöy himself is hard, it seems,
One who turns not from his spoken word,
Who rests not till he has done what he said,
A warrior like grey iron, it seems,
One born stubborn, it seems.
If there is a way, my elder,
Do not measure yourself against your kin.
He is no man of enmity —
To trade vengeance with your kin,
To be left foes with him —
Semetey, that is no road for you.
Let us mount and ride to him,
And when we draw near before him,
Let us slip down from our horses.
Let us give greeting handsomely,
Bring him in and host him as a guest,
Fill him with food and feasting,
Win him over with parleyed words,
And do what road and custom ask.
Thus let us win his heart,

Akrabalığı koruyalım.
Selam vermiş olmakla,
Şanından bir şey gitmez, ağam.
Attan iniverdin diye,
Arslanlıktan düşmezsin,
Önünü karşılayalım,
O hayvana benzeyenin.» —
Diye Gülçoro söylemişti,
Semetey o zaman söz söyler:
«Er Gülçoro, kardeşimsin,
Kardeşim değilsen kimimsin?
Üstüne zırhı sen giyesin,
Altına küheylanı sen binesin.
Semetey hangisi, sen hangisi,
Önüne varıp gelesin.
Söylemedim mi geçende,
Sana yetkiyi verdim diye.
Erin kadrini er bilir,
Sen bilmezsen kim bilir?
Ümütöy'ün önünde,
Semetey attan indi diye,
Dost, düşman duysa el güler.»

Deyip söyleyince Semetey,
«Bırak, ağam, bu sözünü,
Yaramaz bu huyunu!
Ne der acaba deyip,
Edip durduğun sözünü?
Buurul'a binip kendin var,
Baldan tatlı sözün var.
Gülerse gülsün düşmanlar,
Ona yaklaştığında,
Buurul'undan iniver!
Ağırbaşlı sözü kendin söyle,
Akrabayla kinleşip,
Düşmandan beter atışıp,
Öçleşip durmayalım,
Kazak, Kırgız öz kardeştir,

Let us preserve the bond of kin.
For having given a greeting,
Nothing goes from your glory, my elder.
For having slipped down from your horse,
You do not fall from lionhood.
Let us go out to meet him,
That one who looks like a beast.» —
So Gülçoro had spoken,
Then Semetey speaks a word:
«Warrior Gülçoro, you are my brother,
If not my brother, what are you to me?
Let it be you who dons the armor,
You who mounts the steed beneath.
Which is Semetey, which are you —
Let it be you who goes before him.
Did I not tell you the other day
That I had given you the authority?
A warrior knows a warrior's worth,
If you know it not, who will?
Before Ümütöy,
That Semetey got down from his horse —
Should friend and foe hear it, the people will laugh.»
When Semetey had spoken so:
«Leave off, my elder, this word of yours,
This unworthy way of yours!
This talk you keep making,
Fretting what men might say?
Mount the Buurul and go yourself,
Yours are words sweeter than honey.
If the foes would laugh, let them laugh —
When you draw near to him,
Slip down from your Buurul!
Speak the grave and weighty word yourself,
Let us not trade grudges with kin,
Nor wrangle worse than with foes,
Nor stand locked in vengeance;
Kazak and Kyrgyz are own brothers,

Çatışıp durmayalım.
Mızrak dövüşü yapacaklar gibi,
Teke tek kapışıp durmayalım.
Yürü, ağam, yürü deyip,
Gülçoro'ya razı gelmedi!» —
Gülçoro ne kadar uğraşsa da,
Semetey razı olmadı:
«Kurbanın olayım, Gülçoro,
Atlanıp çıksan uğurlusun,

Ardımda yürüsen sayısız ordu gibisin.

Kan bedeli dediği bahane,
Ümütöy'ün sırrı bu,
Göz göre göre değil mi?
Bırak, çorom, varıp gel,
Söylediğine kulak verirse,
Peşine takıp onu alıp gel.
Yiğitlik taslayıp inat ederse,
Başını kesip dönüp gel.
Sür atını, çorom, sür» deyip,
Başını sallayıp durmuştu.
Altındaki Surkoyon'un,
Başını çoron çevirmişti.
Ak maral gibi koşturup,
Ardından tozunu savurtup.
Surkoyon'u akıtıp,
Göğsünden terini yoğurtup.
Bekleyip durdu kaldı diye,
Kamçılayıp gide gide,
Yetişip çoron vardı, der.
Çoroyu görüp Ümütöy,
Aç arslan gibi homurdanıp,
Sarhoş deve gibi sersemleyip,
Çaresini bulamayıp afallayıp.
Eziliyor et yürek,

Aklı gitmiş gibi çırpınıp:
«Korkundan sen, çoro,

Let us not stand clashing.
As if they would fight with lances,
Let us not stand grappling one on one.
Go, my elder, go» — he said,
But he did not yield to Gülçoro! —
However much Gülçoro strove,
Semetey did not consent:
«Let me be your offering, Gülçoro,
When you mount and ride out, you bring luck,
Marching behind me you are like a countless host.
The blood-price he speaks of is a pretext,
That is Ümütöy's secret —
Is it not plain before our eyes?
Leave off, my çoro, go and come.
If he gives ear to what you say,
Take him in tow and bring him here.
If he plays the hero and is stubborn,
Cut off his head and come back.
Spur your horse, my çoro, spur» — he said,
And stood shaking his head.
Of Surkoyon beneath him
The çoro turned the head about.
Running like a white maral,
Whirling the dust behind him.
Letting Surkoyon stream on,
Kneading the sweat from his chest.
Thinking: he has stood there waiting,
Whipping on, riding and riding,
The çoro overtook and arrived, they say.
Seeing the çoro, Ümütöy,
Growling like a hungry lion,
Dazed like a drunken camel,
Finding no remedy, dumbfounded.
His heart of flesh is crushed,

Thrashing as if his wits had fled:
«Was it from fear, çoro,

Asker mi toplayıp durdun?
Kara Kırgız yurdunu,
Telaşla mı sürüp geldin?
Ayköl'ün oğlu Semetey,
Söylediğime razı oldu mu?
Dizimi kucaklamaya,
Önüme geldi mi benim?
Gidip geri gelmişsin,
Arabulucu kişi sen misin?
Malını, paranı almam,
Semetey gelip dizimi,
Kucaklamadan vazgeçmem!» —
Diye Ümütöy söyleyince,
O zaman çoro söz söyler:
«Ey Ümütöy,» der.
Bu huyundan dön, bahadır sen,
Ağama vardım ben.
Semetey kötülük etmedi,
Ümütöy'ü alıp gel,
Kendim yola koyarım, der,
Ben barışıveririm, der.
Kimileri ardından,
Dedikodu edip,
Semetey'e cimri der.
Öyle değildir ağam,
Cömertliği tuttu mu,
Merhamet, şefkat onda var.
Gönlü yumuşak, halimdir,
Çok yaşamış ihtiyar gibi,
Bolluğu tuttu mu,
Çekinip geri durmayan.
Gerçek öfkesi geldiğinde,
Hiçbir şeyden dönmeyen.
Büyük babası Cakıp'ı,
Düşmandan beter haklamış.
Yolu varsa varalım,
Barışıp biz kalalım.» —
Diye söyleyince Gülçoro,
Ona Ümütöy razı olmadı,

That you kept gathering soldiers?
The land of the Kara Kyrgyz —
Did you drive it here in haste?
Semetey, the son of Ayköl —
Did he consent to what I said?
To embrace my knee,
Has he come before me?
You have gone and come back —
Are you the go-between?
I will not take his goods or coin,
Until Semetey comes and embraces
My knee, I will not desist!» —
When Ümütöy had spoken so,
Then the çoro speaks a word:
«O Ümütöy,» he says.
Turn from this way of yours, batyr,
I went to my elder.
Semetey did no evil,
Bring Ümütöy here, he says,
I myself will see him on his road, he says,
I will readily make peace, he says.
Some, behind his back,
Trading gossip,
Call Semetey a miser.
It is not so, my elder —
When his generosity takes him,
Mercy and tenderness are in him.
Soft of heart, he is gentle,
Like an old man who has lived long,
When his bounty takes him,
He is one who holds nothing back.
When his true wrath arises,
He is one who turns back from nothing.
His own grandfather Cakıp
He dealt with worse than a foe.
If there is a way, let us go,
Let us make peace and remain.» —
When Gülçoro had spoken so,
Ümütöy did not consent,

Razı olmayıp boyun burdu.
Öfkesi gelip kabarıp,
Ant içmiş gibi sararıp.
Keskin çelik Sırnayza'yı,
Evirip kavrayıp ele alıp,
Gücünü toplayıp gürleyip,
Görenin bedeni ürperip.
Gök tepe gibi Ümütöy,
Homurdanıp söyledi, der:

Not consenting, he twisted his neck away.
His wrath rising and swelling,
Pale as one who has sworn an oath.
The keen steel Sırnayza
He turned about, gripped and took in hand,
Gathering his strength, thundering,
The body of the beholder shuddering.
Ümütöy, like a grey-blue hill,
Growled and spoke, they say:

«Yaltaklanan düzenbaz kul,
Göreceğin iş işte bu!
Kendin çoro, kul isen,
Benimle denk isen,
Karşımda dur hele, er isen.
İlk sıra benimdir,
Sonraki sıra senindir.
Meydana çık sen, dedi,
Ölmez kalırsan, kudurmuş,
Sıranı alırsın,
Ölüp kalırsan, düzenbaz kul,
Kuruyup mezarda yatarsın.
Ölmeden sağ kalmazsın sen,
Öldürmeden bırakmam seni ben!»
Diye söyleyince Ümütöy,
Kabul edip Gülçoro,
«Benden güçlü er değil,
Deviresiye mızraklayacak biri değil.
Gürleyen Ümütöy,
Hiçbir zaman bana denk değil.»
Gücünü tartıp Gülçoro,
Gözlerini dikip bakıp durdu,
Homurdanan Ümütöy,
Mızrağı savurup ele alıp.
Altındaki küheylana,
Acımadan bir kamçı basıp.
Saldırıp yetişti çoroya,
Ümütöy'ün aklınca,
Artık sağ kalır mı?

«Fawning, scheming slave,
Here is the work you shall see!
If you yourself are çoro and slave,
If you are my equal,
Stand before me then, if you are a warrior.
The first turn is mine,
The next turn is yours.
Come out to the field, he said,
If you are left undying, you madman,
You will take your turn,
If you are left dead, scheming slave,
You will lie withering in the grave.
You will not remain alive undying,
And I will not leave you unkilled!»
When Ümütöy had spoken so,
Gülçoro accepted:
«He is no warrior mightier than I,
No one to lance me down from the saddle.
Thundering Ümütöy
Is no match for me at any hour.»
Weighing his strength, Gülçoro
Stood staring with fixed eyes,
Growling Ümütöy
Swung the lance and took it in hand.
On the steed beneath him
He pressed a whip-stroke without pity.
He charged and reached the çoro —
By Ümütöy's own reckoning,
Could he still remain alive?

Mızrağını gürleterek,
Vurup geçti çoroya.
Yekpare dağ gibi kıpırdamadan,
Durup kaldı Gülçoro.
Ümütöy geçip giderken:
«Sıranı aldın mı,
İçinde ukde kalmadı mı?!
Şimdiki sıra benimdir,
Zorbalık taslayan Ümütöy,
Sıraya gelecek can mısın?!»
Ümütöy düşünüp bunalıp,
Ecele uğrayıp kaldı.
Yiğitlik edip gürleyip,
Varıp karşısında durdu.
Almambet oğlu Gülçoro,
Altındaki küheylanını,
Acımadan koşturup sürmüş.
Yetişip mızrak salmıştı,
Güçlü mızrak yetişince,
Gürleyen Ümütöy,
Uçup gitmişti.

Making his lance thunder,
He struck at the çoro and passed.
Unstirring like a mountain of one piece,
Gülçoro stood fast.
As Ümütöy was passing by:
«Have you taken your turn,
Is no yearning left within you?!
The turn is now mine —
Ümütöy, you who play the tyrant,
Are you a soul who can face the turn?!»
Ümütöy brooded and choked,
He was left face to face with death.
Playing the hero, thundering,
He went and stood against him.
Gülçoro, son of Almambet,
The steed beneath him
He galloped and drove without pity.
Overtaking, he loosed the lance,
And when the mighty lance struck home,
Thundering Ümütöy
Went flying off.

Attan düşüp yıkılıp,
Toprağa başı saplanıp.
Kalabalık Kazak çok yurdu,
Gülçoro'ya sığınıp:
«Kötülük yok bizlerde,
Size karşı yersizdir bu.
Gaza edip gelmedik,
Sürülüp geldik bu yere...»

Halkı böyle demişti,
Şimdi nasıl ederim diye,
Gülçoro bakıp durmuştu.
Sarı Han, Bakay, Kanıkey,
Kavganın kopmakta olduğunu,
Mızrağa el atıldığını,
Haber bulup duymuştu.
İki akraba kişiyi,

Falling from his horse, toppling,
His head driven into the earth.
The teeming Kazak, that numerous land,
Took refuge with Gülçoro:
«There is no evil in us,
Against you this is out of place.
We did not come waging holy war,
We were driven, and so came to this place...»
So had his people spoken,
And thinking: what shall I do now,
Gülçoro stood gazing on.
Sarı Han, Bakay, Kanıkey
Had found and heard the news
That a quarrel was breaking out,
That hands had been laid on the lance.
The two men who were kin —

İnatlaşmaya bırakmadan,
Ayıralım diye kalkıştılar,
Danışıp söz ettiler.
Atlanıp yarışıp,
Asker yatan boğaza,
Sürüp yetişip vardılar.
Büyük yolda giderlerken,
Ümütöy'ü boylu boyunca serip,

Yarıp devirmiş değil mi?
Kudreti güçlü Gülçoro,
Mızraklayıp sermiş değil mi?
Gelişleri boşa gitti,
Tanrı bunu çoktan,
Çarpıp yıkmış değil mi?
Han Bakay gelip söz söyleyip:
«Boşuna gelmişsiniz,» deyip.
Kırgız, Kazak iki yurt,
Kinleşir mi ola deyip,
İyice danıştılar,
Bağışlaşır mı ola» deyip.
«Semetey'e varalım,
Ümütöy'ü güzelce gömüp,
Kalabalık Kazak eline,
Armağanlar sunalım.
İki eli barıştırıp,
Gönlünü yatıştırıp rahatlayalım.» —
Ümütöy'ün naaşını yükletip,
Kazak elini katar katar yürütüp,
Karnının kanını akıtıp,
Ümütöy'ü götürdüler,
Halkın toplandığı Korgon'a.
Han Bakay gelip söz söyler:
«Ey, eyvah, yavrum Semetey,
Sana ne oldu,» der?!

Kudreti katı Gülçoro,
Mızraklayıp sermiş değil mi?
Kara bağrını kan edip,

Not leaving them to their stubbornness,
Let us part them, they resolved,
Taking counsel, they spoke of it.
Mounting, racing one another,
To the gorge where the soldiers lay
They rode and reached it.
As they went along the great road —
Had he not stretched Ümütöy out full length,
Cleft him and toppled him down?
Gülçoro, mighty in power —
Had he not lanced him and laid him low?
Their coming had gone for nothing —
Had not God long since
Struck him and cast him down?
Han Bakay came and spoke a word:
«In vain have you come,» he said.
Kyrgyz and Kazak, the two lands —
Will they fall to hating, they said,
And they took full counsel,
Will they come to forgive?» they said.
«Let us go to Semetey,
Bury Ümütöy handsomely,
And to the teeming Kazak land
Let us present gifts.
Reconciling the two peoples,
Let us calm their hearts and be at ease.» —
Loading up Ümütöy's body,
Marching the Kazak people file on file,
The blood of his belly draining,
They bore Ümütöy away
To the Korgon where the people gathered.
Han Bakay comes and speaks a word:
«Ah, alas, my child Semetey,
What has come over you?» he says.

Gülçoro, hard in power —
Has he not lanced him and laid him low?
Turning his dark breast to blood,

Mızraklayıp attan düşürmeden,

Yarıp geçmiş değil mi?
Çoktan yerle bir olup Ümütöy,
Canı çıkmış değil mi?
Ciğerinden, yüreğinden,
şahdamarından,
Kanı boşanmış değil mi?!» —
Gülçoro o zaman söz söyler:
«Ağam, dinle,» der.
Abamın sözünü almıştım,
Söyleyip danışmıştım.
Abamın dediğini tutup,
Ondan sonra varmıştım.
Niyetinden dönmedi,
Sırayla vuruşmaya kalmıştım.
Önce o mızrakladı,
Ardından ben mızrakladım.
Nereden bileyim, ağam,
Hızlı mızrağın yardığını.

Bence içinde kalmadı,
Ümütöy'ün ukdesi.
Onun öyle etmesi: bulaşıp,
Kavgayı kendi çıkardı.
Ağam bahadır Semetey,
Önüne gel desem varmadı.

Önüme alıp gel deyip,
Beni yola koydu.
Söylenene hiç kulak asmayıp,
Azgınlık ederse Ümütöy,
Mızraklayıp gel diye söyledi.
Onun için mızrakladım ben,
Ciğerini, bağrını yardım ben.» —
Kanıkey gelip kaygılanıp,
Ağıt yakıp ağlayıp bağırıp.
Semetey'e bunu söyler,
Yaşını döküp çağırıp:

Without even felling him from his horse with the lance,
Has he not cleft him through and passed?
Long since leveled to the earth, Ümütöy —
Has not his soul gone out?
From his liver, his heart, his life-vein —

Has not his blood gushed forth?!» —
Then Gülçoro speaks a word:
«My elder, listen,» he says.
I had taken my elder's word,
I had spoken and taken counsel.
Holding to what my elder said,
Only then had I gone.
He did not turn from his intent,
I had stood to fight turn by turn.
First he thrust the lance,
Then I thrust after him.
How was I to know, my elder,
That the swift lance would cleave him through?
To my mind there remained
No yearning unspent in Ümütöy.
His doing so: he meddled
And raised the quarrel himself.
My elder, the batyr Semetey —
I bade him come before him, and he went not.
Saying: bring him before me,
He set me on the road.
If he pays no heed to what is said,
If Ümütöy runs rabid,
Lance him and come — so he said.
That is why I lanced him,
I cleft his liver and his breast.» —
Kanıkey came, filled with sorrow,
Keening laments, weeping and crying out.
To Semetey she says this,
Pouring her tears, calling aloud:

«Ey Semetey, yaramazım,
Ümütöy senin akraban,
Bu ne yaptığın senin?!
Ablam daha hayattayken,
Onlara çile yükledin.
Dertli ablam Agerkeç,
Şimdi kaldı kaygıya.
Ümütöy'ü öldürüp,
Mızrağının ucunu kan ettin.

Kocayınca ablamı,
Kazaklara hor ettin!»
Kanıkey'in ardına düşüp,

«O Semetey, my wayward one,
Ümütöy is your kinsman —
What is this you have done?!
While my sister still lives,
You have loaded torment on them.
My grieving sister Agerkeç
Is now left to her sorrow.
By killing Ümütöy
You have turned the tip of your lance to blood.
In her old age you have made my sister
Despised among the Kazaks!»
Following after Kanıkey,

Feryat edip hepsi ağlaşıp,
Yüzüne perde çekip,
Ölünün töresini yerine getirdiler.
Böğürüp ağlayıp donatıp,
Ölüsünü güzelce gömdüler.
Bu eli kinli kılmadan,
Uğurlayalım diyene,
Hepsi birden razı oldu.
Sürüp kalabalık mal topladılar,
Altın, gümüş, sırma topladılar.
Armağan sunulacak kan bedeli malını,
Tam getirip derlediler.
Semetey kendisi yönetip,
Her bir erin eline,
Birer küheylan at verdi.
Altını, gümüşü yükletip,
Çatal hörgüçlü ner verdi.
Kançoro o zaman söz söyler:
«Kurbanın olayım, ağam,
Sözümü dinle,» der.
Ağam, bugün ne oldun,
Aklını nerede yitirdin?
Kara günde birlikte yürüyen,
İyi günde yerini bilen,
Yan yana Kazak eli varsa,

All raised the cry and wept together,
Drawing veils across their faces,
They fulfilled the rites of the dead.
Bellowing, weeping, arraying him,
They buried his body handsomely.
Without leaving this people rancorous,
To the one who said: let us see them off,
All consented as one.
They drove and gathered abundant stock,
They gathered gold, silver, gold-thread.
The blood-price goods to be presented as gifts
They brought in full and made ready.
Semetey himself directing,
Into each warrior's hand
He gave a steed apiece.
Loading up the gold and silver,
He gave fork-humped ner camels.
Then Kançoro speaks a word:
«Let me be your offering, my elder,
Hear my word,» he says.
My elder, what has come over you today,
Where have you lost your wits?
Those who walk beside you on the black day,
Who know their place on the good day —
If the Kazak people stand at your side,

Hanlık yolu, yiğitliği,
Seninle denk ise.
Senin anacığın Kanıkey,
Agerkeç ile öz kardeştir.
Arslanlık edip, ağam,
Gönlünden kirini yıkasan ya.
Kadın da olsa Agerkeç,
Gönlü eksik kalmaz mı?
Armağan olarak versen ya,
Taybuurul gibi küheylanı!» —
Diye söyleyince Kançoro,
Sonrasını düşünmeden:
«Doğru söyler Kançoro,
Agerkeç'in gönlü ağarsın,
Taybuurul'u vereyim,
İçindeki tasası dağılsın.
Çoroyu tartışmaya düşürmeden,
Surkoyon'a bineyim,
Çığrışan düşman olursa,
Can esirgemeden saldırayım.» —
Diye düşünüp Semetey,
Taybuurul'u verdi, der.
Kalabalık Kazak vedalaşıp,
Geri dönüp gitti, der.
Attan ayrılıp Semetey,

If their khanly way and valor
Are equal to your own.
Your dear mother Kanıkey
Is own sister to Agerkeç.
Do the lion's part, my elder,
And wash the stain from your heart.
Though Agerkeç be a woman,
Will her heart not be left wanting?
Why not give as a gift
A steed like Taybuurul!» —
When Kançoro had spoken so,
Without thinking of what would follow:
«Kançoro speaks true,
Let Agerkeç's heart be brightened,
Let me give Taybuurul,
Let the sorrow within her be scattered.
Without casting the çoro into dispute,
Let me mount Surkoyon,
And if there be a clamoring foe,
Let me charge without sparing my life.» —
So thinking, Semetey
Gave Taybuurul, they say.
The teeming Kazaks took their leave
And turned back and departed, they say.
Parted from his horse, Semetey

Aklını yaman yitirdi, der.
«Taybuurul'un gidişi,
Arslanın oğlu Semetey'in,
Ecelinin yetişidir,» —
diye elde atasözü kaldı, der.

Hilekâr Kançoro,
Türlü oyunu olan çoro,
Ağasını Buurul'dan ayırıp,
Onun da gönlü rahatladı, der.
Bunu böylece bırakalım,
Zavallı bahadır Semetey'in,
Kazasından başlayalım.

Lost his wits most grievously, they say.
«The going of Taybuurul
Is, for Semetey the lion's son,
The coming of his appointed hour,» —
so the proverb remained among the people,
they say.
The trickster Kançoro,
The çoro of many games,
Having parted his elder from the Buurul,
His heart too was set at ease, they say.
Let us leave this as it is,
And of the hapless batyr Semetey
Let us begin with the calamity.

KANÇORO'NUN KASTI,
SEMETEY'İN KAYBOLUŞU
Semetey'in karısı,
Şaatemir kızı Çaçıkey,
Şımarık kadın diye anılıp,
Gezerken kimseyi umursamayıp,
Ayçürök gelince gözden düştü,
Semetey'e hasım oldu.
Hafif meşrep rezil,
Boz yılan gibi süründü.
Kara niyetli Kançoro'yu,
Yanına çekip oynadı.
Kıkırdayıp gülüp, naz edip,
Başını döndürüp, sarhoş edip,
Tuz çarpasıca Kançoro'yu,
Kötülüğe onu alıştırıp.
Kimseye sezdirmeden,
Fısıldaşıp danışıp,
Hanlığı çekip almaya,
Azı dişini bileyip.
Semetey'i öldürüp,
Ayçürök'ü cariye edip,
Kançoro ile Çaçıkey,
Han ve hanışa olmaya,
Ününü, şanını çınlatıp.
Haramlıkla el altından,
Hile, çare, yol arayıp,
Nerede olsa kötülüğü,
Bırakmadan didik didik arayıp.
Kıyaz'a göndermek olup,
Sinsi yolunu yine arayıp.
Çaçıkey'e Kançoro:
«Toltoy'un oğlu Han Kıyaz,
Coşkun dalgalı bir er, derler.
Tevekkül edip bel bağlasa,
Dağı yıkar arslan, derler.
Biz Cediger'i aldığımızda,
Cezkempir'in yedi oğlunu,

KANÇORO'S PLOT,
SEMETEY'S DISAPPEARANCE
Semetey's wife,
Şaatemir's daughter Çaçıkey,
Known as the spoiled woman,
Heeding no one as she went about,
Fell from favor when Ayçürök came,
And became Semetey's foe.
The loose-living wretch
Crawled like a grey snake.
Black-hearted Kançoro
She drew to her side and played her game.
Giggling, laughing, playing coy,
Turning his head, making him drunk,
Kançoro — may the salt strike him —
She schooled him in evil.
Letting no one sense it,
Whispering, taking counsel,
To wrest away the khanate,
Whetting their eye-teeth.
To kill Semetey,
To make Ayçürök a concubine,
Kançoro and Çaçıkey,
To become khan and khansha,
To make their fame and glory ring.
Underhandedly, by foul means,
Seeking trick, device, and way,
Wherever evil might be found,
Rummaging for it without cease.
It came to sending word to Kıyaz,
Seeking once more their stealthy path.
Kançoro to Çaçıkey:
«Toltoy's son, Han Kıyaz,
Is a warrior of surging waves, they say.
If he trusts and stakes his hope,
The lion topples mountains, they say.
When we took Cediger,
The seven sons of Cezkempir —

Han kaldırıp döndüğümüzde,

Duyup baksam, tuhaftır,
Yedi hanı söz sahibi etmeden,
Dizgini Kıyaz almış.
Cedigerli Kıyaz'ı,
Han diye kaldırmışlar.
Mektup yazayım, yenge,
Han Kıyaz'ın kendisine.
Babasının kan bedeli için,
Namusu varsa girer derim,
Benim söylediğim söze.
Cezkempir'in yedi oğlunu,
Orada yem edeyim,
Kalabalık ordusunu bastırtıp,
Bu yere sürdüreyim.
Önünden karşılayıp varayım,
Kararlaştırılan gününde.
Hile edip ayartıp,
Semetey'i Buurul'dan,
Ayırttım ben bugünlerde.
Kahrolası kan içici,
Kaldı zorlu, ağır günde.
Semetey'i haklarsam,
Gülçoro'yu yakalarsam,
Dünyada ukdem yok!» —

Deyip böylece Kançoro,
Çaçıkey ile konuşup,
Kendine yakın kişiden,
Göze batmadan gezen kişiyi,
Han Kıyaz'a yolladı,
İşte şöyle mektup yazdı:
«Üç atandan bu yana,
Hanlığını kimse almamış,
Seni horluğa düşürmemiş.
Dünyayı bozan ulu Manas'ın,
Zararı sana dokunmamış.
Kan içici deli Semetey,

When we returned from raising them as khans,
I hear, and strange it is,
Without giving the seven khans a say,
Kıyaz has taken the reins.
Kıyaz of the Cediger
They have raised up as khan.
Let me write a letter, sister-in-law,
To Han Kıyaz himself.
For his father's blood-price,
If he has honor, I say he will enter
Into the word that I have spoken.
The seven sons of Cezkempir
Let me make bait of there,
Let me have his teeming army massed
And driven to this place.
Let me go out to meet him
On the appointed day.
By trick and by beguiling,
Semetey from the Buurul
I have parted in these days.
The accursed blood-drinker
Is left in a hard and heavy day.
If I finish off Semetey,
If I seize Gülçoro,
No yearning remains for me in this world!» —
So saying, Kançoro,
Speaking with Çaçıkey,
From among those close to him,
A man who went about unnoticed
He dispatched to Han Kıyaz,
And wrote a letter thus:
«Since your three forefathers' time
No one has taken your khanate,
Nor cast you into scorn.
From great Manas, spoiler of the world,
No harm has touched you.
The blood-drinking mad Semetey,

Han kadrini bilmeyen.
Senin babanı öldürüp,
Kudurmuş kulu çoroya,
Dertli elini yurtluk etmiş!
O zaman vazgeç desem,
Benim sözümü tutmadı,
O zaman küçüktün sen,
Karşı koyacak derman yok.
Cezkempir'in yedi oğlunu,
Eline han kaldırdı.
Seni hor etti Semetey,
Yerine sahip kılmadan.
Er Toltoy için öç almak,

Who knows not a khan's worth,
Killed your father,
And to a rabid slave, a çoro,
Gave your grieving people as a fief!
When I said then: desist,
He did not keep my word,
You were small in those days,
With no strength to withstand.
The seven sons of Cezkempir
He raised up as khans over the people.
Semetey held you in scorn,
Not making you master of your place.
To take revenge for the warrior Toltoy —

Var mı, Kıyaz, niyetinde?
Babanın akan kanını,
Sakladın mı aklında?
Erin oğlu isen sen,
Kulak ver sözüme.
Ben beğenirim, Han Kıyaz,
Yiğitliğini gönlümde.
Cezkempir'in yedi oğlunun,
Çaresini bul yerinde.
Mektup yazıp adam gönderdim,
Hanlığı al eline.
Kankor'un yakın yoldaşlarını,
Hepsini yoluna sal.
Ayarttım da ayırdım,
Taybuurul yok elinde.
Çekinme, sen Kıyaz,
Namusun varsa aklında!
Bugünkü işi bilirsen bil,
Hepsi benim elimde.
Hor oldun çocuk çağında,
Han babanın yokluğunda.
El yayladan döndüğünde,
Ayak-oona ayında,
Benim yolumda olursun.
O zaman seninle buluşurum,

Is it, Kıyaz, in your intent?
Your father's flowing blood —
Have you kept it in your mind?
If you are the son of a warrior,
Give ear to my word.
I admire, Han Kıyaz,
Your valor in my heart.
For the seven sons of Cezkempir,
Find the remedy on the spot.
I have written a letter and sent a man —
Take the khanate into your hand.
The close companions of the Kankor —
Send them all upon their road.
I beguiled and I parted them:
Taybuurul is not in his hands.
Do not hold back, you, Kıyaz,
If honor is in your mind!
Know today's affair if you will —
It is all in my hands.
You were scorned in your childhood days,
In the absence of your khan father.
When the people return from the yayla,
In the month of Ayak-oona,
You will be on my road.
Then I shall meet with you,

Sağ olursam, ölmezsem,
Taşkent ile Namangan,
Arasındaki düzlükte.
Söylediğimde yalan yok,
Sen işe yararsan,
Kançoro'da ukde yok!
Sözümün yalanı varsa,
Kalan ömrümü görmeyeyim,
Akkelte'nin oku çarpsın!
Ak fitilin koru çarpsın!
Baban Toltoy bahadırın,
Ruhu beni de çarpsın!
Söylenen söze uymazsan,
Asil soylum Kıyaz, seni çarpsın!
Tepesi açık gök çarpsın!
Bağrı tüylü yer çarpsın!
Evliya soylu pir çarpsın!
Meşayih, mazar dahi çarpsın!
Kaynayan kara çorak çarpsın!
Gökte parlayan gün çarpsın!
Ay karanlık gece çarpsın!
Karanlığı yaratan,
Gökteki ay çarpsın!» —
Deyip böylece mektup yazıp,
İnandırıp kuşkusuz tez yazıp,

If I am alive, if I do not die,
On the plain that lies
Between Taşkent and Namangan.
There is no lie in what I say —
If you prove fit for the work,
No yearning is left in Kançoro!
If there be a lie in my word,
May I not see my remaining days,
May Akkelte's bullet strike me!
May the ember of the white fuse strike me!
May the spirit of your father,
Toltoy the batyr, strike me too!
If you follow not the spoken word,
My noble-blooded Kıyaz, may it strike you!
May the open-crowned sky strike!
May the shaggy-breasted earth strike!
May the pir of saintly line strike!
May sheikhs, may shrines strike too!
May the seething black salt-marsh strike!
May the sun blazing in the sky strike!
May the moon-dark night strike!
May the moon in the sky,
Creator of the darkness, strike!» —
So saying, he wrote the letter,
Writing swiftly, persuading beyond doubt,

İçine sözü çok yazıp.
Yolcuya doğruca söyleyip,
Bekletmeden yola çıkarıp:
«Han Kıyaz'a varırsın,
Mektubu veriverirsin.
Ne kadar meşakkat çeksen,
Sonra sefa bulursun.
Hizmet hakkını alırsın,
Mektubumu verip gelirsen,
Derdimi söyleyip gelirsen,
Ölünceye dek söndürmem,
Senin, bahadır, adını!
Var git, bahadır, yolun açık olsun,

Writing many words within it.
Speaking plainly to the messenger,
Sending him off without delay:
«You will go to Han Kıyaz,
You will hand over the letter.
However much hardship you endure,
Afterward you will find ease.
You will receive your service's due,
If you deliver my letter and return,
If you tell my grievance and return,
Until I die I shall not let fade
Your name, batyr!
Go forth, batyr, may your road be open,

Yol olunca bol olsun.
Sana düşmanlık besleyen kişi,
Tabanının altında hor olsun!
Şanın yükselip büyük olup,
İtibarın elden üstün olup.
Daha çabuk varıp gel,
Şurda burda takılıp kalmadan.
Çok gecikmeden dönüp gel,
Kıyaz mektup yazarsa alıp gel.
Kimseye göstermeden saklayıp gel,
Gündüz gelmeden gece gel.
Başka kişiye görünmeden,
Evimi bilirsin, bana gel!
Ortalığı velveleye vermeden usulca,
Yol boyundaki halktan sorup gel.
Kançoro evde mi var diye,
Kesin haber duyup gel!
Sırrını kimseye söyleme,
Varmadan yoldan dönme.
Bilirsin ya, bahadır, hey,
Söylenenden geri durma.» —
Deyip böylece Kançoro,
Casusu yola çıkardı.
Casus mektubu aldı, der,
Han Kıyaz'a vardı, der.
Kançoro'nun mektuplarını,
Yayıp, açıp koydu, der.
Han Kıyaz cahil kişi imiş,

Yazı bilmeyen er imiş.
Mektubu okuyacak mollasını,
Yanındaki yoldaşını,
Ardına takıp ıssıza çıkıp,
Gizlenip varıp oturup,
Tekrar tekrar okutup,
Mektuba iyice kanınca,

Kançoro'nun sözünü duyunca,
Mollaya mektup yazdırıp,

May the road, once taken, be bountiful.
May whoever nurses enmity toward you
Lie despised beneath the sole of your foot!
May your glory rise and grow great,
May your standing tower over the people.
Go and come the quicker,
Without lingering here and there.
Return without much delay,
If Kıyaz writes a letter, bring it.
Hide it, showing no one, and come,
Come by night, not by day.
Unseen by any other person —
You know my house — come to me!
Softly, raising no stir about,
Ask the people along the road as you come.
Whether Kançoro is at home,
Hear certain word and come!
Tell your secret to no one,
Turn not from the road before you arrive.
You know it well, batyr, hey,
Fall not short of what is said.» —
So saying, Kançoro
Sent the spy upon the road.
The spy took the letter, they say,
He came to Han Kıyaz, they say.
Kançoro's letters
He spread and laid open, they say.
Han Kıyaz was an unlettered man, it seems,
A warrior who knew no writing, it seems.
His molla to read the letter,
The companion at his side,
He took behind him, went out to the wilds,
Went and sat in hiding,
Had it read again and again,
And when he was fully persuaded by the letter,
When he heard Kançoro's word,
He had the molla write a letter,

Mektup götüren casusu,
Tez yola geri saldı.
«Ha, barekallah, Kançoro,
Gayreti tam, er çoro.
Dediklerinin hepsini yaparsan,
Ben o zaman razıyım!
Söylediğin söz altın gibi,
Ayak-oona ayında,
Kararlaştırılan yere varırım,
Asker alıp çekinmeden.
On beş gün beklerim,
On beş günde gelmezsen,
Geri dönüp giderim.
Bizim için hizmet edersen,
Kıl kadar boynum siz için.
Azgın kan içici töreden,
Şimdi alırım öcümü.
Güvendiğim kişi sen isen,
Babamın kan bedelini alırım,
Kederimin gamını dağıtırım!» —
Önüne koydu mektup yazıp,
Han Kıyaz nice ant yazıp.
Antlarının türü çok,
Söylenen sözün heybeti çok. —
«Sen güven, Kançoro,
Ben hazırım, sözüm pek!
Kararlaştırılan gün varmazsam,
Ceti-Suu'nun yeri çarpsın!
Yelin yetişemediği peri çarpsın!

Cediger'in eli çarpsın!
Akan suyun seli çarpsın!
Kurşunun madeni çarpsın!
Demir topuzun soluğu çarpsın!
Ak çeliğin ağzı çarpsın!
Saf altın, sırma çarpsın!
Ak kâğıdın yazısı çarpsın!

And the spy who bore the letter
He sent swiftly back upon the road.
«Ha, barekallah, Kançoro,
Full of zeal, a warrior çoro.
If you do all that you have said,
Then I am content!
The word you speak is like gold —
In the month of Ayak-oona
I will come to the appointed place,
Taking soldiers, without holding back.
I will wait fifteen days,
If you come not in fifteen days,
I will turn back and go.
If you do service for our sake,
My neck is a hair's breadth yours.
On the rabid blood-drinking töre
I now take my revenge.
If you are the one I trust,
I will take my father's blood-price,
I will scatter the gloom of my grief!» —
He set it before him, writing the letter,
Han Kıyaz writing many an oath.
The kinds of his oaths were many,
Great was the awe of the spoken word. —
«Trust me, Kançoro,
I am ready, my word is firm!
If I come not on the appointed day,
May the land of Ceti-Suu strike me!
May the peri the wind cannot overtake strike!
May the people of Cediger strike!
May the flood of flowing water strike!
May the ore of the bullet strike!
May the breath of the iron mace strike!
May the edge of white steel strike!
May pure gold and gold-thread strike!
May the writing on white paper strike!

At başı kadar ak Kur'an,
May the white Kur'an, big as a horse's head,

Esirgemeden yine çarpsın!
Strike again, unsparing!
Han babam Toltoy'un kanı çarpsın!
May the blood of my khan father Toltoy strike!

Suda yüzen sal çarpsın!
May the raft that floats on water strike!
Gözün ermediği çöl çarpsın!
May the desert beyond the eye's reach strike!
Kuğunun varamadığı göl çarpsın!
May the lake the swan cannot reach strike!
Yaban geyiklerinin piri çarpsın!
May the pir of the wild deer strike!
Evliya diye anılan,
May the pir on great Opol,
Ulu Opol'daki pir çarpsın!
Renowned as a saint, strike!
Dikilip biten bağ çarpsın!
May the planted, growing vineyard strike!
Kurulup yükselen ev çarpsın!
May the house built and raised strike!
Kurt, karınca, böğü, çıyan,
Wolf, ant, spider, centipede —
Cümle canlı hepsi çarpsın!
May every living thing strike!
Görmeden dost olunan,
The friendship made unseen —

Ortaya konan ant çarpsın!
May the oath set down between us strike!
Kalabalık kara çok yurdun,
Of the teeming, dark, numerous land,
Kahrı ile kanı çarpsın!
May the anguish and the blood strike!
Mezarlıktaki nice ruhun,
Of the many spirits in the graveyard,
Öfkeleri dahi çarpsın!
May even the wraths strike!
Ulu yolun tozu çarpsın!
May the dust of the great road strike!
Unutursam senin sözünü,
If I forget your word,
Ulu atanın şanı çarpsın!
May the glory of the great forefather strike!
Verdiğim ant işte böyle,
Such is the oath I have given —
Söylenen yerde karşılarsın!» —
You will meet me at the appointed place!» —

Deyip böylece Han Kıyaz,
So saying, Han Kıyaz
Andını verip mektup yazıp,
Gave his oath, wrote the letter,
Evinde kalmış.
And remained in his house.
Çoronun sözünü duyan,
The one who heard the çoro's word,
Uzağa giden haberci,
The messenger gone afar,
Obasına geldi gecesinde.
Came to his camp in the night.
Telaşlanıp Kançoro,
Kançoro, all aflutter,
Mektubu alıp ivedilenip,
Taking the letter, hurrying,
Okuyana dek acele edip.
Hastening till it was read.
Sonuna vardığında,
When he came to its end,
Tan atana dek uyumadan,
Sleepless until the dawn broke,

Yüreği coşup çarparak.
O zaman tan söküp geldi,
Sabah olduğunda,
Halkın hepsi kalktığında,
Küheylanına kurulup,
Han Gülçoro'nun obasına,
Kançoro varıp söz söyler:
«Ey Gülçoro,» der.
Fidan yeşerip tomurcuk bağlayıp,
Yer canlanıp, gök yeşerip.
Boz turgaylar seslenip birbirine,
Yükseklere uçup çokça şakıyıp.
Rengârenk çiçek açıp,
Ot fışkırıp çıkıp gelir.
Irmak yakasının salt boyuna,
Obalar yan yana, kısrak bağlayıp.
Halkın hepsi ovadaki,
Yaz mevsimi gelmiş ya?
Evde yatıp nedelim,
Hangi mirasa ereriz?
Atlan, bahadır Gülçoro,
İşçi kişiler alalım yanımıza,
Yaylaya varıp, yer kolaçan edip,
Dağlardan yaban koçu, teke vurup,

Eğlenip gelelim.
Tekeyi bolca vurursak,
Yaşlıların önüne,
Av payı diye verelim!»
Kançoro gelip söz söyledi,

Gülçoro «olur» dedi.
Küheylanını alıp eyerleyip,
Azığını yanına bağlayıp,
Okunu, barutunu bol alıp,
Altı kişi yardımcı alıp,
Obadan çıktı atlanıp.
Keñ-Kol yukarı yürüdü, der,
Keñ-Kol'un yukarı başına,

His heart surging and pounding.
Then the dawn broke and came,
When morning was come,
When all the people had risen,
Settling onto his steed,
To Han Gülçoro's camp
Kançoro comes and speaks a word:
«O Gülçoro,» he says.
The saplings green and set their buds,
The earth quickens, the sky turns green.
The grey larks call to one another,
Flying high and trilling much.
Flowers of every hue break open,
The grass springs bursting forth.
All along the river's bank
Camps stand side by side, mares tethered.
All the people are on the plain —
Has not the summer season come?
Why should we lie at home —
What inheritance shall we win?
Mount up, batyr Gülçoro,
Let us take workmen along with us,
Go to the yayla, survey the land,
Shoot wild ram and ibex from the mountains,
And come back well amused.
If we shoot ibex in plenty,
Before the elders
Let us lay it as the hunter's share!»
Kançoro came and spoke his word,

Gülçoro said «so be it».
Taking his steed and saddling it,
Binding his provisions at his side,
Taking arrows and powder in plenty,
Taking six men as helpers,
He rode out mounted from the camp.
He marched up along Keñ-Kol, they say,
To the upper head of Keñ-Kol,

Engebeli kaya taşına,
Onlar çıkıp geldi, der.
Çayırı boy verip kıvrılıp,
Filizleri yerde uzanıp.
Otların hepsi çıkmış,
Misk gibi kokusu tütüp.
Yeri görüp övüşüp,
Dağından yaban koçu, teke vurup.

Yer gülgûn görünüp,
Gök ala yeşil nakış gibi,
Otun çiçeği seçilip.
Nakış işleyip koymuş gibi,

Dere boyunda çiçekler,
Şimdilerde Keñ-Kol'da,
Ölçüsüz bitmiş.
Suusamır'ı boydan boya gezip,
Atın yüğrüğünü idmanlayıp,
Dağın hepsini kollayıp.
Dönüp dolaşıp,
On gün gezip yer kolaçan edip.
Biten yeri hangisi imiş,
Bitmeyen yeri hangisi imiş?
Hepsini görelim deyip dolaşıp,
Kara kılçıklı buğday başağı,
Yel değince salınıp dalgalanıp.
Ayrık otuyla çayırı,
Bel hizasına çıkıp kıvrılıp.
Vadi tabanının otu dalgalanıp,
Gök ala nakış deseni gibi,
Rüzgâr değince parıldayıp.
Salınıp taze ot çıkıp,
Eksiksiz hepsi bolca çıkıp.
Vadiden sular sızıldayıp,
Güler gibi çiçeği kıpırdaşıp,
Keñ-Kol'un iki yakası,
Bakınca göze parıldayıp.
Sinek, sivrisinek çayırda,

To the rugged rocky crags,
They climbed and came, they say.
The meadow grass grown tall and curling,
Its shoots stretching along the ground.
All the grasses have come up,
Their scent smoking like musk.
Seeing the land, they praised it,
Shooting wild ram and ibex from its mountains.
The land shows rose-hued,
Like grey-flecked green embroidery,
The flowers of the grass stand out.
As if embroidery had been worked and laid,
The flowers along the streambed
Have now in Keñ-Kol
Sprung up beyond all measure.
Roaming Suusamır from end to end,
Training the swiftness of the horse,
Scouting all the mountains through.
Turning and wandering,
Roaming ten days, surveying the land.
Which was the place that had bloomed,
Which was the place that had not?
Let us see it all, they said, and roamed,
The black-bearded ear of wheat
Swaying and rippling at the wind's touch.
The couch-grass and the meadow
Rising waist-high and curling.
The grass of the valley floor rippling,
Like a grey-flecked embroidered pattern,
Glittering at the touch of the wind.
The fresh grass swaying as it comes up,
All of it, lacking nothing, rising thick.
Waters murmuring from the valley,
Its flowers stirring as if laughing,
The two banks of Keñ-Kol
Glitter to the eye that looks.
Fly and gnat in the meadow

Göze görünmeden kaynaşıp.
Kelebek uçup, çiçek dolup,
Bülbül şakıyıp dil döküp,

Cümle canlı kıpırdaşıp.
Yayla gençleşip dolmuş,

Swarm unseen by the eye.
Butterflies flying, flowers brimming,
The nightingale trilling, pouring forth its tongue,
Every living thing astir.
The yayla has grown young and full,

Halkın geleceği çağ olmuş.
«Eli göçürelim» deyip,
Kara niyetli Kançoro,
Ortaya danışma koymuş.
Geri dönüp salınarak,
Yüğrükleri sıçrayıp koşup.
Bütün takımı gümüşten,
Güneş yansıyıp parıldayıp.
Keñ-Kol'da yatan çok halka,
At sürüp girip geldi, der.
Eline, yurduna söz söyleyip,
«Yaylaya göçün» deyip,
Eli göçürüp katarlayıp.
Halkın hepsi yaylada,
Yüğrüklerin hepsi bağlıda.
Kısrağı bağlayıp koyup,
Kısır kısrak seçip kesip.
Ziyafeti başlatıp,
Kızı, gelini toplayıp,
Komuzcu, ırcı şakıyıp,
Bunlar keyfe doyup.
Her gün seçip tay kesip,
Ona katıp koyun kesip.
Kırgız'ın sefalı eli,
Her bir yerde düğün olup.
Çocukları yağa bakmadan,

Gelinler kaymak yalamadan.
Giydikleri kızıl ipek gibi,
Mırıldanıp gezen oğullar,
Kaz, ördek gibi sıra sıra,
Salınan gelin, güzel kız,

The season has come for the people to come.
«Let us move the people,» saying,
Black-hearted Kançoro
Set the counsel before them.
Turning back, swaying at ease,
The swift horses leaping and running.
All his gear of silver,
The sun reflecting, glittering.
To the many folk lying at Keñ-Kol
He rode his horse in and came, they say.
Speaking word to his people and his land,
«Move up to the yayla,» saying,
He moved the people, filing them in trains.
All the people are on the yayla,
All the swift horses at the tether.
Tethering the mares and setting them,
Choosing barren mares and slaughtering.
Setting the feast in motion,
Gathering girls and brides,
Komuz-players and singers trilling,
These took their fill of pleasure.
Each day choosing a colt and slaughtering,
Adding sheep to it and slaughtering.
The Kyrgyz, that people of delights,
In every place there was a wedding-feast.
Their children not so much as glancing at the fat,
The brides not deigning to lick the cream.
What they wore like crimson silk,
Sons strolling about humming,
Like geese and ducks, row on row,
Swaying brides and lovely girls,

Saltanat, seyran kurup,
Cümbüş edip kanıp.
İhtiyarlar, kocakarılar ayrılıp,
Obanın çıkıp kenarına,
Sakallarını sallayıp,
Kımıza bal çalkalayıp.
Sefaya gark olmuş Kırgızlar,
Oba oba gezip ağırlaşıp.

Yazında çıkılan yaylaya,
Yaz geçip, güz yaklaşıp,
Rengârenk çiçek bitmiş olan,
Soldurup rengini değiştirip.
Mal semirip sıkılaşıp,
El semirip, içi kabarıp.
Aş, düğün verilecek çağ olup,
Kançoro'nun gönlünde,
Han Kıyaz'ın sözü ezber olup.
Kararlaştırdıkları günler,
Gelip çatan çağ olup.

Er Külçoro'nun evine,
Kançoro geldi bir gün:
"Kurbanın olayım, Külüstön,
Bir işten haberin var mı?
At semirip bunaldı,
Er semirip pekişti.
Aş, toy verme çağı geldi,
Nice zamandır, çoktandır,
Hiçbir yere gitmez olduk.
Surkoen'i ver, bineyim,
Buulum kaftanını ver, giyeyim,
Şu yolumu bir bileyim.
Toz dumanı savurup,
Taşkent'in üstü ulu dağ,
Semerkant'ın sınırı orası,
Sürdüğüm gibi varayım,
Dürbün tutup bakayım,
O uçtan haber alayım.

Holding state and promenade,
Reveling and taking their fill.
The old men and old women drew apart,
Going out to the camp's edge,
Wagging their beards,
Churning honey into the kumis.
The Kyrgyz, sunk deep in delight,
Went camp to camp, growing heavy with feasting.
On the yayla climbed to in summer,
Summer passing, autumn drawing near,
The flowers grown in every hue —
It faded them and changed their color.
The stock grew fat and firm,
The people grew fat, their hearts swelled.
The season came for feast and wedding-toy,
And in Kançoro's heart
Han Kıyaz's word was learned by rote.
The days they had appointed
Became the season come at last.

To the house of Er Külçoro,
Kançoro came one day:
"Let me be your sacrifice, Külüstön,
Have you heard of one matter?
The horses have grown fat and restless,
The men have grown fat and firm.
The time has come for feast and toy,
For so long, for many a day,
We have gone nowhere at all.
Give me Surkoen, let me ride,
Give me the buulum kaftan, let me wear it,
Let me learn what lies along my road.
Whirling up the dust and haze —
Above Taşkent stands the mighty mountain,
There lies the border of Semerkant —
Let me ride there at a stretch,
Let me look through the spyglass,
Let me gather news from that far end.

O yanın yolu paktır,
Ezelden beri kalmadı,
"Vuruşurum" diye bize bel bağlayan.

O yanda kimse yok ise,
Ondan yana gönlüm tok olur.
Namangen'in aşağısına,
Geniş Kokon'un üstüne,
Taş tepenin başına,
Yine dolanıp varayım,
Dürbün tutup bakayım.
İspan ile İran'dan,
Kokon ile Kaşgar'dan,
Ansızın hasım düşman gelmesin.
İyice yolunu yoklayayım,
Kırlarda gezen el varsa,
Söyletip söze kanayım.

Uzaktan gelen düşman varsa,
Nara atıp mızrak salayım.
Atamız Manas olduktan sonra,
Esirgenip nasıl geri durayım?
Yolun esenliğini bileyim,
Cevabını söyleyip geleyim!"
Deyip böylece Kançoro,
Külçoro'ya söz söyledi.
Onu duyup Külçoro,
Kançoro'ya "aferin" dedi,
Her ikisi hoşnut kaldı.
Hazırlanıp çoro atlandı,
Surkoen gibi atı alıp.
Yanına azık bağlayıp,
Bozdoğan gibi süzülüp,
Taşkent'e doğru dolanıp.

Semerkant'ın sınırından,
Taşkent'in üst belinden,
O zaman vardı yol gözleyip.
Dürbüsünü eline almış,

The road on that side is clean,
Since days of old there has been none
Who set himself against us, saying "I shall fight."
If no one lurks upon that side,
My heart will be at ease for it.
Down below Namangen,
Above the broad Kokon,
To the crest of the stony hill,
Let me circle round and go again,
Let me look through the spyglass.
From İspan and from İran,
From Kokon and from Kaşgar,
Let no hostile foe come unawares.
Let me probe the road with care,
If folk roam upon the steppes,
Let me make them speak and drink my fill of words.
If a foe comes from afar,
Let me raise the war-cry and hurl the lance.
Since Manas is our father,
How could I hold back and spare myself?
Let me learn whether the road is safe,
Let me come back bearing the answer!"
Speaking thus, Kançoro
Said his word to Külçoro.
Hearing it, Külçoro
Said to Kançoro, "well done,"
And both were well content.
Making ready, the çoro mounted,
Taking the steed Surkoen.
Binding provisions at his side,
Gliding like a grey falcon,
Wheeling away toward Taşkent.

From the border of Semerkant,
From the high pass above Taşkent,
Then he went, watching the road.
He took his spyglass in his hand,

Dört bir yana göz salmış.
Görünmedi hiçbir karaltı,
"Gelmemiş olsa gerek" diye,
Kıyaz'a şaşıp kalmıştı.
Bundan bir çare çıkmadı,
Sersemleyip düşünceye daldı.
Surkoen'i dörtnala sürüp,
Namangen ile Kokon'a,
"Varayım" diye yöneldi.
Surkoen'i hızla koşturup,
Ter akıp, tulpar su oldu.
Kançoro gelir içinden,
Semetey'e düşman olup.
Namangen'in aşağısında,
Geniş Kokon'un üstünde,
Tepenin çıkıp başına,
Çöküp oturuverdi,
Kömür gibi kara taşa.
Dürbünü aldı eline,
"Tanrım, rast getir" diyerek.
Dürbün tutup baktı,
Dört yandan gelecek yola.
Görünmedi hiçbir şey,
Kederlendi Kançoro,
Han Kıyaz'ın yokluğuna.
"Gelmemiş anlaşılan" diye,
Şimdi aldı aklına.
"Gitsem mi?" diye otururken,
Kederlenip yerinde.
Tüfeğin sesi çat edip,
O sırada kayanın bağrında.
Yankılanıp şiddetle duyuldu,
Çoronun benzi değişti.
Surkoen'i kamçılayıp,
Ovaya doğru daldı.
Varıp indi kırlara,
Adamın sayısı pek çok,
Başında kalabalık ordusu.

He cast his eyes to all four sides.
No dark shape appeared at all,
"He must not have come," he thought,
And marveled much at Kıyaz.
No remedy came out of this,
Dazed, he sank into his thoughts.
Driving Surkoen at a gallop,
Toward Namangen and Kokon
He turned, saying "Let me go."
Racing Surkoen at full speed,
Sweat streamed, the tulpar turned to water.
Kançoro rides on, in his heart
Turned foe against Semetey.
Down below Namangen,
Above the broad Kokon,
Climbing to the summit of the hill,
He sank and settled down
Upon a stone as black as coal.
He took the spyglass in his hand,
Saying, "My God, grant me fortune."
Holding the spyglass he looked
At the roads that come from all four sides.
Nothing at all appeared,
Kançoro fell to grieving
At the absence of Khan Kıyaz.
"It seems he has not come," he thought,
It now sank into his mind.
As he sat wondering, "Shall I go?",
Grieving where he sat,
A musket's crack rang out
Just then within the bosom of the crag.
It echoed and was fiercely heard,
The çoro's face changed color.
Whipping Surkoen on,
He plunged toward the plain.
He came down onto the steppes —
The men there passing many,
At their head a teeming host.

Dağ gibi olmuş tükenesice,

Han Kıyaz durur ortasında.
Gelmiş meğer yola çıkıp,
"Kançoro gelir" diyerek,
Tüfek atıp, ün salıp.
Geziyormuş han Kıyaz,
Av avlar gibi görünüp.
Kançoro'yu gördüğünde,

Han Kıyaz sevinip coştu.
Önüne gelip atını alıp,
Kançoro ile görüşüp,
Özleşmiş insanlar gibi,
Kucaklaşıp öpüştüler.
Sofralarını yayıp,
Yemeklerini yediler.
Dertli sözlerini söyleşip,
Dertleşip bunlar kandılar.

Ortaya antlarını koyup,
Tanrı önünde dost oldular.
"Semetey'i boğazlarsak,
Dilediğimizce olursak" diye,
Issız kırda söyleşip,
Kendi aralarında coşup.
Su dökmeye dışarı çıksalar da,
Birbirine "yürü" deyip.
Kalan halk durur bunların,
Heybetinden çekinip.
"Casus kişi gönderip,
Han Kıyaz, sana bel bağladım.
Yazdığın mektup ulaşmıştı,
Görünce onu güç aldım.
"Sözleşilen günden kalmaz" diye,
Yolunu gözleyip ben geldim.
"Yoldan haber alırım" diye,
"Düşmandan keşif yaparım" diye,
Tulparını isteyip ben aldım,

Grown like a mountain, the doomed wretch,
Khan Kıyaz stands in their midst.
He had come, it seems, out on the road,
Saying, "Kançoro is coming,"
Firing muskets, sending word.
Khan Kıyaz was roaming there,
Seeming as if he hunted game.
When he caught sight of Kançoro,

Khan Kıyaz rejoiced and thrilled.
Coming before him, taking his horse,
He greeted Kançoro,
Like men who had long yearned to meet,
They embraced and kissed.
They spread their table-cloths
And ate their food together.
Speaking their sorrowful words,
They shared their griefs and drank their fill.
Laying their oaths between them,
Before God they became friends.
"If we slaughter Semetey,
If all falls out as we desire,"
They talked on the desolate steppe,
Exulting between themselves.
Even going out to make water,
Each saying to the other, "come along."
The rest of the folk stood by,
Shrinking from the awe of them.
"Sending a man as spy,
Khan Kıyaz, I set my hopes on you.
The letter that you wrote arrived,
Seeing it, I took new strength.
"He will not fail the appointed day," I said,
And I came watching for your road.
Saying, "I shall get news of the road,"
Saying, "I shall scout the foe,"
I asked for his tulpar and took it,

Duramayıp yola koyuldum.
Açılmış meğer büyük bahtım,
Sana benzer bir doğanı,
Yolda bulup ben aldım.
Kaplan Kıyaz, esen ol,
"Düşmana kargaşa sal" diye,
Dikkat kesilip iyi dinle,
Ayrılıp senden gitmemeye,
Sana verdiğim andım var.
Sen bana bakmaz isen,
Ben sana hainlik edersem,
Yüce Allah kendisi çarpsın!

Ak Kur'an'ın sözü çarpsın!
Ayrılırsak, bez çarpsın!
Yerden biten ot çarpsın!
Tokalaşan el çarpsın!
Söyleşilen söz çarpsın!
Ecelli deccal oku çarpsın!
Ak fitilin koru çarpsın!
Çekinme sakın, han Kıyaz,
Gördüm seni, gönlüm tok,
Bundan başka sözüm yok.

Yine yola koyulayım,
Yaylada yatan kalabalık ele,

"Yol temizdir" deyip varayım.
Semetey'e sezdirmeden,
Külçoro'ya duyurmadan,
Hile edip ayartıp,
Atasının mezarına,
Alıp geliveririm.
Ayın on beşi olsun,
Sözleştiğimiz gün bu olsun!
Alıp gelirim ayartıp,
Tam o günü, han Kıyaz,
Sen Talas'ta olursun!
"Esen kal sen" dedi,

Unable to stay, I set out on my way.
My great fortune, it seems, had opened:
A falcon such as you
I found upon the road and took.
Tiger Kıyaz, be hale,
Saying, "Loose havoc on the foe,"
Give heed and listen well:
Never to part and go from you —
I have the oath I gave to you.
If you do not stand by me,
If I deal treachery to you,
May Allah Most High Himself strike down!
May the word of the white Kur'an strike!
If we part, may the cloth strike!
May the grass that grows from earth strike!
May the hand we clasped strike!
May the word we spoke strike!
May the fated arrow of the deccal strike!
May the ember of the white fuse strike!
Do not hold back, Khan Kıyaz,
I have seen you, my heart is full,
Beyond this I have no more words.

Let me set out on the road again,
To the teeming folk that lie on the summer pasture,
Let me go and say, "The road is clear."
Without Semetey suspecting,
Without Külçoro hearing,
By guile and by beguiling,
To his father's grave
I shall bring him straightaway.
Let it be the fifteenth of the moon,
Let this be our appointed day!
I shall lure him and bring him —
On that very day, Khan Kıyaz,
You shall be in Talas!
"Farewell to you," he said,

"Ben yola çıkayım" dedi. —
Sevinip söylediği söze,
Beline destek olana,
Beyine küsmüş el içinde.
O zaman Kıyaz şöyle der:
"Kurbanın olayım, Kançoro,
Gayretin üstün, er çoro.
Kaplan gibisin, sen çoro,
Semetey'e sezdirmeden,
Sözleşilen yere getirirsen,
Ben hazırım o zaman.
Üç gün seni beklerim,
Üç güne dek gelmezsen,
Evime döner giderim.
Saldırmaya elimde çare yok,
Kendi obama giderim.
Düşününce içim kor olur,
Semetey bana ateş saldı.
Çınkoco'yu yutuverdi,
Han Toltoy'u parçaladı.
Kalan yurdu avcuna aldı,
Han başımı hor kıldı.
Cezkempir'in yedi oğlunu,
Cediger'e han kıldı!
Az gelirmiş gibi bu da,
Vergi, salma çok aldı.
Yıl be yıl sürüp mal aldı,
Her zaman zahmet salarak!
Han atam Toltoy er imiş,
Kara kulak arslan imiş.
Yiğitlik adı var idiyse de,
Aklı onun eksik imiş.
Bindiği Surkoen olsa da,
Çınkoco olsa da yoldaşı,
Gökyüzünde uçup dururken,
Yenilip düşüp ölüvermiş,

Yerde gezen arslana.
En çok içim şuna yanar:

"Let me set out on my way," he said. —
Rejoicing at the word he spoke,
At him who braced his back,
Amid a folk grown cold toward its bey.
Then Kıyaz speaks thus:
"Let me be your sacrifice, Kançoro,
Your zeal is peerless, warrior çoro.
You are like a tiger, çoro —
If, with Semetey unsuspecting,
You bring him to the appointed place,
Then I stand ready.
Three days I shall wait for you,
If you come not within three days,
I shall turn back to my home.
I have no means to attack,
I shall go to my own oba.
When I think, my heart turns to embers,
Semetey set fire upon me.
He swallowed Çınkoco whole,
He tore Khan Toltoy apart.
He took the remaining land in his palm,
He made my khan's head despised.
The seven sons of Cezkempir
He made khans over Cediger!
And as if this were not enough,
He took much tribute and levy.
Year upon year he drove off herds,
Forever laying hardship on us!
My khan father Toltoy was a warrior,
He was a black-eared lion.
Though he had the name of valor,
His wits, it seems, fell short.
Though Surkoen was his mount,
Though Çınkoco was his comrade,
While he soared across the sky,
He was beaten, fell, and died

To the lion that walks the earth.
What burns my heart the most is this:

Külçoro'nun baş almasına!
Bindiğin at bu mu?!"
Surkoen'i gördüğünde,
Kıyaz'ın gönlü bozuldu.
Gözünden onun kanlı yaş,
Irmak olup döküldü.
Surkoen gibi yürüğün,
Sağrısını okşadı,
Gözünün yaşını dindirmedi,
Kan ağlayıp yine ağladı.
"Kurbanın olayım, Surkoen,
Binecek günüm olur mu?
Semetey'den kurtulup,
Gezecek günün olur mu?
Cediger'in yedi hanını,
Yöneteceğim gün olur mu?
Külçoro'yu öldürüp,
Güleceğim gün olur mu?
Atamın tüneğine,
Konacağım gün olur mu?"
Mırıldanıp han Kıyaz,
Gönlü dolup dururken,
Kançoro o zaman söz söyler,
Söz söylerken der ki:
"Kaplan Kıyaz, er desem,
Sıradan biri miymişsin sen?
Hunhardan seni kurtarmadan,
Nasıl buraya ben gelirim.
Töre Kıyaz, sen desem,
Tepeden vurulmuş muymuşsun sen?
Töreden seni kurtarmadan,
Tükenmiş ben niye geleyim?!
Çekip veririm atını,
Gideriveririm derdini.
Kavuştururum bahtına,
Bindiririm tahtına!
Sıkıca bağla belini,
Pekiştir söyleyeceğini.
Sözleşilen gün varmazsan,

That Külçoro took his head!
Is this the horse you ride?!"
When he beheld Surkoen,
Kıyaz's heart was shaken.
From his eyes the bloody tears
Poured down like a river.
Of the swift one, Surkoen,
He stroked the croup,
He did not stay the tears of his eyes,
Weeping blood, he wept again.
"Let me be your sacrifice, Surkoen,
Will there be a day I ride you?
Freed at last from Semetey,
Will there be a day you roam?
The seven khans of Cediger —
Will the day come when I rule them?
Having put Külçoro to death,
Will the day come when I laugh?
Upon my father's perch,
Will the day come when I alight?"
Murmuring, Khan Kıyaz —
While his heart was brimming over,
Kançoro then speaks a word,
And speaking, this he says:
"Tiger Kıyaz, if I call you warrior,
Were you ever a common man?
Without freeing you from the bloodshedder,
How could I come here at all?
Töre Kıyaz, if I speak of you,
Were you one struck down from above?
Without freeing you from the töre,
Why should I, worn out, come at all?!
I shall lead out and give you his horse,
I shall drive away your grief.
I shall join you to your fortune,
I shall seat you on your throne!
Gird your loins up tight,
Make firm the words you mean to say.
If you come not on the appointed day,

Bozup vururum elini!
Hoşça, esen kal" deyip,
Surkoen'e binip yola çıktı.
Han Kıyaz ile birleşip,
Kançoro'nun gönlü şad oldu.
Gece gündüz soluk almadan,
Gündüz gece yol yürüyüp,
Soğumuş olan tulparı,
Esirgemeden yol yürüyüp,

Hiç kimseye görünmeden,
Tek bir cana sezdirmeden,
Gece içinde geldi şimdi.
Atını bağlayıp uzağa,
Arsız doğmuş tükenesice,
Namusa yararmış gibi,
Çaçıkey'in evine,
Yürüyüp geldi bu şimdi.
Yanına varıp yerleşip,
Orada yatıp rahatlayıp.
Varıp geldiği yolundan,
Baştan ayağa söz açıp:
"Bu ayın on beşinci günü,
Senin padişahın Semen'i,
Geniş Talas'taki kümbete,
"Alıp varırım" diye anlatıp.
Unutup kalma, Çaçıkey,
Hazırlanıp dur sen de.
Aman, düşmeyelim sonra,
Kadınlık edip söz saçarak!"
Tan yakın olduğunda,
Çıkıp gitti Kançoro.
Obasına uğramadan,
Yürüyüp gitti Kançoro.
Gün ortası öğle olunca,
Surkoen ile sallanıp,
Girip geldi Kançoro.
Zorla kahkaha atarak,
Gülüp geldi Kançoro.

I shall break and smite your folk!
"Farewell, remain in health," he said,
And mounting Surkoen, set out.
Having joined with Khan Kıyaz,
Kançoro's heart was glad.
Night and day without drawing breath,
Day and night he rode the road,
The tulpar that had cooled —
Sparing it not, he rode the road,

Seen by no one at all,
Sensed by not a single soul,
He came now in the depth of night.
Tethering his horse afar,
The shameless-born, doomed wretch,
As though it served his honor,
To the house of Çaçıkey
He now came walking, this one.
Going to her side, he settled,
Lying there, he took his ease.
Of the road he had traveled
He spoke from end to end:
"On the fifteenth day of this moon,
Your padishah Semen
To the kümbet in broad Talas —
"I shall bring him," he recounted.
Do not forget, Çaçıkey,
Stand ready, you as well.
Beware, lest we should stumble after,
Playing the woman, scattering words!"
When dawn was drawing near,
Kançoro went out and away.
Without calling at his oba,
Kançoro went his way.
When midday noon had come,
Swaying along on Surkoen,
In came Kançoro.
Forcing out a loud laugh,
Laughing came Kançoro.

Haramlığı gönlüne,
Düğümleyip geldi Kançoro.
Ak yeri hiç görünmeyen,
Haramzade o çoro.
Kocamış Bakay, Sarı Han,
"İyi hizmet etti" diye,
Razı oldu buna.
Varıp yanlarına söz açıp:
"Vardım sınıra yol gözleyip.
Semerkant'ın sınırından,
Geniş Taşkent'in belinden,
Dürbün tutup yol gözledim.
Adam değil, hayvan yok,
Yerin bomboş kalmış,
O işe şaşıp kaldım.
Namangen'in aşağısında,
Geniş Kokon'un üstünde,
Taş tepeye ben vardım,
Kaşgar yönündeki bellere,
Kalmuk, Hıtay ellerine,
Dürbün tutup bakınca,

Kargası bile uçup gelmeyen,
Kalmamış derim bize karşı,
Kaş kaldıracak kul bile.
Dolup taşmış yaylalar,
Hazırlanmış durur yurdun.
Toy verecek, aş verecek,
Vakti elin gelmiş durur.
Sararıp ekin olgunlaşmış,
Elmanın dalı eğilmiş,
Atmacanın uçar çağı imiş.
Aceleye kalır gün geçerse,
Elin hazırlanır çağı imiş.
Uygun gelirse, ağam, sana,
Kulak ver benim sözüme.
Bahar parlayıp geleli,
Güze yakın olalı,
Ziyaret etmedik kümbeti.

With treachery in his heart
Knotted fast came Kançoro.
In whom no white spot could be seen,
That base-born villain of a çoro.
Aged Bakay and Sarı Han,
Saying, "He has served us well,"
Were well pleased with him.
Going to them, he opened speech:
"I went to the border, watching the road.
From the border of Semerkant,
From the pass of broad Taşkent,
I held the spyglass, watched the road.
Not a man, not even a beast,
The land lay utterly empty,
I stood amazed at that.
Down below Namangen,
Above the broad Kokon,
I came to the stony hill;
Toward the passes toward Kaşgar,
Toward the lands of Kalmuk and Hıtay,
When I looked through the spyglass,

Whence not even a crow comes flying,
I say there remains against us
Not one slave to raise a brow.
The summer pastures brim and overflow,
The homeland stands prepared.
To give a toy, to give a feast,
The people's season has arrived.
The crops have yellowed and grown ripe,
The apple's bough is bent with fruit,
It is the season the sparrowhawk flies.
If days slip by, all turns to haste,
It is the season the people make ready.
If it seems fitting to you, my agha,
Lend your ear to my word.
Since spring came shining in,
Now that autumn draws near,
We have not visited the kümbet.

On beşi yakın olmuş,
Ayın ortası dolmuş.
Öte öte iyice yorulup,
Gugukları susmuş durur.
Kümbeti ziyaret vakti,
Bakarsam tam gelmiş durur.
Ak boz kısrağı alalım,
Atamın ak evine,
Bizler yetip varalım.
Adayıp kurban keselim,
Kur'an okuyup dönelim.
İki üç günde varmazsak,
Aş ile toya dalarız.
Mizan geçip, kış düşüp,
Kur'an okumadan kalırız,
El kışlağa konana dek."
Deyip böylece Kançoro,
Semetey'e söylemişti,
Kançoro'nun sözünü dinledi der,
Destekleyip onu tuttu der.
"Ak boz kısrağı bulun" diye,
"Doğruymuş bu söz" diye.
"Önceden fark etmemişim" diye,
Hazırlanıp Semen varacakken,
Kanıkey haber aldı şimdi.
Semetey'in obasına,
Seğirtip yürüyüp geldi şimdi.
Semetey'e karşı,
Kanıkey'in dedikleri:
"Bırak, yavrum, söz dinle,
Söze kulak ver sen.
Yaylanın sefasını sürüp,
Güze dek, yavrum, rahat dur!

The fifteenth has drawn near,
The middle of the moon is full.
Singing and singing, wearied out,
The cuckoos have fallen still.
The time to visit the kümbet,
As I see it, has fully come.
Let us take the white-grey mare,
To my father's white house
Let us make our way and reach it.
Let us vow and slay the sacrifice,
Let us recite the Kur'an and return.
If we go not in two or three days,
We shall be plunged in feasts and toys.
Mizan will pass, winter will fall,
We shall be left with no Kur'an recited,
Until the people settle in winter camp."
Speaking thus, Kançoro
Had said this to Semetey;
He heeded Kançoro's word, they say,
He backed him and upheld him, they say.
Saying, "Find the white-grey mare,"
Saying, "This word is true,"
Saying, "I had not marked it before."
As Semen made ready to set out,
Kanıkey now caught word of it.
To Semetey's oba
She now came hurrying on foot.
Facing Semetey,
These were Kanıkey's words:
"Leave off, my child, heed my word,
Lend your ear to what I say.
Enjoy the pleasures of the summer pasture,
Till autumn, child, stay at your ease!

Düşümde gördüm korkuncu,
Evinden çıkacak gün değil,
Kırda kaldı teğeltin.
Surkoen atın eyerlenmez oldu,
Ak Kur'an'ın evinde,

In my dream I saw a terror:
This is no day to leave your house,
Your saddle-felt was left on the steppe.
Your horse Surkoen went unsaddled,
The white Kur'an in its house

Açılmadan kaldı, okunmadan.
Akkelte'nin içi pas tuttu,
Sırnayza'n kırılıp katlandı.
Ak zırh kaftanın soyuldu,
Aybaltanın ağzı kertildi.
Uzaktan gelip çok düşman,
Yakalayıverdi düşümde,
Sana benzer yetimi!
Kümbete varılacak vakit değil,
Gördüğüm boş düş değil.
"Bırak, kulunum, varma" diye,
Kanıkey durdu kan ağlayıp!"
Kanlı yaş gözden boşanıp,
Yakasından aşağı dökülüp.
O sırada Ayçürök,
Yürüyüp çıktı kapıya:
"Kulak ver, dedi, öğüde.
Anacığımın sözünü dinle,
Bu huyundan vazgeç.
On, on beş günde el göçer,
El güzleğe indiğinde,

Ele haber sal.
Adak çırası düzenleyip,
Kalabalıkla var oraya.
Hepimiz birden varalım,
Atamın aziz ruhunu,
Hepimiz sayıp dönelim."
Deyip böylece söylemişti,
Varmaz olup kümbete,
Semetey'in gönlü dönmüştü.
Kançoro o zaman söz söyler,
Söz söylerken pek söyler:
"Kurbanın olayım, ağam,
Atlanıp geri dönüşün,
Baykuş gibi duraksayışın,
Baştan beri eksilmedi,
Erkeğin yaptığı işe,
Ayçürök'ün karışması.

Lay unopened and unread.
The bore of Akkelte gathered rust,
Your Sırnayza broke and doubled over.
Your white mail kaftan was stripped away,
The aybalta's edge was notched.
Many foes came from afar
And in my dream they seized
An orphan just like you!
This is no time to go to the kümbet,
What I saw is no idle dream.
Saying, "Leave off, my foal, do not go,"
Kanıkey stood weeping blood!"
The bloody tears burst from her eyes,
Pouring down upon her collar.
At that moment Ayçürök
Walked out to the door:
"Lend your ear," she said, "to counsel.
Heed the word of my dear mother,
Give up this way of yours.
In ten, fifteen days the people move —
When the people come down to autumn camp,
Send word out to the people.
Preparing the votive lamps,
Go there with the multitude.
Let us all go there together,
My father's sacred spirit —
Let all of us revere it and return."
Thus she had spoken,
And, minded not to go to the kümbet,
Semetey's heart had turned back.
Kançoro then speaks a word,
Speaking, he speaks hard:
"Let me be your sacrifice, my agha —
This mounting up and turning back,
This faltering like an owl,
From the first has never ceased:
In the deeds a man performs,
Ayçürök's meddling hand.

Esirgermiş gibi yolunu kesip,
Ağamın bir malını.
Kendin bilip el yönetip,
Az değildir senin sefan.
Yürü, ağam, sür atını,
Kadına bakıp kalma!"
Deyip böylece Kançoro,

Cutting off your road as if begrudging
One head of my agha's herds.
Ruling the people by your own judgment,
Not small has been your pleasure.
Ride on, my agha, spur your horse,
Do not stand gazing at a woman!"
Speaking thus, Kançoro

Atını dereye saldı,
Dizgin çevirip yürüdü.
Ata binmiş Semetey,
Geri inip kalamayıp,
Yola koyulmak üzereydi.
Kanıkey durup söz söyler:
"Kulunum, dinle" der.
Kadının sözünü dinlemedin,
Dönüp geri gelmedin,
Bari ananın sözünü inkâr etme!
Delişmen, yaramaz çocuksun,
Çok gecikmeden yakında,
Keñ-Kol'a göçüp varırsın,
Ne diye böyle acele edersin?!
Ak boz kısrağı baş kılıp,
Çoğaltırsan adağı,
Bağışlar Tanrı günahı.
Önceden söyledim sana,
İnanmadın düşüme.
Evden çıkman hayır değil,
Dinlesen, yavrum, sözümü.
Bugün yıldız karşıymış,
Senin atan Manas'tan,
Kalmış, yavrum, kural imiş.
Ayı, günü hesaplayıp,
Yıldıza karşı günlerde,
Sıçrayıp ata binmezdi,
Evden karış kımıldamazdı.
Atanın yapmadığı işi yapan,
Evlat iyi olmazdı!
Bir yana atlanacak olsa,

Sent his horse down to the stream,
Turned his rein and rode away.
Semetey, mounted on his horse,
Could not dismount and stay behind,
Was on the point of setting out.
Kanıkey stands and speaks a word:
"My foal, listen," she says.
"You did not heed a woman's word,
You did not turn and come back,
At least do not deny your mother's word!
You are a wild, unruly child,
Before too long, quite soon,
You will move camp to Keñ-Kol,
Why do you hasten so?!
Making the white-grey mare the first,
If you multiply the offerings,
God will forgive the sin.
I told you once before,
You did not believe my dream.
Your leaving home bodes no good,
If only, child, you heeded my word.
Today the star stands opposed —
From your father Manas
This rule, my child, has come down.
Reckoning the moon and day,
On days when the star stood opposed,
He would not leap upon his horse,
He would not budge a span from home.
The child who does what his father did not
Would never come to good!
If he meant to ride out anywhere,

Fal taşına varırdı.
Akkula ile yayılıp,
Adımlayıp koşup varırdı.
Kova gibi kara fal taşı,
Kaldırıp denerdi onu.
Elma gibi alıp fırlatırsa,
Obaya uğramadan giderdi,
Kaldıramayıp taşı bıraksa,
Usulca dönüp yatardı.
Atandan kalan iş budur,
Hiç olmazsa, yaramazım,
Fal taşına var bari!
Fal taşını alıp gör,
Falını iyice açıp gör.
Fal taşında sır görürsen,
Yine evine dönüver!
Ecel yakındır insana,
Kaş ile göz arası,
Önüne ardına baksana!"

He would go to the divining stone.
Ranging out with Akkula,
He would pace and gallop there.
The black divining stone, big as a pail —
He would lift it, testing it.
If he took and flung it like an apple,
He would go without calling at the oba;
If he could not lift the stone and let it be,
He would quietly turn back and rest.
This is the custom left by your father —
At the very least, my unruly one,
Go at least to the divining stone!
Take up the divining stone and see,
Read your omen through and see.
If you see a sign within the stone,
Then turn back home again!
Death stands near to man,
Between the brow and eye —
Look before you and behind!"

Kançoro o zaman hiddetlenip,
Kanıkey'e söylenip:
"Kocayana dek dırdır edip,
Bitmedi senin fesadın!
Ecelin gelip durduğunu,
Açıkça onu gördün mü?
Cebrail'in geldiğini,
Ya gördün mü, bildin mi?
Külçoro dursun yanında,
Kançoro dursun ardında.
Adımı donakalmaz mı,
Hangi adam sataşırsa?
Yolunu kesip durdunuz,
Bugün ağam atlanınca!
Kocamışsın besbelli,
Bunuyorsun çok konuşup.
Kocalığından değil mi,
"Ecel var" deyip söylenmen.
Şimdi, ana, insafa gel,

Kançoro then flew into a rage,
Railing at Kanıkey:
"Nagging on into your old age,
Your mischief has never ceased!
That death has come and stands at hand —
Did you see it plain and clear?
That Cebrail has come —
Did you see it, did you know?
With Külçoro at his side,
With Kançoro at his back,
Would a man not freeze in place,
Whichever man dares to assail?
You stood blocking his road
Today when my agha mounted!
You have grown old, that is plain,
You dote, talking overmuch.
Is it not from your old age,
This muttering, "Death is near"?
Now, mother, come to reason:

Sütünü verip sen baktınsa,
Gücünü veren ağamdır.
İyi kötü gün olunca,
Can esirgemeden katılıp,
Ardınca giden çoro bizdik.
Olmadık sözler söyleyip,
Ağamın yolunu kestiniz.
Kanıkey ile Ayçürök,
Bu sözünüzü it duysun!
İt duymazsa kim duysun?!
Kımıldamadan yük taşıyan,
Çiğnenen kara yer duysun!
Yürü, ağam, sür atını,
Bunlara bakıp kim dursun!"
Deyip söyleyince Kançoro,
Kanıkey der o zaman:
"Kurban olayım, yavrum, deyip,
Söyleyeyim sözüm sana, deyip,
Kan gelen memem, süt gelmeden,

Sana verdiğimde, yavrum, deyip.
O zaman bedenim ürpermişti,
"Bana kast eder mi ki?" deyip.
"Sür atını" diye sıkıştırıp,
Rahat durmamıza koymadın,
Bu nasıl düşmanlığındır?
Bir yana doğru at sürsen,
Söz dinlemez aceleciliğin!"
Kanıkey böyle deyince,
Öfkesi gelip Kançoro,
Denk konuşup birlikte büyüyen,

Beli katı er çoro:

"Buurul atı binmedim,
Buulum kaftanı giymedim.
Her zamandan bir zaman,
Ağam ile Kanıkey,
Külçoro'ca görmediniz!

If you gave your milk and reared him,
It is my agha who gives his strength.
In good days and in evil days,
Joining in, not sparing life,
We were the çoros who followed him.
Speaking words that should not be,
You have cut my agha's road.
Kanıkey and Ayçürök,
May the dog hear these words of yours!
If the dog hears not, who should hear?!
That which bears its load unstirring —
May the trampled black earth hear!
Ride on, my agha, spur your horse,
Who would stand here heeding these!"
When Kançoro had spoken so,
Kanıkey then says:
"Saying, 'Let me be your sacrifice, my child,'
Saying, 'Let me speak my word to you,'
When my breast ran blood, before milk came,
When I gave it to you, my child, saying —
Even then my body shuddered,
Saying, 'Will he seek my harm one day?'
Pressing him, saying 'Spur your horse,'
You never let us rest in peace,
What enmity is this of yours?
Whenever you ride out anywhere,
Your haste will heed no word!"
When Kanıkey had spoken so,
Anger rose in Kançoro,
Who grew up with him, speaking as an equal,
The stiff-backed warrior çoro:

"I never rode the Buurul horse,
I never wore the buulum kaftan.
At any time, at any hour,
My agha and Kanıkey,
You never prized me as you did Külçoro!

Ziyaret edilen ruh sizinki,
Ruhu ziyarete gidene,
Ne diye bunca çıkıştın?!
Sözünün çatalı çıkıp,
Külçoro gibi olamadım,
Ömrümce zaten ben!
Aklıma düştü atam,
Varmazsanız siz bilirsiniz,
Kendim varıp gelirim!"
Öfkesi gelip gerinip,
Ant içmiş gibi sararıp.
Sert konuşup bağırıp,
Kederlenip dağılıp.
Kançoro yola koyulunca,
Arçatoru kıratına,
Semetey durmayıp kamçı vurup,
Bahadır Külüs bozkurdun,
Ardınca takılıp at sürdü.
Bakakaldı Kanıkey,
Ardından bakıp oğluna,
İki gözünü yaş edip!
Peşine takıp çıkardı obadan,
Er Semetey bahadırı,
Ant vurmuş çoro ayartıp!
"Kanıkey'in sözünü dinlemedik,
At sürüp çıktık obadan,
Fal taşına varalım."
Diye düşünüp Semetey,
Fal taşının önüne,
Yetip geldi at sürüp.
Bu yandaki bele doğru,
Sürüp çıkıp geldi der.
Arçatoru küheylandan,
Sıçrayıp inip Semetey,
Yiğitliği üstün o yaman,
Kova gibi kara taşı,
Kene kadar göze ilmeden,
Kucaklayıp tutup davranıp,
Kara taşa asıldı,

The spirit that is visited is yours —
At him who goes to visit the spirit,
Why did you rail so much?!
My words have come out forked,
I could never be like Külçoro,
Not in all my life, indeed!
My father came into my mind;
If you go not, that is your affair,
I shall go and return myself!"
His anger rising, he drew himself up,
Turning pale as one who swore an oath.
Speaking harshly, shouting out,
Grieving, falling into disarray.
When Kançoro set out on the road,
Upon the charger Arçatoru
Semetey, not pausing, laid the whip;
Behind the grey wolf, batyr Külüs,
He fell in and rode after him.
Kanıkey stood gazing after,
Looking after her son,
Both her eyes turned all to tears!
He drew him out of the oba in his train —
Er Semetey the batyr —
The oath-cursed çoro luring him away!
"We did not heed Kanıkey's word,
We rode our horses from the oba —
Let us go to the divining stone."
So thinking, Semetey
Before the divining stone
Arrived, riding his horse.
Toward the pass on this side
He rode up and came, they say.
From the courser Arçatoru
Semetey leapt down,
That fierce one, peerless in valor;
The black stone big as a pail,
Heeding it no more than a tick,
Embracing it, gripping, setting to,
He heaved upon the black stone —

Kalkmadı yerinden kara taş,
Zor gelince öksürdü!
Ar etti çorolardan,
"Gücüm yetmedi ona"
Diye, geri dönmeye,
Kaftanını çıkarıp fırlatıp,

The black stone rose not from its place,
Straining hard, he coughed!
Before the çoros he felt shame —
"My strength did not suffice for it" —
So saying, to turn back;
He stripped his kaftan off and flung it,

Gayret etti o zaman.
Yine taşı kavradı,
Kaldıramayıp kaldı.
Kopacakmış gibi olsa da,
Kımıldamadan yerde taş kaldı.
Var gayretini güç kılan,
Güç kılmasa ne yapsın?
Damla damla kızıl kan,
Burnundan yere damladı.
Üstün doğmuş Külçoro,
Bunu görüverdi:
"Ben kaldırırım, ağam" diye,
Atından inip seğirtti.
Kıl kadar kımıldatamadan,
Külçoro durup kaldı.
Tekrar tekrar güç alıp,
Kara taşa el atıp.
Ne kadar gayret etse de,
Yerden koparamadı!
"Olmadınız sizler" diye,
Kançoro yürüyüp vardı!
İki elini birden salmadan,
Bir eliyle kavradı.
Elma gibi olup kara taş,
Uzağa uçup gitti...
"Fal, ağam, geldi" diye,
"Ardına düşen kişin benim" diye,
"Sen alamadınsa ben aldım,
Bana olan iyilik,
Benim değil, senindir.
Kendime gelen iyilik,
Yalnız bana değil, Külüs'e de,

And then he strove with might.
Again he gripped the stone,
And could not lift it, and was left so.
Though it seemed about to tear free,
The stone lay on the ground unmoved.
He who turns his whole zeal into force —
If he did not, what could he do?
Drop by drop the crimson blood
Dripped from his nose upon the ground.
Külçoro, born surpassing,
Caught sight of this at once:
Saying, "I shall lift it, my agha,"
He leapt from his horse and ran.
Unable to stir it by a hair,
Külçoro stood stock-still.
Again and again gathering strength,
Laying hands upon the black stone —
However hard he strove,
He could not wrench it from the ground!
Saying, "You have both failed,"
Kançoro strode up to it!
Not using both his hands at once,
He gripped it with a single hand.
The black stone, like an apple,
Flew off into the distance...
Saying, "The omen, my agha, is come,"
Saying, "I am the one who follows you,"
"If you could not take it, I did —
The good that comes to me
Is yours, and is not mine.
The good that comes my way
Is not mine alone, but Külüs's too.

Yürüyün, bahadırlar,
Erken yetelim kümbete!"
Deyip böylece Kançoro,
Oyalanmadan ata bindi.
"Varmam" deyip diyemeden,
Çocuğun gönlünü kırmadan,
At sürüp gitti Semetey:
"Daha hızlıca koşalım,
Ataya adayıp mal boğazlayıp,
Erkence geri dönelim."
Deyip böylece Semetey,
Ata kamçı bastı der,
Önündeki belden,
İnişe doğru aştı der.
Küheylanların hepsini koşturup,
Ardından tozunu sürükleyip.
Kümbete vardı yel gibi,
Adayıp aldığı malı var,

March on, you batyrs,
Let us reach the kümbet early!"
Speaking thus, Kançoro
Mounted his horse without delay.
Unable to say, "I shall not go,"
Not to break the young man's heart,
Semetey rode on his way:
"Let us gallop faster still —
Vowing to the father, slaughtering the beast,
Let us turn back early home."
Speaking thus, Semetey
Laid the whip upon his horse, they say,
Over the pass before him
He crossed toward the downslope, they say.
Racing all the coursers on,
Trailing the dust behind them,
He reached the kümbet like the wind.
He has the beast he vowed and brought,

Ak boz kısrağı dahi var.
"Durmayın, çorolar,
Daha çabuk kurban kesin!
Gün akşama dönüyor,
Eve erken varın.
"Kırda yatmadan gelin" diye,

Kanıkey'in söylediği söz var."
Deyip böylece yiğitlere,
Acele ettirdi Semetey.
Ak boz kısrağını alıp,
Adak deyip boğazlayıp.
Atasının kümbetinde,
Kur'an okuyup durdular.
Ocağını kazdırıp,
Kapaklı büyük kazanını,
Alıp gelip kurdurup.
Haram ölesi Kançoro,
Aldatıp durup kast edip.
Ateşi iyice yaktırıp,

The white-grey mare is with him too.
"Do not linger, çoros,
Slay the sacrifice more swiftly!
The day is turning toward evening,
Come home while it is early.
Saying, "Come back, do not sleep on the steppe,"
There is the word Kanıkey spoke."
Speaking thus to the young braves,
Semetey made them hasten.
Taking the white-grey mare,
Slaughtering her as offering,
At his father's kümbet
They stood reciting the Kur'an.
He had the hearth-pit dug;
The great lidded cauldron
He had brought up and set in place.
Kançoro, may he die accursed,
Kept deceiving, bent on harm.
He had the fire well kindled,

Ateş iyice yakılınca,
O zaman kazan kaynadı,
Yavru kaplan Semetey,
Kaynayışını gözledi.
Kapkara olup görünüşü,
Deliği yok dibinde,
O, çaput kesesi gibi,
Tersine dönüverdi.
O zaman Semen söz söyler:
"Şu kaynayan kazanda,
Gördüğümü söyleyeyim.
Kapkara olup kaynadı,
Tersine dönüp bu kazan,
İçinde bir şey kalmadı.
Böyle adak kurusun,
Yürüyün, çocuklar, dönelim!"
Kalkamayıp Semen şaşkın,
İçi ürperip, yüreği çırpınıp.
Atasının kümbetinde,
Kur'an okuyup soluk soluğa.
Kançoro durur sezdirmeden,
Ateş yakar görünüp telaşla.
"Tanrı'nın vurduğu kurnaz Kıyaz,
Gelmedi mi yoksa?" diye.
Çok geçmeden o sırada,
Gökten pusarık buğu çıktı,
Üç-Koşoy'un sırtlarından,
Gök yankılatan çığlık koptu.
Sürülen ordu, kalabalık kol,
Kaynaşarak gürleyip çıktı.
O orduyu gördüğünde,

And when the fire burned high,
Then the cauldron came to boil;
The tiger cub Semetey
Watched the way it boiled.
Its look turned utter black,
No hole was in its bottom,
Yet like a bag of rags
It turned itself inside out.
Then Semen speaks a word:
"In this boiling cauldron here,
Let me tell you what I saw.
It boiled up utter black,
This cauldron turned inside out,
Nothing remained within it.
May such an offering wither —
March, my boys, let us turn back!"
Semen, bewildered, could not rise,
His flesh ashiver, his heart aflutter,
At his father's kümbet,
Breathless, reciting the Kur'an.
Kançoro stands betraying nothing,
Seeming to tend the fire in haste:
"God-smitten cunning Kıyaz —
Can it be he has not come?"
Not long after, at that moment,
A murky haze rose in the sky,
From the ridges of Üç-Koşoy
A cry broke out that rang the heavens.
A driven host, a teeming column,
Came surging out with a roar.
When he beheld that host,

Mırıldanıp Semetey,
"Kanıkey'in dediği söz geldi,
Ecel, ölüm tez geldi,
Gördünüz mü?" demişti. —
Kaygılanır görünüp Kançoro,
Kastı olan it çoro:
"Şahlandırıp tulpara binelim,

Semetey murmured low:
"Kanıkey's word has come to pass,
Fate and death have come apace —
Did you see it?" he had said. —
Kançoro, seeming full of care,
That dog of a çoro, bent on harm:
"Let us mount our rearing tulpars —

Vuruşmadan duran düşman mıydı,
Savurup kırıp atalım?
Yolcu mudur, yoksa değil mi,
Cevabını alıp bilelim!"
"Belli oluyor kimliği,
Tanıdık durur orduları.
"Cediger'in elidir" diye,
"Han Kıyaz buraya gelmiş" diye,
Külüstön söyleyiverdi.
"Atları alın, çocuklar, diye,
Daha tez davranın,
Atınıza binin!
Önünden karşı varın,
Esirgemeden savaş verin!"
Külçoro telaşla koşup,
Surkoen'i yakaladı.
Yakalasa da Külçoro,
Umut kesip canından,
Kendi ürküp kaldı.
O arada Kançoro,
Fırsat vermeden söyleyiverdi:
"Ne kadar söyledi Kanıkey,
Yaşlının sözünü almadık.
"Ordu gelip çattı" diye,
Yakınıp niye sızlandık?
Fal taşına biz vardık,
Ejderha gibi ağam,
Külüstön töre Külçoro,
Kaldıramayıp kaldınız.
Fal taşını ben kaldırınca,
Kendiniz bakakaldınız.
Kuşkulanıp durmayın,
Ben salarım kargaşayı.
Bundan önce çok gezdik,
Geçit aştık, su geçtik,
Su yerine kan içtik.
Ordu kırdık, kol kırdık,
Ok atan düşman olmadıysa,
Bırakmadan hepsini kırdık.

Was this a foe to stand and not give battle,
Shall we scatter them, cut them down?
Are they travelers, or are they not —
Let us take their answer and know!"
"Their nature shows itself,
Their host stands familiar to the eye."
Saying, "It is Cediger's folk,"
Saying, "Khan Kıyaz has come here,"
Külüstön spoke out at once.
"Take the horses, boys," he said,
"Move more swiftly still,
Mount upon your steeds!
Go out to meet them head-on,
Give battle without sparing!"
Külçoro ran in haste
And caught hold of Surkoen.
Though Külçoro caught him,
Despairing of his life,
He himself stood struck with dread.
Meanwhile Kançoro,
Giving no opening, spoke out fast:
"However much Kanıkey said,
We did not take the elder's word.
Saying, "The host is upon us,"
Why do we whine and lament?
We went to the divining stone;
My agha, dragon that you are,
And Külüstön, the töre Külçoro,
You could not lift it, and were left.
When I lifted the divining stone,
You yourselves stood staring.
Do not stand there doubting,
I shall loose the havoc myself.
Before this we roamed far and wide,
We crossed passes, forded waters,
We drank blood in water's stead.
We broke hosts, we broke columns —
If no foe was left to loose an arrow,
We cut them all down, sparing none.

Bugün beş gün olmadı,
Ben keşfe gideli.
Bu başkaca bir tuhaflık!
Bundan önce, ağam,

It is not five days today
Since I went out to scout.
This is a strangeness all its own!
Before this, my agha,

Buurul atı vermedin,
Şahlandırıp bir gün binmedim.
Bindirmeden atını,
Ümütöy'ün kanı diyetine,
Teyzene verişin!
Buurul at var iken,
Ben coşturup düşmana girmedim.
Karalat öldü ok değip,
O günden beri yaya gezerim,
Külçoro'ca görmedin.
Külçoro atını çok bindi,
Buulum kaftanını bu giydi.
Nice belalı düşmana,
Dertli gün salıp bu değdi.
Bugün sıra gelmiş meğer,
Bahtımı benim bildin mi?
Fal taşını ben aldım,
Kaldıramayıp sen kaldın.
Fark etmeden yürüdün, ağam,
Bir er kadar pehlivanım!
Surkoen'i ver bana,
Dörtnala düşmana saldırayım.
Sırnayza'nı ver bana,
Uzatıp ele alayım.
Akkelte'ni veriver,
Kuşanıp onu göreyim,
Ak-albars'ı bağlanıp,
Tutuşacak düşman olursa,
Koyun gibi sürüp böleyim!
İşim rast gidecek gibi,
Kırmadan nasıl durayım?
Görüp dur, ağam,
Bugün gayret edeyim!
Düşmanı mızraklarsam ben,

You did not give the Buurul horse,
Not one day did I rear him up and ride.
Without letting me mount your horse,
As blood-price for Ümütöy's blood
You gave him to your aunt!
While the Buurul horse was there,
I never charged the foe on him in fury.
Karalat died, struck by an arrow —
Since that day I go on foot,
You never prized me as Külçoro.
Külçoro rode your horse full often,
It was he who wore the buulum kaftan.
On many a baneful foe
It was he who brought the day of woe.
Today, it seems, my turn has come —
Have you marked this fortune of mine?
I took up the divining stone,
You could not lift it, and were left.
You walked on unheeding, my agha —
I am a wrestler equal to any man!
Give Surkoen to me,
Let me charge the foe at a gallop.
Give me your Sırnayza,
Let me level it in my hand.
Hand over your Akkelte,
Let me gird it on and see;
Buckling on the Ak-albars,
If a foe should close to grapple,
Let me drive and cleave them like sheep!
My work seems set to prosper —
How can I stand and not cut down?
Watch and see, my agha,
Today let me put forth my might!
If I lance the foe myself,

Şanı yine sana kalır,
Kulak ver benim sözüme.
Çocukluktan bu yana,
El üstünde tutup sen baktın,
Yiğitlik gösterip her yerde,
Hizmetiyle Külçoro,
Huyuyla hoşnut etti seni.
Daha iyi hizmet edemeden,
Bunalıp geldim bu çağa.
Hali böyle oldu işte,
Bugün ver sırayı,
Ben edeyim hizmeti!"
Deyip böylece Kançoro,
Ağasına bunu söyledi.
"Binersen, çorom, at işte,
Yakınıp durma sen öyle.

The glory still remains with you,
Lend your ear to my word.
From childhood days till now
You held me high and reared me;
Showing valor everywhere,
By his service Külçoro,
By his nature, pleased you well.
Never able to serve you better,
I have come, oppressed, to this age.
So the matter stands, you see —
Today give me the turn,
Let me do the service now!"
Speaking thus, Kançoro
Said this to his agha.
"If you would ride, my çoro, here is the horse,
Do not stand complaining so.

Bugün işin rast gider,
Al işte Sırnayza.
Aybaltayı sıkı tut,
Sen de kendince bahadırsın,
Canı aziz, seni kâfir.
At da kaftan da öz oldu,
Sakın çekinip durma!"
Semetey sıra verdiğinde,
Sıra eline geçtiğinde,
Surkoen'e bindiğinde,
Sırnayza'yı taktığında,
Büyük baltayı ele alıp,
Ak-albars'ı kuşanıp,
"Hoşça kal öyleyse, ağam" deyip,
Dizgin çevirdiği anda,
Dönüp bakıp söz söyler,
İçindeki asıl sırrı söyler:
"Şimdi eriştim, Semetey,
Surkoen gibi küheylana.
Katılıp giderim, Semetey,
Şimdi han Kıyaz gibi akrabaya!
Casus kişi gönderip,

Today your work will prosper —
Here, take the Sırnayza.
Hold the aybalta fast,
You too are a batyr in your way,
Life-cherishing rogue, you kâfir.
Horse and kaftan both are yours now,
Do not hang back, do not fear!"
When Semetey gave him the turn,
When the turn passed into his hand,
When he had mounted Surkoen,
When he had slung the Sırnayza,
Taking the great axe in hand,
Girding on the Ak-albars,
Saying, "Farewell then, my agha,"
The instant that he turned his rein,
He looks back and speaks a word,
He speaks the true secret within him:
"Now I have attained, Semetey,
A courser such as Surkoen.
I go now to join, Semetey,
Kin such as Khan Kıyaz!
Sending a man as spy,

Yerinden onu ben çağırdım.
Yayladan geri dönerken,
Keşifçi olup ben vardım.
Tam o zaman dostlaşıp,
Kucaklaşıp dönmüşüm.
"Kümbette tutup veririm" diye,

Çok vaatte bulunmuşum.
Andımı şimdi yerine getirdim,
Ardınca yürüyüp, Semetey,
Senin hiç açığını bulamadım.
Kabul etmeyiverdin sen,
Kanıkey'in dediğini.
Ecelin mi senin yetti,
Şimdi çaren mi bitti?!
Şimdiki nöbet benimdir,
Arka kıldığın Külçoro,
Olanca gücünü göreyim,
Göz göre başını keseyim,
Muradıma ereyim.
Hanlık tahtına çıkayım,
Altın tacı giyeyim.
Kalabalık kara Kırgız'ı,
Han olup ben yöneteyim!
Çaçıkey'i almazsam,
Gebe karın Ayçürök'ün,
Hançerleyip karnını yarmazsam.
Sarı Han'ın işini bitirmezsem,
Bakay'ı çoban kılmazsam.

Kanıkey'i cariye edip,
Kançoro olmayayım,
Yası böyle salmazsam!"
Deyip böylece Kançoro,
At sürüp yürüyüverdi o!
"Ant vurmuş çoro, sen bilirsin,
Dediğini yap sen! deyip,
Karalık senindir,
Eskiden beri vardır! deyip,

It was I who called him from his place.
While returning from the summer pasture,
It was I who went as scout.
Just then we became friends,
I embraced him and turned home.
Saying, "I shall seize him at the kümbet and hand him over,"
Many promises I made.
Now I have fulfilled my oath;
Walking behind you, Semetey,
I never found you off your guard.
You would not accept
What Kanıkey said to you.
Has your appointed hour come,
Is your last resort now spent?!
The watch is mine from now.
Külçoro, whom you made your stay —
Let me see his utmost strength,
Let me cut his head off in plain sight,
Let me attain my heart's desire.
Let me mount the khan's throne,
Let me put on the golden crown.
The teeming black Kırgız —
Let me rule them as their khan!
If I do not take Çaçıkey,
If Ayçürök, great with child —
If I do not slit her belly with the dagger,
If I do not finish Sarı Han,
If I do not make Bakay a herdsman,

Making Kanıkey a slave-girl —
May I not be Kançoro
If I do not spread such mourning!"
Speaking thus, Kançoro
Spurred his horse and rode off, he!
"Oath-cursed çoro, as you will,
Do what you have said!" — saying,
"The blackness is your own,
It has been there from of old!" — saying,

Çevirip bozguncu söz edip,
Buurul attan ayırdın.
Surkoen'i dahi aldın,
Savaş silahımı da aldın.
Yersiz yerde işimi bitirdin,
Habersizken aldattın,
Dağılmadan kaldı derdim!
Kahrolası, ant vurmuş,
Kanıkey'in sütü çarpsın!
Kalabalık Nogay'ın tuzu çarpsın!
Nasıl kast edersin böyle,
Kara niyet Kançoro,
Meme emiştiğin ikizin,

Kardeşin dururken Külçoro?!
Çaçıkey'i alamadan kahrol,
Kara yüz, seni görmeyeyim,
Kara yolda uluya kal!"
Deyip böylece savunmasız,
Durup kaldı Semetey.
Koşup gitti Kançoro,
Surkoen altında sallanıp,
Sırnayza elde parlayıp,
Akkelte sırtta ışıldayıp.
Aşamayıp durur Cediger,
Aç-Kaykı'dan yol sıralanıp.
Han Kıyaz'ın önünden,
Kançoro koşup dosdoğru çıkar:
"Kaplan Kıyaz, var mısın,
Halk yöneten can mısın?
Kulak verip dinleyedur,
Sana ettiğim maruzatı.
Geçen günkü verdiğin söz,
O sözünde var mısın?
Dediğimi ben yaptım,
Önceden yiğitliği sen ettin.
Ben razıyım, han Kıyaz,
Belime denk bel edindim,
Ayırıp attan, kaftandan,

Twisting words to sow disorder,
You parted me from the Buurul horse.
You took Surkoen as well,
You took my weapons of war too.
You undid me in a graceless place,
You deceived me unawares,
My grief remains undispersed!
Accursed one, oath-cursed one,
May Kanıkey's milk strike you down!
May the salt of the teeming Nogay strike!
How can you plot such harm,
Black-hearted Kançoro,
While your twin who sucked the same breast,
Your brother Külçoro, yet stands?!
Perish before you take Çaçıkey,
Black-face, let me not see you,
Be left howling on the black road!"
Speaking thus, defenseless,
Semetey stood stock-still.
Off galloped Kançoro,
Surkoen swaying beneath him,
The Sırnayza flashing in his hand,
The Akkelte gleaming on his back.
Cediger stands unable to cross,
The road strung out from Aç-Kaykı.
Before Khan Kıyaz
Kançoro gallops and comes straight out:
"Tiger Kıyaz, are you there,
Are you the soul who rules the folk?
Lend your ear and keep listening
To the plea I lay before you.
The word you gave the other day —
Do you stand by that word still?
I have done what I said,
You showed your valor before this.
I am content, Khan Kıyaz,
I have gained a backing equal to my own.
Parting them from horse and kaftan —

Semetey ile çorosunu,
Her yandan eksik kıldım!
Semetey kaldı korunmasız,

Olpok'tan başka giyimi yok,
Ok atacak keltesi yok,
Düzeltip vuracak baltası yok,
Uzatıp girecek mızrağı yok.
Su gibi kanı dökülüp,
Akmadan duracak çare yok.
Atı ile silahını,
Aldatıp aldım, gücü yok!"
Kançoro söyleyince böyle söz,
Han Kıyaz o zaman şöyle der:
"Er Kançoro, kaplanım,
İşini Tanrı rast getirsin.
Gazabına dokunmayalım,
Alıcı kuş Semen kaplanın.
Yüzleşip hiç girmeyelim,
Kuşanıp üstüne yürümeyelim.
Atası ayköl Manas'ın,
Ruhunun kahrına uğramayalım,
Söz dinlersen, bahadır, varmayalım!
Biz önüne varalım,
Döşenip yayılıp söz söyleyip,
Barışıp alıp dönelim!
Atası Manas arslandı,
Ona kişi sataşırsa,
"İyi olmaz" demişti.
Kişi gönderip mektup yazdın,
Senin sözünü kıramayıp,
Ordu sürüp ben geldim.
Zahmete girdiysem ben girdim,
Bırak, Kançoro kaplanım!
Kendisi keskin biriydi,
Alnı açık doğmuş erdi.
Kara Kırgız'a, Kazak'a,
Nerde olsa dayanaktı.
Kalabalık ele karışmadan,

Semetey and his çoro —
I have stripped them short on every side!
Semetey is left unguarded,

He has no garb but the olpok,
No kelte to fire the shot,
No axe to aim and strike,
No lance to level and charge.
His blood will pour like water,
No means to keep it from flowing.
His horse and his weapons —
I took them by deceit; he has no strength!"
When Kançoro spoke such words,
Khan Kıyaz then says this:
"Warrior Kançoro, my tiger,
May God prosper your work.
Let us not stir the wrath
Of the hunting-bird, the tiger Semen.
Let us never close with him face to face,
Let us not arm and march upon him.
Lest we fall beneath the curse
Of the spirit of his father, ayköl Manas —
If you heed my word, batyr, let us not go!
Let us go before him,
Bowing low, spreading out our words,
Let us make peace and turn back!
His father Manas was a lion;
If any man assailed him,
"No good will come," he had said.
You sent a man and wrote a letter;
Unable to refuse your word,
I came driving my host.
If I took pains, I took them —
Let it be, my tiger Kançoro!
He himself was a keen one,
A warrior born with an open brow.
To the black Kırgız, to the Kazak,
He was a bulwark everywhere.
Not meddling with the teeming folk,

Semetey'den korkusundan,
Kalmuklar dururdu, söz buydu.
Semen'in sayesinde,
Rahat yatan el idi!
Doğan adam ölmez mi,
Ahireti görmez mi?
Nasıl ecel yazıldıysa,
Tam öylece ölmez mi?
Atam Toltoy evde ölmeyip,
Arslana sataşıp,
Öldüyse, çoro, ölmüştür.
Alnına yazılanı,
Öz vaktinde görmüştür.
Varmayalım, bahadır, söz dinlersen,
Güzelce sayıp söz edip,

From their dread of Semetey,
The Kalmuks held still — so it was said.
Beneath the shelter of Semen
The people lay at ease!
Does not the man once born then die,
Does he not see the world beyond?
However his fate was written,
Does he not die just so?
My father Toltoy did not die at home;
He assailed a lion,
And if he died, çoro, then he died.
What was written on his brow
He met at its appointed hour.
Let us not go, batyr, if you heed my word;
Speaking fair with due respect,

Barışalım, söz dinlersen.
Biz akraba olup Semen'e,
Bahadır doğmuş o zata.
Dönüşelim, söz dinlersen,
Ben varmam asla,
İstersen, bahadır, sen var!
Kılıcı tutup vurmam ben,
Alıcı kuş bahadır Semetey,
Atası ayköl Manas'ın,
Ruhundan çekindim ben!
Bakay ağam, yaşlımız,
O kişiye evladız,
Şurda duran hepimiz!
Sarı Han serdar ihtiyar,
Adalet etti herkese.
O durumu söyleyelim,
Gizlemeden onlara.
Ya olmazsa, Kançoro,
Uzatılıp gelen boynu,
Sıyrılan kılıç kesmezdi.
Kendimiz inip varalım,
Keskin erin önüne!"
Kıyaz'ın sözünü duyunca,

Let us make peace, if you heed my word.
Becoming kin to Semen,
To that man born a batyr,
Let us turn back, if you heed my word.
I shall never go against him;
If you wish it, batyr, go yourself!
I shall not grip the sword and strike —
The hunting-bird, the batyr Semetey:
Of his father, ayköl Manas,
It is the spirit I have feared!
My agha Bakay, our elder —
To that man we are as children,
All of us who stand right here!
Sarı Han, the aged serdar,
Dealt justice unto all.
Let us tell them how things stand,
Hiding nothing from them.
Or else, Kançoro —
The neck stretched out in surrender
The drawn sword would never cut.
Let us dismount and go ourselves
Before the keen-edged warrior!"
On hearing Kıyaz's word,

Cediger eli çağırışıp:
"Aferin bahadıra,
Pek derli toplu akla.
Beli katı er idi,
Bize çatmış o kâfir.
Doğru dersin, han Kıyaz,
Semetey'e sataşma!
Kalabalık olup varalım,
Gönlünü onun alalım!
"Kançoro hata etti" diye,
Han Semetey bahadırdan,
Kanını bağışlatıp alalım!
Aferin, han Kıyaz,
Bahadır, sözün yaradı.
"Varmayalım" deyip hepsi,
Dua edip hep birden,
El kaldırıp durdular.
Hiddetlenip Kançoro,
O zaman gitti ar-namusu:
"Atanın körü, it Kıyaz,
Adam olmadan git, Kıyaz!
Bu sözünü it duysun,
İt duymazsa kim duysun?!
Kararan kara gece duysun,
Kaynayan kin, ant çarpsın.
Semetey'i gördüğünde,
Heybetinden korkmuşsun!

The folk of Cediger cried out:
"Well done the batyr,
Well done the well-ordered mind.
He was a stiff-backed warrior,
He fell upon us, that kâfir.
You speak truly, Khan Kıyaz —
Do not assail Semetey!
Let us go in all our numbers,
Let us win his heart!
Saying, "Kançoro did wrong,"
From Khan Semetey the batyr
Let us beg his blood be pardoned!
Well done, Khan Kıyaz —
Batyr, your word has served us well.
Saying, "Let us not go," they all
Prayed together, all as one,
And stood with lifted hands.
Kançoro flew into a fury,
Then his shame and honor fled:
"Blind curse of your father, dog Kıyaz,
Go and never be a man, Kıyaz!
May the dog hear this word of yours,
If the dog hears not, who should hear?!
May the darkening black night hear it,
May seething hate, may the oath strike.
When you caught sight of Semetey,
You took fright at his mere presence!

Böyle gelmez bir daha fırsat,
Baştan beri Semetey,
Herkese saldı ziyanı!
Çekinmeden varalım,
Kılıçlayıp başını alalım!
Kanına onun akıtılan,
Kara yeri yoğurup,
Kanıp murada dönelim!
Ölüp gitmiş Manas'ın,
Ruhundan korkarsın.
Şimdi yanında duran,

Such a chance will not come again —
From the very first Semetey
Has dealt his harm to everyone!
Let us go without flinching,
Let us sword him and take his head!
The black earth where his blood
Was poured — let us knead it through
And turn back sated of our desire!
Of Manas, dead and gone,
You fear the spirit still.
Yet of me, who stands beside you now —

Benden nasıl korkmazsın?!
Han Kıyaz, seni baş edip,

Cediger'i kırmasın.
Ceti-Suu dolduran elini,
Kırıp bitirip durmasın.
Kendin tut andını,
Ok öpüşen şartını!"
Deyip böylece Kançoro,
Öfkelenip haykırıp,
Hırslanıp, ivedilenip.
Kırpmadan gözü açılıp,
İçi yanıp kahırlanıp.
Kılıcını tutup salındırıp,
Kırmak oldu saldırıp:
"Kırıp atıp hepinizi,
Su gibi döküp kanınızı.
Boynunuzdan bağlayıp götürmezsem.

"Oynamış meğer benimle" diye,
Düşündürtmezsem onu ben.
Adam olmadan gideyim,
Dediğime ereyim!
Hadi göreyim, han Kıyaz,
Sürüp kolunu öne düş.
En sağlam akıl şudur:
Semetey'i yere ser!
Gayretin kaçıp ne oldun,

Namusunu nerde yitirdin?!
Han oldun zar zor bir yıldır,
Keramet konup düzeldin ha!"

Deyip böylece gürleyip,
Kançoro'yu gördüğünde,
Cediger eli dalgalanıp.
Kılıçlayıp hepsini sürdü,
Han Kıyaz olup yardımcı.
Belden aşıp aldılar,

How is it you have no fear?!
Khan Kıyaz — lest, starting with your head,
He mow the Cediger down,
Lest your folk that fill the Ceti-Suu
He cut down to the very last.
Keep your own oath yourself,
The pact you kissed the arrow on!"
Speaking thus, Kançoro,
Raging, crying out,
Burning with greed, in feverish haste,
His eyes wide open, unblinking,
His inwards burning, wrung with spite,
Gripping his sword, swinging it loose,
He set to attacking, bent on slaughter:
"Cutting down the whole of you,
Spilling your blood like water,
If I do not rope your necks and drag you off —
Saying, "So he trifled with me," —
If I do not make him think that thought,
May I go and never be a man;
Let me attain what I have said!
Come, let me see you, Khan Kıyaz,
Drive your column, take the lead.
The soundest counsel is but this:
Lay Semetey upon the ground!
Your zeal has fled — what has become of you,
Where did you lose your honor?!
You have been khan barely a year,
And now a saint's grace sits on you, forsooth!"
Speaking thus, thundering —
When they beheld Kançoro,
The folk of Cediger surged like waves.
Swording, he drove them all,
With Khan Kıyaz as his helper.
They crossed over the pass,

Yiğit doğmuş Semen'in,
Üstüne basıp vardılar.
Öfkesi gelip gerilip,
Ant içmiş gibi sararıp.

And upon the valiant-born Semen
They came pressing down.
His anger rising, he tensed,
Turning pale as one who swore an oath.

İçi kahırlanıp Semetey,
Arçatoru küheylana,
Sıçrayıp bindi heybetle.
Kamçısı var elinde,
Silahı yok üstünde.
Silahsız kendisi dursa da,
Yılgınlık yok gönlünde.
Saldırıp varıp Kançoro,
Böğrüne mızrak saldı.
Hunharın kavrayacağı anda,
Geri çekip alıverdi.
Yandan geçip giderken,
Eteğinden yakaladı.
Eli yetmeden kaldı,
Arçatoru küheylanı,
Yürümeden durup aldı.
Yandan sıyırıp geçerken,
Kamçı ile bir vurdu.
Kara niyet Kançoro,
Surkoen'den sarsılıp,
Az kalsın düşüp kalıyordu.
O sırada er Kıyaz,
Aybaltayı sıkı tutup,
Saldırıp varıp Semen'i,
Çınlatıp bir vurdu.
İleri doğru mahmuzlasa,
Yürümeden durur küheylanı.
Atın halini gördüğünde,
Semetey figan eyledi:
"Argımak topladım, at topladım,
Arçatoru, senin gibisini,
"Gerçek tulpar" diye topladım,
Taybuurul'ca olmadın.
Yiğit topladım, er topladım,

His heart wrung with grief, Semetey
Upon the courser Arçatoru
Leapt and mounted in his majesty.
A whip is in his hand,
No weapon on his body.
Though he stands there all unarmed,
There is no flinching in his heart.
Charging in, Kançoro
Drove the lance at his flank;
The instant it would have been gripped,
The bloodshedder drew it back and away.
As he swept past at his side,
He caught him by the skirt.
His hand fell short and missed —
The courser Arçatoru
Stopped short and would not move.
As he brushed past at his side,
He struck one blow with the whip.
Black-hearted Kançoro
Was shaken on Surkoen,
He all but fell to the ground.
At that moment warrior Kıyaz,
Gripping the aybalta fast,
Charging in upon Semen,
Struck one ringing blow.
Though he spurs him onward,
His courser stands and will not move.
When he saw the state of his horse,
Semetey raised a lament:
"I gathered argymaks, gathered horses —
Arçatoru, ones like you
I gathered, saying, "A true tulpar" —
You never matched Taybuurul.
I gathered braves, I gathered warriors,

Türlü türlü yiğidi ben topladım,
Külçoro'ca olmadın!
Başıma ecel mi yetti,
Talihim mi kaçıp gitti?
Issız kırda cesedim,
Kalacak gibi göründü!
Hor görülmemiş garip baş,
Kançoro'ya çiğnendim.
Kançoro'nun yüzünden,
Taybuurul'u ben verdim.
Surkoen'i şuradakine,
İnip bugün niye verdim?!
"İstedi" diye satılmışa,
Bırakmadan silahı hep verdim.
Eksiksiz gediksiz tümünü verip,
Kançoro'ya güç verdim.

Pek ağır oldu bu iş bana — deyip,

Kendi başıma olsa razıydım,

Beni deyip — yürüyüp bu ölürse,

Gülçoro'ya yazıktır» — deyip. —
Kendini bırakıp Semetey,
Gülüstön için kaygı yedi.
Kendi kendine söylenirken,
Hızını almış Kançoro,
Homurdanıp yine geliyordu.
Aklı başından gitmiş gibi,
Almambet oğlu Gülçoro,
Sözünü bulamayıp sendeleyip:
«Ey, kurbanın olayım, Kançoro,
Gayreti tam, er çoro:
İkimiz birlikte doğduk,
Yılkıyı birlikte kovaladık.
İyi kötü her işte,
Beli sıkıca bağladık.
Keşfe çıksak, bir çıktık,

All manner of braves I gathered —
You never matched Külçoro!
Has my hour of death come upon me,
Has my fortune fled away?
My corpse on the desolate steppe
Seems fated to be left behind!
This poor head never yet despised —
I have been trampled by Kançoro.
For Kançoro's sake
I gave Taybuurul away.
Surkoen to that one yonder —
Why did I dismount and give him today?!
Because "he asked," to that sold soul
I gave all my weapons, kept back none.
Giving the whole, complete, unbroken,
I gave Kançoro all his strength.

This deed has fallen too heavy on me — saying,
Were it my own head alone, I would consent,
If for my sake — walking on — this one dies,
It is a pity for Gülçoro» — saying. —
Forsaking his own self, Semetey,
Ate sorrow for Gülüstön's sake.
While he murmured to himself,
Kançoro, having gathered speed,
Came growling on once more.
As if his wits had left his head,
Almambet's son Gülçoro,
Finding no words, staggering, spoke:
«Ey, let me be your offering, Kançoro,
Full of zeal, a warrior çoro:
We two were born together,
Together we drove the horse herds.
In every deed, in good and ill,
We bound our belts up tight.
When we rode to scout, we rode as one,

Saldıran düşmana bir vardık.
Helâli yesek, bir yedik,
Haramı yesek, denk yedik.
Semetey'in ardından,
Çocukluktan beri dolaştık.
Semetey besleyip, el üstünde tutup,
Seninle ikimiz ere yettik.
İyilik ile kötülüğün,
Hepsine denk eriştik.
Mahrum kaldığın yerin yok,
Saftan geri kalmadan Kançoro,
Han olup ele denk geldik!»

Gülçoro durur çok söyleyip,
Karmakarışık söz söyleyip.
Diyeceğini bilmeden bocalayıp,
«Hepimizde eşit suç varsa,
Ben zavallıda ne suç var?
Biz kardaştık, birlikte büyüyen,
Yetimlikte denk büyüyen.
Seninle ikimiz gibi olup,
Yeryüzünde var mı birlikte büyüyen?!
Kendini kendin zorlama,
Öz kemiğini horlatma.
Semetey ile bir tutup,
Bırakma beni sendeleterek.
Yad düşmanla bir tutup,
Atıp beni çiğnetme.
Rezil etme, Kançoro,
Kalan halka boyun eğdirip!» —

Deyip, öylece Gülçoro,
Yalvarıp sözün söylediğinde,

Öfkesi gelip Kançoro:
«Dinlemem, Gülüs, sözünü,
Görmem senin yüzünü.
Boğazlarım senin kendini,
Oyarım senin gözünü!

As one we met the charging foe.
When we ate the lawful, we ate as one,
When we ate the unlawful, we ate alike.
Following after Semetey,
We roamed together from childhood on.
Semetey nursed us, held us high in honor,
You and I together grew to manhood.
Of goodness and of evil both,
We came to equal shares of all.
There is no place where you went wanting,
Never falling back from the ranks, Kançoro,
Becoming khans, we stood equal to the people!»
Gülçoro stood there speaking long,
Speaking words all tangled and confused.
Not knowing what to say, faltering:
«If equal guilt lies on us all,
What guilt is there in wretched me?
We were brothers, raised together,
Grown up alike in orphanhood.
Being as we two are, you and I,
Is there on earth another pair so raised?!
Do not force your own self so,
Do not let your own bone be scorned.
Do not count me one with Semetey,
And leave me reeling to my fall.
Do not count me one with the alien foe,
Do not cast me down to be trampled.
Do not disgrace me, Kançoro,
Bowing the necks of the folk who remain!»
—
Saying so, in that way Gülçoro,
When he spoke his pleading word,

His fury rising, Kançoro:
«I will not hear, Gülüs, your word,
I will not see your face.
I will cut your very throat,
I will gouge out your eyes!

Nasıl kılsam elimde erk var,
Bugün buyruk benimdir!» —
Dizgini çevirip döndüğünde,
«Ant çarpası, dedim, dinlemedin,

Silâhım yok, atım yok,
Gafil avlanıp serildim!
Ne zamandır sezdirmeden,
Rezil etmeyi mi kurdun?!
Aslında seni, tükenesi,
Sağ diri bırakmam ben!
Kadir Allah Hüda'nın,
Yazdığına razı olurum.
Yetim sağ kalırsa eğer,
Cezanı senin veririm!
Çekişip emmiştik başta,
Kanıkey'in memesini.
Ne zamandır bekleyip,
Kan içmeye mi özlem duydun?!
Ölmeyip sağ kalırsam,
Cezanı senin veririm.
Semetey gibi yavuzu,
Gülüstön gibi ereni,
Kesebilirsen zafer senin!

Dönüp gelirse sıran bir gün,
Başına çöken kara bahtındır.
İnip vermek atı, kaftanı,
Kendi bulduğum belâm bu!
Nasıl kılarsan öyle kıl,
Ölünceye dek seni kollayan,
Han Kıyaz ise dayanağın!» —
Deyip, öylece Gülçoro,
Gözü kararıp buğulanıp,
Hiddetlenip Kançoro,
Gücü güce eklenip.
Mızrağını alıp eline,
Kötülük sinmiş boyuna.
Kılacağı işi tasarlayıp,

Do as I may, the power is in my hand,
Today the command is mine!» —
When he wheeled his reins and turned,
«Oath-smitten one, I spoke, you did not listen,
I have no weapon, I have no horse,
Caught unawares, I was laid low!
For how long, giving no sign,
Did you plot to bring me to disgrace?!
In truth, you doomed and wasting one,
I shall not leave you safe alive!
To what Almighty God, Hüda,
Has written, I resign myself.
If the orphan should stay alive,
I shall deal your punishment to you!
Squabbling, we sucked at the first,
The breast of Kanıkey together.
For how long, lying in wait,
Did you hunger to drink blood?!
If I do not die but stay alive,
I shall deal your punishment to you.
A fierce one such as Semetey,
A hero such as Gülüstön,
If you can cut them down, the triumph is yours!
If your turn comes round one day,
It is your black fate crashing on your head.
Dismounting, giving up horse and kaftan,
This is the ruin I found myself!
Do with me then as you will do,
He who shields you till you die,
Han Kıyaz is your only prop!» —
Saying so, in that way Gülçoro,
His eyes darkening, clouding over,
Kançoro, flaring into rage,
Strength heaped upon his strength.
Taking his spear into his hand,
Evil sunk deep into his frame.
Plotting out the deed he'd do,

O, Manas'ın soyuna,
Saldırıp yine yetişince,
Han Semetey bahadırı,
Böğrüne vurup geçerken,
Kaygılanmadan, tasalanmadan,
Bakıp durur Semetey,
İrkilip korkuya kapılmadan.
Bozkurt doğmuş tükenesi,

He, upon the seed of Manas,
When he charged and closed once more,
The batyr, Han Semetey,
As he struck him in the flank and passed,
Without worry, without care,
Semetey stands looking on,
Not flinching, seized by no fear.
The doomed one, born a grey wolf,

Apaçık gelen eceli,
Topuğuna denk saymadan!
Saldırıp girip geldiğinde:
«Nasıl kılarsan kıl, sen bilirsin — deyip,
Kançoro, senin yüzünü,
Ben görmeyeyim artık» — deyip,—
Yüzünü çevirip durmuştu.
Vurup mızrağı sapladı,
Mızrağa kanı bulaştı.
Yazık bahadır Semeñ'in,
Ciğerini, bağrını delip,
Geçip mızrak çıkmadı.
Mızrağını çekip alıncaya dek,
Toltoy'un oğlu koca Kıyaz,
Durmadan gövdesini savurdu,
Baltanın kündesiyle,
Ayköl'ün oğlu Semeñ'i,
Şakağına indiriverdi.
Kara ağzından kan gidip,
Kaplan yazık Semetey,
Kara yere yığılıverdi!
Kara yürekli Kançoro,
Dönüp yine yetişince,
Aç keskin kılıcı ele alıp,
Arslanın başını keserken,
Han Kıyaz gelip tuttu:
«Bırak, başını kesme.
Öldürdük sonunda hunharı,
Gövdesinden başını ayırmadan,
Başıyla birlikte bırakalım.

The death that came in open sight,
He reckoned not worth his own heel!
When he came charging in upon him:
«Do as you will, you know best — saying,
Kançoro, your face,
Let me never see it more» — saying,—
He had turned his face away and stood.
Striking, he drove the spear in deep,
And blood was smeared upon the spear.
Alas, the batyr Semeñ's,
Liver and breast it pierced clean through,
The spear went in and came not out.
Until he wrenched his spear away,
Toltoy's son, mighty Kıyaz,
Swung his great bulk without pause,
And with the butt-head of the axe,
Ayköl's son, Semeñ,
He brought it crashing on his temple.
Blood ran from his blackened mouth,
The tiger, alas, Semetey,
Crumpled down upon the black earth!
Black-hearted Kançoro,
When he wheeled and closed again,
Taking the hungry keen sword in hand,
As he went to cut the lion's head,
Han Kıyaz came and stayed him:
«Leave off, do not cut his head.
We have killed the bloodthirsty one at last,
Without parting his head from his trunk,
Let us leave him with his head.

Bozmayalım bunun endamını — deyip,
Almayalım gövdenin börkünü» — deyip,
—
Han Kıyaz sözünü bitirmeden,
Salınıp dalgalanıp Semetey,
Kurşun gibi parlayıp,
Kayıp olup yok oldu.
Baksalar göze görünmez.
Öldüğü de bilinmez...
Semetey'in ölüsü,
Nereye gittiğini bilemeden,
Kazıp mezara gömemeden,
Kan içen cinli hunhar,
Kançoro duramaz kaldı.
Kılıcını kavrayıp eline,
Gülçoro'ya koştu,
«Öldürürüm» — deyip utanmadan!
Dağ gibi olan han Kıyaz,
Yularından tuttu:
«Bırak, bahadır, yeter — deyip,—
Er Kıyaz söyleyip durdu. —

Let us not mar his noble form — saying,
Let us not take the cap of his body» —
saying,—
Before Han Kıyaz finished his word,
Swaying, rippling, Semetey,
Flashing like a bullet's gleam,
Vanished clean away and was gone.
They look — he cannot be seen by the eye.
Nor is it known that he has died...
Semetey's dead body —
Not knowing where it had gone,
Unable to dig a grave and bury it,
The blood-drinking, demon-ridden butcher,
Kançoro could not stay still.
Gripping his sword within his hand,
He ran upon Gülçoro,
«I will kill him» — saying without shame!
Han Kıyaz, massive as a mountain,
Caught him by the halter:
«Leave off, batyr, enough — saying,—
The warrior Kıyaz kept speaking. —

Semetey öldü ecelsiz,
Denk geleni yok ettin,
Şimdi sende ne hasret kaldı?!
Gülçoro'da suç yok,
Öldürüp bunu nideriz?
Rahat komaz hunharın ruhu,
Kendimiz ölüp gideriz.
Ben istedim, ver onu — deyip,
Onun için önünden,
Kendim karşılamaya geldim» — deyip,

Han Kıyaz söyleyip durdu.
«Olmaz, Kıyaz, bu işini,
Dinlemem senin lâfını.
Kanat gerip korursun,
Kanını dökecek kişini!
Kaplanın kendi kesmediklerini,

Semetey died before his hour,
You have destroyed your equal's match,
What longing now is left in you?!
In Gülçoro there is no guilt,
What gain to us in killing him?
The butchered one's spirit gives no peace,
We ourselves shall die and go.
I have asked it, give him to me — saying,
It is for his sake, before you,
That I myself came out to meet you» —
saying,
Han Kıyaz kept on speaking.
«It cannot be, Kıyaz, this deed of yours,
I will not listen to your talk.
You spread your wing to shelter him,
The man who is to shed your blood!
Those whom the tiger did not slay himself,

Han Toltoy başta olmak üzre,
Erimez bağrını taş edip,
Öz eliyle Gülçoro,
Onların hepsinin hakkından geldi.
Bunu diri bırakırsan,
Sonunda onmazsın sen.
Eriştirir seni âhiri,
Sağlığında bugünkü güne!
Kesmeden olmaz bunu» — deyip,

Mızrağı uzatıp çırpınıp,
Öldürürüm diye atılıp.
Yanmış ardıca benzeyip,
Kara yürekli Kançoro,
Kararıp beti bozulup.
Dermanı gidip Gülçoro,
Kara ter bedeninden sızıp.
Han Kıyaz o zaman söz söyler:
«Ey, Kançoro — diye söyler!
İstediğim bir kişi,
Dediğini yaptım her gün.
Tutmazsan benim sözümü,
Gönlüm incinir bir günü!
Gülçoro'yu keseceğine,
Beni kessen olmaz mı?
Aslını esasını derleyip dinle,
Geleceğini düşünelim.
İstediğimde vermezsen,
Sana katılıp niderim,
Vermediğin bir kişi,
Hoşça kal, öyleyse giderim!
Yaşayan Âdem kulundan,
El kaldırılır kişi değil.
Baksan gözü ışıl ışıl,
Nur dökülür yüzünden,

Güzelliği al al yanar.
Bunun görülen çehresine,
İmrenmeden duramaz kimse,

Han Toltoy first at their head,
Turning his unmelting breast to stone,
With his own hand Gülçoro,
Brought every one of them to their end.
If you leave this one alive,
In the end you shall not prosper.
He will bring you at the last,
While you yet live, to a day like this!
Without cutting him it cannot be» —
saying,
Thrusting out his spear, convulsing,
Lunging, crying he would kill.
Like a juniper burnt black,
Black-hearted Kançoro,
Darkening, his face gone foul.
His strength failing, Gülçoro,
Black sweat seeping from his body.
Han Kıyaz then speaks his word:
«Ey, Kançoro — so he speaks!
The one man that I have asked,
Every day I did as you have said.
If you will not keep my word,
One day my heart shall take its wound!
Rather than you cut Gülçoro down,
Would it not do to cut me instead?
Gather up the root of it and listen,
Let us think upon what is to come.
If you will not give when I have asked,
What should I do joined to you,
For one man you will not give,
Farewell then, so I go my way!
Of the living servants of Adam,
He is not one to raise a hand against.
Look — his eyes are gleaming bright,
Light pours down from off his face,

His beauty burns a blazing red.
Upon this countenance beheld,
No one can look and not be stirred,

Vermezsen bana sen,
Ettin demek büyük ayıp!
Öldürmektense buna biz,
Apaçık horluk edelim,
Kürek sinirini kesip alalım,

Kuru kürek edip bırakalım!» —

Deyip, öylece han Kıyaz,
Dikilip durdu, çare yok,
Gülçoro'nun Kançoro,
Başını kesecek mecali yok.
Cediger'in kalabalık halkı,
Çevreleyip geldiler.
Çiğneyip tepiştiler,
Gülçoro'nun zorla,
Kolunu bağlayıverdiler.
Akıl gidip, us gidip,
Kara bedenden derman gidip,
Ağzından ve burnundan,
Parça parça kan gidip.
Kımıldamaya mecal yok,
Dirisi ölüsü bilinmez,
Tüm bedenden can gidip.
Kımıldamadan, sarsılmadan,
Gülçoro yattı kıpırdamadan.
«Eyvah» — diye söylemedi bile,
Asırda böylesi olmadı.
Derisini dilip yüzdüler,
Küreğini onlar oydular.
Kova gibi etini doğrayıp,
Karga, kuzgun doydular.
Küreğinin sinirini,
Yontup kesip almışlar.
Dermanı gidip sarsılıp,
Gülçoro yatıp kalmış.
Gülüstön'e bakılsa,
Küreğinin üstünde,
Kazan gibi kara beni var.

If you will not give him up to me,
You have done, I say, a great disgrace!
Rather than kill him, let us two,
Deal him open humiliation,
Let us cut out the sinew of his shoulder-blade,
Let us leave him a withered shoulder and go!» —
Saying so, in that way Han Kıyaz,
Stood planted firm; there was no help,
Kançoro for Gülçoro's,
Head had no strength left to cut.
The teeming folk of Cediger,
Came crowding in around.
They trampled and they kicked,
And Gülçoro's, by main force,
Arms they swiftly bound.
Mind departing, wit departing,
Strength departing from the dark body,
From his mouth and from his nose,
Blood departing clot by clot.
No strength was left in him to stir,
None could tell him quick or dead,
Life departing from all his frame.
Without a motion, without a tremor,
Gülçoro lay and did not stir.
He did not even say — «Alas»,
The age has never seen his like.
They slit his skin and flayed it back,
They gouged his shoulder-blade.
Chopping his flesh like pailfuls out,
Crow and raven ate their fill.
The sinew of his shoulder-blade,
They hewed and cut away.
His strength gone out, convulsed,
Gülçoro lay where he had fallen.
If one should look upon Gülüstön,
Upon his shoulder-blade,
There is a black mole like a cauldron.

Sırtında olağanüstü,
Perçem gibi kara yelesi var.
Sağrısına bakarsan,
Şaşılası nişanı yine var.
Denk gelip kul çıkmaz — deyip,
Diri ruh, meşayih,
Koruyucusu Almambet,
Nişan koyup sıvazlamış,
Beş parmağının izi var.
Yavru kaplan Gülüstön,

Upon his back, past all wonder,
There is a black mane like a forelock.
If you look upon his croup,
There is yet another astonishing sign.
No slave is born his equal — saying,
The living spirit, the sheikhs,
His guardian Almambet,
Set a mark and stroked him there,
The print of five fingers remains.
The tiger cub Gülüstön,

Bilirsen hâli işte böyle.
Siniri kemiğe dek kesilip,
Sırtından akan kanı var.
Göğsünden çıkıp gitmedi,
Kirpiği kıpırdar, canı var.
Han Kıyaz'ı baş olup,
Ant çarpası Kançoro'nun,
Erimeden bağrı taş olup.
Tuzu çarpar elbet bir gün,
Kardaşına düşman olup.
Almambet oğlu Gülçoro,
Kaldı mı ki işte burada,
Kançoro'dan alçalıp!
Cediger halkı hazırlanıp,
Atına binip üşüşüp.
Han Kıyaz o zaman söz söyler:
«Ey, Kançoro — diye söyler!
Ayköl Manas soyunun,
Kanını içip doyduk — deyip.
İnsanın etmeyeceği işi edip,
Semetey'in gayretini,
Kendi başına güç kılıp,
Denk dövüşle öldürmedik.
Aldatıp aldık atını, kaftanını,
Hileyle hakkından geldik.
Kıpırdamadan durmaz et yürek,
Özünde hayırlı olmadık!
Ölüsünü yerden alamadan,

If you would know, such is his state.
The sinew cut down to the bone,
There is blood streaming from his back.
It did not go out from his breast,
His lashes flicker — life remains.
With Han Kıyaz at their head,
Of the oath-smitten Kançoro,
The breast, unmelting, turned to stone.
The salt will strike him one sure day,
Turned enemy to his own brother.
Almambet's son Gülçoro,
Is it here then that he stayed,
Brought lower than Kançoro!
The Cediger folk made ready,
Mounting their horses, swarming up.
Han Kıyaz then speaks his word:
«Ey, Kançoro — so he speaks!
Of Ayköl Manas's line,
We have drunk our fill of blood — saying.
Doing the deed no man should do,
The valor of Semetey,
We overpowered not by ourselves alone,
We did not kill him in equal combat.
By deceit we took his horse, his kaftan,
By trickery we brought him down.
The heart of flesh will not stay still,
In our core we were not blessed!
Unable to raise his corpse from the ground,

Ak kefenleyip, arı yıkayıp,
Hıçkırıp ağlayıp gömemeden,
Bulamadan onu bıraktık.
Öldüğü yere varalım,
Ölüsünü arayıp bulalım.
Bulunursa eğer ölüsü,
Nogoy'u tümden toplayalım.
Mezarını derin kazdırıp,
Saygı ziynetini kılalım.
Bunun ölüsüne kin gütmeden,
Öylece gömüp rahatlayalım!» —
Deyip, öylece han Kıyaz,
Başlarına geçip vardı.
Hepsi varıp baksalar,
Kançoro, Kıyaz yan yana,
Ölü şöyle dursun, kanı yok,
Basıp gittiği izi yok.
Nereye onun gittiğini,
Bilen kişi hiç yok.
Dirilip yürüyüp gittiğini,
Görmüş olan kişi yok!
Akılları hayran kaldılar,

To shroud it white, to wash it clean,
To bury it with sobs and weeping,
Unable to find it, we left him there.
Let us go to where he died,
Let us search out his corpse and find it.
And if his corpse be found,
Let us gather all the Nogoy.
Let us have his grave dug deep,
Let us render the adornment of honor.
Bearing his corpse no grudge,
Let us bury him so and be at peace!» —
Saying so, in that way Han Kıyaz,
Passed to their head and led them on.
When they all went up and looked,
Kançoro, Kıyaz side by side,
Let alone a corpse — no blood,
No print of where he stepped and went.
Whither he has gone away,
There is no man at all who knows.
That he rose alive and walked away,
There is no man who has seen!
Their minds were struck with wonder,

Atın başını çevirdiler.
Öne sürüp, çığlık koparıp,
Beli aşıp, gümbür gümbür,
Sürüp yola koyulurken,
Gülçoro başını kaldırdı.
Bütün bedende derman yok,
Kımıldayacak çare yok.
Ayaklanıp kalktı birden,
Uzatsa kolu varmadan,
İki kolu sarkıp sallanıp.
«Diri komadan keseyim» — deyip.

Kançoro durur telâşlanıp.
Mırıldanıp Gülçoro,
Kançoro'ya söz söyler:
«Ant çarpmışı, çoroyu horladın,

They turned the horses' heads around.
Pressing forward, raising cries,
Over the pass, with thunderous din,
As they rode and took the road,
Gülçoro lifted up his head.
In all his body there is no strength,
No means by which to stir.
He rose up to his feet at once,
Should he reach out, his arm not reaching,
His two arms dangling, swinging loose.
«Let me cut him down, not leave him alive» — saying,
Kançoro stands there in alarm.
Murmuring low, Gülçoro,
Speaks his word to Kançoro:
«Oath-smitten one, you scorned the çoro,

Horlamadan ne bıraktın ki.
Semetey ağam ölmedi,
Öldüğünü kul görmedi.
Kayberen, kırk çilten,
Alıp gitti besbelli.
İçtiğin tuza hıyanet ettin,
Tıpkı şu ben gibi olursun,
Ölmeyip canım kalırsa,
Âhir bir gün hakkından gelirim.
Senin gibi iş etmem ben,
Sür git öteye, tükenesi,

Sonunu Hüda onarsın!» —
Deyip, öylece söylediğinde,
Öfkesi gelip Kançoro,
Mecalsiz duran zavallıyı,
Baltanın yassı yüzüyle,
Küreğinden aşırı çaldığında,

Yüzükoyun yıkılıp,
Burnuna toprak tıkanıp,
Ağzından kanı dökülüp.
Hisara yönelip, ordu çekip,
Cediger halkı akın akın.
Baharda gelen göçmen kuş gibi,
Hisara doğru dökülüp.
Kançoro ile han Kıyaz,
Kara şehir kalesini,
Heybetle çiğneyip geçtiler.
Halkın toplandığı hisarını,
Kara Kırgız'ın merkezini,
Dümdüz çiğneyip geçtiler.
Sarı han görüp şaşırdı,
Aklını kaygı bastı.
Kahrolası dünya bir hiçmiş,
Bakıp duracak ordum yok.
Yaylada kaldı kalabalık yurt,

What scorn is there you left undone.
My elder Semetey is not dead,
No slave has seen him die.
Kayberen, the forty çilten,
Have borne him off, that much is plain.
You betrayed the salt you drank,
You shall become just as I am,
If I do not die and my life remains,
At the last one day I'll bring you down.
I will not do such deeds as yours,
Ride on, away, you doomed and wasting one,
May Hüda mend your latter end!» —
Saying so, when he had spoken,
His fury rising, Kançoro,
The strengthless, helpless wretch,
With the flat face of the axe,
When he struck him full across the shoulder-blade,
He toppled down upon his face,
Earth stopping up his nose,
The blood spilling from his mouth.
Turning on Hisar, drawing up the host,
The Cediger folk in stream on stream.
Like migrant birds that come in spring,
Pouring down toward Hisar.
Kançoro and Han Kıyaz,
The fortress of the black city,
Trampled through in dreadful state.
The hisar where the people gathered,
The heart-seat of the Kara Kirghiz,
They trampled straight on through.
Sarı han saw and was astounded,
Sorrow pressed upon his mind.
This cursed world is nothing then,
I have no host to stand and watch.
The teeming yurt stayed on the summer pasture,

Toplayacak yolum yok!
Uzak yerlerde halk kaldı,
Bizim gibi dertli el var mı?!
Güçlü doğmuş Gülçoro,
Apaçık kazaya uğradı mı acep?
Ant çarpmışı kâfir Kançoro,
Kanını içip doydu mu acep?
Arslandan kalan yalnızı,
Ay batmış gibi etti mi acep?

Ant çarpmışı it Kançoro,
Onu yok edip rahatladı mı acep?

İradesine komadan kışkırtıp,
Niyetindeki işi kıldı mı acep?!

Ne kılacağını bilemeden,
Kazıp yere giremeden,
Yürüyüp halka varamadan,
Ya da koşturup elini toplayamadan,
Gayrete gelip Sarı han,
Duramayıp saldırıya girdi.
«Kahrolası, Kançoro,
Adam olmadan git, çoro,
İleriki yere yetiş, çoro!
Sinektin, dev oldun,
Gerçek devleri öldürüp,
Han Kıyaz'a bel oldun!
Özden çıkan yangın oldun,

Özden çıkan yad oldun.

Kançoro, bugün han oldun,
Kan içip yolun sel oldu!
Sahipsiz dünya, kalleş yalan,
Başım yere girinceye dek,
Dizim yere değinceye dek,
Öyle boşuna nasıl veririm — deyip,
Hunhar Manas bahadırın,

I have no road by which to gather them!
The people stayed in distant places,
Is there a folk so grieved as we?!
Gülçoro, born so strong,
Has he met open ruin, I wonder?
The oath-smitten infidel Kançoro,
Has he drunk his fill of his blood, I wonder?
The lone one left of the lion,
Has he made him like a moon gone down, I wonder?
The oath-smitten dog Kançoro,
Has he destroyed him and found ease, I wonder?
Goading him, leaving him no will,
Has he done the deed of his intent, I wonder?!
Not knowing what to do,
Unable to dig into the earth,
Unable to walk out to the people,
Or to gallop and gather in his folk,
Rising up in zeal, Sarı han,
Could not hold back — he charged.
«Accursed one, Kançoro,
Go while yet no man, çoro,
Get you to the land ahead, çoro!
You were a fly, you became a giant,
Killing the true giants down,
You became a prop to Han Kıyaz!
You became the fire that springs from the core,
You became the stranger sprung from the core.
Kançoro, today you have become khan,
Drinking blood, your road became a flood!
Masterless world, treacherous lie,
Until my head goes into the earth,
Until my knee touches the ground,
How should I give it up so vainly — saying,
The bloodied batyr Manas's,

Karısını, çocuğunu, ocağını,
Tutup korumak vasiyettir — deyip!» —

Sır mızrağını ele alıp,
Süzülüp gelir Sarı han.
Düzenini bozmadan devirip,
Kızışıp gelir Sarı han.
Öyle böyle duruşup,
Tüfek atıp, vuruşup,
Aralıksız on gün dövüşüp,
Otlağına kondurmadan,
Soluk aldırıp ondurmadan,
Nice kırgın saldı,
Karşısına çıkanı sağ komadan.
Çırpınıp haykıran çoronun,
Gerçekten çaresi tükendi.
Dörtnala kaçan Kançoro,

Er Kıyaz'a giderken,
Sarı han durup söz söyler:
«Acele etme, sünepe — diye söyler.
Bahadırsan eğer, Kançoro,
Sürüp çık er meydanına.
Kocamışken ağanı,
Semetey'in ardından,
Uğurlayıver Mekke'ye!
Yamansan eğer, Kançoro,
Ayrılıp çık teke teke,
Kalabalıktan çık öne.
Adam taslayan ant çarpası,
Yeterim ben sana tek başıma!» —
Deyip, öylece Sarı han,
Can duramaz kahrından.
Saldırıp varıp yetişti,
Mızrağın ucu değecekken,
Böğrüne vurup geçecekken,
Yamanmış Surkoen,
Yan çizip birden kaçıp,
Vadideki tavşan gibi,

Wife and child and hearth to hold,
And guard them is the testament —
saying!» —
Taking his true-tempered spear in hand,
Gliding on comes Sarı han.
Toppling ranks yet never breaking his own,
Blazing hot comes Sarı han.
Standing off this way and that,
Firing muskets, trading blows,
Fighting ten days without a pause,
Letting none light on their pasture,
Giving no breath, granting no mending,
What slaughter upon slaughter he loosed,
Leaving none who faced him alive.
The çoro thrashing, shrieking loud,
Truly came to his last shift.
Kançoro, fleeing at full gallop,

As he made for the warrior Kıyaz,
Sarı han halts and speaks his word:
«Do not hurry, feckless one — so he speaks.
If you are a batyr, Kançoro,
Ride out into the field of men.
Your elder, grown so old,
After Semetey,
Send him off to Mecca then!
And if you are vile, Kançoro,
Come out apart for single combat,
Come forward from the crowd.
Oath-smitten one who apes a man,
I alone suffice for you!» —
Saying so, in that way Sarı han,
His soul cannot bear its wrath.
Charging on, he reached him there,
Just as the spear-point was to touch,
Just as it would strike his flank and pass,
Vile-cunning proved Surkoen,
Swerving aside, bolting at once,
Like a hare within the valley,

Ardından sıvışıp,
Utanmadan Kançoro,
Böğüre böğüre bağırıp,
«Han Kıyaz!» diye çağırıp,
Kıyaz'a yetişip vardı:
«Eyvah, Kıyaz, olmadı,
Sarı han eli hakladı.
Safını bozmadan kırıp,
Sayısız devirip,
Az kaldı keserdi beni,
Az kaldı devirip ezerdi.
Güç bela yettim ben sana,
Altımda atımı koşturup!
Surkoen yüğrük olmasaydı,
Az kaldı boğazlardı.
Karşısına çıkanı sağ komaz,
Başka türlü savaş başlatalım.
Geleceği yoluna,
Çukur kazdırıp bırakalım.
O çukurun içine,
Kendim girip yatsam mı ki?
Namlı tüfek Akkelte,
Tam başına atsam mı ki?
Sarı devi öldürüp,
Dertli yüreği bassam mı ki?!»
Arsız çoro ant çarpası,
Kanıkey'in sütü çarpası,
Namussuz kudurası.
Meydana çukur kazdırıp,

Örtü serip üstünü kapattırıp.
Akkelte'ye kurşun sürüp,
Yolu kesip yattı besbelli!
Öfkesi gelip Sarı dev,
Hiddet dolu hâliyle,
Sarsıla sarsıla kara yoldan.
«Kançoro ile Kıyaz'ı,
Kalabalık ordunun içinden,
Yakalayıp çıksam — deyip,

Slipping away behind,
Shameless Kançoro,
Bellowing, bellowing aloud,
Crying out «Han Kıyaz!»,
Reached Kıyaz where he was:
«Alas, Kıyaz, it has gone ill,
Sarı han has crushed the folk.
Breaking us, his ranks unbroken,
Toppling men beyond all count,
He came within a hair of cutting me down,
Within a hair of felling and crushing me.
Barely did I win through to you,
Racing my horse beneath me!
Were Surkoen not so swift,
He had all but cut my throat.
He leaves none who face him alive,
Let us open war another way.
Upon the road where he will come,
Let us have a pit dug out and left.
Into that very pit,
Shall I go down and lie myself?
The famed musket Akkelte,
Shall I fire it full at his head?
Killing the giant Sarı,
Shall I still my grieving heart?!»
The brazen çoro, oath-smitten,
Smitten by Kanıkey's own milk,
Honorless one, fit to run mad.
Having a pit dug in the field,

Having a cover spread to hide its mouth.
Driving a bullet into Akkelte,
He cut the road and lay in wait, be sure!
His fury rising, the giant Sarı,
In his state brimful of wrath,
Shaking, shuddering down the black road.
«Kançoro and Kıyaz,
From the midst of the teeming host,
Let me seize and drag them out — saying,

Karnını yarıp kılıçlayıp,
Hançerleyip başını alsam» — deyip.

Pek öfkesi gelmiş,
Önündeki çukuru görmeden,
Dalıp girip gelmiş.
Sarı han geldi yaklaşıp,
Salıp vurup şimşek gibi.
Kazdırdığı çukuru Kançoro,
Yeniden düşünüp akıl bulup.
Sezdirmeden kurmuş Kançoro,
Şöyle böyle üstünü örtüp.
Akkelte'ye kurşun sürüp,
Nişanlayıp bakıp yatmış.
Kocamış Sarı ağanı,
Tam başından vurmuş!
Kâse kadar olan kurşun,
Acımadan başa gömülüp,
Yıkıldı yere Sarı han,
Bindiği attan yuvarlanıp.
Başından akıp kan gidip,
Doğrulamadan derman gidip,
Kendine gelemeden can gidip.
Sarı han'ı yok etti,
Şöyle böyle ant çarpası,
Hileyle canını aldı!
Sarı ağan sefere gidince,
Görkemli bu halkın,
Köküne çoro kıyınca.
Haber verecek kişi yok,
Dağda yatan ellere.
Ordada beslenen erleri,
Ordugâhta yatan elleri.
Han Kıyaz ile Kançoro,
Yürütmeden yolunu kesmişler,
Kösteklenmiş gibi ayakları kalmış.
Kaygının kara bulutu,
Kanatlı tulpara binmiş,
Kara niyetli Kançoro,

Splitting the belly, putting to the sword,
Daggering, let me take the head» —
saying.
His fury had risen high,
Not seeing the pit before him,
Plunging on, he came.
Sarı han came drawing near,
Loosing blows like lightning strokes.
The pit he had dug, Kançoro,
Thinking again, finding his cunning.
Kançoro had laid it unperceived,
Covering it over as best he might.
Driving a bullet into Akkelte,
He lay there sighting, watching still.
The aged elder Sarı,
He shot him full in the head!
The bullet, big as a drinking-bowl,
Buried pitiless in the head,
Sarı han crashed to the ground,
Rolling from the horse he rode.
Blood streaming, running from his head,
Strength gone before he could rise,
Life gone before he came to himself.
He destroyed Sarı han,
Thus and so the oath-smitten one,
By trickery he took his life!
When elder Sarı went on campaign,
Of this majestic people,
When the çoro hacked at the very root.
There is no man to carry word,
To the peoples lying in the mountains.
The warriors nurtured in the horde,
The peoples lying in the war-camp.
Han Kıyaz and Kançoro,
Cut their road, letting none pass through,
Their feet stayed as if hobbled fast.
The black cloud of sorrow,
Mounted on the winged tulpar,
Black-purposed Kançoro,

Hançerleyip ele girişmiş.
Üç yiğidin helâk olduğunu,
Kalan yurt şimdi öğrenmiş.

Kalanları kaygıya salıp,
Nicesinin dişini kırdılar.
Gözünü oyup attılar,
Suçsuz nice canların!
Girip aldılar Hisar'ı,
Sahip oldular altın ordaya.
«Kara gece başa düştü — deyip

Kara Kırgız halkından,
Talihin kuşu uçtu — deyip.
Bu haram ölesi Kançoro,
Arslandan kalan küheylanı,
Aynı memeyi emmiş kardaşı,
Örülü hisar duvarını,
Ulu dağ gibi bunları,
Sünepe çoro devirdi!
Görkemli erenler,
Seçkiniydi insanın,
Serdarıydı pehlivanın.
Sakasıydı aşık kemiğinin,
Arkar dili idi bileğinin.
Keskiniydi ikisinin,
Kimsenin gönlünü incitmezdi.
Görkiydi tulparın,
En yamanıydı sungurun.
Baş belâsıydı düşmanın,
Medarıydı kardaşın.
Azı dişli kaplan erdi,
Kovaladığını kaçırmazdı!
Alp kara kuş kahrı var,
Karşısına çıkan düşmana ejderha.
Beli sağlam erleri,
Nereye götürüp kesmiştir?

Kançoro kâfir ant çarpası,

Fell daggering on the people.
That the three brave men had perished,
The remaining yurt has now learned.

Casting those remaining into grief,
They broke the teeth of many.
They gouged out eyes and cast them off,
Of many guiltless souls!
They entered and took Hisar,
They made the golden horde their own.
«Black night has fallen on our heads — saying
From the Kara Kirghiz people,
The bird of fortune has flown — saying.
This Kançoro, fit for a foul death,
The courser left behind by the lion,
The brother who sucked the selfsame breast,
The plaited fortress wall,
All these, like the great mountains,
The feckless çoro has thrown down!
The majestic heroes,
Were the chosen of mankind,
Were the serdar of the strong men.
He was the cupbearer of the knucklebone,
He was the arkar-tongue of the wrist.
He was the keen edge of the two,
He never wounded any heart.
He was the splendor of the tulpar,
He was the fiercest of the falcons.
He was the head-plague of the foe,
He was the mainstay of the brother.
He was a tiger warrior, tusked and fanged,
He never let escape what he pursued!
He bears the wrath of the mighty black bird,
A dragon to the foe who dares to face him.
The warriors firm of loin,
Whither has he led them off and cut them down?
Kançoro, infidel, oath-smitten,

Kanıkey'in sütü çarpası,
Ata Kırgız'ın tuzu çarpası!

Aç keskin kılıcı beline asmış,

Sır mızrağı ele almış.

Cediger'in Kıyaz'ını,
Ta nerelerden getirip,
Sır hisara soktu,
Haramlığını gösterdi!
Semetey'den ayrıldık,
Uçmaya kanadımız yok,
Kanat kırılıp geri döndük.
İşte böylece yazık yurt,
Soysuz ite muhtaç kaldık!
Tomurcuklanan kavaktık,
Dalımız bugün soldu.
Kısmeti tükettik Kırgızlar,
Kök dipten kırkıldı!

Arslanlardan ayrılıp,
Örme ark yıkıldı,
Su akmaz oldu, kuruyup çatladı!

Köprü kırılıp büküldü,
Zavallı cana zor geldi.
Gittin mi, Talas, yanıp tutuşup,
Arslan Semey bahadırdan,
Ayrıldık, ah kalleş yalan dünya!
Kutlu han Bakay,
İnsanın asılıydı,
Yoktan bulurdu aklı.
Hunharın kıymetlisiydi,
Üstündü ruhu herkesten,
Kırgız'ın bağı bahçesiydi.

Haram ölesi bu domuz,

Smitten by Kanıkey's own milk,
Smitten by the salt of the forefather Kirghiz!
He has hung the hungry keen sword at his belt,
He has taken the true-tempered spear in hand.
Cediger's own Kıyaz,
Bringing him from lands afar,
He let him into the secret hisar,
He has shown his foul unlawfulness!
We have been parted from Semetey,
We have no wing on which to fly,
Wing-broken we have turned back home.
Thus in this way, alas, the yurt,
We are left beholden to a baseborn dog!
We were a poplar coming into bud,
Our branch has withered on this day.
We have spent our portion, we Kirghiz,
The root is shorn off at the base!

Parted from the lions now,
The plaited channel has fallen in,
The water flows no more, dried out and cracked!
The bridge is broken, bent awry,
Hard has it come upon the wretched soul.
Are you gone, Talas, burning and aflame,
From the lion, batyr Semey,
We are parted, ah, treacherous lying world!
The blessed khan Bakay,
Was the truest-born of men,
He would find counsel out of nothing.
He was the treasure of the bloodied one,
His spirit stood above all others,
He was the vineyard and garden of the Kirghiz.
This swine fit for a foul death,

Ervahlı ere ilişmeden,

Sağ bırakır mı hiç?
Ölmeyip dursa han Bakay,
Bir çare ele kılar mı?

Karahan kızı Kanıkey,
Kadından çıkma hünerliydi,
Kemha kürkün yüzüydü,
Ak kalpaklı ele anaydı,
Ak olpok kaftana yendi,
Direk gibi ele beldi,
Aklın çıktığı madendi,
Süt çarpmışı gaddar Kançoro,
Memesini emdim der mi ki,
Sütün kadrini bilir mi?
Hanımı rahat bırakır mı?!
Gökte uçsa kuğuydu,
İnsandan çıkma güzeldi,
Ak sungurun tüneğiydi,
Alp Semetey'in eşiydi,
Âdemoğlunun nuruydu.
Hüda'nın sevdiği kuluydu,
Akun han'ın nazlısıydı,
Alırım deyip diyemez,
O Kançoro değil dengi.
Görüp dursan sabah akşam,
Görkiydi Kırgız'ın,
Çürök'ü rahat bırakır mı?
Ya dönüp uçup Ayçürök,
Bir çare ele kılar mı?
Ya doğan oğlum olmasa,
Kime bakıp dururum — deyip,
Kalan Kırgız ne olursa olsun — deyip,

Akun han'ın şehrine,
Uçup gidip rahatlar mı?!
Bu tükenesi Kançoro,

Can he fail to fall upon the man of guardian spirits,
Will he ever leave him alive?
Should Han Bakay not die but stand,
Might he yet work some remedy for the people?
Karahan's daughter Kanıkey,
Was skilled past any born of woman,
She was the face of the brocaded fur,
She was mother to the white-kalpak people,
She was the sleeve of the white olpok kaftan,
She was the pillar-like waist of the people,
She was the mine from which counsel came,
Milk-smitten, merciless Kançoro,
Will he say — I sucked her breast,
Does he know the worth of milk?
Will he leave the lady be?!
Flying in the sky she was a swan,
She was beauty past any born of man,
She was the perch of the white gyrfalcon,
She was the mate of the alp Semetey,
She was the light of Adam's sons.
She was the servant beloved of Hüda,
She was the darling of Akun han,
He cannot say — I shall take her,
That Kançoro is not her equal.
Should you gaze morning and evening,
She was the splendor of the Kirghiz,
Will he leave Çürök in peace?
Or, turning, flying back, Ayçürök,
Might she work some remedy for the people?
Or — were my new-born son not here,
On whom should I be gazing — saying,
Let the remaining Kirghiz fare as they may — saying,
To the city of Akun han,
Will she fly away and be at ease?!
This doomed and wasting Kançoro,

Kahrı katı koca Kıyaz,
Han Bakay gibi kocamışa,
Aziz Gülüs erene,
Kanıkey gibi anaya,
Kadirli Çürök yengeye,
Avlu komşusu olunca,
Kırıp geçirip rahatlar mı?

Ak kalpaklı Kırgız bu eli,
Böyle Hüda çarpar mı?!
Sahipsiz kalıp koca Talas,
Somurtup toprak mı kalır?!
Bunca kalabalık halkın,
Tepesine çöken çoroya,
Bir gün erişir vebali!»
Ordugåhta kalan ellerin,
İşte bu oldu figanı.
Yüzünde kızıl kanı yok,
Hasta olmadan dertlendi,
Geniş Talas'ın o zaman,
Rengi gidip sarardı!
Sarı ağamın hatunu,
Uulbiyke anamız,
Öldü kaldı yurdunda,
Görür görmez Kançoro,
Yarıp saldı yurduna!
Sinirini kestirip ansızın,
Kazayla sakat kalan,
Hasrette kalan Gülçoro,
Küreğinden sıcak kanı aktı.
Karnı doymaz kara yer,
Emip sömürüp yattı.
Kan yitirip yazık kaplan,
Göğsünde canı, öyle yattı.
Uğuldayıp uluyup dağ yeli,
Haini lånetleyip kahır saçtı.
Güz gelmeden yapraklar,
Savrulup düşüp yeri örttü!
Gülçoro başını kaldırdı,

Mighty Kıyaz, harsh in wrath,
To one grown old like Han Bakay,
To the dear hero Gülüs,
To a mother like Kanıkey,
To the honored elder-wife Çürök,
When he becomes their courtyard neighbor,
Will he not break them all and take his ease?
This white-kalpak Kirghiz people,
Would Hüda strike them so?!
Left masterless, will old Talas,
Sit sullen, nothing but bare earth?!
On the çoro who has crashed down,
On the heads of a people so vast,
One day the reckoning will arrive!»
Of the peoples left in the war-camp,
This then was the lament.
No red blood is in their faces,
Without sickness they fell to grieving,
Broad Talas in that hour,
Lost its color and turned pale!
The wife of my elder Sarı,
Uulbiyke, mother of us all,
Died and lay within her yurt,
The moment he saw, Kançoro,
Tore in and fell upon her camp!
His sinew cut without warning,
Left crippled by calamity,
Left in longing, Gülçoro —
Hot blood flowed from his shoulder-blade.
The black earth, its belly never filled,
Lay sucking, draining it away.
Losing blood, the poor tiger,
Life still in his breast, so he lay.
Humming, howling, the mountain wind,
Cursed the traitor, scattering wrath.
Before autumn came, the leaves,
Whirling, falling, covered the ground!
Gülçoro lifted up his head,

Hırıltıyla öksürdü.
Yaralı olan kaplanı,
Kara yer zorla taşıdı.
Hisara gözünü salsa da,
Kımıldayacak dermanı yetmedi.
Kederlenip bakıp dururken,
Kançoro'nun itleri,
Ansızın çıkageldiler,
Bağlayıp alıp gittiler.
Et yüreği ezdiler,
Köküne tümden kıydılar...
Bunu böylece bırakalım,

Semetey'in soyu,
Seytek'ten sözü başlatalım.

He coughed with a rattling breath.
The tiger that was wounded so,
The black earth barely bore him up.
Though he cast his eye toward Hisar,
He had not strength enough to stir.
While he lay gazing in his grief,
The dogs of Kançoro,
Came suddenly upon him,
They bound him and they bore him off.
They crushed his heart of flesh,
They hacked him wholly at the root...
Let us leave this matter so,

Of Semetey's line,
From Seytek let us begin the tale.

Yirmi birinci cildin sonu.

«Semetey» burada tamamlanır; destan, «Seytek» ciltleriyle sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Yirmi birinci cilt, Manas'ın tuğu altında Kürpüldök'te kopan fırtınadan Koñurbay'ın öcünün kızıl mührüne; Tek Göz'ün düşüşünden süt emişin ihanetine ve Semetey'in sır olup kayboluşuna uzanır — «Semetey» destanının son cildi.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XXI
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XXI

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XXI